

Editor / Yayın Kurulu Başkanı

Ahmet Burcin YERELİ

Co-Editors / Yayın Kurulu Bşk. Yrd.

Metin MERİC

Mustafa KIZILTAN

Editorial Board / Yayın Kurulu

Ahmet Burcin YERELİ

Metin MERİC

Hakan AY

Aysen ARAC

Altug Murat KOKTAS

Anna GOLOVKO

Isıl Sirin SELCUK

Basak CAKAR

Mustafa KIZILTAN

Sevilay GUMUS OZUYAR

Emre ATSAN

Dünya'da ve Türkiye'de Organ Tedariği ve Nakli: İktisadi Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Organ Procurement and Transplantation in the World and in Turkey: Economic Perspectives, Problems and Recommendations
Alper ALTINANAHTAR

Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı

The Distribution of the Sovereignty in the Constitutional System of Lebanon
Mehmet Serkan TAFLIOĞLU

Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği

A Survey on Tax Avoidance Perception of Taxpayers and its Demographic Determinants: A Case of Isparta
Serdar ÇİÇEK - Jale SABBAĞ

Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Ölçülmesi

The Evaluation of Economic Performances of Governments in Turkish Economy with TOPSIS Method
Selim ŞANLIOY - Mehmet ÇETİN

Yerel Düzeyde Katılımcı Mekanizmalar Olarak Kent Konseylerinin Bilinirlik ve

Etkinlik Düzeylerinin Analizi: Bursa Örneği

Efficiency Level Analysis of City Councils as Participating Mechanisms at Local Level: Bursa Example
Elif KARAKURT TOSUN - Enes Battal KESKİN - Emel SELİMOĞLU

The Role of ILO's Recommendation of National Social Protection Floors in the Extension of Social Security

Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Ulusal Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesinin Rolü
Özgür Hakan ÇAVUŞ

Yenilenebilir Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G-20 Ülkeleri

The Relationship between Renewable Energy Consumption and Economic Growth: G-20 Countries
İbrahim BAKIRTAŞ - Mümin Atalay ÇETİN

Defining and Measuring Informality: The Case of Turkish Labor Market

Türkiye İşgücü Piyasasında Kayıtdışı İşin Tanımı ve Ölçümü
Elif Öznur ACAR - Aysit TANSEL

Etnik Farklılık ve Kamu Borcu Üzerine Etkileri: Analitik Bir Bakış Açısı

Ethnic Diversity and Effects on Public Debt: An Analytical Point of View
Aylin KONU - Ahmet Yılmaz ATA

In the New Institutional Economics Approach R. Coase and Law, D. North and Social Psychology Context: Pluralist Approach Opportunities in Economics

Yeni Kurumsal İktisat Tarihî Yaklaşımında R.Coase ve Hukuk, D. North ve Sosyal Psikoloji Bağlamı: Ekonomide Çoğulcu Yaklaşım Fırsatları
Selma Sevinç ORHAN

Yerel Yönetimlerin Finansmanında Yerel Yönetim Bankacılığı Uygulaması, İller Bankası Örneği ve Türkiye İçin Öneriler

Municipal Bond Banks for Local Government Finance, İlbank Case and a Proposal for Turkey
Mustafa GÜMÜŞ - Ahmet Burcin YERELİ

Turizm Perspektifinden Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Analizi: Günlük Yaşamdan Turistik Yaşama Yabancılaşma Döngüsü

Socio-Psychological Analysis of Alienation in Tourism Perspective: The Alienation Cycle from Daily Life to Touristic Life
Semra AKTAŞ POLAT - Serkan POLAT

İkame Etkisi, Baskı Etkisi ve Bu Etkiler ile Sendikalaşma Eğilimi Arasındaki İlişki

Substitution Effect and Suppression Effect, and the Relationship between These Effects and Willingness to Unionize
Sadık KILIÇ - Kemal YILDIZ

SOSYOEKONOMİ

Refereed, Scientific, Quarterly Hakemli, Bilimsel, Süreli
Sosyoekonomi Society Sosyoekonomi Derneği

2016, Vol. 24(28) ISSN 1305-5577

www.sosyoekonomijournal.org

Publisher / Derginin Sahibi	:	On behalf of Sosyoekonomi Society Sosyoekonomi Derneği adına
		Prof. Ahmet Burçin YERELİ editor@sosyoekonomijournal.org
Editor / Yayın Kurulu Başkanı (Sorumlu Yazı İşleri Müdürü)	:	Prof. Ahmet Burçin YERELİ editor@sosyoekonomijournal.org
Co-Editor / Yayın Kurulu Bşk. Yrd. (Sorumlu Yazı İşleri Müdür Yrd.)	:	Assc.Prof. Metin MERİÇ info@sosyoekonomijournal.org
Co-Editor / Yayın Kurulu Bşk. Yrd. (Sorumlu Yazı İşleri Müdür Yrd.)	:	Res.Asst. Mustafa KIZILTAN info@sosyoekonomijournal.org
Title of Journal / Yayının Adı	:	Sosyoekonomi Journal Sosyoekonomi Dergisi
Type of Journal / Yayının Türü	:	Periodical Yaygın, Süreli Yayın
Frequency and Language / Yayının Şekli ve Dili	:	Quarterly, English & Turkish 3 Aylık, İngilizce & Türkçe
Directorial Address / Yayının İdare Adresi	:	Sosyoekonomi Derneği, Cihan Sokak, 27/7 06430 Sıhhiye / ANKARA Tel: +90 312 229 49 11 Fax: +90 312 230 76 23
Printing House / Basım Yeri	:	Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San. Tic. Ltd. Şti. İstanbul Caddesi, İstanbul Çarşısı, 48/48, İskitler / ANKARA Tel: +90 312 341 36 67
Place and Date of Print / Basım Yeri ve Tarihi	:	Ankara, 30.04.2016
Abstracting-Ranking-Indexing / Dizin	:	<i>Tübitak – ULAKBİM TR Dizin, EconLit, Global Impact Factor, EBSCO, ProQuest, Google Scholar.</i>

Editorial Board / Yayın Kurulu

Ahmet Burçin	YERELİ	Hacettepe University
Metin	MERİÇ	Gazi University
Hakan	AY	Dokuz Eylul University
Ayşen	ARAÇ	Hacettepe University
Altuğ Murat	KÖKTAŞ	Nigde University
Anna	GOLOVKO	Ankara University
Işıl Şirin	SELÇUK	Abant İzzet Baysal University
Basak	ÇAKAR	Hacettepe University
Mustafa	KIZILTAN	Hacettepe University
Sevilay	GÜMÜŞ ÖZUYAR	Hacettepe University
Emre	ATSAN	Hacettepe University

International Scientific Board / Uluslararası Bilim Kurulu

Nunzio	ANGIOLA	University of Foggia, Italy
Necmiddin	BAĞDADIÖĞLU	Hacettepe University, Turkey
Elshan	BAGIRZADEH	Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Serdal	BAHÇE	Ankara University, Turkey
Alparslan Abdurrahman	BAŞARAN	Hacettepe University, Turkey
Joanna	CHUDZIAN	Warsaw University of Life Sciences, Poland
Matthias	FINGER	Ecole Polytechnique Fédérale de Lausanne, Switzerland
Ömer	GÖKÇEKÜŞ	Seton Hall University, U.S.A.
Aleksandra	GÓRECKA	Warsaw University of Life Sciences, Poland
Jafar	HAGHIGHAT	University of Tabriz, Iran
Mubariz	HASANOV	Okan University, Turkey
Kamalbek	KARYMSHAKOV	Kyrgyzstan-Turkey MANAS University, Kyrgyzstan
Adalet	MURADOV	Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan
Mehmed	MURİC	University for Peace, Serbia
Uğur	SADIÖĞLU	Hacettepe University, Turkey
İbrahim Erdem	SEÇİLMİŞ	Hacettepe University, Turkey
Bican	ŞAHİN	Hacettepe University, Turkey
Biagio	SIMONETTI	Università degli Studi del Sannio, Italy
Nevzat	ŞİMŞEK	Ahmet Yesevi University, Kazakhstan
Erdoğan	TELATAR	Okan University, Turkey

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Sosyoekonomi Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Referees of This Issue / Bu Sayının Hakemleri

Hale	AKBULUT	Hacettepe University
Ali Eren	ALPER	Nigde University
Ayşen	ARAÇ	Hacettepe University
Ahmet	AY	Selcuk University
Hakan	AY	Dokuz Eylul University
Elshan	BAGIRZADEH	Azerbaijan State University of Economics
Duran	BÜLBÜL	Gazi University
Sibel	CENGİZ	Mugla Sitki Kocman University
Halit	ÇİÇEK	Gaziosmanpaşa University
Başak	DALGIÇ	Hacettepe University
Tunç	DEMİRBİLEK	Dokuz Eylul University
Haluk	EGELİ	Dokuz Eylul University
Hüseyin Avni	EGELİ	Dokuz Eylul University
Ahmet Arif	EREN	Nigde University
Anna	GOLOVKO	Sosyoekonomi Society
Mehmet Faysal	GÖKALP	Mugla Sitki Kocman University
Ferda	HALICIOĞLU	Medeniyet University
Hülya	KABAKÇI KARADENİZ	Pamukkale University
Oğuz	KARADENİZ	Pamukkale University
Cihan Serhat	KART	Ankara University
Muammer	KAYMAK	Hacettepe University
İsmail	KIZILIRMAK	Istanbul University
Recep	KÖK	Dokuz Eylul University
Aylin Çiğdem	KÖNE	Mugla Sitki Kocman University
Metin	MERİÇ	Gazi University
Önder	MET	Balikesir University
Kutay	OKTAY	Kastamonu University
Mustafa Kemal	ÖKTEM	Hacettepe University
Mehmet Merve	ÖZAYDIN	Gazi University
Ali Murat	ÖZDEMİR	Hacettepe University
Işıl Şirin	SELÇUK	Abant İzzet Baysal University
Ahmet	ŞAHBAZ	Necmettin Erbakan University
Abdullah	TEKBAŞ	Dokuz Eylul University
Tarık	VURAL	Abant İzzet Baysal University
Fatih	YÜCEL	Nigde University

Content

Author(s)	Title	pp.
Executive Summary		6
Editörün Notu		8
Alper ALTINANAHTAR	Dünya’da ve Türkiye’de Organ Tedariki ve Nakli: İktisadi Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri Organ Procurement and Transplantation in the World and in Turkey: Economic Perspectives, Problems and Recommendations	11
Mehmet Serkan TAFLIOĞLU	Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı The Distribution of the Sovereignty in the Constitutional System of Lebanon	33
Serdar ÇİÇEK Jale SABBAĞ	Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği A Survey on Tax Avoidance Perception of Taxpayers and its Demographic Determinants: A Case of Isparta	43
Selim ŞANLISOY Mehmet ÇETİN	Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Ölçülmesi The Evaluation of Economic Performances of Governments in Turkish Economy with TOPSIS Method	65
Elif KARAKURT TOSUN Enes Battal KESKİN Emel SELİMOĞLU	Yerel Düzeyde Katılımcı Mekanizmalar Olarak Kent Konseylerinin Bilinirlik ve Etkinlik Düzeylerinin Analizi: Bursa Örneği Efficiency Level Analysis of City Councils as Participating Mechanisms at Local Level: Bursa Example	85
Özgür Hakan ÇAVUŞ	The Role of ILO’s Recommendation of National Social Protection Floors in the Extension of Social Security Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasında Uluslararası Çalışma Örgütünün Ulusal Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesinin Rolü	109
İbrahim BAKIRTAŞ Mümin Atalay ÇETİN	Yenilenebilir Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G-20 Ülkeleri The Relationship between Renewable Energy Consumption and Economic Growth: G-20 Countries	131
Elif Öznur ACAR Aysıt TANSEL	Defining and Measuring Informality: The Case of Turkish Labor Market Türkiye İşgücü Piyasasında Kayıtdışıliğin Tanımı ve Ölçümü	147
Aylin KONU Ahmet Yılmaz ATA	Etnik Farklılık ve Kamu Borcu Üzerine Etkileri: Analitik Bir Bakış Açısı Ethnic Diversity and Effects on Public Debt: An Analytical Point of View	175
Selma Sevinç ORHAN	In the New Institutional Economics Approach R. Coase and Law, D. North and Social Psychology Context: Pluralist Approach Opportunities in Economics Yeni Kurumsal İktisat Tarihi Yaklaşımında R.Coase ve Hukuk, D. North ve Sosyal Psikoloji Bağlamı: Ekonomide Çoğulcu Yaklaşım Fırsatları	189
Mustafa GÜMÜŞ Ahmet Burçin YERELİ	Yerel Yönetimlerin Finansmanında Yerel Yönetim Bankacılığı Uygulaması, İller Bankası Örneği ve Türkiye İçin Öneriler Municipal Bond Banks for Local Government Finance, Ilbank Case and a Proposal for Turkey	209
Semra AKTAŞ POLAT Serkan POLAT	Turizm Perspektifinden Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Analizi: Günlük Yaşamdan Turistik Yaşama Yabancılaşma Döngüsü Socio-Psychological Analysis of Alienation in Tourism Perspective: The Alienation Cycle from Daily Life to Touristic Life	235
Sadık KILIÇ Kemal YILDIZ	İkame Etkisi, Baskı Etkisi ve Bu Etkiler ile Sendikalaşma Eğilimi Arasındaki İlişki Substitution Effect and Suppression Effect, and the Relationship between These Effects and Willingness to Unionize	255
Notes for Contributors		268
Yazarlara Duyuru		269

Executive Summary

The volume 24(28) comprises comprehensive thirteen articles. All of the studies are written out as research papers and they include socio-economic-based findings and reviews.

The opening article of this issue discusses the substantial and possible perspectives, problems and solutions on organ procurement and transplantation in the world as well as in Turkey. The author notices low level of organ transplantations and recommends some policy changes to fill the need in this area. The following study examines constitutional structure of Lebanon to analyse the distribution of the sovereignty in the constitutional system of this country. According to the paper, since constitutional structure of Lebanon has been constructed on ethnic and religious factors, political representation has not shared with and between the voters.

In the third article, a questionnaire has been created for measuring tax avoidance and attitudes and behaviours of tax payer's against tax. Based on 400 participants' answers chosen in province of Isparta, three important results are found. First of all the majority of taxpayers in Isparta have seen the tax avoidance as a rational behaviour. Secondly the tax payers of Isparta changes their consumption and investment preferences for paying less tax; and thirdly socio-demographic factors such as age, education, sex etc. affects the tax avoidance level. While the fourth article is on an evaluation of economic performances of governments in Turkish economy with TOPSIS method between 1950 and 2015. Findings show that single party governments have performed better than the coalition governments and the period of transition to the open economy is the most successful above all. The fifth article is on an efficiency level analysis of city councils as participating mechanism at local level in the example of Bursa. Based on the results obtained from field study conducted on 2915 people by face to face survey method, suggestions were made related with increasing recognition of city council by Turkish citizens and with performing their duties efficiently.

The article that carries the title of "The Role of ILO's Recommendation of National Social Protection Floors in the Extension of Social Security" takes International Labor Conference held in 2011 and its new social security strategy called Recommendations 202 in order to establish sustainable social security system. Since oil prices and oil producing countries are the hot topics nowadays due to the unexpected oil price fluctuations, the whole world has tried to find alternative energy veins. The seventh article takes the renewable energy concept as a subject and aims to figure the relationship between renewable energy consumption and economic growth. When the eighth article seeks to enlighten informality in Turkish labour market by using descriptive statistics and multivariate probit analysis, the ninth paper purposes to create a new analytical perspective on ethnic diversity and its effects on public debt by employing cross-sectional analysis method.

The next article is about an essay between original institutional economics and new institutional economics. According to the author's decomposition, new institutional economics plays a carrier role in transferring heterodox terms to main stream economics due to the continuity relationship. After this article, a study appears in the journal as the

eleventh article. The both authors aim to enhance the local government financing with municipal bond banks method and emphasis on the availability of this model as an alternative source of local governments funding focusing on Turkey and Iller Bankası operations. The twelfth paper's purpose is to demonstrate the socio-psychological relationship between alienation and tourism. An Alienation Cycle in Tourism is created for Turkey to explain how a tourist participates and behaves in tourism activities and life.

And in the very last article, carries the name of "Substitution effect and suppression effect, and the relationship between these effects and willingness to unionize" intends to determine the level of willingness to unionize of workers, these workers' perception on substitution and suppression effects as well as to enlighten the relationship between willingness and the effects. Thus, a survey has conducted with 215 workers and it has been figured that there is a high level of suppression effect and low level of substitution effect among workers.

I hope you enjoy with the issue.

Prof. Ahmet Burcin YERELI

Editor

Editörün Notu

Son sayımız 13 kapsamlı araştırma makalesinden oluşmaktadır. Çalışmaların tamamı araştırma makalesi olarak kaleme alınmış olup tümünde sosyoekonomik tabanlı tespitlere ve değerlendirmelere yer verilmektedir.

Bu sayımızın açılış makalesinde Türkiye’de ve dünyada organ tedariki ve nakli konularında mevcut ve muhtemel bakış açıları, sorunlar ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri tartışılmaktadır. Organ nakli ve tedarikine dikkat çekilerek bu alandaki ihtiyaçların giderilmesi için bazı politika önermelerinde bulunulmuştur. Takip eden çalışma Lübnan anayasal düzenini ve Lübnan anayasal düzeninde egemenlik paylaşımını ele almaktadır. Çalışmanın temel tespiti, Lübnan anayasal düzeninin etnik ve dini temeller üzerine inşa edilmesi nedeniyle politik temsilin oy verenler arasında paylaşımında sorun olduğu yönündedir.

Üçüncü makalede vergiden kaçınmanın ve vergi mükelleflerinin vergiye karşı tavır ve hareketlerini ölçmek için bir anket çalışması yapılmıştır. Isparta ilinden seçilen 400 katılımcının verdiği cevaplara göre üç önemli sonuca ulaşılmıştır. İlk olarak Isparta ilindeki mükellefler vergiden kaçınmayı rasyonel bir davranış olarak görmektedirler. İkinci olarak Isparta’daki mükellefler daha az vergi ödemek için tüketim ve yatırım kararlarını değiştirmektedirler. Üçüncü olarak ise yaş, eğitim, cinsiyet gibi demografik faktörler vergiden kaçınma seviyesini etkilemektedir. Dördüncü çalışma 1950 ile 2015 yılları arasında Türkiye’de hükümetlerin ekonomik performanslarının TOPSIS yöntemi ile ölçülmesi üzerinedir. Elde edilen bulgular tek parti iktidarlarının koalisyon hükümetlerine göre daha yüksek bir performans sergilediğini ortaya koymakla birlikte dışa açık ekonomiye geçiş döneminin en başarılı dönem olduğunu göstermektedir. Beşinci çalışma Bursa örneğinde yerel düzeyde katılımcı mekanizmalar olarak kent konseylerinin bilinirlik ve etkinlik düzeylerinin analizi üzerinedir. 2915 kişiyle yüz yüze yapılan anket sonuçlarına dayalı olarak Türkiye’de kent konseylerinin vatandaşlar tarafından daha bilinir olabilmeleri ve görevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri yönünde önerilerde bulunulmuştur.

“Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasında Uluslararası Çalışma Örgütünün Ulusal Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesinin Rolü” başlıklı makale 2011 yılında düzenlenen Uluslararası Çalışma Konferansını ve bu konferansta sürdürülebilir sosyal güvenlik sistemi oluşturmak için Tavsiye Kararı 202 denilen yeni bir sosyal güvenlik stratejisi oluşturulması üzerinedir. Yedinci makalede yenilenebilir enerji konsepti ele alınmış ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Petrol fiyatları ve petrol üreten ülkeler son günlerde petrol fiyatlarındaki beklenmedik dalgalanmalar sebebiyle önemli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Tüketici ülkeler alternatif enerji kanalları üzerinde çalışmaktadırlar. Sekizinci çalışmada betimsel istatistikler ve çok değişkenli probit analizi kullanılarak Türkiye işgücü piyasasında kayıt dışılık aydınlatılmaya çalışılmıştır. Dokuzuncu çalışma ise etnik farklılıkların kamu borçları üzerine etkilerini yatay-kesit analizi kullanarak ve yeni bir bakış açısı kazandırarak tartışmaktadır.

İzleyen çalışma yeni kurumsal iktisat anlayışının tahlili ile ilgilidir. Yazarın çıkarımına göre yeni kurumsal iktisat görüşü belli heteredoks kavramların yerleşik iktisada aktarılmasında süreklilik ilişkisi yüzünden bir taşıyıcı görevi görmektedir. Bahsi geçen makaleden sonra yerel yönetimlerin finansmanında yerel yönetim bankacılığı yöntemini geliştirmeyi amaçlayan ve Türkiye’de yerel yönetimlerin finansmanında İller Bankası uygulamasında yerel yönetim bankacılığı yönteminin nasıl uygulanabileceğine ilişkin alternatif bir yöntem üzerinde durulmaktadır. On ikinci çalışmanın amacı ise yabancılaşıma ve turizm arasındaki ilişkinin sosyo-psikolojik unsurlarını ortaya koymaktır. Bu çalışmada Türkiye’de turistlerin turistik aktivite ve yaşama nasıl katıldıkları ve hareket ettiklerine ilişkin bir Turizmde Yabancılaşıma Döngüsü oluşturulmuştur.

“İkame Etkisi, Baskı Etkisi ve Bu Etkiler ile Sendikalaşıma Eğilimi Arasındaki İlişki” ismini taşıyan en son makale işçilerin sendikalaşıma eğilimleri ile ikame ve baskı etkilerine yönelik algılarının düzeyini bulmayı ve sendikalaşıma isteği ile bu etkiler arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yüzden, 215 işçinin katılımı ile bir anket çalışması yürütülmüş ve işçilerin üzerinde çok yüksek düzeyde baskı etkisi, düşük düzeyde de ikame etkisi bulunduğu saptanmıştır.

Prof.Dr. Ahmet Burçin YERELİ

Editör

Dünya’da ve Türkiye’de Organ Tedariki ve Nakli: İktisadi Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri¹

Alper ALTINANAHTAR, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Yeditepe University, Turkey; e-mail: aaltinanahtar@yeditepe.edu.tr

Organ Procurement and Transplantation in the World and in Turkey: Economic Perspectives, Problems and Recommendations²

Abstract

It has been 61 years after the first successful human organ transplant from a live donor in December 23rd 1954. A treatment method which was not even considered before, now become a hope for thousands of patients. Organ transplantations are still not at desired level. Even though there has been a great progress in legal and technical infrastructure of the problem, individuals’ lack of knowledge and biased approach the subject matter makes it harder to find a solution. For this reason, thousands of individuals are losing their lives on the waiting lists while waiting for a hope. According to Barnett et.al., (1993: 669), every year more organs are buried under ground than demanded. Organ transplantation which happens to be a breakthrough technology in saving human lives now became a victim of its own success (Gabel, 2003: 1245). It has been found that in Turkish economics literature organ donation and transplantation topics are not investigated enough. The main purpose of this study is to fill the gap in this area while analyzing problems which we came across in Turkey and around the world and recommend appropriate policy changes.

Keywords : Organ Shortage, Organ Procurement, Health Economics.

JEL Classification Codes : I11, I18, D61.

Öz

23 Aralık 1954 yılında gerçekleştirilen canlı donörden ilk başarılı organ naklinin ardından tam 61 yıl geçti. Daha önce ihtimal bile verilmeyen bir tedavi yöntemi, günümüzde on binlerce hastaya umut sağlamaya başladı. Organ nakilleri henüz arzu edilen düzeylerde değil. Sorunun hukuksal ve teknik altyapısında önemli ilerlemeler sağlanmasına karşın; bireylerin bu konudaki eksik bilgileri veya taraflı yaklaşımları, çözüm arayışlarını gittikçe zorlaştırıyor. Bu nedenle, her yıl binlerce insan umuduna ulaşmak için sıra beklerken hayatlarını kaybediyorlar. Diğer yandan her yıl talep edilenden

¹ Bu çalışma, Türkiye Ekonomi Kurumu tarafından 18-20 Ekim 2014 tarihinde Antalya’da düzenlenen “Uluslararası Ekonomi Konferansı, UEK-TEK”de tebliğ olarak sunulmuştur.

² Paper presented in “International Conference on Economics, IEC,TEA” which was held by The Turkish Economic Association, in Antalya/Turkey, on October 18-20, 2014.

daha fazla organ toprak altına gönderiliyor (Barnett vd., 1993: 669). İnsan hayatını kurtarmada çığır açılmasını sağlayan organ nakli teknolojisi bir anlamda kendi başarısının kurbanı haline gelmiştir (Gabel, 2003: 1245). Türk iktisat literatüründe organ bağıışı ve nakli konularının yeteri kadar incelenmediğı tespit edilmiştir. Makalenin temel amacı bu alandaki boşluğu gidermek ve organ tedariki ile nakli konusunda dünyada ve Türkiye’de görülen sorunları analiz edip, uygun politika önermelerinde bulunmaktır.

Anahtar Sözcükler : Organ Açığı, Organ Tedariki, Sağlık Ekonomisi.

1. Giriş

Yakın geçmişimize kadar, sadece hekimler tarafından incelenen organ nakli konusu, 1980’lerin başında bağıışıklık sistemini baskılayan ilaçların kullanılmaya başlamasıyla artan nakil sonrası hayatta kalma oranları ve akabinde oluşmaya başlayan organ bekleme listeleri neticesinde iktisatçıların da dikkatini çekmeye başlamıştır³. Zira konu sadece tıbbi bir sorun olmanın ötesinde, bir iktisadi kaynak dağıtım sorunu haline gelmiştir. İktisadın temel amacı *kıt kaynakların en verimli şekilde dağılımını* sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında, kullanılabilir durumda olan insan organları, söz konusu piyasa için en önemli girdi durumundadır. Diğer bir deyişle “*sıfır tavan fiyat*”⁴ seviyesinde organ talep miktarı, organ arz miktarını aşmakta ve organ kıtlığı yaşanmaktadır. Ne yazık ki bu sorunun çözümü izahından daha zordur. Zira insan organları homojen ürün değildir. Her tedarikçi her alıcıya organ veremez. Tıbbi kısıtlar devreye girer. Talebi azaltmak, arzı arttırmak, ya da daha yüksek fiyat teklifleri ile daha fazla sayıda organ temin etmeye çalışmanın önünde birçok engel yatmakta ve yeterli sayı ve kalitede organ temin edilememesi sonucu birçok insan hayatını kaybetmektedir. Ne yazık ki dünya genelinde uygulanmakta olan mevcut sistemlerin hiçbirisi yukarıda bahsedilen organ açığını gidermekte istenen başarıyı gösterememiştir.

Yapılan literatür taramaları neticesinde, Türkiye’de iktisat alanında organ bağıışı ve nakli konularının yeteri kadar incelenmediğı tespit edilmiş ve dünya literatüründe iktisatçıları tarafından son zamanlarda çok çalışılan bu alanın Türk iktisatçıların da bu makale çalışması ile ilgisine sunulması hedeflenmiştir. Bu makale öncelikle, organ tedariki ve nakli konusunda okuyucuyu bilgilendirmek, ardından da dünyada kullanılan organ tedarik yöntemleri ve bunların başarılarını inceleyip Türkiye’de uygulanmakta olan sistem ve sonuçlarıyla karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Yapılacak incelemeler doğrultusunda, Türkiye’de uygulanan sistemin eksikliklerinin tespitine çalışılacak ve bunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

³ Bakınız; (Barney & Reynolds, 1989: 12-20), (Blair & Kaserman, 1991: 403-52), (Barnett vd., 1993: 669-78), (Thorne, 1996: 191-200).

⁴ Bağıışlanan organ karşılığında alınabilecek en yüksek yasal fiyatın “0” olması durumu.

Makale yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriştir. İkinci bölümde, organ nakli ve organ kısıtı konuları iktisadi kavramlar açısından değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde dünya üzerinde organ tedariki amacıyla uygulanan alternatif sistemler ve Türkiye'nin yeri incelenmiştir. Dördüncü bölümde dünya genelinde belli başlı ülkelerin organ nakli ve kısıtı konularında mevcut durum ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Beşinci bölümde Türkiye'de yaşanan organ kısıdının giderilmesi için uygulanabilecek alternatifler tartışılmıştır. Altıncı bölümde konuya ilişkin iktisadi çözüm önerileri sunulmuştur. Yedinci bölümde ise makalenin genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

2. Organ Nakli Hakkında

İnsan vücudu doğadaki diğer tüm canlılar gibi belli bir kullanım ömrüne sahiptir. Bu süre, bünyesel veya dışsal birçok faktörden etkilenir ve neticesinde çok daha kısalabilir. Böyle bir durumda tıp bilimi, söz konusu faktörün etkilerini, henüz gerçekleşmeden önlemeye, şayet gerçekleşmişse etkisizleştirmeye veya yarattığı hasarı onarmaya yönelik çalışmalar yapar. Şayet bu faktörlerden herhangi biri neticesinde, organlar zarar görür ve/veya fonksiyonlarını arzu edildiği gibi yerine getiremez duruma gelirlerse o zaman bir önceki cümlede bahsettiklerimize ek olarak, değiştirilmeye çalışılırlar. Bu operasyona *Organ Nakli* denilmektedir.

Organ nakli, hayatta olan iki insan arasında gerçekleştirilebileceği gibi (canlıdan nakil), hayatını kaybetmiş bir bireyden hayatta olan başka bir bireye de olabilir (kadavradan nakil). Burada belirleyici olan birkaç husus vardır. Bunlardan en önemlisi (canlıdan nakilde) alınacak olan organın, bağışlayanın hayatını tehlikeye düşürmemesidir. Organ nakli, organı bağışlayanın hayatını bağışlanan organın eksikliğinden ötürü kaybetmesi durumunda kabul edilemez. Dolayısıyla, bu kıstaslara uyan sadece birkaç organ nakli canlıdan canlıya gerçekleştirilebilir. Bunlar sağlıklı iki böbrekten biri, ilik, deri ve kısmi karaciğerdir. Kadavradan nakilde ise donörün hayatının tehlikeye girmesi gibi bir endişe bulunmadığından hemen hemen tüm organ ve dokular nakledilebilir. Nakledilebilecek organlar akciğer, kalp, kalp-akciğer, böbrek, karaciğer, pankreas, pankreas-böbrek ve ince bağırsak, nakledilebilecek dokularsa kalp kapağı, kornea, kemik, deri, tendon ve kemik iliği sayılabilir. Diğer yandan, sadece belli kıstaslara uygun ölümlerin ardından organ nakli yapılabilir. Her şeyden önce, organları kullanılacak olan kişinin hastane ortamında, yoğun bakımda, tedavisi devam ederken beyin ölümünün gerçekleşmiş olması gerekmektedir.⁵ UNOS⁶ verileri incelendiğinde 1989-2008 yılları arasında organları kullanılan 86.000'den fazla donörün %97'sinin ölüm nedeninin felç, kafa travması veya boğulma olduğu tespit edilmiştir (Singhal vd., 2009: 3539). Söz konusu ölüm nedenleri ABD dışında kalan diğer

⁵ *Beyin ölümünün saptanması, hekimlere ilişkin yasaklar ve tutanak düzenleme konuları 1979 tarih ve 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanunun 11, 12 ve 13. maddelerinde açıklanmıştır.*

⁶ *United Network for Organ Sharing (UNOS) Birleşmiş Organ Paylaşım Ağı, ABD.*

ülkeler içinde en başta gelen donör ölüm sebepleri arasında yer almaktadırlar. Örneğin Brezilya için 1998-2012 yılları arasında organları kullanılanların ölüm sebepleri incelendiğinde trafik kazaları ve silahla vurulma ilk sırada gelen sebeplerdir (Silva vd., 2014: 1692). Yukarıda belirtilen ölüm sebeplerinin, toplam ölümlerin ancak %1’i gibi bir orana karşılık geldiği belirtilmektedir (Beard vd., 2013: 14).⁷

Uygun koşullarda ölüm gerçekleşse bile vefat edenin organlarının kullanılabilmesi kimi ülkelerde vefat edenin hayatta iken organ bağıışı konusunda verdiği beyan doğrultusunda mümkün iken diğerlerinde, aile onayının alınması gerekmektedir. Alternatif organ tedarik modelleri detaylı olarak bir sonraki bölümde incelenecektir.

İlk organ nakli olarak kabul edilebilecek operasyon 1905 yılında Çek Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen kornea naklidir.⁸ 1970’lerde ilk “canlıdan” organ bekleme listeleri oluşturulmaya başlanmıştır. 1979’da sikloforinin kullanılmaya başlamasının ardından 1980’lerde de “kadavradan” organ nakli bekleme listeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Sikloforinin 1983 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılmaya başlanmasının ardından organ nakledilen böbrek hastalarının hayatta kalma oranları %70’lerden %85’lere çıkmıştır. Bu oran kalp nakli olanlar için %58’den %80’e, karaciğer nakli olan hastalar içinse %25’ten %50-70’lere çıkmıştır (Kaserman & Barnett, 2002: 30). 1980’lere kadar deneysel bir girişim olarak kabul edilen organ nakli operasyonlarının daha sonra rutin bir uygulamaya dönüşmesinin arkasında yatan en önemli etken sikloforinin kullanılmaya başlamasıdır.

2.1. Organ Naklinin Getirisi/Faydaları

Organ nakli olan bir hasta ile organ nakli yerine alternatif tedavilerle hayatta kalmaya çalışan bir hastanın yaşam süreleri arasındaki fark, KYY “Kazanılan Yaşam Yılları”(LYG-Life Years Gained) olarak ölçülebilir. Bulunacak fark, organ nakli sonucunda daha uzun yaşama ihtimaline işaret ederken bu farkın kaliteli bir hayat olup olmadığı hakkında bilgi vermez. Bunun için, KAYY “Kaliteli Artan Yaşam Yılları” (QALY-Quality Adjusted Life Years)’na bakmak gerekecektir. KAYY, alternatif tedaviye göre daha uzun yaşanan her yılın, o yıldaki yaşam kalitesi ile çarpılması ve ağırlıklandırılmış tüm yılların toplanması ile elde edilen bir değerdir. Ağırlıklandırma için kullanılacak değerler 0 ile 1

⁷ 2013-2014 yılları arasında Birleşik Krallıkta hayatını kaybeden 576.000 kişiden ancak 5.636’ı (%0.98) donör adayı olmuş, bunların da ancak %23’ünün bağıış işlemleri gerçekleştirilebilmiştir (NHS, 2015).

⁸ Bunu 1954 yılında ABD’de gerçekleştirilen canlıdan böbrek nakli takip eder. İlk kadavradan böbrek nakli ise 1962’de ABD’de yapılmıştır. İlk akciğer nakli 1983’te, ilk pankreas nakli 1966’da ABD’de, ilk kalp nakli ise 1967’de Güney Afrika’da gerçekleştirilmiştir. 1967’de yapılmaya başlayan karaciğer nakli ise 1980’lere kadar deneysel boyutta kalmıştır.

arasındadır. 1 mükemmel sağlığı işaret ederken, yaşam kalitesi azaldıkça kullanılacak ağırlık 0'a yaklaşacaktır.

Ortalama bir organ vericisinden yaklaşık 2,9 organ tedarik etmek mümkündür ve bağışlanan bu organların uygun hastalara nakledilmeleri sonucunda yaklaşık 30,8 *yaşam yılı* kazanılabilir (Schnitzler vd., 2005: 2289). Diğer yandan bir vericiden alınabilecek tüm organların kullanılabilmesi durumunda, tek bir verici yaklaşık 55,8 *yaşam yılı* kazandırabilecektir. Organ bazında ise bu rakamlar şu şekildedir. Akciğer nakli geçiren bir hasta, geçirmeyen bir hastaya göre 2,1 yıl daha fazla yaşama şansına sahipken bu süre böbrek nakli geçiren bir hasta için 7,2, böbrek ve pankreas nakli geçiren bir hasta için 12,9, kalp nakli geçiren bir hasta için 14,5 ve karaciğer nakli geçiren bir hasta içinse 16,9 yıldır. Mendcloff vd. (2004: 1704) kadavradan böbrek, kalp ve karaciğer nakillerini incelemişler ve donör başına yaklaşık 13 KAYY kazanılabildiğini bunun da her KAYY başına ortalama \$16.000'lık bir tıbbi maliyetle gerçekleştirilebileceğini tespit etmişlerdir.

European Commission (2012) raporuna göre karaciğer nakli sonucunda bir hastanın KAYY'sı 11,5, kalp için 6,8, akciğer içinse 5,2 yıl olarak bulunmuştur. Yine aynı raporda, Fransa için 2010 yılında yapılan bir çalışmada, böbrek nakli sonucunda sadece diyaliz maliyetinden 80.000 Avro tasarruf edilebileceği hesaplanmıştır. Organ naklinin hastanın yaşam kalitesini iyileştirdiğine dair, literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, böbrek nakli öncesi 0,57 olan yaşam kalitesinin nakil sonrasında 0,70'e çıktığı hesaplanmıştır (Laupacis vd., 1996: 235). Bir diğer çalışma sonucunda ise karaciğer için nakil öncesi 0,53 olan yaşam kalitesinin 3 ay sonrasında 0,67'ye ve 24 ay sonunda da 0,78'e çıktığı tespit edilmiştir (Ratcliffe vd., 2002: 266).

Organ nakli maliyetleri zaman içerisinde düşmüş diğer yandan da operasyon sonrası hayatta kalma olasılıkları artarken, hastaların yaşam kalitesi artmıştır (O'Grady, 1997: 448).

Hem maddi hem de etkinlik açılarından organ naklinin alternatif tedavilere göre ne kadar avantajlı veya dezavantajlı olduğuna ilişkin birçok çalışma yapılmıştır (Machnicki vd., 2006: 61-75), (Beard vd., 2013), (Jarl & Gerdtham, 2012: 61-82). Örneğin, Beard vd. (2013: 76) kendi bulgularını benzer çalışmalarla da karşılaştırmış ve böbrek naklinin Amerikan sağlık sistemine (Medicare) doğrudan maliyetinin ilk yıl için ortalama \$100.000 civarında olduğunu belirlemişler ve bununda diyaliz tedavisinden hem ilk, hem de devam eden yıllarda daha maliyet avantajlı olduğunu öne sürmüşlerdir. Jarl & Gerdtham (2012: 61) 2000 yılından sonra fayda maliyet çalışmaları üzerine yaptıkları sistematik literatür taramaları neticesinde böbrek nakli operasyonlarının diyaliz tedavisine göre hem daha ucuz hem de daha etkili olduğunu belirtmektedirler. Aynı şekilde karaciğer transplantasyonunun da alternatif tedavi yöntemlerine göre daha maliyet etkin olduğu yapılan literatür incelemeleri sonucunda tespit edilmiştir. Ancak akciğer, kalp, pankreas ve ince bağırsak nakillerinin maliyet etkinliğine dair yapılmış çok az sayıda çalışma tespit etmişlerdir ve bu çalışmalar neticesinde sözkonusu organların nakillerinin maliyet etkinliğine dair net bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

2.2. Sorun Nerede?

Yukarıda açıklamalarını yaptığımız organ nakli ve tedariğinin gerçekleştiği yer olarak tanımlayabileceğimiz “Organ Piyasa”sında bir talep fazlası, diğer bir deyişle arz açığı söz konusudur. Barnett vd. (2001: 253-5) yukarıda belirttiğimiz arz açığının iki alt kolunun olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar “iktisadi açık”⁹ ve “medikal açık” olarak adlandırılabilirler. İktisadi açık, mevcut “0” lira fiyat seviyesinde organ talep miktarının organ arz miktarını aştığı kısımdır. Medikal açık ise, her hastaya uygun organ bulunamaması durumu olarak tanımlanabilir.

Dolayısıyla iktisatçıların daha ziyade araştırmalarını yoğunlaştırdıkları alanda sorun iktisadi açık boyutudur. Aşağıdaki alt bölümde mevcut “iktisadi organ açığı” ile ilgili verilecek bilgilerin yanında, bu açığa yol açtığını düşündüğümüz en önemli faktörlerden biri olan “geri çevirme” (refusal rate) incelenecektir.

2.2.1. İktisadi Organ Açığı

Yaklaşık 508 milyon kişinin yaşadığı Avrupa Birliği ülkelerinde 2013 yılı sonu itibari ile organ bekleme listelerinde yer alan hasta sayısı 63.000’dir. Şayet İzlanda, Norveç ve Türkiye’yi de bu listeye eklersek, 588 milyon insanın yaşadığı bölgede, organ bekleyen hasta sayısı 86.000’e ulaşmaktadır. Bu hastaların 70.000’i böbrek, 8.500’ü karaciğer, 3.850’si kalp, 2.200’ü akciğer, 1.600’ü pankreas ve yaklaşık 70 tanesi de ince bağırsak beklemektedir. Sadece 2013 yılında, resmi olarak bekleme listesinde kaydı bulunan hastalardan yaklaşık 6.000’i zamanında uygun organ tedarik edilemediği için hayatını kaybetmiştir (European Commission, 2014).

Tablo 1 oluşturulurken kesintisiz ve tutarlı verilerine ulaşılan 15 Avrupa Birliği ülkesi ile Avustralya, Kanada, İsrail, Norveç, İsviçre, Türkiye ve ABD’nin verileri kullanılmıştır. Her bir organ için ayrı ayrı açığın ne kadar olduğunu incelemek yerine, sadece böbrek açığına odaklanılmıştır. Zira böbrek hem canlı donörden hem de kadavradan tedarik edilebilmesine rağmen talebi en fazla olan organdır ve incelenen dönem için ülkelerin bekleme listelerinde yer alan hastaların ortalama %70’den fazlası böbrek beklemektedir. Türkiye için bu oran %85-90 civarındadır. Böbrek açığı, canlıdan ve kadavradan elde edilen böbrek sayısı ile bekleme listesinde yer alan hasta sayısı arasındaki farka eşittir. Tablo 1 böbrek bazında açığın 2003 ve 2014 yılları arasında yüzdesel değişimlerini göstermektedir. Ülke bazında böbrek açığı, böbrek bekleme listesinde yer alan hasta sayısına bölünerek organ açığı yüzdesel olarak ifade edilmiştir.

⁹ Bu makalede aksi belirtilmediği sürece organ açığı dendiğinde “iktisadi açık” kastedilecektir.

Tablo: 1
Dünya Böbrek Açığı (%), 2003-2014

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Avusturya	71,0	66,8	65,7	64,2	66,7	70,1	63,0	64,0	60,8	60,8	63,8	55,3
Belçika	70,3	72,6	71,1	63,5	60,2	61,0	65,4	66,9	61,9	55,7	32,7	66,1
Çek Cumh.	62,0	56,0	28,8		56,6	65,8	62,2	64,5	64,5	63,7	59,3	38,5
Danimarka	70,6	71,5	70,6	69,6	68,9	69,9	64,6	56,7	59,2	63,1	64,5	61,9
Finlandiya	67,9	57,5	67,3	55,2	60,3	76,4	68,5	58,0	63,6	60,4	65,5	55,9
Fransa	83,1	71,6	71,3	70,6	70,5	72,1	74,6	76,4	76,4	78,1	79,4	71,7
Almanya	82,5	78,7	75,8	74,7	73,2	74,5	75,0	73,3	74,4	75,5	77,4	80,0
İtalya	84,7	79,0	84,7	84,8	83,0	82,9	81,5	82,3	79,1	79,4	80,2	78,3
Hollanda	80,0	46,5	59,8	63,4	51,8	56,3	58,5	51,8	51,4	49,9	42,8	43,6
Polonya	71,3	54,7	52,8	60,7	77,4	66,8	66,2	63,7	57,9	53,3	44,6	47,5
Portekiz				85,8	83,2	77,0	77,4	76,9	76,7	81,3	79,3	82,3
Romanya	90,4	90,6	89,7	52,8	88,7	91,1	92,5	92,4	93,8	59,0	92,5	93,4
İspanya	49,1	49,8	47,0	48,5	48,5	48,2	48,9	49,8	44,4	40,6	41,0	40,9
İsveç	53,3	46,9	55,7	42,3	42,9	41,5	47,5	49,7	56,9	57,4	52,7	52,1
BK	80,6	75,7	80,8	81,7	80,2	81,6	78,8	70,9	69,1	65,8	59,7	60,6
Avusturalya	62,4	53,5	56,0	54,0	56,1	40,2	41,2	31,2	50,1	47,9	51,0	50,2
Kanada	62,3	65,2	60,8	56,5	68,9	62,6	53,3	45,6	45,4	47,8		
İsrail	80,1	78,2	76,1	80,1	84,6	83,9	83,8	80,0	74,6	81,9	74,9	82,0
Norveç	29,1	23,9	35,7	48,8	22,4	31,2	30,6	34,4	37,1	40,3	52,0	57,7
İsviçre	65,7	67,6	70,0	70,5	74,5	75,3	84,7	73,3	76,5	80,0	80,1	79,4
Türkiye		91,7	92,0	92,4	90,9	85,5	87,3	87,9	87,0	86,4	86,9	88,3
ABD	80,6	76,4	77,3	83,8	84,3	85,6	86,1	85,8	78,2	80,5	80,1	80,1

Tabloyu oluşturmak için gerekli veri 2004-2014 yılları arasında yıllık olarak yayınlanan Newsletter Transplant'ten derlenmiştir.

Kaynak: (ONT, 2005-2015)

Tablo 1'e bakıldığında son 12 yıl içerisinde böbrek açığı oranında düşme trendi görülen dokuz ülke görülmektedir. Bu ülkeler; Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Hollanda, Polonya, İspanya, Avusturalya, Birleşik Krallık, Kanada ve Türkiye'dir. Söz konusu ülkelerin böbrek açığı oranlarında bu azalmayı nasıl başardıklarını anlamak için ham veri incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Avusturya 12 sene içerisinde böbrek tedarikini kadavradan %10, canlıdan ise %80 civarında arttırmıştır. Diğer yandan 2014 yılında bekleme listesine eklenen hasta sayısında bir önceki yıla göre %20 civarında azalmıştır. Çek Cumhuriyeti, Hollanda ve Polonya'nın son birkaç yılda böbrek açık yüzdelерinde gerçekleşen azalma, tedarik edilen organ sayısında artıştan değil, bekleme listelerinde yer alanların sayısında gerçekleşen azalmadan kaynaklanmaktadır. Bu azalmanın sebebi net olarak bilinmemekle beraber, ölüm sebebiyle listeden çıkarılma olmadığı da kesindir. Diğer yandan İspanya son 12 senede böbrek tedarikini %30'dan fazla artırmayı başarmış, buna karşın talep sadece %13 artmıştır. Benzer bir şekilde Avusturalya toplam böbrek tedarikini %70 arttırmıştır. Bu artışın önemli bölümü kadavradan elde edilen böbrek sayısındaki %100'e yakın artmadan kaynaklanmaktadır. Aynı dönemde canlıdan böbrek nakli %23 artmıştır. Talepteki artış ise %25'te kalmıştır. Kanada'ya ait son iki yılın verisi bulunmamakla beraber özellikle 2009 yılından itibaren azalan böbrek açığı oranının en önemli nedeni böbrek bekleme listesine kayıtlı hasta sayısındaki azalmadır.

Listede yer alan en başarılı ülke, böbrek tedariki konusunda kadavradan %70, canlıdan ise %150 artış sağlarken bekleyen sayısını da yaklaşık %7 azaltan Birleşik Krallık olmuştur.

Aynı dönemde Türkiye’nin böbrek talebi 2,7, arzı ise 3,8 kat artmıştır. Kadavradan tedarik edilen böbrek sayısı 2,6 kat, canlıdan tedarik edilen ise 4,4 kat artmıştır.

2.2.2. Geri Çevirme Oranları (Refusal Rates)

Organ açığının oluşmasında ve giderek büyümesindeki en önemli etkenlerden bir diğeri de ailelerin organ bağıışı talebini reddetmeleri/geri çevirmeleridir. Detaylarını bir sonraki bölümde açıklayacak olduğumuz *Katı Çekilme Hakkı*’nın kullanıldığı ülkeler dışında kalan hemen her ülkede, vericinin bu konuda tercihleri ne olursa olsun, aile yakınlarının nihai kararı verme hakkı bulunmaktadır¹⁰. Dolayısıyla, bireylerin organ bağışlamaları ve bunun için şahitler huzurunda gerekli resmi evrakı doldurmaları sağlansa bile, ailelerin son dakikada verecekleri olumsuz cevap, organ naklini imkânsız kılmaktadır.

Ekim 2009’da 27 Avrupa Birliği ülkesinden 26.788, Hırvatistan, Türkiye ve Makedonya’dan 3.504 kişinin yer aldığı toplam 30.292 kişi üzerinde Eurobarometer anketi düzenlenmiştir. Bu anket sonuçlarına göre ankete katılanlardan %40’ı aileleri ile organ bağıış ve nakli konularında konuştuklarını beyan ederken %59’u bu konuyu aileleri ile konuşmadıklarını ifade etmişlerdir. Türkiye’de organ bağıış ve nakli konularını aileleri ile konuştuklarını söyleyenler ise Türkiye’den ankete katılanların %21’dir. Organ bağıış ve nakli konularının aile fertleri ile konuşulması kişilerin eğitim seviyeleri ve iş pozisyonları ile pozitif ilişkili bulunmuştur (Eurobarometer, 2010).

Ghorbani vd. (2011: 405-6) 2009 yılında İran’da gerçekleştirdikleri “geriye dönük” (retrospective) bir çalışmanın sonucunda, organ bağıışını reddetmenin en temel nedenleri olarak aşağıdaki gerekçeleri tespit etmişlerdir. Beyin ölümü kavramına inanmamak ve reddetmek toplam geri çevirmelerin %44,4’ünü, bir mucizenin olacağı ve hastanın hayata dönebileceği beklentisinin olması %13,6’sını, organ ticaretine mazur kalınabileceği ve organın gideceği yer korkusu %9,9’unu, dini inançlar¹¹ %8,6’sını, beyin ölümü tespitinin hatalı olabileceğini düşünme %6,2’sini, ailenin durum itibarı ile rasyonel düşünememesi %6,2’sini, vericinin organ bağıış hakkındaki kararlarının ne olduğunun

¹⁰ Her ne kadar birçok ülke kanunlarında aile yakınlarının fikirlerinin alınmasını gerekli olduğuna dair bir madde içermese de, doktorlar, gelecekte doğabilecek hukuki problemlerin önüne geçmek amacıyla aile yakınlarının fikirlerini alma ve uygulama eğilimindedirler.

¹¹ Örneğin; Japonya’da Budist ve Şinto geleneklerine göre, ölen bir kişinin vücudu bütünlüğünü korumalıdır. Hatta ölümün saf olmadığı inancından ötürü ölüden gelen organların da lekeli olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple dünyanın en düşük kadavradan organ nakillerini Japonya’da görmekteyiz 2003 yılında böbrek nakli mnb 1,1 olarak gerçekleşmiştir.

bilinmemesi %4,9’unu, ölüm sonrası vücut bütünlüğünün bozulmaması gerektiği inancı %3,7’sini, diğer aile fertlerinin organ nakline karşı çıkabilecekleri endişesi %2,5’ni oluşturmaktadır. (Eurobarometer, 2010) tarafından yapılan bir anket araştırmasında, kendinizin veya aile fertlerinden birinin organlarını bağışlamama sebebiniz ne olurdu sorusuna, katılımcıların %25’i vücut bütünlüğünün bozulacak olması, %21’i sisteme güvensizlik, %7’si dini inançlar, %16’sı anlık karar olarak cevap vermiştir. %31 ise bir sebep beyan edememiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 2, dünya genelinde organ bağış talebini geri çevirme oranlarının ülke bazında 2003-2014 yılları arası ortalamalarını göstermektedir:

Tablo: 2
Organ Talebi Geri Çevirme Oranları (%)

Ülkeler	2003-2014 Ortalaması (%)
ABD	22
İsrail	52
Hollanda	53*
Romanya	33
İsviçre	49*
Birleşik Krallık	43
France	30*
Polonya	11
İspanya	17
Türkiye	60**
İtalya	30
Norveç	26*

*Bazı yıllar eksiktir.

** Her ne kadar ortalama %60 olsa da son yıllarda geri çevirme oranı %78'lere gelmiştir.

Tabloyu oluşturmak için gerekli veri 2004-2014 yılları arasında yıllık olarak yayınlanan Newsletter Transplant'ten derlenmiştir.

Kaynak: (ONT, 2005-2015)

3. Alternatif Organ Tedarik Sistemleri

Organ nakli teknolojisine sahip tüm ülkelerde, her tür organ ve doku naklinin devlet kontrolü dışında yapılması kanunlarla engellenmiştir. Daha da önemlisi, birçok ülkede, devlet kontrolünde ve bilgisinde bile olsa, organ bağışında bulunan tarafın bağış neticesinde herhangi bir maddi menfaatte bulunması illegal kabul edilmiştir.¹² Elbette kaynağın kıt olması, devlet tarafından bir nevi “sıfır fiyat” (tavan fiyatı) uygulanıyor olması, illegal piyasalarda organ teminini yüksek karlı kılmaktadır. Kontrol edilemeyen bu

¹² İlegal organ tedariğı, satışı, nakli konularında uygulanacak cezalar Türk Ceza Kanunu madde 91, 92 ve 93’de sıralanmıştır.

piyasalar, tüm dünya genelinde gerek can kaybının, gerekse hastaların mevcut durumlarının daha da kötüye gitmesinin başlıca sebeplerindendir.

2015 yılı itibarı ile dünya üzerinde hemen hemen her ülke organ nakli yapabilme teknolojisine sahip durumdadır. Dolayısıyla mevcut organ piyasasına hammadde tedarigi konusu tüm bu ülkeler için önem arz etmektedir. Hâlihazırda uygulanan organ tedarik yöntemlerini en genel itibarıyla iki grup altında toplayabiliriz: Çekilme Hakkı (Opt-Out) ve Onay Verme (Opt-In).

3.1. Çekilme Hakkı (Opt-Out)

Bireyin ölümünün ardından, devletin, bireyin organları ile ilgili tasarrufta bulunma hakkının ortadan kaldırılmasını sağlayan bir uygulamadır. Bunun için bireyin açıkça, organlarının nakil edilmesini istemediğine dair bir başvuruda bulunması ve onaylatması gerekmektedir.

Uygulama ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkları üç alt başlık altında inceleyebiliriz. Bu alt başlıklar sırasıyla:

3.1.1. Katı Çekilme Hakkı (Hard Opt-Out)

Organ tedarik sisteminden çekilme hakkını kullanmamış bireylerin ölmeleri durumunda, organları doktorlar tarafından kullanılabilir. Yakınları tarafından sistemden çekilmek istediği bilinen ancak resmi başvuruda bulunmamış olan kişiler içinde durum aynıdır. Örn: Avusturya, Kolombiya¹³, Brezilya¹⁴.

3.1.2. İstisnai Katı Çekilme Hakkı (Hard Opt-Out with exceptions)

Kanunla, organ tedarik sisteminden çekildiği kabul edilen bir gruba dahil olanlar dışında herkesin organları doktorlar tarafından kullanılabilir. Örneğin Singapur’da tüm Müslümanlar sistemden çekilmiş varsayılırlar.

¹³ Aile yakınlarının altı saat beklenmesinin ardından organlar vericiden nakledilebilir.

¹⁴ 1997’de Katı Çekilme Modeli’ne geçilmiş ancak bir sene içerisinde tekrar Rıza Modeli’ne geri dönüş yapılmıştır (BBC News, 2008). Toplumun yeni sisteme adapte olamaması ve tıp dünyasına olan aşırı güvensizliği sonucu düşen organ bağıışı oranları 2009 yılına kadar eski seviyelerine gelememiştir (Kaushik, 2009: 150).

3.1.3. Kolay Çekilme Hakkı (Soft Opt-Out)

- Yakınlara Danışılmasına Gerek Olmayan Sistem

Kişinin resmi bir başvurusunun olduğu veya yakınları tarafından organlarının bağışlanmasına itiraz edilen durumlar dışında kalan hallerde, doktorlar organları kullanabilirler. Kişinin veya yakınlarının görüşleri sorulmaz. Bu konudaki tercihlerin doktorlara beyan edilmesi gerekmektedir. Belçika bu sistemin ilk örneklerindendir.

- Yakınlara Danışılan Sistem

Öncekinden farklı olarak bu uygulamada doktorlar, akrabaların veya vefat eden şahsın tercihlerini sorgularlar. Örnek İspanya.

3.2. Onay Verme (Opt-In)

Fedakârlık sistemi olarakta tanımlanabilecek olan bu sistemde, bireyin hayatta iken, vefatını takiben organlarının nakline rıza göstermesi durumudur. Bunun için resmi bir form doldurulması gerekmektedir. Çekilme hakkında olduğu gibi bu uygulama da ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar aşağıdaki şekilde gruplanabilir.

3.2.1. Kolay Onay (Soft Opt-In)

Her ne kadar birey organlarını bağışlama hakkını kullansa ve bu yazılı olarak tespit edilse bile, uygulamada akrabaların bu konuda muhalefet etmeleri durumunda organlar kullanılmamaktadır. Bunun gerekçesi olarak ta gelecekte doğabilecek hukuki sorunlar gösterilmekte ve doktorlar böyle bir durumda kalmayı arzu etmemektedirler. Örnek İrlanda.

Diğer taraftan kimi ülkelerde ise akrabalar muhalefet etseler bile doktorların vefat eden kişinin istekleri doğrultusunda organları kullanmak için yasal hakları bulunmaktadır. Örnek Birleşik Krallık.

3.2.2. Katı Onay (Hard Opt-In)

Bireyin ölümünün ardından organlarının başkalarına nakledilebileceği hakkındaki beyanı esastır ve akrabalarının bu konudaki itirazlarının bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

Tablo 3 çekilme ve onay verme kriterlerine göre tasnif edilen ülkelerde 1993-2013 yılları arası ortalama milyon nüfus başına (mnb) kaç kadavra ve canlı donör olduğu

göstermektedir. Ayrıca bu ülkelerin mevcut organ bağış sistemi ne geçtikleri veya değışiklik yaptıkları yıllar da Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo: 3
Ülkeler e Göre Organ Tedarik Sistemleri ve Canlı/Kadavra Bağışları (mnb*) (1993-2013 Ortalama)

Ülke (Çekilme)	Tarih	Kadavra Mnb	Canlı Mnb	Ülke (Onay Verme)	Tarih	Kadavra Mnb	Canlı Mnb
Arjantin		10,2	5,6	Avusturya	1982	22,9	5,5
Avusturalya	1982	11,3	11	Çek Cumh.	1984	19,1	4
Brezilya	1987-97-98	7,4	9,8	Estonya		19,1	2,3
Kanada	1980	14,2	13	Finlandiya	1985	18,2	1,3
Danimarka	1967-1990	12,7	10,8	Yunanistan	1999	5,9	6,1
Almanya	1997	13,6	7,7	Macaristan	1972	14,5	1,7
İrlanda		19,5	2,1	Letonya		17,7	1,4
İsrail	1953	9,1	11,7	Lüksemburg	1982	12,9	
Japonya	1997	0,8	11,1	Polonya	1990	10,3	1,2
Litvanya		11,9	2,2	Portekiz	1993	23,9	4,5
Meksika		3,1	15,6	Slovakya	1994	10,8	2
Hollanda	1996	13,5	15,6	Slovenya	1996	13	1
Yeni Zelanda	1964	9,3	11,2	İspanya	1979	32	4,2
Romanya	1998	2	6,1	İsveç	1987-1996	13,5	14,4
İsviçre ¹	1996	13,1	14	Türkiye	1979	2,5	25,3
BK	1961	14,5	9,5	Belçika	1986	24,2	6,2
ABD	1968	23,4	19,7	Bulgaristan	1996	1,7	1,8
Venezuella		2,4	3,9	Girit	1989	13,2	2,5
				Fransa	1976	20	3,4
				İtalya	1975	17	4,3
				Norveç	1973	18,1	17

Ortalamaları hesaplamak için kullanılan Mnb kadavra ve canlı donör rakamları İrodatt.org’ dan elde edilmiştir.

(mnb*): Milyon Nüfus Başına

Kaynak: (İRODAT, 2014)

2013 yılı itibarı ile İspanya’nın kadavra donör sayısı mnb 36, Türkiye’nin canlı donör sayısı ise mnb 46,6 olarak gerçekleşmiştir (İRODAT, 2014). Her iki ülke, kendi alanlarında hem son yıl rakamlarında hem de son 20 yılın ortalamasında dünya lideri konumundadırlar.

4. Dünyada Organ Nakli ve Kısıtı

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 2013) tarafından hazırlanan 2012 faaliyet raporu’na göre dünya genelinde toplam 114.690 organ nakli yapılmıştır. Geçen yıla oranla %1,8 artış gözlemlenmiştir. Nakledilen organlardan 77.818’i böbrek, 23.986’sı karaciğer, 5.935’i kalp, 4.359’u akciğer, 2.423’ü pankreas ve 169’u ince bağırsaktır. Kadavradan bağış programı olan 75 ülkenin kadavradan bağış sayısı ise 26.526 olarak gerçekleşmiştir.

(IRODAT, 2014)'ın dünya genelinde yaptığı, canlıdan bağışta 68, kadavradan bağışta 64 ülkenin ortalamalarının hesaplandığı çalışmaya göre, 2012 yılında dünya kadavradan organ bağışı ortalaması mnb 12,92, canlıdan organ bağışı ortalaması ise mnb 8,87'dir.

1995-2013 yılları arası ortalamaları hesaplanan 34 ülkenin canlıdan ve kadavradan organ bağışı oranlarının dünya ortalaması etrafında dağılımı aşağıda Şekil 1'de görselleştirilmiştir.

Şekil: 1
1995-2013 Yılları Arası 34 Ülkenin Canlıdan ve Kadavradan Organ Bağışı Oranlarının Aynı Dönem Dünya Ortalaması Etrafında Dağılımı

Ortalamaları hesaplamak için kullanılan Mnb kadavra ve canlı donör rakamları İrodar.org'dan elde edilmiştir.
Kaynak: (IRODAT, 2014)

European Commission (2014) raporuna göre 2004-2013 yılları arasında Avrupa Birliği ülkelerinde kadavradan organ bağışı %18, canlıdan organ bağışı %86 artmıştır. Toplam artış ise %33'tür. Diğer yandan aynı bölgede gerçekleştirilen organ nakli sayısı

sadece %18 artmıştır. Hem canlıdan hem de kadavradan mnb organ bağışında dünya ortalamasının üstünde olan ülkeler Birleşik Krallık, Kanada, İsviçre, İsveç, Hollanda, Norveç ve ABD’dir. Bu ülkelerden Birleşik Krallık ile İspanya, İran ve Türkiye diğerlerine nazaran biraz daha detaylı incelenmesi gereken sistemlere ve organ tedarik rakamlarına sahiptirler.

4.1. Birleşik Krallık

Birleşik Krallık hali hazırda Onay Verme sistemini uygulamakla beraber, son yıllarda organ bağış oranlarını arttırabilmek adına ciddi arayışlara girmiştir (DoH, 2008). Her ne kadar Avrupa’da en yüksek geri çevirme oranına sahip ülke konumundaysa da, 2008 yılında “Organ Hizmet Ekibi” (Organ Task Force) tarafından verilen tavsiyeleri¹⁵ kabul etmesinin ardından İskoçya %74 ile Kuzey İrlanda da %82 ile kadavradan organ bağışında en yüksek artışı sağlamışlardır (BBC News, 2015). Tüm Birleşik Krallık genelinde ise kadavradan organ bağışları %42,4 artarken canlıdan organ bağışlarındaki artış ancak %14 olabilmektedir (NHS, 2015).

4.2. İspanya

İspanya, özellikle kadavradan organ bağışı ve nakli konusunda dünyada çok önemli bir yere sahiptir. 1989’da mnb 14 olan verici sayısını, organ nakil koordinatörlerini çalıştırmaya başlamasıyla 10 yıl gibi bir sürede %130’dan fazla arttırmayı başararak mnb 30 ve üstü sayılara çıkarmayı başarmıştır (European Commission, 2012). Eurotransplant (2010), İspanya Modeli’nin başarısının arkasında yatan sebepleri yeterli yasal ve teknik birikim, transplant koordinasyon ağıının oluşturulmuş olması, hastane içi koordinatörlerin istihdamı, sürekli beyin ölümü denetimlerinin yapılması, Ulusal Kontrol Merkezi ve destek biriminin oluşturulmuş olması, üstün medikal eğitim, yeterli ve zamanında yapılan hastane ödemeleri ve kitlesel medya araçlarına gerekli önemin verilmesi olarak sıralamaktadır. İspanya, mnb yaklaşık 13 organ nakil koordinatörü ile Avrupa’da birinci sırada yer almaktadır (Gürkan, 2011). Bunlara ilave olarak, sistemin başarısı üzerinde etkili olması muhtemel iki tespit daha vardır: Rodriguez-Arias vd. (2010: 1110), İspanya’nın bazı bölgelerinde yabancı orijinli vericilerin sigortalarının olmamaları durumunda, aile yakınlarının temel cenaze masraflarının ya da vericinin cenazesinin ülkesine götürülme masraflarının bölgesel sağlık otoritelerince karşılanabildiğini ifade etmektedirler. Diğer yandan, Beard vd. (2013: 43) organ tedarik çalışanlarının, organ vericilerini tespit ederken sergiledikleri verimlilikleri ve yetenekleri doğrultusunda ilave kazanç elde ettiklerini belirtmektedirler.

¹⁵ Potansiyel vericileri daha iyi tespit ve tavsiye etme ile vericilerin daha iyi bakımlarının sağlanması.

4.3. İran

Literatürde üzerinde son yıllara kadar çok fazla çalışma yapılmamış olsa da İran, özellikle son yıllarda organ nakli konusunda bir hayli gelişmelerin yaşandığı ülkelerden biri konumundadır. 1988’de canlı¹⁶ böbrek vericilerinin maddi olarak desteklenmesine izin veren İran Modeli uygulanmaya başlamış, 1999 yılına kadar resmi böbrek bekleme listeleri ortadan kalkmış (Ghods, 2002: 222) ve 2003 yılına kadar gerçekleştirilen organ nakil operasyonu sayısı %577 artmıştır (Beard vd., 2013: 45).

Ancak 2003 yılından sonra yetersiz mali kaynaklar ve enflasyon karşısında eriyen yaklaşık \$1.000’lık teşvik sebebiyle böbrek nakil operasyonları sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Günümüzde özellikle böbrek bekleyenlerin isteklerinin gerçekleşmesinde en önemli faktör maddi durumlarıdır ve piyasa fiyatının neredeyse öngörülenin 3 katı olduğu bir “serbest piyasa modeli” hâkimdir (Zargooshi, 2008: 86).

5. Türkiye’de Durum

Türkiye, dünyada organ nakli yapılan ülkeler arasına 1968’de Dr. Kemal Beyazıt tarafından yapılan kalp nakli ile katılmıştır. Bunu 1975’te canlıdan böbrek nakli, 1978’de kadavradan böbrek nakli, 1988’de kadavradan karaciğer ve 1990’da da canlıdan karaciğer nakli operasyonları izlemiştir. 1979 yılında ise 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun (ONK) yürürlüğe girmiştir¹⁷. Kanunda hem Çekilme Hakkı hem de Onay Modeli’ne atıfta bulunmaktadır¹⁸. Türkiye’nin mevcut organ tedarik ve dağıtımı, Amerika ve İspanya’daki sistemlere benzerlik göstermektedir. Ulusal Koordinasyon Merkezi (UKM) altında 9 Bölge Koordinasyon Merkezi (BKM) bulunmaktadır. Toplam 858 donör hastane potansiyel donörleri tespit eder ve BKM’lere

¹⁶ Zamanın İran Hükümeti, ölümlerden organ naklini dinen uygun olmadığı gerekçesi ile yasaklamıştır (Becker & Elias, 2007: 3).

¹⁷ Kanun; canlıdan ve ölüden organ alınması ve naklinin hangi şartlar altında gerçekleştirilebileceği ile söz konusu operasyonları uygulayacak hekimlerin uyması gereken kuralları belirlemektedir.

¹⁸ Kanunun 14. Maddesinin 1. fıkrasında “Bir kimse sağlığında vücudunun tamamını veya organ ve dokularını, tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlar için bıraktığını resmi veya yazılı bir vasiyetle belirtmemiş veya bu konudaki isteğini iki tanık huzurunda açıklamamış ise sırasıyla ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin; bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakınının muvafakatıyla ölüden organ veya doku alınabilir.” demekte iken aynı maddenin 4. fıkrasında “Kaza veya doğal afetler sonucu vücudunun uğradığı ağır harabiyet nedeniyle yaşamı sona ermiş olan bir kişinin yanında yukarıda sayılan kimseleri yoksa, sağlam doku ve organları, tıbbi ölüm halinin alınacak organlara bağlı olmadığı 11. maddede belirlenen hekimler kurulunun raporuyla belgelemek kaydıyla, yaşamı organ ve doku nakline bağlı olan kişilere ve naklinde ivedilik ve tıbbi zorunluluk bulunan durumlarda vasiyet ve rıza aranmaksızın organ ve doku nakli yapılabilir.” demektedir.

bildirir. Ardından 125 organ nakil merkezinden hangisinde organ-donör eşleşmesi sağlandı ise organlar o merkeze gönderilir.

Tablo 4, Türkiye’de 2004-2014 yılları arasında organ bağıışı, nakli ve bekleme listelerinde yer alan hasta sayıları ile geri çevirme oranlarını göstermektedir.

Tablo: 4
Türkiye’de Organ Bağıışı, Nakli, Bekleyen Sayıları ve Geri Çevirme Oranları 2004-2014

Yıllar	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Nüfus	67,8	67,8	67,3	75,2	71,5	74,8	75,7	74,7	74,5	74,9	75,8
Bağıış (Kadavradan)	136	153	143	223	262	262	272	311	345	381	407
NAKİLLER											
Böbrek (Kadavradan)	246	273	257	399	414	431	395	521	524	585	634
Böbrek (Canlıdan)	529	659	685	911	1.248	1.931	2.107	2.421	2.381	2.359	2.298
Karaciğer	245	324	319	473	602	593	695	904	1.001	1.248	1.212
Kalp	33	36	45	63	51	55	86	93	61	63	78
Akciğer	2	1		1	1	7	3	5	25	32	33
Pankreas	37	13	7	9	10	18	29	26	6	4	10
BEKLEYENLER											
Böbrek	9.307	11.676	12.324	14.450	11.500	18.589	20.726	22.699	21.300	22.484	25.077
Karaciğer	1.368	930	1.010	1.165	1.257	2.060	2.780	1.131	1.795	2.010	3.250
Kalp	206	205	225	172	264	0	410	174	296	437	685
Akciğer	2	0	1	1	2	0	25	1	6	31	70
Pankreas	40	55	64	32	86	0	134	55	244	255	245
Geri Çevirme (%)	34,0	24,6	39,0	58,8	63,6	68,7		74,1	76,6	77,7	77,5

Kaynak: Tabloyu oluşturmak için gerekli veri 2004-2014 yılları arasında yıllık olarak yayınlanan Newsletter Transplant’ten derlenmiştir. (ONT, 2005-2015)

IRODAT (2014) raporuna göre 2013 yılında canlıdan organ bağıışında Türkiye yaklaşık mnb 46,6¹⁹ ile açık ara dünya birincisi konumunda iken, kadavradan organ bağıışında mnb 5,05 ile en sonlarda yer almaktadır. 2004’ten bu yana Tablo 1’de de gösterildiği üzere organ (böbrek) açığını %91,7’den ancak %88,3’e indirebilmiştir. Bunun arkasında yatan en büyük sebep ise aynı dönem zarfında canlıdan organ bağıışlarında sağladığı artıştır. Nitekim TONV (2014)’e göre de 2004 yılından 2014 yılına kadar kadavradan organ bağıışı mnb 2,5 kat artarken canlıdan mnb bağıışlar 6 kat artmıştır. Kadavradan bağıış oranının bu kadar düşük kalmasının ardında Tablo 4’ün son satırında gösterilen geri çevirme oranlarındaki artışın payı büyüktür.

6. Çözüm Önerileri

Geri çevirme oranının azaltılması, organ bağıışını arttırmanın birinci önceliği olmalıdır. Bu sebeple yakınlarının organlarını bağıışlamaları teklif edilenlerin kararlarını

¹⁹ Canlı donörlerin %95’ten fazlası hasta akrabalarıdır (Aydın, 2015).

etkileyen faktörleri tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda toplumun aydınlatılması, varsa dini çekincelerinin konunun uzmanları tarafından giderilmesi gerekmektedir. Hatta potansiyel donörün ölümünü müteakiben ortaya çıkabilecek olan masrafların devlet veya devlet kontrolünde oluşturulacak bir fon (İran Modelinde olduğu gibi veya Pensilvanya eyaletindeki pilot uygulama gibi) tarafından karşılanması donör yakınlarının organ bağışı ile ilgili olumlu yanıt vermelerini sağlayabilir. Burada dikkat edilmesi gereken konu, organ arzını arttırmak için kullanılacak maddi teşviklerin miktarının ve mahiyetinin belirlenmesidir. Sonuçta insanın kendi veya yakınlarının organlarının kullanımı için rızası (fiyatı), sahibi olduğu herhangi ticari bir malın kullanımı için alınacak rızadan (fiyattan) farklılık göstermektedir (Altınanahtar, 2013: 39).

İspanya Modeli başarısını büyük ölçüde organ koordinatörlerine borçludur. Organ Hizmet Ekibi'nin İspanya Modeli'nden türetmiş olduğu tavsiyeler doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapan Birleşik Krallık'ın kadavradan organ bağışlarında sağladığı artış bunun en önemli göstergelerindendir. Bu sebeple Türkiye'de istihdam edilecek organ koordinatörlerinin de her şeyden önce, organ bağışının önemine inanmaları ve görevi kendi rızaları ile kabul etmeleri gerekir. Organ koordinatörlüğü tam zamanlı, uzmanlık gerektiren bir pozisyon olarak tanımlanmalıdır. Alacakları düzenli eğitimler yanında sağlanacak performans teşvikleri (maddi teşvik, teşekkür belgesi, ekstra izin hakkı vb.) koordinatörlerin verimliliklerini arttıracaktır.

Yapılacak her türlü düzenlemenin hukuki alt yapısının oluşturulması ve özellikle hekimlerin ve koordinatörlerin faaliyetlerini kısıtlayıcı durumların ortadan kaldırılması, organ tedarik sürecinin çok daha verimli çalışmasını sağlayacaktır. Günümüzde, kabul edilmiş organ tedarik sistemi ne olursa olsun Türkiye'de dâhil birçok ülkede, organları nakledilebilecek durumda olan potansiyel donörlerden süreçle ilgili çalışanların hukuki çekincelerinden veya tereddütlerinden ötürü faydalanılamamaktadır. En azından organlarının bağışlanması konusunda açık ve yazılı beyanları bulunanların, aile yakınlarının rızalarını almaya gerek olmaksızın tercihlerinin yerine getirilerek organlarının nakledilebilmesinin önü açılmalıdır.

7. Genel Değerlendirme

Dünya organ açığı konusunun sadece hekimler tarafından değil, aynı zamanda iktisatçılar tarafından da incelenmesi ve çalışılması gereken bir alan olduğu düşüncesi ile öncelikle söz konusu açığın gerçekleştiği piyasa ile ilgili temel bilgiler okuyucu ile paylaşılmış ve ardından, dünyanın organ tedariki ve nakli konularında önde gelen ülkeleri ile Türkiye'nin mevcut durumları incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Alternatif tedavi yöntemleri ile karşılaştırıldığında, organ nakli operasyonları hem maliyet avantajı sağlamakta hem de hayat kalitesini iyileştirmektedir. Ancak bu operasyonlarda kullanılacak organların tedarikinde karşılaşılan medikal ve iktisadi zorluklar, sistemin tıkanmasına sebep olmaktadır. Yeterli kaynak bulunması önünde medikal kısıtların dışında kalan engeller şu şekilde sıralanabilirler: İnsanın organ bağışı konusunda ön yargılı olmaları, tedarik sisteminin bileşenlerinin yeteri kadar verimli çalışamamaları ve gerek başlıyaları gerekse

bu sektörde çalışanları daha fazla motive etmeye yönelik yeterli eğitim ve teşviklerin sağlanmaması. Ülkelerarası karşılaştırmalardan da anlaşıldığı üzere, organ açığı rakamlarının uygulanan tedarik sistemlerinden bağımsız olduğu görülmektedir.

Özellikle böbrek açığının giderilmesinde canlıdan organ temini çok büyük önem arz etmektedir. Türkiye bu konuda dünya lideri konumunda olsa da kadavradan organ temini konusunda sonlarda yer almaktadır. Canlıdan organ tedariginde gösterilen başarının arkasında ki en önemli faktör aile içi ilişkilerdir (sevgi ve/veya baskı). Diğer yandan kadavradan tedarikte yaşanan sıkıntıların arkasında, konuyla ilgili bilgi eksikliği ve dini inanç sayılabilir. Türkiye örneğinin tam simetrisi İspanya Modeli’dir. Canlıdan tedarik konusunda olan başarısızlıklarını, kadavra bağışları ile telafi etmektedirler. Böbrek ve kısmi karaciğer dışında kalan tüm organ nakillerinin sadece kadavradan gerçekleştirilebilecek olması son yıllarda İspanya Modeli’nin neden mercek altına yatırıldığını açıklamaktadır.

Organ temini ve nakli sadece sayılardan ibaret değildir. Nakledilen her organın hastanın vücuduna uyumu ve ne kadar süre fonksiyonlarını yerine getirebildiği de önemli bir kriterdir. Nakledilen organın ömrü, hastanın mevcut sağlık durumuna, organ ve hastanın ne kadar uyumlu olduğuna ve nakil sonrası tedavi sürecinin kalitesine bağlıdır. Örn: Ortalama 2-3 ay ikincil kullanım ömrü (graft survival rate) olan böbrek nakillerinin yapılması, sayısal olarak nakil konusunda bir başarı olarak görünse de KAYY başına maliyeti arttıracaktır.

Organ arzını arttırmak için yapılan tüm çalışmalar sadece kısa dönemde mevcut organ açığının büyümesini bir nebze olsun yavaşlatmaya ve belki de durdurmaya yöneliktir. Organ açığı sorununa daha kalıcı bir çözüm ancak organ talebinin artmasını engellemek olacaktır. Tıp alanında sıkça tartışılan koruyucu/tedavi edici hekimlik ikileminde, koruyucu hekimlik kısmına daha ağırlık verilmesi hem organ talebinin azalmasına, hem de daha sağlıklı bireylerden oluşan bir toplumun daha sağlıklı organlar arz edebilmesine imkân verecektir. Zira hangi teşvik yöntemi ya da tedarik sistemi uygulanırsa uygulansın, kadavra donör sayısı potansiyel donör sayısından fazla olamayacaktır. Organ açığının giderilmesi için ihtiyaç duyulan en az potansiyel donör sayısı da Altınanahtar vd. (2008: 12)’nin raporladığı üzere, %3’ün altına düşmemelidir.

Kaynaklar

- Altınanahtar, A. (2013), “Human parts should be treated differently than any other commodity: An Anomaly to the Anomaly”, in: *Global Issues In Health Care Systems*, Ed: Ö.K. Kunday & A. Öner, Lambert Academic Publishing, ISBN 978-3-659-51284-1, 19-46.
- Altınanahtar, A. & J.R. Crooker & J.B. Kruse (2008), “Valuing Human Organs: An Application of Contingent Valuation”, *International Journal of Social Economics*, 35(1/2), 5-14.
- Aydın, M.A. (2015), “Overview of The Living Donation Activity in Turkey”, <https://organ.saglik.gov.tr/web/Link_detay.aspx?GrupDetayId=6>, 11.11.2015.
- Barnett, A.H. & T.R. Beard & D.L. Kaserman (1993), “The Medical Community’s Opposition to Organ Markets: Ethics or Economics?”, *Review of Industrial Organization*, 8, 669-678.

- Barnett, A.H. & M. Saliba & D. Walker (2001), "A Free Market In Kidneys: Efficient and Equitable", *The Independent Health Economics Review*, 77(3), 251-277.
- Barney, D.L. & R.L. Reynolds (1989), "An Economic Analysis of Transplant Organs", *Atlantic Economic Journal*, 12(3), 12-20.
- BBC News. (2015), *Organ donation soars over past five years, says NHS Blood and Transplant*, <<http://www.bbc.com/news/health-22086086>>, 11.07.2015.
- BBC News (2008), *Q&A: Organ Donation Laws*, <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7733190.stm>>, 11.07.2015.
- Beard, T.R. & D.L. Kaserman & R. Osterkamp (2013), *The Global Organ Shortage: Economic Causes, Human Consequences, Policy Responses*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Becker, G.S. & J.J. Elias (2007), "Introducing Incentives in the Market for Live and Cadaveric Organ Donations", *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 3-24.
- Blair, R.D. & D.L. Kaserman (1991), "The Economics and Ethics of Alternative Cadaveric Organ Procurement Policies", *Yale Journal on Regulation*, 8(2), 403-452.
- DoH. (2008), "The Potential Impact of an Opt Out System for Organ Donation in The UK", <<http://odt.nhs.uk/pdf/the-potential-impact-of-an-opt-out-system-for-organ-donation-in-the-UK.pdf>>, 11.07.2015.
- DSÖ (2013), *Data Report*, <<http://www.transplant-observatory.org/Pages/home.aspx>>, 01.12.2015.
- Eurobarometer. (2010), *Public Health*, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_333a_en.pdf>, 16.07.2015.
- European Commission (2014), *Journalist Workshop on Organ Donation and Transplantation*, <http://ec.europa.eu/health/blood_tissues_organs/docs/ev_20141126_factsfigures_en.pdf>, 05.11.2015.
- European Commission. (2012), *Journalist Workshops-Organ Donation and Transplantation*, <http://ec.europa.eu/health/blood_tissues_organs/docs/ev_20121009_facts_figures.pdf>, 11.07.2015.
- Eurotransplant (2010), "Organ Donation: Towards a Mutual Understanding", <<http://www.eurotransplant.org/cms/mediaobject.php?file=eutie.pdf>>, 03.12.2015.
- Gabel, H. (2003), "Is There a Future for Transplantation as We Know It Today?", *Transplantation Proceedings*, 35, 1245-1247.
- Ghods, A. (2002), "Renal Transplantation in Iran", *Journal of Nephrology, Dialysis and Transplantation*, 27(1), 222-228.
- Ghorbani, F. & H.R. Khoddami-Vishteh & O. Ghobadi & S. Shafaghi & A. Rostami Louyeh & K. Najafzadeh (2011), "Causes of Family Refusal for Organ Donation", *Transplant Proceedings*, 43, 405-406.
- Gürkan, A. (2011), "Organ Nakli Koordinatörlüğü", <<http://alpgurkan.com.tr/organ-nakli-koordinatörlugu/>>, 05.11.2015.
- IRODAT (2013), *Final Numbers 2012*, <<http://www.irodat.org/?p=database>>, 02.08.2014.
- IRODAT (2014), *Final Numbers 2013*, <<http://www.irodat.org/img/database/grafics/newsletter/IRODaT%20Newsletter%202013%20.pdf>>, 05.11.2015.
- Jarl, J. & U. Gertham (2012), "Economic Evaluations of Organ Transplantations: A Systematic Literature Review", *Nordic Journal of Health Economics*, 1(1), 61-82.

- Kaserman, D.L. & A.H. Barnett (2002), *The U.S. organ procurement system: A prescription for reform*, Washington, DC: The American Enterprise Institute Press.
- Kaushik, J. (2009), "Organ transplant and presumed consent: towards an opt-out system", *Indian Journal of Medical Ethics*, 6(3), 149-152.
- Laupacis, A. & P. Keown & N. Pus & H. Kruger & B. Ferguson & C. Wong, et al. (1996), "A Study of the Quality of Life and Cost-Utility of Renal Transplantation", *Kidney International*, 50, 235-242.
- Machnicki, G. & L. Seriai & M.A. Schnitzler (2006), "Economics of transplantation: a review of the literature", *Transplantation Reviews*, 20, 61-75.
- Mendcloff, J. & K. Ko & M. Roberts & M. Byrne & M. Dew & A. Dew (2004), "Procuring Organ Donors as a Health Investment: How Much Should We Be Willing to Spend?", *Transplantation*, 78 (12), 1704-10.
- NHS (2015), *Organ Donation and Transplantation Activity Report 2014-2015*, <http://nhsbtmediaservices.blob.core.windows.net/organ-donation-assets/pdfs/activity_report_2014_15.pdf>, 02.12.2015.
- O'Grady, J.G. (1997), "Clinical economics review: liver transplantation", *Aliment*, 11, 445-451.
- ONT (2005-2015), *Newsletter Transplant*, <<http://www.ont.es/publicaciones/Paginas/Publicaciones.aspx>>, 05.11.2015.
- Ratcliffe, J. & L. Longworth & T. Young, et.al. (2002), "Assessing health-related quality of life pre- and post-liver transplantation: a prospective multicenter study", *Liver Transplantation*, 8, 263-270.
- Rodriguez-Arias, D. & L. Wright & D. Paredes (2010), "Success factors and ethical challenges of the Spanish Model of Organ Donation", *Lancet*, 376, 1109-1112.
- Schnitzler, M.A. & J.F. Whiting & D.C. Brennan & K.L. Lentine & N.M. Desai & W. Chapman, et al. (2005), "The Life-Years Saved by a Deceased Organ Donor", *American Journal of Transplantation*, 5, 2289-2296.
- Silva, S. & S. Silva & A. Nascimento & M. Parente & C. Albuquerque & A. Rodrigues, et al. (2014), "Profile of Organ Donors in Ceará, Northeastern Brazil, From 1998 to 2012", *Transplantation Proceedings*, 46(6), 1692-1694.
- Singhal, A.K. & X. Sheng & S.G. Drakos & J. Stehlik (2009), "Organ Donation: Impact of Organ Donor Cause of Death on Transplant Outcomes: UNOS Registry Analysis", *Transplantation Proceedings*, 41(9), 3539-3544.
- Thorne, E.D. (1996), "The Cost of Procuring Market-Inalienable Human Organs", *Journal of Regulatory Economics*, 10, 191-200.
- TONV (2014). *Bilgi Bankası*, <<https://www.tonv.org.tr/admin/pages/files/TÜRKİYE%202002-2013%20YILLARI%20ARASI%20ORGAN%20BAĞIŞI%20VE%20NAKLİNE%20İLİŞKİN%20TABLO%20VE%20GRAFİKLER.pdf>>, 10.11.2015.
- Zargooshi, J. (2008), "Commercial Renal Transplantation Program: Results and Complications", in: *Organ Transplantation: Ethical, Legal and Psychosocial Aspect*, Ed: W. Weimar & M.A. Bos & J.J. Busschbach, Lengerich: Pabst Science Publishers, ISBN 978-3-89967-639-6, 80-94.

Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı

Mehmet Serkan TAFLIOĞLU, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Nigde University, Turkey; e-mail: stafliloglu@nigde.edu.tr

The Distribution of the Sovereignty in the Constitutional System of Lebanon

Abstract

Constitutional structure of Lebanon, has its own unique type that does not match with the classification of the classical political science. In the Twentieth Century, struggle between Lebanonization (Lebanese Nationalism) and Arab Nationalism was the core issue of the Lebanon politics. This struggle was the main obstacle to establish a parliamentary system in Lebanon. The Lebanese Constitution was amended which made France mandate as a supervisor of politics and economics during the France occupation period. In this context, the constitution, based on sharing the sovereignty between the religious and ethnic groups rather than constitutional rights. In the evaluation of the civil wars, have occurred in the political history of Lebanon, constitutional structure which has institutionalized as an ethnic and the religious body should be considered as the vital point. The rights are given on the ethnic and religious bases rather than personal. This composition articulates the Lebanese politics in to the West and Arab politics. In the same manner political representation in the Lebanese politics is not shared between the voters as in the classical parliamentary regimes, shared by the ethnic and religious communities.

Keywords : Lebanon, Sovereignty, Constitution, Taef Agreement.

JEL Classification Codes : K40.

Öz

Lübnan anayasal yapısı, klasik siyaset bilimi tanımlarındaki sınıflandırılmalara uymayan nevi şahsına münhasır (*sui generis*) bir yapıya sahiptir. Yirminci yüzyılda Lübnanlaşma (Lübnan Milliyetçiliği) ve Arap Milliyetçiliği arasındaki çatışma Lübnan siyasetinin temel zeminini teşkil etmiştir. Bu mücadele Lübnan’da klasik manada parlamenter demokrasi oluşmasının önündeki en büyük engel olmuştur. Fransız işgali döneminde Lübnan anayasası Fransa’nın ülkenin siyasi ve iktisadi denetimine tam olarak hâkim olacağı bir şekilde hazırlanmıştır. Bu çerçevede yapılan anayasa vatandaşlık hukukundan ziyade din ve mezhepler arası bir egemenlik dağılımına dayanmakta idi. Lübnan siyasi tarihinde yaşanan iç savaşlar değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken temel nokta anayasal yapıda kurumsallaşan etnik ve dini yapıdır. Haklar bireysel olarak değil etnik ve dini olarak cemaatler zemininde verilmektedir. Bu durum Lübnan siyasetini doğrudan Batı ve Arap siyasetine eklemektedir. Aynı şekilde siyasi temsil de Lübnan siyasetinde klasik parlamenter demokrasilerde olduğu gibi seçmen sayısına göre değil etnik ve dini cemaatler arasında paylaşılmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Lübnan, Egemenlik, Anayasa, Taif Anlaşması.

1. Giriş

Anayasalar, ülkelerin devlet yapısını, kurumlar arası ilişkilerini, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan temel hukuk belgeleridir. Bu çerçevede en azından yazılı olarak bir ülkedeki güç dağılımını anlamak için o ülkelerin anayasaları tafsili bir şekilde incelenmelidir. Burada üzerinde durulması gereken nokta ise anayasalarda yazılı olanların her zaman fiili olarak siyasal gerçekler ile bağdaşmadığıdır. Lübnan devleti kurulurken dini ve etnik yapı siyasal sistemin merkezinde yer almıştır. Esas itibarıyla Fransa tarafından Suriye’de ve bölgede etkin olan Arap Milliyetçiliğine ve İslami hareketlere karşı Marunîlerin hâkim olduğu bir Lübnan devleti kurulmak istenmiştir. Bu durum sonucunda Doğu Akdeniz gibi stratejik bir bölgede Hristiyan egemenliğinde bir devlet kurulacaktı. Nitekim Suriye’ye dâhil olan sahil kentleri Beyrut, Trablus, Seyda gibi şehirlerin de dâhil olduğu Lübnan devleti oluşturulmuştur. Lübnan’ın ilk anayasası Fransız işgalinde 1926 yılında hazırlanmış ve Hristiyanların çoğunlukta olduğu Lübnan Cumhuriyeti kurulmuştur. Bağımsızlığını ise ancak 1943 yılında elde etmiştir. Bu anayasa Fransız yönetiminde birçok defalar askıya alınmakla beraber 1989 yılındaki Taif anlaşmasına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu anlaşmadan sonra önemli değişikliğe uğramıştır. İlk kırılma 1943 yılındaki bağımsızlık bildirgesi ile olmuştur. Bu bir nevi Milli Misak olan bildiride, Hristiyanlar Fransa’ya olan bağlılıklarına, Müslümanlar ise Lübnan’ı Suriye veya diğer Arap devletlerine dâhil etmeyeceklerine dair bir zımni bir anlaşma yapmışlardır. Bu dönemdeki temel tartışma kimlik olarak –ki bugünde devam etmektedir- Hristiyan Arapların Batı kültürünü ve Batılı devletler ile işbirliğine gitmeyi tercih etmeleridir. Fakat zamanla Arap kimliği de Hristiyanlar arasında önplana çıkmaya başlamıştır. Bu çatışmalara ek olarak Taif anlaşması gibi etnik ve dini unsurlar arasında bir nevi anayasa niteliğinde belgeler de bulunmaktadır. Bu durum Anayasa üstü anlaşmaların doğmasına sebep olmaktadır. Bu zeminde Lübnan anayasal ve siyasi düzenini anlamak için bu belgelerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmada anayasal yapıdaki dağılım yanında bu ittifakların hangi zeminde sağlandığı ve uygulandığı üzerinde duracağız. Lübnan siyasi tarihinde İsrail işgali ve iç savaş gibi hayati öneme sahip konular çalışmamızın dışında kalacağı için o konulara değinilmeyecektir.

2. Fransa İşgalinde İlk Anayasa 1926

Fransız Yüksek Komiser Henry Gouraud Büyük Lübnan¹’ın kuruluşunu Roma ve Yunan atalara atıf yaparak ilan etmişti (Rabil, 2011: 1). Suriye de Fransız hâkimiyetinde olduğu için Hatay da dâhil tüm kıyı bölgesinde bir Suriye Nusayri devleti kurulması düşünülmekteydi. İlanda Büyük Lübnan denilmesinin hedefi kuvvetle muhtemel bu idi. Fakat ikinci dünya savaşı bu planları altüst etmiştir. Hemen ardından siyasi ve iktisadi tüm işlerden sorumlu bir askeri vali atanmıştır. Bu valinin altında 6 Marunî, 3 Grek Ortodoks, 1

¹ Greater Lebanon.

Dürzî, 4 Sünni ve 2 Şii'den 17 kişilik bir idari komisyon kurulmuştur. 23 Mayıs 1926 yılında Büyük Lübnan artık Lübnan Cumhuriyeti olmuş fakat ülkenin sınırları belirtilmemiştir. Lübnan anayasası tüm vatandaşların kanun karşısında eşit olduğu vurgulamakta (Md. 7) fakat toplulukların (burada kasıt etnik ve dini unsurlar) tüm hükümet, bakanlıklar ve memurluk dağılımında aynı oranda temsil edileceğini belirtmektedir (Md. 95) (Menşurat-ı Haleb-i Hukuki, 2006: 75). Madde başında toplumda adalet ve uyum sağlanması açısından geçici olduğu vurgulansa da bu yapı sonradan değiştirilmeyecektir. Bu durum her ne kadar ismi Parlamenter Demokrasi ve Cumhuriyet olsa da Lübnan Cumhuriyeti hükümet sistemleri içinde sui generis (nev-i şahsına münhasır) bir yapı olarak ortaya çıkaracaktır. Her dini ve etnik unsur yine aynı şekilde kendi inancına göre özel toplumsal ilişkilerinde kendi hukukunu uygulayabilmektedir (Md. 10). Doğal olarak bu anayasa Fransa'nın Lübnan üzerindeki siyasi ve iktisadi hâkimiyetini meşrulaştırmıştır. Fransa ise bu gücünü Lübnan'da Hristiyanlar arasındaki en etkili ve yaygın olan Marunî Kilisesine ayrıcalıklar tanımak için kullanmıştır (El Solh, 2004: 4).

Bu süreçte devam eden temel tartışma konularından biri ise Suriye kıyı kentlerinde kalan Hristiyanların Lübnan'daki Hristiyan nüfusunu arttırmak için Lübnan vatandaşlığı verilmesidir. Müslümanların önemli bir kısmı Lübnan'ı Suriye'nin bir parçası görürken bazı Hristiyanlar ise Lübnan'ın Hristiyan kimliğinin güçlenmesi için Suriye'deki Hristiyanlara Lübnan vatandaşlığı verilmesini istemektedir (Traboulsi, 2007: 90). Zamanla Suriye'nin Trablus ve Lazkiye gibi kıyı şehirlerinin Lübnan'a katılmayacağı anlaşılmıştır. Fransa'nın temel stratejisi ise bundan sonra Lübnan Cumhuriyeti'nde Hristiyanların güçlendirilmesi olmuştur. Suriye Yüksek Komiser Sekreterliği Lübnan'da Müslümanların bulunduğu bölgelerin Suriye ve Lübnan arasındaki dağılımda hesap hatası yaptıklarını itiraf edecektir (Traboulsi, 2007: 86). Fransız yönetimine göre bu durum Lübnan'da Hristiyan ve Müslümanlar arasında yapılan dengeyi bozmuş ve Lübnanlılık kimliğinin oluşmasını engellemiştir.

Bu anayasa 102 maddeden ve 6 bölümden oluşmuştur. İki meclisli parlamenter sistem kurulmuş, ilk meclis (temsilciler meclisi) iki dereceli sistemle seçilen kırk milletvekilinden oluşmaktadır (Sadun, 2007: 60). Senatoda ise 16 kişi bulunmakta bunların dokuzu seçimle gelmekte geri kalan yedisi ise cumhurbaşkanı tarafından belirlenmektedir. Bu koltukların dağılımını ise anayasa mezheplere göre belirtmektedir. Buna göre; 5 Marunî, 3 Sünni, 3 Şii, 3 Rum Ortodoks, 2 Rum Katolik, 1 Durzi, 1 diğer azınlıklar (Md. 96). Yürütme ise Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Fransız Yüksek Komiserliği ülkede basın dâhil birçok kurumu doğrudan denetlediği için seçimler ve atamalar çoğu zaman sembolik olmaktan öteye gidemiyordu. Nitekim Rum Ortodoks olan Charles Dabbas 45 oyun 44'unu alarak hiç zorlanmadan Lübnan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Çünkü anayasanın beşinci bölümü gerçek yetki ve egemenliği Temsilciler Meclisi ya da senatoya değil Fransız Yüksek Komiserliğine vermekte idi. Buna rağmen Fransız Yüksek Komiserliğinin denetiminde olan yürütmenin gücünü arttırmak için 1927 yılında bir değişiklik yapılmıştır. Fakat bu da yeterli görülmemiş 1929 yılında yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanı Meclis'i mutlak bir şekilde fesih etme yetkisi verilmiştir. Bu değişiklik ile parlamentonun yürütme üzerindeki fiili olarak da hukuki olarak da etkisi

ortadan kalkmıştır. Fransız yönetimi Lübnan’da etnik ve dini ayrıma dayanan sistemin güçlenmesi ve yerleşmesi için gayret göstermiştir. Bu sebeple 1932 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde anayasayı askıya almış ve meclisi feshetmiştir (Sadun, 2007: 62). Bu süreçte Lübnan’da Arapça ikinci plana düşmüş idari sistemde ve yargıda Fransızca resmi dil olmuştur.

Bu gelişmeler ışığında Suriye toplumunda her hareket ister Suriye yanında ister ayrı bir Lübnan Cumhuriyeti olarak bağımsızlığı savunmaya başlamıştır. O dönem Mısır’da iyice etkin olmaya başlayan Arap Milliyetçiliği düşünceleri Lübnan’da da tesirini hissettirmeye başlamıştır. İkinci dünya savaşında Fransa’nın Almanlar tarafından işgalinde etkisiyle Lübnan bağımsızlığını kazanmıştır. Anayasal çerçevede Hristiyanlar Cumhurbaşkanlığı makamına ve silahlı kuvvetler komutasına doğal olarak sahiptiler. Aynı şekilde Meclis çoğunluğu da Hristiyanların elindeydi.

3. 1943 Bağımsızlık Bildirgesi Milli Misak

Lübnan ilk anayasası ilan edilirken Fransa’nın manda yönetiminden doğan hakları (anayasayı askıya alma, meclisi feshetme, cumhurbaşkanını görevden alma) saklı tutulmakta idi. 1943 yılına gelindiğinde ise Beşar El Huri (Hristiyan Maruni) ve Riyad El Sulh (Müslüman Sünni) Fransız mandasını bitirme konusunda anlaştılar. Ortada anayasa olduğu için bu düşünceler yazılı hale getirilmeden sadece sözlü olarak ilan edildi. Fakat Lübnan siyasi tarihinde Milli Misak yazılı olmayan Anayasal hüküm olarak kabul edilir (Tahiri, 2006: 132). Cumhurbaşkanı yemin ederken hem anayasaya hem de Milli Misak’a bağlı kalacağına dair yemin etmektedir (Tahiri, 2006: 126). Burada vurgulanması gereken etnik siyaset temelli yapılanmanın değişmediğidir. Kimi unsurlar üzerinde Fransa’nın çekilmesi halinde kendi konumlarını kaybetme kaygısı yatmakta idi. Kimi unsurlar ise bağımsızlığın Suriye ile birleşmek için bir fırsat olarak görmekte idi. Bu çerçevede bu misak özde Lübnan’ın bağımsızlığını ne Batı’nın hegemonyasını ne de Arap devletlerinin hegemonyası kabul ediliyordu. Özellikle Arap devletleri dost ve kardeş komşu ülke olarak Lübnan’ın ayrı siyasi varlığına atıfta bulunmakta idi. Kısaca Hristiyanlar Fransa’nın himayesinden vazgeçecekler Müslümanlar ise Lübnan’ı Suriye’ye ya da herhangi bir Arap devletine katılması arzusundan vazgeçeceklerdi. Taraflar yine aynı şekilde tüm siyasi mansıpların etnik unsurlar arasında paylaşılacağını kabul etmişlerdir. Arapça tekrar öncelikli resmi dil olmuştur. Aynı şekilde Fransız bayrağını andıran Lübnan bayrağı da bu süreçte değiştirilmiştir.

Lübnan Hristiyanları ve Müslümanlar arasında Milletvekili dağılımı da 6/5 oranın da kalacaktır.² Lübnan anayasasında belirtilen Arap kimliği üzerinde ittifak olunan

² İlk meclis milletvekili dağılımı şu şekildedir; 11 Sünni, 10 Şii, 4 Dürzi, 18 Maruni, 6 Rum Ortodoks, 2 Rum Katolik, 3 Ermeni Katolik, 1 diğer Azınlık.

temel konulardan biridir. Nitekim ertesi sene Lübnan Arap Birliğinin bir üyesi olacaktır. Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında gerçek manada işbirliği ve iletişim olması gerektiği de sözlü misakın temel esaslarından birini oluşturmaktadır. Çünkü Fransız işgali döneminde Hristiyanlar anayasal ve fiili olarak sisteme ve idari yapıya hâkimdiler. Bu misak bir nevi bu hukuki üstünlüğün Müslümanlar aleyhine kullanılmayacağı sözüydü. İlk dönem temel hedef Lübnan'ın bağımsızlığı olduğu için taraflar arasında çok sorun çıkmamıştır. Anayasaya göre Cumhurbaşkanı Hristiyan, Meclis Başkanı Şii ve Başbakan ise Sünni olacaktır (Md. 95). Fakat temel sorun, siyasi yapı anayasal olarak etnik unsura göre belirlenirken Hristiyan cumhurbaşkanının klasik parlamenter sistemde sahip olunan tüm yetkilere sahip olmasıdır (Başbakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanı atamak ve Parlamenti feshetmek gibi). 1958 buhranına kadar bu durum nispeten devam etmiştir.

4. 1958 Siyasi Buhranı ve Milli Misakın Sonu

1952 yılında Cumhurbaşkanı olan Kemal Şamun seçim çalışmalarında Milli Misak'a bağlı kalacağını ve Cumhurbaşkanı'nın istisnai yetkilerini kaldıracağını ilan etmesine rağmen aksi yönde icraatlar sergilemiştir. Göreve geldiği andan itibaren başbakan atarken mümkün olduğunca kendi toplumu tarafından pek bilinmeyen ve etkili olmayan insanları atamayı tercih etmiştir. Dış işleri, İç işleri, Savunma, Finans ve Adalet bakanlığı gibi hayati öneme sahip bakanlıklarda zaten Marunîlerin elindeydi. Bu durum Hristiyan Cumhurbaşkanının elini daha da güçlendirmekteydi. Cumhurbaşkanı kaliteyi artırma sloganıyla yeni yapılan seçim kanunu³ ile milletvekili seçim bölge sayısını 33'e çıkardı, milletvekili sayısını ise 77'den 44'e düşürdü (Traboulsi, 2007: 129). Bu yeni düzenleme ile Cumhurbaşkanının seçim bölgeleri daraldıkça siyasi etkisi daha da artmıştır. 1957 seçimlerinde ise milletvekili sayısı tekrar 44'den 66'ya çıkartılacaktır. Lübnan siyasetindeki istikrarsızlığın sebeplerinden biri ise seçim sistemi ve sayılar üzerinde bu kadar sık değişiklik yapılmasıdır. Bu seçimde önemli Müslüman isimler Meclis dışı kalmış Cumhurbaşkanına yakın isimler Meclis'e girmiştir.

Lübnan'da Hristiyanlar artan Arap Milliyetçiliği ve Baas partisinin Irak ve Mısır'da etkin olmasından son derece kaygı duymakta idi. 1958 yılında Mısır ve Suriye birleşmesi ise kaygılarını son noktaya ulaştırmıştı. Kemal Şamun bu durumu kullanarak anayasaya aykırı olmasına rağmen kendi süresini uzatmaya çalışmaktaydı. Şamun'a muhalif bir gazetecinin öldürülmesi ile muhalefet genel grev ilan etti. Yapılan gösterilerde ordu ile göstericiler arasında çatışmalar meydana gelmekte ve cumhurbaşkanının istifası istenmekteydi. Genel Kurmay Başkanının Cumhurbaşkanının bazı emirlerini dinlemeyip tarafsız kalmaya çalışması Cumhurbaşkanının ABD'den askeri yardım istemesiyle

³ Bu düzenleme ile Lübnan'da kadınlar ilk defa oy verme hakkını kazanmıştır.

sonuçlandı. ABD müdahalesi gelmekle beraber parlamento çatışmalarda tarafsız kalan Genel Kurmay Başkanı Fuat Şahab’ı Cumhurbaşkanı seçti.

Bu durum Lübnan iç siyaset dengelerini tamamen bozmuştu. Lübnan’ın Hristiyan Cumhurbaşkanı sahip olduğu tüm yetkileri, (Parlamentoyu feshetme yetkisi gibi), kullanmış ve seçimlere müdahale etmiştir. Bu durum 1943 misakında ortaya çıkan dengeyi fiilen ortadan kaldırmıştır. Lübnan Cumhurbaşkanının sahip olduğu anayasal yetkileri suiistimal etmesi ve ABD’den askeri müdahale istemesinden dolayı Lübnan siyasetinde 1989 Taif antlaşmasına kadar bir denge oluşturulamamıştır.

5. Şehab ve Hilu Dönemi (1958 – 1970)

Genel Kurmay Başkanlığından gelmesi Şehab yönetimi için en büyük faydayı sağlamıştı. Selefinin yaptığı gibi Nasır karşıtı bir siyaset izlemek yerine Arap rejimleri ile bir denge siyaseti yürütmeye gayret etmişti. İçerde sarsılan güveni yeniden tesis etmek için reformlar yapmaya başladı. Bu dönem “Lübnan” milliyetçiliğini savunan nüfusun Milli Misak’a bağlı kaldığı söylenebilir fakat Lübnan Arap nüfus Arap devletleri ile ilişkileri güçlendirme yolunu seçmişlerdi. Cemal Abdul Nasır FKÖ ve Esat Lübnan Arap nüfusu üzerinde Batı’ya karşı mücadeleye ediyordu. Şehab, 22 Kasım 1962 tarihinde yaptığı açıklamada gruplaşma ve etnik unsurdan ziyade “millele bağlılık esas” açıklaması yapmıştı (El Solh, 2004: 317). Milli Misak bir nevi yeniden oluşturulmaya çalışılıyordu. Fakat temel sorun olarak “Lübnanlılık” ve “Arap” kimliği arasında orta yol bulmak mümkün görünmüyordu. Arap milliyetçileri Lübnan’da yaşayan Arapları da zaten Arap Milletinin bir parçası sayıyordu. Lübnan milliyetçileri ise Lübnan’ı Arap devletlerinin Batı desteği ile kurtarmaya çalışıyordu. Temel sorun bu iki grup arasındaki dengenin nasıl sağlanacağı idi.

Şehab, o dönem sadece Lübnan’da değil tüm Arap kamuoyu üzerinde etkin olan Nasır ile iyi ilişki kurmaya gayret gösterdi. Lübnan iç siyasetinde denge sağlanması için Nasır’ın desteği hayati öneme sahipti. Bunun üzerine Şehab ve Nasır arasında yapılan görüşmede iki temel konuda anlaşmaya varıldı. Lübnan yönetimi hiçbir şekilde kendi topraklarını Mısır ve Suriye’nin oluşturduğu ortak Arap Cumhuriyeti aleyhine kullanılmasına izin vermeyecekti. Bunun karşılığında ise Mısır-Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti yönetimi de Lübnan ile sadece resmi yollardan iletişim kuracaktı. Burada ki amaç Lübnan’daki Arap devletleri ile birleşmeyi savunanlar ile ilişkiyi engellemekti. Fakat bu süreçte Lübnan yönetiminde bazı makamlara atamalarda Nasır’ın etkisi oluyordu. Bu durum başta eski cumhurbaşkanı Şamun olmak üzere “Lübnan” milliyetçilerini de rahatsız etmiştir. Nasır’ın Lübnan’da artan etkisi Lübnan iç siyasetinde olduğu kadar Irak, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi ülke yönetimlerinde de rahatsızlık yaratmaktaydı. Şehab ve Nasır arasındaki zımnî anlaşma Şehab’ın Cumhurbaşkanlığının bittiği 1970 yılına kadar devam etti.

Lübnan nüfusu zamanla Müslüman nüfusun lehine artmakta idi. Maruniler’in genel nüfusa oranı %29’lara kadar düşmüştü fakat idari görevlerin yarısını işgal etmekte idiler. Şehab, bozulan bu dengeyi idari açıdan dengelemeye gayret gösteriyordu. Bu sebeple

idari makamlarda etnik yapıya göre değil liyakate göre görev verilmesini sağlamıştı. Her ne kadar anayasa buna tam olarak müsait olmasa da klasik parlamenter demokrasilerdeki vatandaşlık sistemine göre davranmak istiyordu. Fakat Batı yanlısı Hristiyanlar bu durumdan rahatsız olmuşlardı. Nasır ideolojisi ve kendinden çekinen Sünni ticaret ehli ise Suudi Arabistan'a yaklaşılmaya başlamıştı.

Avukat ve gazeteci olan Charles Hilu, 1964 yılında Şehab'ın yerine Cumhurbaşkanlığı makamını devraldı. Bu dönem artık Nasır taraftarı Arap milliyetçileri ile Suudi Arabistan yanlısı muhafazakâr kesimin sarıh bir şekilde ortaya çıktığı dönem olarak ifade edilebilir. Lübnan ihracatının yüzde 40'ının Suudi Arabistan'a gittiği düşünülürse bu durumun Sünni iş adamları için önemi daha iyi anlaşılabilir. Nasır ise Lübnan üzerinden İsrail'e karşı kuzey cephesi açmak istemekteydi. Lübnan için hayati bir sorun olan bu konuda yönetimin denge siyaseti sayesinde uygulanmamıştır. Fakat içeride başlayan ekonomik ve sosyal krizlerin de etkisiyle beraber 1975 yılında başlayacak iç savaşın önünü açmıştır.

6. Anayasal Düzenin ve Milli Misakın Fiilen Çöküşü ve İç savaş 1975

Lübnan'ın, Arap devletleri arasındaki rejim ve ideolojilerin çatışma sahası olması gibi bir diğer hayati meselesi daha bulunmakta idi. İsrail işgali sonucu topraklarından sürgün edilmiş Lübnan'daki Filistinli mülteciler de Lübnan siyasi hayatının bir parçasıydı. Mısır ve Suriye'nin İsrail karşısında aldığı 1967 mağlubiyetinden sonra FKÖ örgütü önplana çıkmıştı. FKÖ başlattığı gerilla savaşıyla Ürdün ve Lübnan üzerinden İsrail'e karşı savaşmaya başlamıştı. Bu durum doğal olarak Lübnan siyasetinde tüm dengeleri bozacak unsurlardan biriydi. FKÖ bazı durumlarda Lübnan ordusu ile de çatışmaktaydı (El Khazen, 2000: 285). Lübnan'daki Filistinli mülteciler arasında sayılar binleri bulan milis kuvveti bulunmaktaydı. Siyasi yapılanmanın anayasal olarak etnik unsura göre dağıldığı Lübnan'da doğal olarak diğer grupların da milis kuvvetleri vardı. Devlet kolluk kuvvetlerine güvenilmemesi her etnik unsurun kendi güvenliği sağlamak için silahlı milis kuvvet oluşturması ve korumasına sebep oluyordu. Lübnan ordusu dışı karşı değil içe dönük kolluk kuvveti görevi görüyordu. Fakat devlet kurumlarındaki bölünmeden Lübnan ordusu da müstesna değildi. Lübnan anayasal sisteminde cumhurbaşkanlığı Hristiyanlardan en fazla orana sahip Marunîlere verilmekte ve doğal olarak Silahlı Kuvvetler Komutanı Hristiyan olmaktaydı. Bu çerçevede subayların çoğu Hristiyan Marunîlerden oluşmakta idi.

Müslümanların Lübnan nüfusu içindeki oranı gün geçtikçe artmakta fakat siyasi ve iktisadi konumlarına bu durum orantılı olarak yansımamaktaydı. Lübnan iç savaşının tetikleyici sebebi ise balık avı imtiyazını Hristiyanlara verilmesiydi (Armaoğlu, 1994: 731). Filistinlerin Müslüman gruplara silah vermesiyle çatışmalar daha da genişledi. Çalışmamızın asli konusu iç savaş olmadığı için savaşın tafsili anlatımına girmeyeceğiz.

7. İç Savaş Sonrası Yeni Misak: Taif Anlaşması 1989

Lübnan iç savaşının bitirilmesi için Arap devletleri 1989 Ocak ayında Suudi Arabistan, Fas ve Cezayir dış işleri bakanlarından oluşan bir heyet oluşturdu. En son yapılan seçimlerde seçilen (1972) ve hayatta olan 65 milletvekili Ekim ayına kadar görüşmelere devam ettiler. Bu görüşmelerin sonucunda Taif anlaşması Lübnan Milletvekilleri tarafından iç savaşı bitirmek için 22 Ekim 1989 tarihinde Suudi Arabistan’da imzalanmıştır. Bu anlaşmanın tam başlığı Lübnan Milli Misakı’dır (Vesikatü’l-Vefakü’l-Vatani). Bu anlaşma ile Lübnan siyasi tarihinde etnik ve dini gruplar arasında zımnî anlaşmalara bir yenisi daha eklenmiştir (Mansur, 1993: 35). Bu anlaşmadan sonra genelde Lübnan’da İkinci Cumhuriyet’in kurulması olarak nitelendirilmektedir (Rabbat, 2002: 17). Taif anlaşmasının giriş bölümünde Lübnan’ın Arap kimliğine (Bölüm 1a, B fıkrası)⁴ vurgu yapıldıktan sonra Lübnan’ın Parlamenter ve demokratik bir cumhuriyet (Bölüm 1a, C fıkrası) olduğu vurgulanmaktadır. Birlikte yaşama anlayışına ters hiçbir yönetimin meşru olmadığı da vurgulanmaktadır (Bölüm 1a, Y fıkrası). Burada ifade açık olmamakla beraber kuvvetle muhtemel kasıt yönetimde etkin olan hiçbir grubun diğer etnik unsurlar aleyhine faaliyet yapamayacağıdır.

Bu anlaşma ile genel olarak dört başlık altında yeniden yapılanma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yeniden yapılanmanın esasları, devlet egemenliğinin tüm Lübnan topraklarına yayılması, Lübnan’ın İsrail işgalinden kurtarılması ve Suriye – Lübnan ilişkileri olarak ifade edilebilir. En önemli egemenlik kurumu Meclis’in başkanlık makamı artık bir yıllığına göre değil Meclis’in görev süresi boyunca yani dört yıllığına seçilecektir. Meclis eğer gerekli görürse iki yılsonunda üçte iki çoğunlukla başkandan güvenoyunu çekebilecektir (Bölüm 2, Fıkra 2). Milletvekili sayıları artık Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında eşit olarak dağıtılacaktır (Bölüm 2a, Md. 5, Fıkra a). Milletvekili sayısı 99’dan 108’e çıkarılmıştır (Bölüm 2, Md. 6)⁵. Cumhurbaşkanı ise Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı ve bakanlar kurulu toplantısına oy vermeden istediği zaman başkanlık edebilmektedir (Bölüm 2b, Md. 1). Fakat Silahlı Kuvvetler Bakanlar kuruluna bağlı görev yapacaktır (Bölüm 2d, Md. 3). Meclis başkanı ve milletvekilleri ile istişare ettikten sonra başbakanı atamaktadır (Bölüm 2c, Md. 2). Taif vesikasından 1926 Anayasasının aksine Bakanlar Kurulu başkanı (başbakanı) bakanlar kurulu adına konuşma ve siyaset belirleyici kişi olarak ifade etmektedir (El Meczub, 2002: 270). Bu yürütme gücünün cumhurbaşkanından başbakana geçmesi anlamına gelmektedir. Bu durum anayasa değişikliği yapılarak anayasada yansıtılmıştır (Md. 17). Önemli konularda karar alınırken bakanlar kurulunun üçte iki çoğunluğu gerekmektedir (Md. 65). Taif anlaşması ile bir de etnik unsurların dini liderlerinden oluşan bir senato oluşturulmuştur (Bölüm 2a, Md. 7; Lübnan Anayasası Md. 22).

⁴ Maddeler orijinal Taif anlaşmasının metni üzerinden verilmiştir.

⁵ Daha sonra yapılan değişiklik ile milletvekili sayısı 128’e çıkarılmıştır.

Lübnan iç savaşının diğer önemli bir sorunu da silahlı milislerin silahsızlandırılması idi. anlaşma altı ay içinde tüm silahlı milislerin silahlarını Devlet'e teslim etmelerini belirtiyordu (Bölüm 2, Md. 1). Hiçbir ayırım gözetilmeksizin tüm Lübnan vatandaşları gönüllülük esasına dayalı olarak silahlı kuvvetlere katılıp ülke güvenliğine katkı sağlayacaklardır (Bölüm 2, Md. 2a). Lübnan ordusunun ülkede tekrar asayiş ve hâkimiyeti sağlamasında Suriye yönetiminden yardım alınıp iş birliği yapılacaktır.

8. Taif Sonrası Lübnan'daki Siyasi Yapı

Lübnan anayasasında Lübnan'ın demokratik parlamenter bir cumhuriyet olduğu açıkça vurgulanmaktadır (Md. 101). Fakat Lübnan siyasi ve içtimai yapısı gerek seçilen gerek seçmen açısından oy verme süreci gerçek manada bir demokrasinin oluşmasına izin vermemektedir (Zeyn, 1422-2001: 45) Halk tarafından seçilen bir parlamento bulunmakta ve halk anayasal kurumlar eliyle sahip olduğu egemenlik hakkını kullanmaktadır. Aynı şekilde halk tarafından seçilen Lübnan parlamentosu kanun yapmak ve hükümeti denetlemek gibi yetkilere sahiptir. Milletvekilliği süresi dört yıl ve milletvekili sayısı ise 128 dir. Lübnan her ne kadar parlamenter sistem olarak ifade edilse de siyasi partilerin olmayışı etnik ve toplumsal gruplaşmalar zemininde siyaset yapılmasına sebep olmaktadır. Taif anlaşmasından sonrada 1926 anayasası yapılan değişikliklerle beraber yürürlükte kalmıştır. İlk yapılan Anayasada yasama erki çift meclisli, Senato ve Temsilciler Meclisli olarak oluşturulmuştur (Md. 16) (Saliba, 2010: 2). Onaltı kişiden oluşan senato üyelerinin yedisi bakanlar kurulu ile görüşüldükten sonra cumhurbaşkanı tarafından geri kalan dokuz üye ise seçimle göreve gelmektedir. Fakat senato 1927 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır. Yapılan değişiklik Fransız Yüksek Komiserliğinin gücünü arttıracak şekilde gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı milletvekillerinin yarısını kendisi atamaktaydı. Yine aynı şekilde bu durum 1943 yılında yapılan anayasa değişikliği ile tüm temsilciler meclisi üyelerinin seçimle göreve gelmesi şeklinde değiştirilmiştir. Yirmi bir yaşını doldurmuş her Lübnan vatandaşı kanuna uygun olarak oy verme hakkına sahiptir (Md. 21).

Yasama meclisinin asli görevi yasa yapmak (Md. 16), bakanlar kuruluna güvenoyu vermek ya da vermemek (Md. 64), hükümeti denetleme görevi gereği bakanlar hakkında güvensizlik oyu talep etmek (Md. 37), cumhurbaşkanını seçmek (Md. 49)⁶, uluslararası antlaşmaları onaylamak (Md. 52), bütçeyi onaylamak (Md. 32) olarak anayasada belirtilmiştir. Meclis basit çoğunluk nisabı ile toplanır (Md. 34). Anayasa değişikliği görüşme nisabı ise (on milletvekilinin görüşme önerisi üzerine) üçte ikidir (Md. 77).

Yürütme görevi ise cumhurbaşkanı ile bakanlar kurulun aittir (Md. 17). Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili "Büyük İhanet" (Hıyanet'ül-Uzma) dışında sorumlu

⁶ Cumhurbaşkanı seçmek için Meclis görüşme nisabının basit çoğunluk mu yoksa üçte iki mi olması gerektiği üzerine tartışma bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığını seçimi ile ilgili anayasa maddeleri olan 73. ve 74. maddeler bu konuda açık değildir.

tutulamaz (Md. 60)⁷. Fakat Anayasada “Büyük İhanet” kavramı açık bir şekilde tanımlanmamıştır. Cumhurbaşkanı yürütmenin başı konumunda olmakla beraber yürütme ile ilgili kararlar ilgili bakanın karşı imzası ile alınmaktadır. Yürütmenin başı konumundaki cumhurbaşkanı başbakanı ve bakanları atama yetkisine (Md. 53), uluslararası antlaşmalar için görüşme yapmaya (Md. 52), Meclis tarafından kabul edilen yasaların ilanı (Md. 51), Meclis’in feshi⁸ (Md. 55) yetkisine sahiptir.

Cumhurbaşkanı milletvekillerine danışarak hükümeti kurması için başbakanı atar. Daha önce vurguladığımız gibi Lübnan anayasal yapısında hukuki duruma ek olarak örfi bir durum da söz konusudur. Bakanlar her ne kadar cumhurbaşkanı tarafından atansa da önce siyasi hiziplerin temsilcilerinin görüşleri alınıp ona göre atanmaktadır. Her hizip kendi bakanlarını önermekte mecliste ona göre güvenoyu alacak bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Yargı konusuna ise Lübnan anayasasında sadece 20.madde de değinilmektedir. Adalet bakanlığı yargıçların atanması ve terfisi üzerinde önemli bir yetkiye sahiptir. Lübnan siyasi sisteminde 1990 yılında yapılan bir değişiklikle sınırlı bir alanda olsa da anayasal yargı sistemi kurulmuştur (Saliba, 2010: 4). Cumhurbaşkanı, Meclis başkanı, en az on milletvekili ve resmi olarak tanınan dini toplumların liderleri anayasal yargıya başvurabilmektedir.

9. Doha Anlaşması

Taif anlaşması Lübnan siyasetinde bir nevi yeni Milli Misak’ı oluşturmakta idi. Sunni başbakanın yürütme erki açısından yetkileri arttırılmıştı, fakat 2005 yılında Suriye ordusunun Lübnan’dan çekilmesi ile Sünni başbakanın etkisi daha da artmıştı. Kendilerini geri planda hisseden Şii bakanların hükümetten çekilmesiyle Lübnan siyasetinde tekrar meşruiyet krizi ortaya çıktı. Buna rağmen bakanlar kurulunun Hizbullah aleyhine olabilecek kararname çıkarması Hizbullah’ın buna şehirlerde tepki vermesi ile sonuçlandı. Hizbullah milisleri çok seri bir şekilde Beyrut’ta Sünni bölgelerde silahlı hâkimiyeti sağladı. Bunun üzerine Arap Birliği, Suudi Arabistan ve Suriye’nin desteğiyle Doha’da taraflar tekrar bir araya geldi. Bu görüşme sonrası bakanlar kurulunun alacağı hayati kararlar hakkında Şiilerin (Hizbullah en etkin unsur) veto yetkisi bulunacaktı (Saliba, 2010: 8). Bu anlaşma ile artık hükümet ne kadar çoğunluk ile kurulursa kurulsun diğer etnik unsurların görüşü alınmadan artık hayati kararlar alınamayacaktı. Milli Misak, Taifden sonra artık Lübnan Anayasasının önüne geçen diğer belge de Doha anlaşması olmuştu.

⁷ Lübnan anayasasının 60. maddesinin ikinci paragrafın Cumhurbaşkanının adi suçlardan yargılanabileceğini belirtmektedir.

⁸ Lübnan Anayasasının 65 ve 77. maddenin belirlediğin durumlarda cumhurbaşkanı bakanlar kurulundan meclisin feshini talep eder.

10. Sonuç

Lübnan Cumhuriyeti Fransız işgalinde ilk kurulduğundan beri anayasal tüm metinlerinde Lübnan'ın demokratik, eşitlikçi ve parlamenter bir demokrasi olduğu ifade edilmiştir. Fakat hiçbir zaman Lübnan gerçek manada bir demokrasiye sahip olmamıştır. Bunun temel sebebi Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı, Meclis başkanlığı ve başbakanlık gibi siyasi makamların etnik unsurlar arasında paylaştırılmasıdır. Anayasa Lübnan vatandaşının seçme ve seçilme hakkı olduğunu ve her yurttaşın eşit olduğunu vurgulamaktadır. Buna rağmen bir Lübnan vatandaşı Müslüman hiçbir zaman cumhurbaşkanı olamayacak ya da Hristiyan bir vatandaş başbakan olamayacaktır. Lübnan iç dinamikleri açısından siyasi çıkmazın temeli burada yatmaktadır. Lübnan'ın jeopolitik konumu da iç dinamikler kadar dış dinamiklerinde Lübnan siyasetinde etkin ve yönlendirici olmasına sebep olmaktadır. Lübnan'da ilk başlardaki Hristiyan ve Müslüman Arap kimliği çatışması zamanla Şiiilerin gücünün artması ile diğer Sünni Arap rejimleri ve İran'ın çatışmasına dönmektedir.

Bölgede güçlenen Şii jeopolitiği doğal olarak Arap coğrafyasında İran'ın etkisinin artmasına sebep olmaktadır. Bu durum bölgedeki Arap rejimleri açısından hayati bir tehdit olarak algılanmaktadır. Lübnan'da Sünni Arap ve Şii İran arasındaki bu örtülü mücadelenin yaşandığı ülke konumundadır. Bu çerçevede Lübnan'da yaşanan çatışma doğal olarak bölge devletlerin duruma müdahalesini getirmektedir. Lübnan anayasal sisteminin vatandaşlık bağından ziyade etnik ve dini bağlara dayanması devletlerin çatışmalara taraf olmasını kolaylaştıran önemli bir unsurdur.

Kaynaklar

- Armaoğlu, F. (1994), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt I 1914- 1990*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- El Khazen, F. (2000), *The Breakdown of the State in Lebanon 1967 – 1976*, I.B. Tauris, New York.
- El Meczub, M. (2002), *Elkanunu 'd-desturi ve 'n-nizamu 's-siyasi fi 'l Lübnan*, Menşuratü'l Halabiyü'l Hukuki, Beyrut.
- Mansur, E. (1993), *Elinkilabü 'l A 'lat 'taif*, Dar'ül Cedid, Beyrut.
- Menşurat-ı Haleb-i Hukuki (2006), *Ed-destur 'ül Lubnani*, Beyrut.
- Rabbat, E. (2002), *Mukademet 'ül-desturü 'l-Lübnani*, (Fransızcadan Arapçaya Çev. Hasan Kabisi), Vesaik, Beyrut.
- Rabil, R.G. (2011), *Religion, National Identity, and Confessional Politics in Lebanon The Challenge of Islamism*, Palgrave Macmillan.
- Sadun, C.N. (1428-2007), *Tekris 'üt-taifiyetü fi destur 'ül-Lübnan âm 1926*, Beyrut.
- Saliba, I. (2010), *Lebanon: Constitutional Law and the Political Rights of Religious Communities*, <<http://www.loc.gov/law/help/lebanon-constitutional-law.php>>, 19.05.2012.
- Traboulsi, F. (2007), *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, London.
- Tahiri, H. (2006), *Siyaset 'ül Hükm fi 'l-Libnan, Tarihi Lübnan min 'el intedab hatta elharb 'ül-ehliye 1920-1976*, Menşuratı Esmar, Paris.
- Vesikattü'l Vefak'ül Vataniy'ül Lübnani (1989), 1989/10/22 Taif (Orijinal Metin) *Alemü 'l Marife*.

Taflioğlu, M.S. (2016), “Lübnan Anayasal Düzeninde
Egemenlik Dağılımı”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24(28), 31-42.

Zeyn, H. (1422 -2001), *Limaza feşile ennizam 'ül barlamani fi'l Lübnan?* Darü'l Fikr'ül Hadis,
Beyrut.

Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği

Serdar ÇİÇEK, Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Suleyman Demirel University, Turkey; e-mail: serdarcicek@sdu.edu.tr

Jale SABBAÇ, Department of Public Finance, Institute of Social Sciences, Suleyman Demirel University, Turkey; e-mail: jalesabbag@hotmail.com

A Survey on Tax Avoidance Perception of Taxpayers and its Demographic Determinants: A Case of Isparta

Abstract

In this study, a questionnaire has been created for measuring tax avoidance how find place in the minds of taxpayers, also attitudes and behaviors of taxpayers against to tax. Data of obtained from by using face-to-face questionnaires method applied are interpreted with frequency analysis and cross tables on 400 participants who the income taxpayers of Isparta province. According to the obtained results; the majority of the taxpayers have seen to tax avoidance as a rational behavior and they have expressed that their preferences can change for consumption or investment in order to pay less tax. Taxpayers, if low tax rates will be applied, express to reviewing the preferred investment location, whereas not take kindly to change the settlement. Attitudes and behaviors of towards the tax avoidance more affected from variables especially such as the education, age, gender.

Keywords : Tax Psychology, Tax Avoidance, Taxpayers' Attitudes.

JEL Classification Codes : H20, H26.

Öz

Bu çalışmada, vergiden kaçınmanın mükellef zihninde nasıl yer bulduğunu, ayrıca mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ölçmek amacıyla bir anket formu oluşturulmuştur. Isparta ilinde gelir vergisi mükellefi olan 400 katılımcıya yüz yüze anket yöntemi kullanılarak uygulanan anketten elde edilen veriler frekans analizi ve çapraz tablolarla yorumlanmıştır. Bulgulara göre; mükelleflerin çoğunluğu vergiden kaçınmayı rasyonel bir davranış olarak görmekte ve daha az vergi ödemek amacıyla tüketim veya yatırım tercihlerini değiştirebileceklerini ifade etmektedirler. Mükellefler, düşük vergi oranları uygulanacak olursa, yatırım yeri tercihini gözden geçirebileceğini ifade etmekte, buna karşılık yerleşim yerini değiştirmeye sıcak bakmamaktadır. Vergiden kaçınmaya yönelik tutum ve davranışların özellikle eğitim durumu, yaş, cinsiyet gibi değişkenlerden daha fazla etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler : Vergi Psikolojisi, Vergiden Kaçınma, Vergi Mükelleflerinin Tutumları.

1. Giriş

Vergi politikalarının ve vergiyle ilgili hukuki düzenlemelerin tasarlanmasında mükelleflerin davranışlarının göz önünde bulundurulması siyaset kurumu ve bürokrasi açısından vazgeçilmez bir bilgi niteliğindedir. Bu çalışmada, Isparta ilinde gerçek ve basit usuldeki gelir vergisi mükelleflerinin vergiden kaçınma konusundaki algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amacın yanı sıra mükelleflerin vergiden kaçınma ile ilgili algılarının yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, iş tecrübesi, gelir durumu gibi demografik değişkenlere bağlı olarak nasıl ve hangi yönde değişiklik gösterdiğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada, Isparta ilinde yer alan gelir vergisine tabi olan mükelleflere anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma kapsamında gerçek ve basit usuldeki toplam 400 mükellefe anket formu uygulanmıştır. Anket uygulanan mükellefler tesadüfi örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, mükelleflerin demografik özelliklerini ve vergi hakkındaki düşüncelerini, ikinci bölüm ise mükelleflerin vergiden kaçınma algılarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmuştur. Anketlerdeki ifadeler kodlanıp SPSS 21.0 paket programına yüklenerek, elde edilen verilere göre yüzde ve çapraz tablo analizi yapılmıştır.

2. Literatür

2.1. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınma, vergi kanunlarındaki boşluklardan yararlanarak, kanuni yollarla vergi ödemelerini azaltmak için yapılan bir girişim olarak ifade edilebilir (Schneider vd., 2001: 3). Kaçınma, kanunlardaki boşluklardan yararlanma şeklinde olabileceği gibi, vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermeme şeklinde de gerçekleştirilebilir (Nadaroğlu, 1996: 279). Örneğin, daha düşük bir oranda vergilendirilen sermaye geliri tercih edildiğinde vergiyi doğuran olaya sebebiyet verilmemiş olunmaktadır. Vergiden kaçınmaya teşebbüs etmede vergi mükellefinin duygusal davranması konusunda kaygılanması için herhangi bir neden yoktur; tam aksine mükellefin istediği vergi indirimini alması için yapacağı işlemler hakkında bilgi sahibi olması gerekir (Sandmo, 2004: 4).

Vergiden kaçınma, kanunları ihlal etmek veya kanunlara aldırmamak şeklinde değil de kanun hükümlerinin kötüye kullanımı veya istismar edilmesi şeklinde de karakterize edilebilir (Review of Business Taxation, 1999'den akt. Zhang, 2007: 9). Vergiden kaçınma, kişinin kendi yararına olmak üzere vergi kanunlarının sömürüsünü içerir, dolayısıyla vergiden kaçınma terimi, vergi kanunları içinde tanımlanamaz (Tooma, 2008: 12). Bir başka deyişle, vergiden kaçınma, parlamentoda kanun tasarlanırken veya kabul edilirken beklenen amacın tersine hukuk manipülasyonunu içerebilmektedir ve bu sebeple kanun hükmünün özünden sapılmaktadır (Review of Business Taxation, 1999'den akt. Zhang, 2007: 9).

Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma kavramlarının birbirine yaklaştığı, aradaki farkın belirsiz hale dönüşmesi ile ilgili olarak literatürde vergiden kaçınma kavramı ile ilgili olarak farklı ülkelerde, farklı sıfatlar kullanılabilmekte ya da farklı tanımlamalar yapılabilmektedir. Örneğin, Avustralya’da “agresif vergi planlaması”, Güney Afrika’da “müsaade edilmez ya da kötü niyetli vergiden kaçınma”, Yeni Zelanda’da ve İngiltere’de “kabul edilemez vergiden kaçınma” olarak adlandırılır ve Amerika’da ise “kötü niyetli vergi sığınakları” gibi terimler sıklıkla kullanılmaktadır. OECD, vergi kaçakçılığının, vergi yükümlülüğünün gizlenmesi ya da göz ardı edilmesi yoluyla gerçekleşen yasadışı eylemler olduğunu belirtmektedir. Vergiden kaçınmayı ise, vergi mükellefinin yükümlülüğünü azaltmak amacıyla yaptığı eylemlerin yasal olmasına rağmen genellikle hukukun amacı ile ters düşmesi şeklinde ifade etmektedir (Evans, 2009: 531). AB’ye üye devletlerde ise bazı vergiden kaçınma türleri vergi mahkemeleri tarafından yasal olarak kabul edilirken, bazıları da yasal olarak kabul edilmez (O’Shea, 2010: 77).

Vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi olaylar bütün ülkelerde görülebilmesine karşın, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde kurumsal yapıların zayıf olması ve mücadele konusunda yeterli deneyimin olmaması nedeniyle daha fazla gerçekleşmektedir (Lamprea, 2013: 51). Bununla birlikte bu olaylar vergi sisteminin temel amaçlarından olan gelirin yükseltilmesi ve gelir ve servetin dağıtımı için de bir tehdit oluşturmaktadır (Taylor, 2006: 9).

Düşük vergi ahlakı, vergi karşılığında alınan kamu hizmetinin düşük kalitede olması, vergi sistemi ve vergi algısı, düşük şeffaflık ve kamu kurumlarının hesap verebilirliği, yolsuzluğun yüksek seviyede olması, hukukun üstünlüğünün ve mali yargı yetkisinin eksikliği, yüksek uyum maliyetleri, vergi kanunlarının zayıf şekilde uygulanması, zayıf vergi idaresi gibi nedenler vergiden kaçınmaya yol açabilen bazı durumlardır (Hoque vd., 2013: 9). Kaçınmaya neden olabilecek kanun hükümlerinin karşılaşılmaması muhtemel durumlara cevap veremeyecek nitelikte düzenlenmiş olmaları, ülkenin ekonomik, sosyal, politik koşulları, mükelleflerin psikolojik durumları, vergi kanunlarının getiriliş amacını gerçekleştirme açısından yetersiz kalabilmesi vergiden kaçınmaya sebep olan diğer faktörler olarak sıralanabilir (Eker, 1999: 159-160). Bu şartlarda vergi yükümlülüğünü azaltmak isteyen mükellefler, vergi kaçırmak yerine vergiden kaçınmaya da yönelebilmektedir. Birçok ülkede, vergileri en aza indirip mali işleri düzenlemek için tamamen yasal olan vergi sığınakları ve vergiden kaçınma stratejilerinin mevcut olduğu görülmektedir (Webley, 1991: 135). Bir ülkede birbirinin yerine ikame edilebilecek mallar farklı oranlarda vergilendirilirse, sistem daha az vergi yükü içereni seçmek için mükellefleri cesaretlendirmektedir. Özellikle farklı vergi yüklerine tabi ve birbirine benzer sayısız biçimler alabilen ekonomik işlemler ve finansal araçlar çerçevesinde vergiden kaçınma belirginleşebilmektedir (Bowler, 2009: 15).

2.2. Mükelleflerin Vergiye Karşı Davranışları ve Demografik Faktörler

Vergilendirmenin etkili bir şekilde oluşturulması açısından, mükelleflerin davranışlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Akdoğan, 2011: 188). Yere,

zamana ve bireylere göre değişiklik gösteren bir yapıya sahip olan insan davranışları vergilerden etkilenebileceği gibi vergileri de doğal olarak etkileyecektir (Edizdoğan vd., 2012: 227). Bu bağlamda vergilerin yükümlüler üzerindeki psikolojik etkileri ve onların davranışlarına nasıl yön verdiği konusu vergi psikolojisi alanına girmektedir (Çiçek vd., 2008: 21).

Vergi ile insan psikolojisi arasındaki ilişkileri inceleyen maliyecilerin başında Alman bilim adamı G. Schmolders gelmektedir. G. Schmolders başta olmak üzere birçok maliyeci ile birlikte vergi psikolojisi alanında bazı çalışmalar yürütülmüştür ve 1970'li yıllardan sonra vergi psikolojisi alanındaki çalışmalar giderek artmıştır (Aktan, 2012: 15).

Vergi psikolojisi, vergileme açısından oldukça önem taşımaktadır. Vergisel olayların insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen bir araştırma alanı olan vergi psikolojisi (Aktan, 2012: 14), vergi ile ilgili olan bireysel ve toplumsal psikolojik olayları inceler (Çataloluk, 2008: 215).

Her mükellefin içinde bulunduğu psikolojik durum ve vergiye yaklaşımı aynı değildir (Şin, 2005: 129). Bu tür farklılıklar neticesinde mükelleflerin vergiye uyumları üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve vergi politikaları konusunda bir takım düzenlemelerin yapılması son derece önemlidir (İpek & Kaynar, 2009: 117). Bu bağlamda, mükelleflerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hal, meslek gibi demografik özellikleri, vergi karşısında gösterdiği eğilimler üzerinde etkili olabilmektedir (Saraçoğlu, 2008: 16).

Yaş faktörü vergi uyumu ile yakından ilişkilidir. Yapılan çalışmalar genç yaştaki mükelleflerin daha yüksek bir hayat standardına ulaşmak, kazançlarının büyük bir kısmını tüketime ayırmak, aile kurup daha yüksek bir hayat standardına kavuşmak gibi istekleri ve risk alma güdülerinin yaşlı mükelleflere göre güçlü olması nedeniyle vergiye uyumsuzluğun genç mükelleflerde daha fazla olduğu görülmektedir. İleri yaş düzeyinde bulunan bireyler, belirli bir hayat seviyesine ulaştıkları için bunun devamı yönünde bir düşünceye sahip olmaları dolayısıyla diğer yaştaki gruplara nazaran vergiye karşı daha uyumlu davranmaktadırlar (Çataloluk, 2008: 221). Benzer şekilde, Jackson ve Milliron (1986) tarafından gözlenen çalışmaların çoğunda, yaşlı mükelleflerin genç mükelleflere göre daha uyumlu oldukları saptanmıştır (Jackson & Milliron, 2002: 62). Ayrıca Tittle'ın 1980 yılında yaptığı bir çalışmada genç mükelleflerin daha fazla risk aldığı, cezalara daha az duyarlı olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, yaş ile vergi uyumu arasında ilişki bulunmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Tittle, 1980'den akt. Devos, 2008: 10).

Cinsiyet, mükelleflerin tutum ve davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür (Jackson & Milliron, 1986'dan akt. Kasipillai & Abdul Jabbar, 2006: 74). Jackson ve Milliron (2002: 63) tarafından yapılan çalışmada, kadın mükelleflerin erkek mükelleflere göre daha uyumlu olduğu belirtilmiştir. Richardson ve Sawyer, kadınlar ve erkekler arasındaki bu uyum farkının kadınların daha bağımsız hale gelmesi ve geleneksel olmayan kadın neslinin ortaya çıkmasıyla daraldığını gözlemlemiştir (Devos, 2008: 9).

Eğitim faktörü incelendiğinde genel olarak, eğitim düzeyinin yüksekliğinin vergiye uyumu kolaylaştırdığı düşünülmektedir (İpek & Kaynar, 2009: 120). Öğrenim düzeyi yüksek olan mükelleflerin yasaları daha kolay algıladıkları ve bu sayede de yapılan değişikliklere daha hızlı uyum sağladıkları (Yeniçeri, 2004: 919), vergilerin ekonomik ve sosyal işlevleri konusunda daha bilinçli oldukları ve vergi kaçırma eğilimlerinin daha düşük seviyelerde seyrettiği görülmüştür (Aşan, 2014: 71). Vogel'in araştırma bulgularına göre; daha az eğitilmiş mükelleflerin vergiye daha az uyumlu olduklarını, vergi düzenlemeleri hakkında daha az bilgiye sahip olduklarını ve daha sık yardıma ihtiyaç duyduklarını göstermektedir (Vogel, 1974: 27'den akt. Ömürbek vd., 2007: 105).

Medeni durum faktörü incelendiğinde, evli olan mükelleflerin, bekâr mükelleflere göre daha uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kısmen kadınların erkeklere oranla daha fazla vergiye uyumlu olduğu gerçeği ile de açıklanabilir (Asante & Baba, 2011: 88).

Vergi mükellefinin mesleğinin, vergiye karşı oluşan tepkiler üzerindeki etkileri büyüktür. Mesleklerin vergiden kaçınma olasılığı farklı olduğu gibi uyum davranışı da meslek grupları arasında farklıdır (Hashimzade vd., 2011: 1).

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı

Vergiye karşı gösterilen tutum ve davranışların bir parçası olarak mükelleflerin vergiden kaçınma algısını ve bu algıya hangi demografik faktörlerin ne yönde etki gösterdiğini araştırmaktır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Isparta ilindeki gelir vergisine tabi olan işletme yöneticileri araştırma evrenini oluşturmuştur. Örneklem büyüklüğünün saptanmasında %95 güven aralığında, $\pm\%5$ hata payı ve 0,50 nüfus oranına göre hesaplanan 381 kişiye anket yapılması uygun görülmüştür (Kurtuluş, 1998: 235). Araştırma kapsamında toplam 400 kişiye geliştirilen anket formu uygulanmıştır. Anket formu araştırmacının kendisi tarafından uygulanmıştır. Anket uygulanan mükellefler tesadüfi örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, mükelleflerin demografik özelliklerini ve vergi hakkındaki düşüncelerini, ikinci bölüm ise mükelleflerin vergiden kaçınma algılarını belirlemeye yönelik sorulardan oluşmuştur. Algıya yönelik görüşlerin ölçülmesinde 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Beşli likert ölçeğinin kullanıldığı çalışmada, güvenilirlik analizinin saptanmasında ölçeği oluşturan maddelerin test içindeki ortalama korelasyonlarının hesaplanması yoluyla, ölçümün içsel tutarlılığını gösteren alfa katsayısı (Cronbach's Alpha) kullanılmıştır. Çalışmada testin güvenilirlik katsayısı 0.75 olduğu belirlenmiştir.

Doldurulan anketlerdeki ifadeler kodlanıp SPSS 21.0 paket programına yüklenerek elde edilen veriler yüzde ve çapraz tablo analizleri ile değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenlere göre vergiden kaçınma konusundaki düşünceleri belirlemek amacıyla parametrik olmayan testlerden ki kare testi kullanılmıştır. P değeri 0,05’ten küçük ya da eşit ise farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu kabul edilmiştir (Kurtuluş, 1998: 235).

3.3. Araştırma Bulguları

3.3.1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgilerin Frekans Dağılımı

Aşağıda yer alan bulgular çalışma evrenini temsil ettiği varsayılan örneklem kitlenin demografik özelliklerini ortaya koymakta ve ele alınan her bir demografik özellik ayrı ayrı irdelenmektedir.

Ankete katılan mükelleflerin yaş aralıklarını gösteren Tablo 1 incelendiğinde, mükelleflerin çoğunluğunun 30-39 yaş aralığında (%33,5) olduğu belirlenmiştir. Bu yaş grubunu 40-49 yaş grubu (%24,7) takip etmektedir. Tablodan da anlaşılabileceği gibi, ankete katılan mükelleflerin çoğunluğunu genç ve orta yaş grubu oluşturmaktadır.

Tablo: 1
Mükelleflerin Yaş Gruplarına Göre Frekans Dağılımı

Yaş Aralığı	Frekans (S)	Yüzde (%)
20-29	92	23
30-39	134	33,5
40-49	99	24,7
50-59	51	12,8
60-69	24	6
Toplam	400	100

Tablo: 2
Mükelleflerin Cinsiyetlerine Göre Frekans Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kadın	46	11,5
Erkek	354	88,5
Toplam	400	100

Mükelleflerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde, sonuçlar işletme yönetiminde erkek hâkimiyetinin ön planda olduğunu göstermektedir. Ankete katılan mükelleflerin büyük bir çoğunluğunun (%88,5) erkek olduğu göze çarpmaktadır. Kadın katılımcıların oranı sadece %11,5’tir (Tablo 2).

Evli mükelleflerin bekâr mükelleflere oranla daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve yaşam standardını yükseltme isteği kişinin vergiye karşı tutumunu etkileyebilir (İnanç, 2012: 36). Tablo 3’te mükelleflerin medeni durumlarına göre dağılımları görülmektedir. Ankete katılan mükelleflerin büyük bir çoğunluğu (%77) evli iken, bekârların oranı ise (%23) daha düşük bir orana sahiptir.

Tablo: 3
Mükelleflerin Medeni Durumlarına Göre Frekans Dağılımı

Medeni Durum	Frekans (S)	Yüzde (%)
Evli	308	77
Bekâr	92	23
Toplam	400	100

Tablo 4’te mükelleflerin eğitim düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde en yüksek eğitim oranının lise düzeyinde (%34) olduğu görülürken, bunu lisans düzeyindekilerin (%24,3) takip ettiği görülmektedir. İlkokul mezunlarının oranı da küçümsenmeyecek kadar yüksektir (%13,8).

Tablo: 4
Mükelleflerin Eğitim Durumlarına Göre Frekans Dağılımı

Eğitim Durumu	Frekans (S)	Yüzde (%)
İlkokul	55	13,8
Ortaokul	45	11,2
Lise	136	34
Önlisans	49	12,2
Lisans	97	24,3
Yüksek lisans-doktora	18	4,5
Toplam	400	100

Tablo: 5
Mükelleflerin İş Tecrübelerine Göre Frekans Dağılımı

İş Tecrübesi (Yıl)	Frekans (S)	Yüzde (%)
0-5	69	17,2
6-10	74	18,5
11-15	91	22,8
16-20	72	18
25 yıldan fazla	94	23,5
Toplam	400	100

Tablo 5’te ankete katılan mükelleflerin iş tecrübelerine göre dağılımları görülmektedir. Ankete katılan mükelleflerin çoğunluğunun 25 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip oldukları belirlenmiştir. İkinci sırada ise mükelleflerin 11-15 yıl iş tecrübesine (%22,8) sahip oldukları saptanmıştır.

Mükelleflerin gelir durumları yapılan araştırma açısından önemlidir. Çünkü mükelleflerin gelir seviyesi ile vergiye karşı göstermiş olduğu tutum arasında önemli bir ilişki vardır (Alkan, 2009: 77). Tablo 6’da, mükelleflerin aylık gelir durumlarına bakıldığında, büyük çoğunluğunun 1.000-1.999 TL arasında (%40,2) gelire sahip oldukları görülmüştür.

Tablo: 6
Mükelleflerin Gelir Durumlarına Göre Frekans Dağılımı

Aylık Gelir (TL)	Frekans (S)	Yüzde (%)
500-999	45	11,2
1.000-1.999	161	40,2
2.000-2.999	91	22,8
3.000-3.999	50	12,5
4.000 ve üzeri	53	13,3
Toplam	400	100

Tablo 7’de mükelleflerin mükellefiyet türleri incelendiğinde ankete katılanların %77,3’ünü gerçek usuldeki mükellefler, %22,7’sini de basit usuldeki mükellefler oluşturmaktadır.

Tablo: 7
Mükelleflerin Mükellefiyet Türüne Göre Frekans Dağılımı

Mükellefiyet Türü	Frekans (S)	Yüzde (%)
Gerçek Usul	309	77,3
Basit Usul	91	22,7
Toplam	400	100

Mükelleflerin vergi karşısındaki tepkilerinin derecesi ile vergi oranları arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Vergi oranlarının artması ile üstlenilen vergi yükü de artmaktadır. Artan vergi yükü karşısında geliri azalan mükellef de tüketimini azaltmak ve tasarruftan vazgeçmek durumuyla karşı karşıya kalabilir (Gök, 2007: 147). Yapılan çalışmada ankete katılan mükelleflerin “*Ülkemizde vergi oranları size göre yüksek midir?*” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 8’de gösterilmiştir. Buna göre, ankete katılanların 226’sı (%56,5) vergi oranlarının yüksek olduğunu, 126’sı (%31,5) vergi oranlarının çok yüksek olduğunu belirtmiştir. Yıldız’ın (2011), İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Sarıgazi Vergi Dairesi Müdürlüğü’ne bağlı 376 mükellef üzerinde yaptığı çalışmaya göre, mükelleflerin büyük bir çoğunluğu (%88,56) Türkiye’deki vergi oranlarının yüksek olduğunu ifade etmiştir. Yapılan bu çalışmanın araştırmamızı destekler nitelikte olduğu söylenebilir (Yıldız, 2011: 91).

Tablo: 8
Mükelleflerin “Ülkemizde Vergi Oranları Size Göre Yüksek Midir?” Sorusuna Verdiği Cevaplara Göre Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Çok yüksek	126	31,5
Yüksek	226	56,5
Normal	46	11,4
Düşük	1	0,3
Çok düşük	1	0,3
Toplam	400	100

Mükelleflerin ödedikleri vergi; gelir ve servetlerinde meydana getirdiği azalma nedeniyle servetleri üzerinde maddi bir yük oluşturmaktadır. Vergi yükünün yüksek olması dolayısıyla da vergi kayıp ve kaçaklarında artış yaşanmaktadır (Yıldız vd., 2013: 131). Bu nedenle, mükelleflerin vergi yükü hakkındaki görüşleri de alınmıştır. Ankete katılan mükelleflerin “*Kendi üzerinizdeki toplam vergi yükünü nasıl hissediyorsunuz?*” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 9’da gösterilmiştir. Buna göre, ankete katılanların 207’si (%51,8) üzerindeki vergi yükünü ağır hissettiğini, 118’i (%29,5) vergi yükünü çok ağır hissettiğini belirtmiştir. Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmamızı destekler nitelikte verilerin olduğu gözlenmiştir. Örneğin, Yenigün’ün (2012), İstanbul ili sınırları içerisinde faaliyet gösteren ve 560 kişilik örnek kitleden oluşan vergi mükellefleri üzerinde yaptığı bir çalışmaya göre, mükelleflerin vergi yükünü nasıl hissettiği konusunda soru yöneltilmiş ve bu soruya mükelleflerin büyük bir çoğunluğu (%48,8) ödedikleri vergilerin yüklerini ağır hissettiğini ifade etmiştir (Yenigün, 2012: 72-73).

Tablo: 9
Mükelleflerin “Kendi Üzerinizdeki Toplam Vergi Yükünü Nasıl Hissediyorsunuz?” Sorusuna Verdiği Cevaplara Göre Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Çok ağır	118	29,5
Ağır	207	51,8
Normal	74	18,4
Hafif	1	0,3
Toplam	400	100

Mükellefler üzerindeki vergi yükünü azaltmak için bazı nedenlerden dolayı vergiden kaçınmanın yollarını arar. Bunlardan bazıları, verginin iktisadi güçlerinde yaratmış olduğu azalma, vergi yükünün dağılımında ortaya çıkan adaletsizlik, vergi bilinci ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olması, vergi oranlarının yüksekliği, devlete ödenen vergilerin kamu hizmeti olarak geri dönmemesi, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi idaresi ve denetiminin yetersizliği ve vergiden kaçınmanın rasyonel bir davranış olması olabilir. Tablo 10’da ankete katılan mükelleflerin “*Sizce mükellefler en çok hangi sebeple/sebeplerle vergiden kaçınır?*” sorusuna verdikleri cevaplar gösterilmiştir. Bu soruda ankete katılanların %21,8’i vergiden kaçınma sebebinin vergi oranlarının yüksekliğinden,

%20,5’i vergi yükünün dağılımında ortaya çıkan adaletsizlikten kaynaklandığını belirtmiştir.

Tablo: 10

Mükelleflerin “Sizce mükellefler en çok hangi sebeple/sebeplerle vergiden kaçınır?” Sorusuna Verdiği Cevaplara İlişkin Frekans Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
İktisadi güçlerinde azalmaya neden olduğu için	84	6,7
Vergi yükünün dağılımında ortaya çıkan adaletsizlik nedeniyle	258	20,5
Vergi bilinci ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olması	171	13,6
Vergi oranlarının yüksek olması	275	21,8
Devlete ödenen vergilerin kamu hizmeti olarak geri dönmemesi	129	10,2
Vergi mevzuatının karmaşıklığı	127	10,1
Vergi denetiminin yetersizliği	101	8,0
Vergi idaresinin yetersizliği	46	3,7
Vergiden kaçınmanın rasyonel bir davranış olması	69	5,5
Toplam	1260	100

Vergi oranlarının yüksek olması nedeniyle vergi bir yük olarak görülmektedir. Çoğu zaman kişiler vergiden kaçınma yollarını aramaktadırlar. Tablo 11’de yer alan verilere göre; ankete katılan mükelleflerin 208’i (%51) yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmanın rasyonel bir davranış olduğunu düşünmekte, 141’i (%35,3) ise bu görüşe katılmadıklarını belirtmektedir.

Tablo: 11

“Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	44	11
Katılıyorum	164	41
Kararsızım	51	12,7
Katılmıyorum	92	23
Kesinlikle katılmıyorum	49	12,3
Toplam	400	100

Tablo: 12

“Vergiden kaçındığımda rahatsız olurum” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	70	17,5
Katılıyorum	190	47,5
Kararsızım	36	9
Katılmıyorum	82	20,5
Kesinlikle katılmıyorum	22	5,5
Toplam	400	100

Tablo 12’de yer alan verilere göre; ankete katılan mükelleflerin 260’ı (%65) vergiden kaçındığında rahatsızlık duyduğunu belirtirken, 104’ü (%26) bu görüşe katılmadıklarını, 36’sı (%9) kararsız olduğunu belirtmiştir. Vergi ödemenin bir ahlaki görev olduğunu bilen mükelleflerin çoğunluğu vergiden kaçındığında rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Vergiden kaçınma durumunda dürüst olmayacakları fikri kişide huzursuzluk yaratacağından dolayı bundan rahatsız oldukları görülmektedir.

Tablo 13’de yer alan verilere göre; katılımcıların %46,4’ü herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihini değiştirdiğini, katılımcıların %40,3’ü ise daha fazla vergi ödememek için tercihini değiştirmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların %13,3’ü ise kararsız kalmıştır.

Tablo: 13
“Herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihim değişir” ifadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	64	16
Katılıyorum	122	30,4
Kararsızım	53	13,3
Katılmıyorum	136	34
Kesinlikle katılmıyorum	25	6,3
Toplam	400	100

Sıfır otomobil alımında fiyatın içinde yer alan Özel Tüketim Vergisinin yüksek olması Tablo 14’te yer alan verilere göre; katılımcıların %71,1’inin satın alma kararını olumsuz etkilemekte, katılımcıların %21,6’sının satın alma kararını ise olumsuz etkilememektedir. Bu durum, sıfır otomobil vergilerinin yüksek olması nedeniyle, mükelleflerin vergisi düşük olan sıfır otomobilleri tercih edebileceği veya ikinci el otomobil satın alma yoluna gidebileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo: 14
“Otomobil tercihimde, otomobilin vergisinin (Özel Tüketim Vergisi) yüksek olması, satın alma kararımı olumsuz etkiler” ifadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	127	31,7
Katılıyorum	158	39,4
Kararsızım	29	7,3
Katılmıyorum	65	16,3
Kesinlikle katılmıyorum	21	5,3
Toplam	400	100

Tablo 15’de yer alan verilere göre; katılımcıların 256’sı (%64) “yerleşim yerini değiştirme” görüşüne katılmadığını, 106’sı (%26,5) bu görüşe katıldığını ve 38’i (%9,5) kararsız kaldığını belirtmiştir. Bu sonuçtan yola çıkılarak, mükelleflerin çoğunluğunun

otomobil tercihini değiştirmesine rağmen, vergi oranları düşük olsa bile aidiyet bağı daha fazla belirgin olan yaşam yerini değiştirmekte katı durduğu söylenebilir.

Tablo: 15

“Türkiye’nin başka bir ilinde, daha düşük vergi oranlarının uygulandığını bilsem, yerleşim yerimi değiştiririm” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	58	14,5
Katılıyorum	48	12,0
Kararsızım	38	9,5
Katılmıyorum	183	45,7
Kesinlikle katılmıyorum	73	18,3
Toplam	400	100

Tablo 16’da yer alan verilere göre; katılımcıların %48,7’si yatırım yerini değiştirebileceğini, %40’ı yatırım yerini değiştirmeyeceğini, %11,3’ü kararsız olduğunu ifade etmiştir. Mükelleflerin çoğunluğu vergi oranları düşük olduğunda ikamet yerlerini değiştirmeyeceklerini ancak yatırım yerlerini değiştirebileceklerini belirtmektedirler. Bu sonuçtan yola çıkılarak, yatırım teşvikleri kapsamında indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulamalarının yatırım yeri tercihini etkileyebilme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Tablo: 16

“Türkiye’nin başka bir ilinde, daha düşük vergi oranlarının uygulandığını bilsem, yatırım yerimi değiştiririm” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	86	21,4
Katılıyorum	109	27,3
Kararsızım	45	11,3
Katılmıyorum	123	30,7
Kesinlikle katılmıyorum	37	9,3
Toplam	400	100

Tablo: 17

“Konutların kiralanmasında ve satışında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde, konutun eşimle birlikte ortak mülkiyetimiz olması halinde daha az vergi ödeyeceğimi bilsem, tapuda ortak mülkiyet gösteririm” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	111	27,7
Katılıyorum	171	42,8
Kararsızım	44	11
Katılmıyorum	44	11
Kesinlikle katılmıyorum	30	7,5
Toplam	400	100

Ülkemizde gelir vergisi istisna tutarlarının her bir mükellef için ayrı ayrı hesaplanması dolayısıyla kira gelirleri ve değer artışı kazançları konusunda bir vergi avantajı ortaya çıkmaktadır. Tablo 17’de yer alan verilere göre; mükelleflerin çoğunluğu (%70,5), konutlarda ortak mülkiyetin vergiyi azalttığı bilgisine sahip olmaları durumunda bundan yararlanacaklarını belirtmektedir.

Mükelleflere, “Yatırım amaçlı ayırdığım parayı, hangi yatırım aracında (döviz, altın, hisse senedi, tahvil vs) değerlendireceğimi düşünürken, bir tanesinde vergi stopajının yüksek olması kararımı olumsuz etkiler.” ifadesi yöneltilmiş ve onlardan bu ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Tablo 18’de yer alan verilere göre; katılımcıların 256’sı (%64) bu görüşe katıldığını, 80’i (%20) kararsız kaldığını ve 64’ü (%16) bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir. Mükelleflerin çoğunluğunda yatırım aracındaki vergi oranının yüksek olup olmamasının tercihlerini etkileyebileceği görülmektedir.

Tablo: 18

“Yatırım amaçlı ayırdığım parayı, hangi yatırım aracında (döviz, altın, hisse senedi, tahvil vs) değerlendireceğimi düşünürken, bir tanesinde vergi stopajının yüksek olması kararımı olumsuz etkiler” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	75	18,7
Katılıyorum	181	45,3
Kararsızım	80	20
Katılmıyorum	52	13
Kesinlikle katılmıyorum	12	3
Toplam	400	100

Tablo: 19

“Vergi oranının düşük olduğu yatırım araçlarında paramı değerlendiririm” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	112	28
Katılıyorum	174	43,4
Kararsızım	57	14,3
Katılmıyorum	49	12,3
Kesinlikle katılmıyorum	8	2
Toplam	400	100

Ankete katılan mükelleflere, “Vergi oranının düşük olduğu yatırım araçlarında paramı değerlendiririm.” ifadesi yöneltilmiş ve onlardan bu ifadeye katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Tablo 19’da yer alan verilere göre; 286’sı (%71,4) bu görüşe katıldığını, 57’si (%14,3) kararsız kaldığını ve 57’si (%14,3) bu görüşe katılmadığını belirtmiştir. Yani, yatırım aracında paranın değerlendirilmesi vergi oranının düşüklüğü ile ilişkilendirilmektedir.

Ankete katılan mükelleflere, daha az vergi ödemek için kanunlardaki vergi istisnalarından yararlanmalarının doğru bir davranış olup olmadığı sorulmuş ve Tablo 20’de yer alan verilere göre; katılımcıların 283’ü (%70,7) bu görüşün doğru olduğunu, 75’i (%18,8) bu görüşün doğru olmadığını ve 42’si (%10,5) kararsız kaldığını ifade etmiştir.

Tablo: 20
“Daha az vergi ödemek için kanunlardaki vergi istisnalarından yararlanmak doğrudur” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

	Frekans (S)	Yüzde (%)
Kesinlikle katılıyorum	128	32
Katılıyorum	155	38,7
Kararsızım	42	10,5
Katılmıyorum	42	10,5
Kesinlikle katılmıyorum	33	8,3
Toplam	400	100

3.3.2. Mükelleflerin Demografik Özelliklerine Göre Elde Edilen Çapraz Tablo Analizi

Çapraz tablo analizinde, mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışları ile yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim, iş tecrübesi, aylık gelir durumu ve mükellefiyet türü (gerçek usul-basit usul) gibi demografik özellikleri karşılaştırılmaktadır. Bu amaçla nonparametrik olan veri için ki-kare testi uygulanmıştır. Çalışma kapsamında oluşturulan hipotezler pearson anlamlılık derecesi ile %0,5 anlamlılık düzeyinde sınanmaktadır. Buna göre; eğer hesaplanan pearson değeri (p) %0,5’den büyük ($p > 0,05$) ise H_0 kabul, H_1 red edilir. Ters durumda ($p < 0,05$) ise H_0 red, H_1 kabul edilir (Kurtuluş, 1998: 235). Mükelleflerin tutum ve davranışları ile demografik özellikleri arasında anlamlı ilişkinin bulunduğu çapraz tablo analizlerinin birkaçına aşağıda yer verilmiştir. Çapraz tablo analizlerine ait tüm sonuçlar çalışmanın ekinde tablo şeklinde düzenlenmiştir.

Yaş grupları ile otomobil tercihinde ÖTV’nin yüksek olmasının satın alma kararını olumsuz etkileyip etkilememesi arasında bir hipotez oluşturulmuştur.

H_0 : Yaş grupları ile mükelleflerin otomobil tercihinde ÖTV’nin yüksek olmasının satın alma kararını olumsuz etkileyip etkilememesi arasında bir farklılık yoktur.

H_1 : Yaş grupları ile mükelleflerin otomobil tercihinde ÖTV’nin yüksek olmasının satın alma kararını olumsuz etkileyip etkilememesi arasında bir farklılık vardır.

Elde edilen bulgulara göre, genç ve orta yaştaki mükelleflerin çoğunluğu ÖTV’nin yüksek olması halinde otomobil satın alma kararının olumsuz etkileneceğini ifade ederken, yaşlı mükelleflerin çoğunluğu ise bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir. Bunun

nedenlerinden bazıları, genç ve orta yaştaki mükelleflerin birikimlerinin yaşlı mükelleflere göre daha az olması ve aynı zamanda bu yaşlardaki mükelleflerin daha tutumlu olmaları nedeniyle kazançlarını daha dikkatli harcama eğiliminde bulunmaları olabilir. Tablo 21’de yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,002$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H_0 red ve H_1 kabul edilmiştir. Buna göre yaş grupları ile mükelleflerin otomobil tercihinde ÖTV’nin yüksek olmasının satın alma kararını olumsuz etkileyip etkilememesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Cinsiyet ile mükelleflerin herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihlerini değiştirmeleri arasında bir hipotez oluşturulmuştur.

H₀: Cinsiyet ile mükelleflerin herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihlerini değiştirmeleri arasında bir farklılık yoktur.

H₁: Cinsiyet ile mükelleflerin herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihlerini değiştirmeleri arasında bir farklılık vardır.

Tablo: 21
“Otomobil tercihimde, otomobilin vergisinin (Özel Tüketim Vergisi) yüksek olması, satın alma kararımı olumsuz etkiler” İfadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

		Otomobil tercihimde, otomobilin vergisinin (Özel Tüketim Vergisi) yüksek olması, satın alma kararımı olumsuz etkiler.					Toplam	Ki-kare Testi
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Yaş	20-29	33	31	9	13	6	92	X ² =37,496 Sd=16 p= 0,002
		%35,9	%33,7	%9,8	%14,1	%6,5	%100,0	
	30-39	45	62	8	13	6	134	
		%33,6	%46,3	%6,0	%9,7	%4,5	%100,0	
	40-49	37	38	5	17	2	99	
		%37,4	%38,4	%5,1	%17,2	%2,0	%100,0	
	50-59	9	22	4	11	5	51	
		%17,6	%43,1	%7,8	%21,6	%9,8	%100,0	
	60-69	3	5	3	11	2	24	
		%12,5	%20,8	%12,5	%45,8	%8,3	%100,0	
Toplam		127	158	29	65	21	400	
		%31,8	%39,5	%7,3	%16,3	%5,3	%100,0	

Tablo 22’de mükelleflerin cinsiyetlerine göre herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihlerini değiştirip değiştirmediği konusunda verdikleri cevaplar yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre, kadın mükelleflerin %52,2’si bu görüşe katılırken, erkek mükelleflerin %45,8’i bu görüşe katıldığını belirtmiştir. Buradan da anlaşılabacağı üzere kadın mükelleflerin erkek mükelleflere oranla daha tutumlu oldukları ve erkek mükellefler için ihtiyaçlarının karşılanmasının verginin yüksek olup olmamasının önüne geçtiği görülmüştür. Tabloda yer alan katsayı değerlerine göre; $p=0,021$ ki-kare anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olduğu için, H_0 red ve H_1 kabul edilmiştir. Buna göre cinsiyet ile mükellefin herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihlerini değiştirip değiştirmemesi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür.

Medeni durum ile mükelleflerin konutun eşiyile birlikte ortak mülkiyet olması durumunda daha az vergi ödeyeceğini bilmesi halinde eşlerini tapuda ortak mülkiyet gösterip göstermemesi durumları arasında bir hipotez oluşturulmuştur.

H_0 : Medeni durum ile mükelleflerin konutun eşiyile birlikte ortak mülkiyet olması durumunda daha az vergi ödeyeceğini bilmesi halinde eşlerini tapuda ortak mülkiyet gösterip göstermemesi durumları arasında bir farklılık yoktur.

H_1 : Medeni durum ile mükelleflerin konutun eşiyile birlikte ortak mülkiyet olması durumunda daha az vergi ödeyeceğini bilmesi halinde eşlerini tapuda ortak mülkiyet gösterip göstermemesi durumları arasında bir farklılık vardır.

Tablo: 22

“Herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihim değişti” ifadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

		Herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihim değişti					Toplam	Ki-kare Testi
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Cinsiyet	Kadın	5	19	8	8	6	46	X ² =11,572 Sd=4 p=0,021
		%10,9	%41,3	%17,4	%17,4	%13,0	%100,0	
	Erkek	59	103	45	128	19	354	
		%16,7	%29,1	%12,7	%36,2	%5,4	%100,0	
Toplam		64	122	53	136	25	400	
		%16,0	%30,5	%13,3	%34,0	%6,3	%100,0	

Tablo: 23

“Konutların kiralanmasında ve satışında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde, konutun eşimle birlikte ortak mülkiyetimiz olması halinde daha az vergi ödeyeceğimi bilsem, tapuda ortak mülkiyet gösteririm” ifadesine Verilen Yanıtların Dağılımı

		Konutların kiralanmasında ve satışında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde, konutun eşimle birlikte ortak mülkiyetimiz olması halinde daha az vergi ödeyeceğimi bilsem, tapuda ortak mülkiyet gösteririm					Toplam	Ki-kare Testi
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum		
Medeni durum	Evli	85	142	25	33	23	308	X ² =13,755 Sd=4 p=0,008
		%27,6	%46,1	%8,1	%10,7	%7,5	%100,0	
	Bekar	26	29	19	11	7	92	
		%28,3	%31,5	%20,7	%12,0	%7,6	%100,0	
Toplam		111	171	44	44	30	400	
		%27,8	%42,8	%11,0	%11,0	%7,5	%100,0	

Elde edilen bulgulara göre, evli mükelleflerin %73,7’sinin, bekâr mükelleflerin ise %59,8’inin bu görüşe katıldıkları görülmüştür. Tablo 23’te yer alan katsayı değerlerine göre; p=0,008 ki-kare anlamlılık düzeyi p<0,05 olduğu için, H_0 red ve H_1 kabul edilmiştir. Buna göre, medeni durum ile mükellefin daha az vergi ödeyeceklerini bilmeleri halinde eşlerini tapuda ortak mülkiyet gösterip göstermemesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yukarıdaki ifade, doğrudan medeni durum ile ilgili olduğu için evli mükelleflerin bu konuda daha fazla hassasiyet göstermesi ve bu ifadeye katılması şartırtıcı değildir.

4. Sonuç

Bu çalışmada mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını belirlemek için Isparta ili gelir vergisi mükelleflerinin vergiden kaçınma algılarını belirlemek amacıyla nicel bir araştırma yapılmıştır. Mükelleflerin vergiden kaçınma konusunda düşünceleri alınmış ve vergiden kaçınma düşüncesinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, mükellefiyet türü, aylık gelir ve iş deneyim süresine göre vergiden kaçınma düşüncesinin mükelleflerde farklılık yaratıp yaratmadığı değerlendirilmiştir.

Mükelleflerin %88'i vergi oranlarını çok yüksek veya yüksek olarak nitelendirmiştir. Benzer şekilde, mükelleflerin yarısından fazlası (%51,8) üzerindeki vergi yükünü ağır bulduklarını, %29,5'i ise çok ağır bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuca paralel olarak, vergiden kaçınma nedenleri konusunda fikirlerin alındığı çoktan seçmeli soruda mükelleflerin çoğunluğu, vergi oranlarının yüksek olmasını ve vergi yükünün dağılımındaki adaletsizliği temel nedenler olarak göstermişlerdir. Vergi idaresinin yetersizliği ise etkisi en az olan neden olarak görülmüştür.

Çalışmaya katılan mükelleflerin %52'si, yasal yollardan daha az vergi ödemeye gayret göstermenin rasyonel bir davranış olduğunu belirtmişlerdir. Buna rağmen mükelleflerin vergiden kaçınma kavramının içeriğini tam bilemeyecekleri düşünülerek, içinde “vergiden kaçınma” kavramının geçmediği ifadelerle hangi düzeyde katılıp katılmadıkları sorulmuştur.

Vergi mükellefleri verginin düşük olduğu mal ve hizmet satın alma yoluna giderek vergiden kaçınabilmektedirler. Mükelleflerin satın alma tercihlerinde verginin etkisinin olup olmadığının belirlenmesi için herhangi bir satın alma düşüncesinde fiyatın içindeki vergi tutarının yüksek olmasının tercihler üzerinde etkisinin olup olmadığı sorulmuştur. Verilen yanıtlarda %46,5 ile bu düşünceye katılanların oranının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Cinsiyete göre değerlendirildiklerinde kadın mükelleflerin %52,2'si bu görüşe katılırken, erkek mükelleflerin %45,8'i ise bu görüşe katıldıkları görülmüştür.

Katma Değer Vergisi ve özellikle Özel Tüketim Vergisi otomobillerin fiyatları içinde ciddi bir paya sahiptir. Bu bağlamda somut olarak mükelleflerin otomobil tercihlerinde otomobil vergisinin yüksek olmasının satın alma kararlarını olumsuz etkileyip etkilemediği sorusu yöneltilmiş ve mükelleflerin %71,1'i verginin satın alma kararlarında olumsuz etki ettiğini ifade etmiştir. Mükellefler yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde, genç ve orta yaşta mükelleflerin çoğunluğu, ÖTV'nin yüksek olması halinde otomobil satın alma kararının olumsuz etkileneceğini ifade ederken, yaşlı mükelleflerin çoğunluğunun ise bu görüşe katılmadığı görülmüştür.

Vergiden kaçınmak için mükelleflerin daha düşük vergi oranlarına sahip bölgeler olduğunu bilseler, yerleşim yeri tercihinin değiştirip değiştirmeyecekleri sorulduğunda yerleşim yerlerini değiştirmeyeceklerin oranının yüksek olduğu (%64) görülmüştür. Ancak aynı soru “yatırım yerinizi değiştirir misiniz?” şeklinde sorulduğunda, mükelleflerin

çoğunluğu (%48,7) vergi oranları düşük olduğunda yatırım yerlerini değiştirebileceklerini belirtmektedirler.

Gelir Vergisi kanununa göre, gayrimenkul satışı ve kiralanmasından elde edilen gelirler için istisna hadleri her bir mükellef için ayrı ayrı uygulanmaktadır. Bu durum ortak mülkiyete konu olan gayrimenkuller için bir vergi avantajının doğmasına sebep olmaktadır. Bu amaçla vergiden kaçınma algısını tespit etmek amacıyla konutlarının kiralanmasında ve satışında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde mükelleflerin konutta eşiyle birlikte ortak mülkiyetin olması durumunda az vergi ödeyeceğini bilmesi durumunda tapuda ortak mülkiyet gösterip göstermeyeceği sorulmuştur. Mükelleflerin %70,5’lik bir çoğunluğu böyle bir durumda ortak mülkiyet fikrine sıcak baktığını belirtmiştir. Mükellefler medeni durumlarına göre değerlendirildiklerinde, evli mükelleflerin %73,7’sinin, bekâr mükelleflerin ise %59,8’inin bu görüşe katıldıkları görülmüştür.

Mükelleflerin vergiden kaçınma algılarını belirlemek için yatırım aracı olarak düşündüğü enstrümanlardan birine yüksek vergi uygulandığında kararlarının olumsuz etkilenip etkilenmediği sorulduğunda, mükelleflerin %64’ü kararlarının olumsuz etkileneceğini ifade etmiştir. Bir başka deyişle, yatırım araçlarındaki vergi yükünün boyutu kişilerin yatırım tercihlerini etkilemektedir.

Son söz olarak, bu çalışmada vergi kaçırma ve vergiden kaçınma gibi mükellef nezdinde kolaylıkla birbirinin yerine kullanılabilecek iki kavram arasında vergiden kaçınma algısı ayırt edilmeye çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar, mükellef açısından vergiden kaçınmanın meşru ve doğru bir davranış olduğunu düşündürmektedir. Bunun dışında, vergiden kaçınma algısının demografik değişkenler ile ilişkisi bağlamında, özellikle yaş, cinsiyet, eğitim durumu değişkenleri ile mükelleflerin vergiden kaçınma algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler daha fazla ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, medeni durum, iş tecrübesi değişkenleri ile vergiden kaçınma algıları arasında daha az anlamlı ilişkiye rastlanmıştır. Mükellefin gerçek veya basit usulde vergilendiriliyor olması veya aylık gelir durumu ise, vergiden kaçınma algısına etki etmemektedir.

Kaynaklar

- Alkan, A. (2009), “Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Davranışlarının Tespiti: Zonguldak İli Örneği”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Akdoğan, A. (2011), *Kamu Maliyesi*, 14. Baskı, Gazi Kitabevi.
- Aktan, C.C. (2012), *Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı*, <<http://www.ceis.org.tr/dergi/2012ocak/makale2.pdf>>, 25.02.2015.
- Asante, S. & A. Baba (2011), “Tax Compliance Among Self-Employed in Ghana: Do Demographic Characteristics Matter?”, *International Business and Management*, 3(1), 86-91.
- Aşan, S. (2014), “Mükellef ve Kamu Otoritesi Açısından Vergi Ahlakının Değerlendirilmesi”, *Journal of Life Economics*, 1/2014, 69-79.

- Bowler, T. (2009), “Countering Tax Avoidance in The Uk: Which Way Forward?”, The Institute for Fiscal Studies, *TLRC Discussion Paper* No. 7.
- Çataloluk, C. (2008), “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.20, 213-228.
- Çiçek, H. & M. Karakaş & A. Yıldız (2008), *Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama ve Tutum Analizi: Bir Alan Araştırması*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2008/381.
- Devos, K. (2008), “Tax Evasion Behaviour and Demographic Factors: An Exploratory Study in Australia”, *Revenue Law Journal*, 18(1), 1-43.
- Edizdoğan, N. & Ö. Çetinkaya & E. Gümtüş (2012), *Kamu Maliyesi*, 4. Baskı, Ekin Yayınevi.
- Eker, A. (1999), *Kamu Maliyesi*, 3. Baskı, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Evans, C. (2009), “Containing Tax Avoidance: Anti-Avoidance Strategies”, in: John G. Head - Richard E. Krever, (Ed.), *Tax Reform in The 21st Century: A Volume in Memory of Richard Musgrave*, Chapter 17, Kluwer Law International, 529-562.
- Gök, A.K. (2007), Vergi Direncinin Gelişimi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XXII(1), 143-163.
- Hashmizade, N. & G.D. Myles & F. Page & M.D. Rablen (2011), “Social Networks and Occupational Choice: The Endogenous Formation of Attitudes and Beliefs about Tax Compliance”, *Journal of Economic Psychology*, 1-31.
- Hoque, Md. J. & M.Z.H. Bhuiyan & A. Ahmad (2013), “Tax Evasion and Avoidance Crimes – A Study on Some Corporate Firms of Bangladesh”, *Proceedings of 6th International Business and Social Science Research Conference*, World Business Institute Australia, 1-15.
- İnanç, M. (2012), “Vergi Ahlakını Şekillendiren Faktörlerin Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Biga Örneği”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- İpek, S. & İ. Kaynar (2009), “Demografik Faktörlerin Vergi Uyumuna Etkisi: Bir Anket Çalışmasının Sonuçları”, *Maliye Dergisi*, S.157, 116-130.
- Jackson, B.R., & V.C. Milliron (1986), “Tax compliance research: Findings, problems, and prospects”, *Journal of Accounting Literature*, 5, 125–165; akt: J. Kasipillai, & H. Abdul Jabbar (2006), Gender and Ethnicity Differences in Tax Compliance, *Asian Academy of Management Journal*, 11(2), 73-88.
- Jackson, B.R. & V.C. Milliron (2002), “Tax Compliance Research: Findings, Problems and Prospects”, in: S. James, (Ed.), *Taxation: Critical Perspectives on the World Economy*, Routledge, London and New York, 56-101.
- Kurtuluş, K. (1998), *Pazarlama Araştırmaları*, 6. Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Lampreave, P. (2013), “Anti-Tax Avoidance Measures in China and India: An Evaluation of Specific Court Decisions”, *Bulletin For International Taxation*, 49-60.
- Nadaroğlu, H. (1996), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım Yayın.
- O’Shea, T. (2010), “Tax Avoidance and Abuse of EU Law”, *The EC Tax Journal*, C.11, 77-115.
- Review of Business Taxation (1999), *A Tax System Redesigned*, Canberra: Treasury at s. 6.2(c), akt. L. Zhang, (2007), *Tax Avoidance: Causes and Solutions*, Master of Business, Auckland University of Technology.

- Sandmo, A. (2004), “The Theory of Tax Evasion: A Retrospective View”, *Norwegian School of Economics and Business Administration*, 1-31.
- Saraçoğlu, F. (2008), “Yaş - Cinsiyet - Medeni Durum ve Eğitim Durumunun Vergiye Karşı Tutum Üzerine Etkilerinin Anket Sonuçları Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *KMU İİBF Dergisi*, 10/15, 16-34.
- Schneider, F. & E. Kirchler & B. Maciejovsky (2001), “Social Representations on Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight: Do Legal Differences Matter?”, Department of Economics of Johannes Kepler University, *Working Paper* No. 0104, 1-27.
- Şin, S. (2005), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Vergi Yapısı, Denetimi ve İdari İşlemlerde Mükellef Hakları*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2005-17.
- Taşkın, Y. (2010), “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 68-90.
- Taylor, M.B. (2006), *Tax Policy and Tax Avoidance: The General Anti-Avoidance Rule from a Tax Policy Perspective*, Master of Laws, The University of British Columbia.
- Tittle, C.R. (1980), “Sanctions and Social Deviance: The Question of Deterrence”, *NewYork: Praeger*, akt. Devos, K. (2008), Tax Evasion Behaviour and Demographic Factors: An Exploratory Study in Australia, *Revenue Law Journal*, 18(1), 1-43.
- Tooma, R.A. (2008), *Legislating Against Tax Avoidance*, Amsterdam: IBFD.
- Vogel, J. (1974), “Taxation and Public Opinion in Sweden: An Interpretation of Recent Survey Data”, *National Tax Journal*, 27; akt. N. Ömürbek, & H.G. Çiçek & S. Çiçek (2007), “Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları”, *Maliye Dergisi*, 153, 102-122.
- Webley, P. (1991), *Tax Evasion: An Experimental Approach*, Cambridge University Press.
- Yeniçeri, H. (2004), “Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 908-927.
- Yenigün, Y. (2012), “Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları: İstanbul Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, Y. & S. Bedir & K. Karabulut (2013), “Türkiye’de Gelir Üzerinden Alınan Vergi Oranlarının Değerlendirilmesi: Bir Anket Uygulamasının Sonuçları”, *Vergi Siyaseti*, 127-152.
- Yıldız, Y. (2011), “Türkiye’de Vergi Oranlarının Uygunluğu Üzerine Bir Uygulama”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

EK:

Mükelleflerin Demografik Özelliklerine Göre Elde Edilen Sonuçlar

Önermeler	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	İş Tecrübesi	Gelir Durumu	Mükellefiyet Türü
Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır.	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Vergiden kaçındığımda rahatsız olurum.	H ₀ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₁ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihim değişir.	H ₀ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Otomobil tercihimde, otomobilin vergisinin (Özel Tüketim Vergisi) yüksek olması, satın alma kararımı olumsuz etkiler.	H ₁ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Türkiye'nin başka bir ilinde, daha düşük vergi oranlarının uygulandığını bilsem, yerleşim yerimi değiştiririm.	H ₁ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Türkiye'nin başka bir ilinde, daha düşük vergi oranlarının uygulandığını bilsem, yatırım yerimi değiştiririm.	H ₀ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Konutların kiralınmasında ve satışında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde, konutun eşimle birlikte ortak mülkiyetimiz olması halinde daha az vergi ödeyeceğimi bilsem, tapuda ortak mülkiyet gösteririm.	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₁ kabul	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Yatırım amaçlı ayırdığım parayı, hangi yatırım aracında (döviz, altın, hisse senedi, tahvil vs) değerlendireceğimi düşünürken, bir tanesinde vergi stopajının yüksek olması kararımı olumsuz etkiler.	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Vergi oranının düşük olduğu yatırım araçlarında paramı değerlendiririm.	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul
Daha az vergi ödemek için kanunlardaki vergi istisnalarından yararlanmak doğrudur.	H ₁ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul	H ₀ kabul

H₀ kabul: Önerme ile demografik değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

H₁ kabul: Önerme ile demografik değişken arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

ISPARTA İLİNDEKİ GELİR VERGİSİ MÜKELLEFLERİNİN VERGİDEN KAÇINMA ALGILARI ÜZERİNE AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

Bu anket çalışması ile Isparta ilindeki gelir vergisi mükelleflerinin vergiden kaçınma konusunda düşüncelerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Verdiğiniz bilgiler ve belirtmiş olduğunuz düşünceler tamamen akademik bir amaçla, hazırlanacak bilimsel çalışmada kullanılacaktır.

ÖNBİLGİ

Vergiden Kaçınmak, vergi kanunlarını ihlal etmeden daha az vergi ödemenin yollarını araştırmaktır.

Demografik Sorular:

1. Yaşınız?

() 20-29 () 30-39 () 40-49 () 50-59 () 60-69

2. Cinsiyetiniz?

() Kadın () Erkek

3. Medeni Durumunuz?

() Evli () Bekâr

4. Eğitim Durumunuz?

() İlkokul () Ortaokul () Lise () Ön lisans () Lisans () Yüksek lisans -Doktora

5. Kaç yıllık iş tecrübesine sahipsiniz?

() 0-5 yıl () 6-10 yıl () 11-15 yıl () 16-20 yıl () 25 yıldan fazla

6. Aylık ortalama gelir durumunuz nedir?

() 500-999 () 1000-1999 () 2000-2999 () 3000-3999 () 4000 ve üzeri

Araştırma Konusu İle İlgili Sorular:

1. Mükellefiyet türünüz?

() GERÇEK USUL () BASİT USUL

2. Ülkemizde vergi oranları size göre yüksek midir?

() Çok yüksek () Yüksek () Normal () Düşük () Çok düşük

3. Kendi üzerinizdeki toplam vergi yükünü nasıl hissediyorsunuz?

() Çok ağır () Ağır () Normal () Hafif

4. En çok hangi verginin daha fazla yük oluşturduğunu düşünüyorsunuz?

() Gelir Vergisi () Katma Değer Vergisi () Özel Tüketim Vergisi

5. Sizce mükellefler en çok hangi sebeple/sebeplerle vergiden kaçınır?

- () İktisadi güçlerinde azalmaya neden olduğu için
() Vergi yükünün dağılımında ortaya çıkan adaletsizlik nedeniyle
() Vergi bilinci ve vergi ahlakının yeterince yerleşmemiş olması
() Vergi oranlarının yüksek olması
() Devlete ödenen vergilerin kamu hizmeti olarak geri dönmemesi
() Vergi mevzuatının karmaşıklığı
() Vergi denetiminin yetersizliği
() Vergi idaresinin yetersizliği
() Vergiden kaçınmanın rasyonel bir davranış olması

6. Aşağıda yazılı olan ifadelere ilişkin görüşlerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Yasal yollardan daha az vergi ödemeye çalışmak rasyonel bir davranıştır.					
Vergiden kaçındığımda rahatsız olurum.					
Herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödememek için tercihim değişir.					
Otomobil tercihimde, otomobilin vergisinin (Özel Tüketim Vergisi) yüksek olması, satın alma kararımı olumsuz etkiler.					
Türkiye'nin başka bir ilinde, daha düşük vergi oranlarının uygulandığını bilsem, yerleşim yeri değiştiririm.					
Türkiye'nin başka bir ilinde, daha düşük vergi oranlarının uygulandığını bilsem, yatırım yeri değiştiririm.					
Konutların kiralınmasında ve satışında elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde, konutun eşimle birlikte ortak mülkiyetim olması halinde daha az vergi ödeyeceğimi bilsem, tapuda ortak mülkiyet gösteririm.					
Yatırım amaçlı ayırdığım parayı, hangi yatırım aracında (döviz, altın, hisse senedi, tahvil vs) değerlendireceğimi düşünürken, bir tanesinde vergi stopajının yüksek olması kararımı olumsuz etkiler.					
Vergi oranının düşük olduğu yatırım araçlarında paramı değerlendiririm.					
Daha az vergi ödemek için kanunlardaki vergi istisnalarından yararlanmak doğrudur.					

Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Ölçülmesi¹

Selim ŞANLISOY, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: selim.sanlisoy@deu.edu.tr

Mehmet ÇETİN, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: mehmet.cetin@deu.edu.tr

The Evaluation of Economic Performances of Governments in Turkish Economy with TOPSIS Method²

Abstract

Economic performance is a rate of success that ensues as a result of the employment of demographic and economic sources according to a certain coordination for the objectives intended to be achieved. Measuring the government performance is decisive for the efficiency of public sector as it is important for the government to persist its position. In this study, the economic performances of the governments for the period between the years 1950 and 2015 were compared using the TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) method in the Turkish economy. The indicators which were preferred as criterias are related with the economic process policy objectives to determine the government performances. Findings show that single party governments have performed better than the coalition governments and the period of transition to the open economy is the most successful above all.

Keywords : Government Performance, Multiple Criteria Decision Making Method, Administrative and Periodical Comparison.

JEL Classification Codes : D70, D81, H1.

Öz

Ekonomik performans, beşerî ve iktisadî kaynakların, ulaşılması amaçlanan hedeflere yönelik olarak belirli bir koordinasyon çerçevesinde kullanılması sonucunda ortaya çıkan başarı oranıdır. Hükümet performansının ölçülmesi kamu sektörünün etkinliği açısından belirleyici olduğu

¹ Bu çalışma Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu" 26-28 Kasım 2015, sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

² This study has been presented in the symposium entitled "The International Symposium on the Economic and Social History of the Republic of Turkey" which was held with the collaboration of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History - Atatürk Research Center and the Presidency of Dokuz Eylül University Principles of Atatürk and Revolution History Institute in Izmir on 26-28 November 2015.

kadar söz konusu hükümetin varlığını sürdürebilmesi açısından da önemlidir. Bu çalışmada TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanılarak Türkiye Ekonomisi’nde 1950 - 2015 dönemi için hükümetlerin ekonomik performansları karşılaştırılmıştır. Hükümet performanslarının belirlenmesinde kriter olarak ekonomik süreç politikası amaçları ile bağlantılı göstergeler seçilmiştir. Elde edilen bulgular tek parti iktidarlarının koalisyon hükümetlerine göre daha yüksek bir performans sergilediğini ortaya koymakla birlikte dışa açık ekonomiye geçiş döneminin en başarılı dönem olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler : Hükümet Performansı, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, Dönemsel ve Yönetimsel Karşılaştırma.

1. Giriş

Beşeri ve iktisadi kaynakların ulaşılması amaçlanan hedeflere yönelik olarak belirli bir kombinasyon çerçevesinde istihdam edilmesi sonucunda ortaya çıkan başarı ekonomik performans olarak adlandırılır. Ekonomik süreç politikası, üretici ve tüketici kararlarının etkilenmesiyle ekonomik alandaki hedeflerin gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede büyüme, istihdam, fiyat istikrarı, faiz oranı, kamu borcu, cari açık ve bütçe açığına ilişkin hedefler bir bütün halinde refah ve sosyal hasılanın maksimizasyonu amacını oluşturmaktadır. Amaçların öncelik sırası ise toplumun değer yargıları, ideolojiler, sosyal grupların ekonomik çıkarları ve mevcut ekonomik durumun amaçlardan sapma derecesi tarafından belirlenmektedir (Erkan, 2000: 20,156). Politik istikrarsızlık, ekonomik süreç politikasının amaçlarının tümünü etkileyebilmektedir. Bu nedenle ekonomik gelişme için politik rejimden ziyade politik istikrar ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla siyasi partilerin ekonomik alandaki başarı ve istikrarı performanslarının ölçülmesi açısından politik eğilimlerine göre daha belirleyicidir.

Türk siyasi rejimi temelde üç dönemden geçmiştir. Birinci dönem, siyasi partiler, meşrutiyet ve parlamento kavramlarının Osmanlı siyasi hayatına girdiği ve Jön Türkleri de içerisine alan dönemdir. İkinci dönem 1945 yılında Demokrat Parti’nin kuruluşuna kadar geçen tek parti idaresini kapsar. Bu dönemde demokrasinin toplumsal ve ekonomik temelleri hazırlanmıştır. 1946 yılı ile başlayan üçüncü dönem ise gerçek demokratik temeller üzerine oturtulmuş çok partili bir siyasal rejimi hedeflemektedir (Karpaz, 2010: 527-528). Bu bakımdan ilk demokratik seçimlerin 1950 yılında gerçekleştirildiği dikkate alındığında Türkiye altmış beş yıllık bir demokratik geleneğe sahiptir. Yarım yüzyıldan daha uzun olan bu zaman zarfı, dış ve iç politik dönüşümlerle paralel bir biçimde gerçekleşen ekonomik dönüşüm, darbe ve krizlere bağlı olarak yaşanan kırılmalarla karakterize edilmiştir. Bu bakımdan her hükümet dönemi kendi içerisinde ve kendine has eko-politik özellikleri ile ele alınabilmektedir. Aynı hükümet döneminde dahi kendine özgü özelliklere sahip farklı alt dönemler ortaya çıkabilmektedir.

Türk demokrasi tarihi için bu durumun en açık örneği Demokrat Parti (DP) dönemi olmuştur. 1950-1960 arası döneme hâkim olan Demokrat Parti iktidarı, 1945 yılı ile tedricen sona ermeye başlayan Milli Şef döneminin ardından uluslararası politikada ortaya çıkan yeni güç dengesinin iç politikadaki yansıması olarak otoriter tek partili rejimlere karşı

liberal demokrasinin kazandığı zaferin bir sonucuydu. İktisadi alanda ise izlenen ekonomi politikası Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren uygulanan devletin yardımıyla özel girişimi geliştirme stratejisinin devamı niteliğindedir. Ancak 1930’lu yılların devlet işletmeciliği yerine dolaylı devlet desteği ön plandaydı (Koçak, 1997: 134,180). Kore Savaşı’nın neden olduğu dış talep, II. Dünya Savaşı sonrası Batı’da gelişen devlet güdümlü ekonomilerin aksine tarımsal gelişme odaklı özel girişimciliği destekleyen DP iktidarı için yüksek büyüme oranlarının yakalanmasına imkân vermiştir. Kore Savaşı’nın sona ermesi ve kötü iklim koşulları durumu tersine çevirmiştir (www.tbmm.gov.tr). 1950-54 döneminde liberal iktisadi politikalar izleyen ve bu söylemlerle iktidara gelen DP, 1954 yılı ile birlikte liberal iktisadi politikalardan vazgeçerek devletçi kontrol tedbirlerinden bazılarını yeniden benimsemiştir. Serbest piyasa idealinden uzaklaşmaya başlayan DP, bunun yerine tipik popülist bir biçimde enflasyon yolu ile olası bir krizi ertelemeyi amaçlayan bir iktisadi politikayı uygulamaya başlamıştır (Keyder, 2008: 160,167). Bu dönemde milli gelirin büyüme hızı kendisinden önceki ve sonraki dönemler ile kıyaslandığında belirgin bir biçimde düşüktür. Ekonomi dış kaynak bağımlı bir büyüme patikasına girmiştir. Dolayısıyla dış kaynak girişinde yaşanan her tıkanma büyüme hızını kendiliğinden aşağıya çekmiştir (Boratav, 2005: 111). Nitekim 1958 iktisadi bunalımının çözümsüzlüğü karşısında hükümet, dış kaynak sağlayabilmek adına IMF ve Dünya Bankası’nın dayatmalarını kabul etmek zorunda kalmıştır (Akşin, 2000: 128). Dönem içerisinde yaşanan ekonomik bunalım ve DP iktidarının muhalif kesimlere yönelik türlü baskıları, politik istikrarsızlığı ve askeri müdahaleyi ortaya çıkarmıştır.

1960 sonrası dönemin en belirleyici özelliklerinden birisi askerlerin siyasete sık sık doğrudan müdahale etmeleridir. Ordu, 1960 Darbesi ile siyasi arenadaki yerini alırken 1961, 1966, 1973, 1980 seçimlerinde ve kısmen de 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 post-modern darbe ve muhtıralarında olduğu gibi rejimin dayanak noktalarını elinde tutmaya çalışmıştır. Bununla birlikte 1960’ların başından yaşanan dönüşüm ve OYAK’ın oluşturulması ile ordu, ekonomide de yerini almış ve kurum olarak ticaret yapma imkânına da erişmiştir. Buna karşın Türk Ordusu başka ülkelerdeki müdahalelerin aksine politikanın orduya girmesinin yaratabileceği olumsuz etkilerden dolayı kendi yönetimlerini güçlendirmek yerine sona erdirmeyi yeğlemiştir (Özdemir, 1997: 191-192,201; Lewis, 2007: 28). Bu dönemde siyasi alanda birincisi Jön Türkler-İttihat ve Terakki-Müdafaa-yı Hukuk-CHP yolunun sürdürülerek köktenci reformlar yapabilecek tek parti yönetimi ile Prens Sabahattin-Hürriyet ve İtilaf-Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası-DP yolunun sürdürülerek muhafazakâr partilerin yönetiminde olduğu bir rejimi amaçlayan iki farklı siyasi akım bulunmaktadır. Ekonomik alanda önemli bir güç olan devlet işletmeleri, birinci akımı temsil eden kesimlerce devletçilik şeklinde formüle edilecek olan kapitalist olmayan bir kalkınma modelinin işletilmesini sağlamıştır. Bu amaçla DPT kurularak 15 yıl içinde gerçekleşmesi istenen ekonomik ve toplumsal amaçlar ile bunlara uygun araçlar ve bu araçların kullanılmasında uyulacak temel ilkeleri gösteren “Plan Hedef ve Stratejisi” esas alınarak, 15 yıllık bir perspektif plan hazırlanmıştır. Böylece ekonominin yatırım politikaları ile belirlenen uzun dönemli kaynak tahsisatı büyük ölçüde plan hedeflerine bağlı olarak belirlenmiştir (Koçak, 1997: 212; Özteşler, 1998: 80; Boratav, 2005: 118).

1960-1980 döneminin en belirgin özelliği iç piyasaya dönük, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin kalkınma planları çerçevesinde sürdürülmesi ve bu doğrultuda koruyucu dış ticaret politikası, sıkı kambiyo denetimi ve devlet müdahalesi eşliğinde selektif maliye ve para politikalarının uygulanması olmuştur (Şanlısoy, 2007: 205). 1962-65 yılları arasındaki CHP iktidarındaki politik olarak istikrarsız olarak nitelendirilebilecek kısa süreli dört koalisyon hükümetinin ardından tek başına iktidarı ele alan AP, 1971 yılına kadar devam eden süreçte ABD ile SSCB ilişkilerinin yumuşamasının etkisiyle oluşan olumlu uluslararası konjonktürden faydalanmasını bilmiş ve yurtdışından gelen işçi dövizleri ile birlikte iktisadi büyümenin hızlanmasını sağlayabilmiştir. Buna karşın 1970'lere doğru dünya genelinde yaşanan ekonomik bunalım, Türkiye ekonomisinin ithalata bağımlı iktisadi yapısından kaynaklanan tikanıklıkla birleşmiş ve ortaya çıkan bunalım, emekçi halk kesimlerinde yaşanan rahatsızlık ve 1960'lı yılların sonunda meydana gelen öğrenci hareketleri ile birlikte ekonomik ve politik istikrarsızlığa neden olmuştur (Koçak, 1997: 217-218). Yaşanan toplumsal ve iktisadi sorunlardan 1961 Anayasası'nı sorumlu tutan 1971 muhtırası ile 1973 seçimlerine kadar görev yapacak geçici hükümetler meydana getirilmişse de politik istikrarsızlığın önüne geçilememiştir. Bu hükümetlerden I. Erim hükümeti 8,5 ay, II. Erim hükümeti 4 ay ve Ferit Melen hükümeti ise 11 ay görevde kalmıştır.

1970-80 döneminin temel olaylarını, 1973 Dünya Petrol Krizi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül Darbesi oluşturmaktadır. Kurulan geçici hükümetlerin ardından 1970'lerin ortalarında şiddetlenen siyasi rekabet, CHP-MSP ve Milliyetçi Cephe koalisyonları gibi çok sayıda partiden meydana gelen istikrarsız yönetimlerle sonuçlanmıştır. Kurulan hükümetlerin ekonomiyle ilgili radikal tedbirler almakta gösterdikleri popülist çekinceler döviz bolluğuna bağlı sistemin devamlılığını tehlikeye atmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı neticesinde ve Petrol Krizi'ne de bağlı olarak Batılı devletler ve ABD'nin Türkiye'ye yaptıkları resmi yardımları kismeleri, dış dinamiklere karşı savunmaması ve başarısı tümüyle genişleyen dünya pazarlarına ve ucuz petrole bağlı olan Türkiye ekonomisinin mevcut modelinin sonunu getirmiştir (Keyder, 2008: 227-233). Bununla birlikte artan siyasi istikrarsızlık ve partiler arası çekişmenin şiddetlenmesi biçiminde kendisini gösteren politik güçlüklerin yaratılan yapay bir refah konjonktürü ile aşılmaya çalışılmasına dayanan Demirel çizgisinin başarısızlığa uğraması kaçınılmaz olmuştur. Yaşanan iktisadi sorunlara paralel bir biçimde 1970'li yılların sonuna doğru Türkiye'de farklı gruplar arasındaki gerginlikler artmış, Malatya ve Kahramanmaraş olayları yaşanmış, bu durum da politik istikrarsızlığı derinleştirmiştir (Şanlısoy, 2007: 203; Boratav, 2005: 129).

Ekonominin yeniden işler hale getirilmesi için alınan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar ve yapısal uyum programı ve ardından 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır (Koçak, 1997: 246). 24 Ocak Kararları, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişin ilk adımını oluşturmaktadır. Karma ekonomik sistem yerini daha liberal bir anlayışa bırakmış ve modern ekonomi politikası araçlarının ağırlık kazandığı bir dönem açılmıştır. Krizi takiben Türkiye'de uygulanan programların biçimlendirdiği 1980-1990 dönemi, sermaye akışında ve döviz üzerinde denetim, düzenleme ve teşviklerle desteklenen bir ihracat yönelimi, reel

ücretlerin ciddi bir biçimde bastırılması ve ticari serbestleşme ile karakterize edilebilir (Sönmez, 2003: 322; Güngen, 2006: 69-70). 1980 sonrası reform süreci 1988 yılına gelindiğinde hızını kaybetmiş ve ekonomi bir tıkanma içine girmiştir. Bu durum, ihracata yönelik büyüme politikalarının iktisadi ve sosyal sınırlarına ulaşıldığını göstermektedir. Bunu izleyen yıllarda artık Türkiye ekonomisinde dışa açılım öncelikleri reel üretim sektörlerinde değil; finans ve kambiyo hizmetlerini de kapsayacak politika değişiklikleriyle biçimlenmiştir (Yeldan, 2001: 39). Politik süreç ise başkanlığını Orgeneral Kenan Evren’in yaptığı Milli Güvenlik Konseyi’nin 24 Nisan 1983 tarihinde politik faaliyetleri serbest bırakması ile başlamış; 6 Kasım 1983 seçimlerine MGK’dan onay alabilen ANAP, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi katılabilmektedir (Özüerman, 1996: 53). 1980 Darbesi ile politika yapması yasaklanan Süleyman Demirel, Alparslan Türkeş, Bülent Ecevit ve Necmettin Erbakan’ın yasakları, 1987 yılında yapılan halk oylaması ile kaldırılmıştır. Bu dönemde yapılan 1983 ve 1987 seçimlerinden ANAP lider olarak çıkmayı başarmış ve tek parti iktidarını kurmuştur. Bu dönemde yaşanan politik ve ekonomik istikrarsızlığın en önemli kaynaklarını ise PKK terörü ve Banker Krizi ile birlikte Körfez Savaşı oluşturmuştur.

1980 yılı ile başlayan süreçte benimsenen iktisat politikaları ana hatları itibarıyla 1989-2002 yıllarına da damgasını vurmuştur. Türkiye ekonomisi giderek artan boyutlarda sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların etkisine ve sık sık tekrarlanan finansal kaos ve krizlerin tehdidinde maruz kalmıştır. Bunda 32 Sayılı Kararname ile sermaye akımlarının serbestleştirilmesi kararının ardından yüksek faizli iç borçlanma nihayetinde faiz yükümlülüklerinin de giderek ek borçlanma ile karşılanması ve nihayetinde borcun borçla finansmanı anlamına gelen Ponzi finansmanının yerleşmesi etkili olmuştur. Sermaye hareketlerinden kaynaklanan konjonktür dalgalanmalarının iniş aşamasını temsil eder bir biçimde 1994, 1999 ve 2001 krizleri milli gelirde küçülmeye ve makroekonomik göstergeler üzerinde ciddi belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Boratav, 2005: 171-172, 178-180). Mesut Yılmaz önderliğindeki son tek başına ANAP iktidarının 1991 yılı Kasım ayında son bulmasının ardından ülke tekrar uzun vadeli bir koalisyon hükümetleri dönemine girmiştir. 2002 yılında yaşanan krize kadar Türkiye ekonomisi biri Demirel, biri Erdal İnönü, üçü Tansu Çiller, ikisi Mesut Yılmaz, biri Necmettin Erbakan ve ikisi de Bülent Ecevit olmak üzere on farklı koalisyon hükümeti tarafından yönetilmiştir. Politik gücün bu şekilde dağılması parlamentonun yasama ve hükümetin de yürütme gücünde ciddi tıkanmaları beraberinde getirmiştir (Arslan, 2007: 12). Bu dönemde politik istikrarsızlığın en önemli kaynağı kısa süreli koalisyon hükümetleri ve 28 Şubat 1997 post-modern darbesidir.

Bu dönemin önemli bir özelliği her krizin arkasından kendisini gösteren IMF anlaşmalarıdır. IMF reçetelerine bağlı olarak uygulamaya konulan istikrar paketleri başta TL’nin devalüe edilmesi, ek vergiler konulması ve yüksek oranlı KİT zamları olmak üzere çoğu zaman birbirlerine benzer tedbirleri içermiştir (Güloğlu & Altınoğlu, 2002: 17). Yüksek enflasyon ile birlikte kısa vadeli sermaye girişlerince finanse edilen yüksek oranlı büyüme seçeneği olumsuz dış finansal koşulların neden olduğu her büyük çaplı sermaye çıkışında yeni bir IMF Stand-by antlaşmasını beraberinde getirmiştir. 1998 yılı Kasım ayında Mesut Yılmaz hükümetinin düşürülmesi, 1998 Rusya Krizi ve 1999 Marmara Depremi’nin ardından yüksek reel faiz-yüksek kamu borç stoku çıkmazının sürdürülemez

hale gelmesiyle 1999 yılının Aralık ayında IMF'ye verilen niyet mektubu ile enflasyonla mücadele programı ele alınmıştır (Güloğlu, 2001: 1). Kasım 2000 Krizi, enflasyonu düşürme programının ilk bunalım deneyimi olmuştur. On aylık uygulama sonrasında mali piyasaların ön görülemeyen bir para kriziyle karşı karşıya kalması ve faiz hedeflerinin bir anda anlamını yitirmiş olması, programın devam edip etmeyeceği konusunda kuşkulara neden olmuştur. Kasım ayında mali sektörde çok ciddi bir kriz yaşanmış, önce para piyasalarında hissedilen sıkıntılar kendisini daha sonra sermaye piyasasında göstermiştir (Yıldırım, 2004: 50). IMF'den alınan destek sadece krizin daha fazla derinleşmesinin önüne geçebilmiş fakat 19 Şubat 2001 tarihinde Başbakan Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan politik bir kriz esasını cari işlemler açığının meydana getirdiği yeni ve daha şiddetli bir krize neden olmuştur (Karaçor & Alptekin, 2006: 244,280). Krizin ardından Ecevit-Bahçeli-Yılmaz hükümeti IMF ve Dünya Bankası'nın gözetiminde Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş tarafından hazırlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nı (GEGP) hazırlamıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı temelinde IMF ile 1999 yılında yapılan ve yürürlüğe konulan Stand-by anlaşmasının bir devamı niteliğindedir (Kandiller, 2009: 1).

Türk siyasi hayatı için yeniden uzun vadeli bir tek parti iktidarının kapısını açan 2002 seçimleriyle birlikte AKP'nin iktidar olması üzerine GEGP'yi uygulamak bu hükümete kalmıştır. AKP'nin güçlü bir çoğunlukla tek başına iktidara gelmesi ve politik istikrarı sürekli kılabilcek bir çoğunluğun sağlanması ekonomide olumlu bir hava oluşturmuştur. IMF ile yapılan Ocak 2002-Aralık 2004 dönemini kapsayan 18. Stand-by anlaşması yapılan gözden geçirmeler sırasında Şubat 2005'e uzatılmıştır. Ardından Mayıs 2005-Mayıs 2008 dönemini kapsayan 19. Stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, güçlü ve istikrarlı büyüme, düşük enflasyon ve yeni istihdam olanaklarının sağlanması için temel politikaların oluşturulması hedeflenmiştir (Şanlısoy, 2007: 252). AKP iktidarı da kendi içerisinde 2002-2007 ve 2008-2015 olarak iki döneme ayrılabilir. AKP iktidarının ilk döneminde yakalanan hızlı büyüme oranlarının arkasında birçok diğer gelişmekte olan ülke gibi Türkiye'nin de 2001 yılını takip eden süreçte uluslararası konjonktürün sağladığı imkânlar dâhilinde büyük bir finansal genişleme ve ucuz kredi olanağına kavuşması bulunmaktadır. Bununla birlikte finansal genişlemeye bağlı olarak giderek artan dış açıklar ve cari işlemler açıkları önce düşük kur - yüksek faiz cazibesiyle Türkiye'ye akmakta olan sıcak parayla, daha sonraları ise şirket birleşmeleri ve özelleştirmeler ile elde edilen doğrudan yabancı yatırımlar ile karşılanmaya çalışılmıştır (Yeldan, 2008: 1).

Bu dönemin politik istikrarsızlık kaynaklarını ise 27 Nisan 2007 e-muhtırası, Gezi Parkı olayları, Suriye'de ortaya çıkan iç savaş, cemaat yapılanmasına yönelik operasyonlar, 17-25 Aralık yolsuzluk olayları, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı ve Başkanlık Sistemi tartışmaları ile açılım sürecinde ülkenin güney doğusunda ortaya çıkan gerginlikler meydana getirmiştir. 2007 yılında ABD kaynaklı olarak ortaya çıkan iktisadi krizin politik istikrarsızlık ile birleşmesi 2007-2015 döneminde iktisadi göstergeler üzerinde bozucu etkilere neden olmuştur. Söz konusu bozulmaya yönelik olarak öne sürülebilecek bir iddia; 2008 yılı itibarıyla IMF programının resmen sona ermesi fakat yerine bir program konulamaması nedeniyle bir iktisat politikası boşluğunun oluşması ve hazırlanan mali kural

politikasına ise uyulamamış olması da gösterilebilmektedir (Gürkaynak & Böke, 2013: 66). Diğer bir iddia ise kamu kesiminde sağlanan başarının özel kesimde sağlanamaması ve yeni bir reform dalgasının hayata geçirilememesidir. Bunda AKP’nin devletin ekonomideki ağırlığını arttırarak denetleyici bir rol üstlenmeye başlaması da etkili olmuştur (Karakaya, 2015: 4).

Sonuçta dönemsel olarak özetlendiğinde Türkiye ekonomisi ele alınan 65 yıllık süreçte uluslararası konjonktür ile yakından ilişkili bir şekilde ve benimsenen hükümet politikaları eşliğinde iktisat politikalarında önemli dönüşümler yaşamıştır. DP iktidarında geçen ve dış kaynak girişine dayalı büyümenin şekillendirdiği 1950-60 dönemi; iç talebe dönük ve dış ticarete ithal ikameci yapısı ile aşırı değerli döviz kuru ve koruma rantlarından beslenen bir sermaye birikimine dayan 1963-1980 dönemi; dışa açılım modeli olarak adlandırılan ve ihracat teşviklerinin olanak sağladığı rantlardan ve emeğin ücret maliyetlerinin düşürülmesinden kaynaklanan iktisadi artış ile beslenen 1980-1989 dönemi, uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerin kaldırılması ile tamamlanan finansal serbestleştirme süreci ile şekillenen ve büyüme-kriz-istikrar çevrimleri olarak nitelendirilebilecek 1989-2002 dönemi ve son olarak yüksek kredi kullanımı ve tüketim, bunun yarattığı cari açık ve dış finansman bağımlılığı ve büyümede inşaat sektörünün önemli rol oynadığı ekonomik modele dayanan 2002-2015 dönemi bu dönüşümün ana hatlarını teşkil etmektedir (Yeldan, 2001: 54; Karakaya, 2015: 5). Söz konusu değişimler ele alınan süreçteki performans değişikliklerini meydana getirmektedir.

2. Literatür Taraması

Literatürde hükümet performanslarının ölçülmesi doğrudan iktisadi göstergeler üzerinden gerçekleştirilebildiği gibi sosyal göstergeler üzerinden de gerçekleştirilebilmektedir. Yurtiçi literatürün şekillenmesinde veri kısıtı belirleyici olmuştur. Bu çerçevede birbirini takip eden hükümet dönemlerine ilişkin çalışmalar olduğu gibi tekil hükümetler dönemlerine ilişkin çalışmalar da mevcuttur. Uluslararası literatürde ise performans ölçümlerinin etkinliğinin arttırılmasına yönelik çalışmalar çoğunluktadır. Bununla birlikte ulusal hükümetler ile birlikte yerel yönetimlerin etkinliklerinin ölçülmesi de çalışmalarda kendisine yer bulmuştur. Geliştirilen endekslerle birlikte parametrik olmayan yöntemler her iki düzeyde de performans ölçümlerinin temel aracı olmuştur.

Telatar (2000), Okun tipi, Barro tipi ve Yeniden Düzenlenmiş Endeksler ile Türkiye ekonomisine ilişkin farklı hükümet dönemlerini ele almıştır. Menderes (1950-60), İnönü (1961-65), Demirel (1965-71), Özal (1983-91) ve Çiller (DYP-CHP koalisyonu) dönemleri için her bir endeks tipinde hangi dönemin daha başarılı olduğu test edilmiş; Okun tipi ve Yeni Düzenlenmiş endeks ortak sonuç vererek İnönü hükümetlerinin en başarılı ve Çiller hükümetlerinin ise en başarısız hükümetler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye ekonomisini ele alan çalışmalardan Kaynak ve Balcı (2009), parasal ve parasal olmayan değişkenleri kullandıkları çalışmalarında 1923-2007 dönemi için hükümetlerin performanslarını faktör analizi yöntemi ile test etmişlerdir. Çalışmanın

sonucunda kısa süreli tek parti ve koalisyon hükümetlerinin uzun süreli tek parti iktidarlarına göre daha başarısız oldukları belirlenmiştir. Çalışma, sağlık, milli hesaplar, maliye, dış ticaret, eğitim ve madencilik gibi farklı alanlarda en başarılı ve en başarısız hükümetlerin tespitine odaklanmıştır.

Endeksler üzerinden değerlendirme yapan bir diğer çalışma da Kibritçioglu (2007) olmuştur. 1987-2007 döneminin farklı makroekonomik performans endeksleri için değerlendirildiği çalışmada yapılan analizlerin sonucunda RP-DYP en başarılı hükümet olurken 1993 ile 1996 yılları arasında görev yapan DYP-SHP, DYP ve DYP-CHP hükümetleri en başarısız hükümetler olmuştur.

Eleren ve Karagül (2008), 1980-2006 dönemi için çoklu karar verme yöntemi yardımıyla hükümet performanslarını değerlendirmiştir. Büyüme, cari açık, enflasyon, tüfe, işsizlik ve kamu borç faiz oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışma hükümetlerin iktisadi anlamda hangi yıl daha başarılı olduğunu analiz etmiş ve hesaplanan başarı puanları neticesinde sırasıyla 1986, 1990, 1987 ve 1993 yıllarının en başarılı yıllar, 1999, 2001, 2006 ve 2000 yıllarının ise sırasıyla en başarısız yıllar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Strom (1985), çalışmasında hükümet performansının ölçülmesine ilişkin dört yeni ölçüm kriteri sunmaktadır. Bunlar yönetim süresi, iktidarın ne şekilde bırakıldığı, müteakip hükümet değişimleri ve seçim başarısıdır. Çalışmada azınlık hükümetlerin geleneksel görüş çerçevesinde daha zayıf bir performans sergileyecekleri hipotezi parlamenter demokrasi ile yönetilen 15 ülke için 323 savaş sonrası hükümetinde test edilmiş ve elde edilen sonuçlar neticesinde hipotez reddedilmiştir. Çalışmanın bulguları, azınlık hükümetlerinin rasyonel kabine çözümü olarak desteklenebileceğini ifade etmektedir.

Barro (1996), Okun Endeksi'nden hareketle oluşturduğu endeksi kullanarak ABD ve İngiltere hükümetlerinin performanslarını analiz etmiştir. Çalışma Okun Endeksi'nin açıklarını kapatmak için ele alınan ekonomik değişkenlerin önceki dönem değerlerini de analize dâhil etmiştir. Analizde enflasyon oranı (TÜFE artış oranı), işsizlik oranı, işsizlik ve enflasyon oranlarının önceki değerleri, faiz oranı (uzun dönem devlet tahvili getirisi) ve GSYİH'nin büyüme oranı (reel büyüme oranı) değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonuçları; ABD özelinde Reagan hükümetlerinin (1981-84 ve 1985-88) en iyi performansı sergilerken İngiltere özelinde ise Callaghan (1976-79) hükümeti ekonomik performans açısından en başarılı hükümet olmuştur.

Boix ve Posner (1998), tarihsel bir perspektifle ve kuramsal çerçevede ele aldıkları çalışmalarında sosyal sermaye ile hükümet performansları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Bunun için öncelikle sosyal sermayenin kökenini araştırmışlar; daha sonra ise sosyal sermaye ile hükümet performansı arasındaki ilişkiyi meydana getiren mekanizmayı ortaya koymaya çalışmışlardır. Söz konusu mekanizmayı oluşturan faktörlerin rasyonel seçmenler, rekabetçi elitler, kurallara riayet, bürokratik etkinlik, sivil erdem ve elit yerleşim olduğunu öne sürmüşlerdir.

Brender (2003), İsrail örneğinde mali performansın tekrar seçilebilme ihtimali üzerindeki etkisini incelemiş ve 1998 seçimlerinde söz konusu etkinin olduğu fakat 1989 ve 1993 seçimlerinde olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada uygulanan regresyon analizi, mali değişkenlerin yerel anlamda gelir düzeyini yahut yöneticilerin kaynak yaratım sürecindeki başarısını yansıttığı hipotezlerini de reddetmiştir.

Coll, Prior ve Ausina (2006), İspanya’nın Valencia bölgesi için yerel hükümetlerin etkinliğini analiz etmiştir. Analizin ilk aşamasında veri zarflama analizi ve FDH (Free Disposable Hull) teknikleri ile non-parametrik olarak etkinlik ölçümü yapılmış ve ikinci aşamada ise politik ve mali politika değişkenleri üzerinden etkinliğin önemli belirleyenleri tanımlanmıştır. Elde edilen etkinlik değerleri FDH tekniğinin dış büyük olmama varsayımı altında daha geniş belediyeler için daha yüksektir. Dolayısıyla daha büyük belediyelerin kaynak tahsisatını daha başarılı bir şekilde gerçekleştirebildiği ifade edilmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada hükümet performanslarının iktisadi alandaki belirleyenleri olarak ekonomik süreç politikası araçlarından hareketle büyüme, işsizlik, enflasyon, faiz oranı, kamu dış borç stoku, cari açık ve bütçe açığı değişkenleri seçilmiştir. Dönem aralığı olarak ise çok partili seçimlerin fiili olarak gerçekleştirildiği 1950 yılından 2015 yılına kadar olan dönem ele alınmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler, TÜİK (1923-2013) İstatistik Göstergeler yayınından, TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden, Kalkınma Bakanlığı’nın internet sitesi vasıtasıyla yayınladığı gösterge ve istatistiklerden, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nden ve Hazine Müsteşarlığı’ndan elde edilen verilerle derlenmiştir. Büyüme ve enflasyon verileri 1968 yılı sabit fiyatları ile alınmış, Net Kamu Dış Borç Stoku yüzde değişim olarak hesaplanmıştır. Bütçe açığı ve cari açık değişkenleri GSMH’ye olan oranları cinsinden ifade edilmiştir. Faiz oranı verisi ise ekonomideki para arzı ve kredi genişlemesinin dikkate alınması amacıyla TCMB’nin kısa vadeli reeskont faiz oranı olarak seçilmiştir.

Çalışmada hükümetlerin performans sıralamasını yapmak amacıyla TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilen TOPSIS yöntemi pozitif ve negatif ideal çözümlerin referans noktası olarak seçilmesine dayanmaktadır (Lai, Liu & Hwang, 1994: 486-500). Pozitif ideal çözüm fayda kriterlerini maksimize eden ve zarar kriterlerini ise minimize eden çözümdür. Negatif ideal çözüm ise zarar kriterlerini maksimize eden ve fayda kriterlerini ise minimize eden çözümdür. Seçilecek optimal alternatif, pozitif ideal çözüme en kısa ve negatif ideal çözüme ise en uzak Öklid mesafesindedir (Tzeng & Huang, 2011: 69). TOPSIS yönteminin çözüm aşamaları; normalize karar matrisinin ve ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin hesaplanması, pozitif ve negatif ideal çözümlerin belirlenerek ideal çözüm noktasına olan uzaklıkların hesaplanması, ideal çözüme göreli yakınlıkların hesaplanması ve son olarak da alternatiflerin azalan sırada sıraya dizilmesi sonucunda tercih sıralanmasının belirlenmesinden meydana gelmektedir (Yaralıoğlu, 2010: 23-28).

TOPSIS yönteminde değerlendirmeye alınan kriterlerin önem dereceleri aynı olmayabilir. Bu durum değerlendirme kriterlerinin farklı anlamlar içermesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kriterlerin ağırlıklandırılmasında ele alınan problemin doğasına ve niteliğine bağlı olarak, farklı yöntemler kullanılabilir. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), Eigen Vektör, Entropy gibi yöntemler kriterlerin ağırlıklandırılmasında kullanılan yöntemlerden bazılarıdır (Chu, 2007: 1015).

4. Bulgular

Bu çalışmada kriterlerin ağırlıklandırılmasında ilk önce her bir kriterin eşdeğer ağırlığa sahip olduğu varsayılarak performans puanları hesaplanmış; ardından karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla ANP (Analitik Ağ Süreci)’ye göre belirlenmiş ağırlıklar kullanılmıştır. ANP ağırlıklarının elde edilmesinde Super Decisions programı kullanılmıştır. AHP’nin temel esasları ve ikili karşılaştırma mantığı ANP yönteminde de geçerlidir. Bununla birlikte AHP, karar düzeyleri arasında tek yönlü bir hiyerarşik ilişkinin varlığı durumunda tercih edilmekte iken ANP, karar düzeyleri arasında kompleks karşılıklı ilişkilerin varlığı durumunda analiz yapılmasına imkan vermektedir (Yüksel ve Dağdeviren, 2007: 3364). Ağırlıkların belirlenmesi anlamında üçlü bir kıyaslamadan yapılabilmesi amacıyla bir diğer ağırlık belirleme yöntemi olarak da E. S. Kirchen ve diğerleri tarafından iktidardaki partilerin sosyal demokrat, merkez ve muhafazakâr kimliğine göre belirlenmiş amaçların ordinal sıralaması kullanılmıştır. Genel bir eğilimi yansıtan bu çalışmaya göre sosyal demokrat partiler büyüme, tam istihdam ve gelir dağılımının düzeltilmesi amaçlarını daha öncelikli olarak benimserken; liberal ve merkez partiler fiyat istikrarı ve büyümeyi ve muhafazakâr partiler ise öncelikle fiyat istikrarı ardından ise ödemeler dengesi amaçlarını ön planda tutmaktadır (Erkan, 2000: 157). Buna göre belirlenen kriter ağırlıkları Tablo 1’de gösterilmiştir.

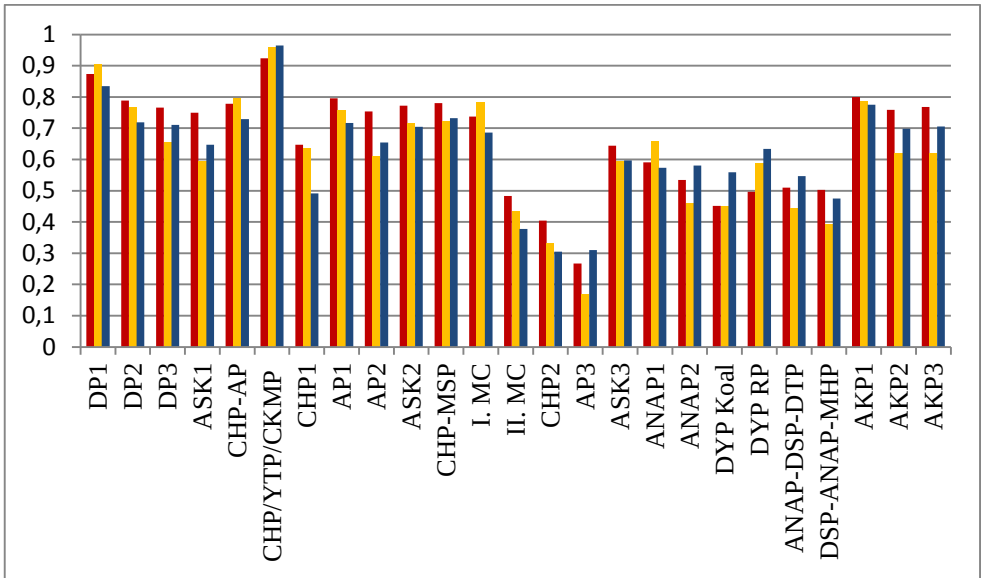
Tablo: 1
Değerlendirme Kriterlerinin Ağırlık Değerleri

Kriterler	ANP Ağırlıkları	Eşit Ağırlıklar	Kirschen vd.
Büyüme	0,3768475	0,142857143	0,214285714
İşsizlik	0,1365627	0,142857143	0,190476190
Enflasyon	0,1339627	0,142857143	0,214285714
Faiz Oranı	0,1902638	0,142857143	0,107142857
Dış Borç	0,0826817	0,142857143	0,047619048
Cari Açık	0,0489010	0,142857143	0,166666667
Bütçe Açığı	0,0307806	0,142857143	0,059523810
Toplam	1	1	1

Belirlenen kriter ağırlıkları çerçevesinde elde edilen performans değerleri Grafik 1’de karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Buna göre her üç ağırlık değerinde de en yüksek puanı 1960 Darbesi’nin ardından iktidara gelen CHP-YTP-CKMP (25.06.1962- 25.12.1963) hükümeti almıştır. 1970’li yılların sonundaki krizlerin ve 1980 askerî darbesinin ardından 1983 seçimleriyle iktidara gelen ANAP’ın ve 2002 krizi sonrasında iktidara gelen AKP’nin

performans sıralamasında üst sıralarda kendisine yer bulmasının en önemli nedeni ekonomik ve politik istikrarsızlık sonrasında iktidara gelmiş olmalarıdır. En düşük puan ise eşit ağırlık ve ANP’ye göre uygulanan ağırlık durumlarında 1979 yılı Kasım ayından 1980 Darbesi’ne kadar iktidarda olan Adalet Partisi ve Kirschen vd.’e göre belirlenen ağırlıklar durumunda ise Türkiye siyasetinde yoğun çalkantıların yaşandığı CHP (1978-1979) hükümetine aittir. Bununla birlikte yaşanan her siyasi krizin ardından uzun vadeli bir tek parti hükümeti iktidara gelmekte, bu hükümetler ikinci ve üçüncü dönemlerinde ilk dönemlerine göre daha düşük bir performans sergilemekte ve yerlerini koalisyon hükümetlerine bırakmaktadır. Koalisyon hükümetleri de yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin ardından yerlerini yine tek parti iktidarlarına bırakmaktadır. Bu durumun tek istisnasını 2015 seçimlerinin ardından iktidarını koruyan AKP ve en yüksek puanı alan CHP/YTP/CKMP iktidarı oluşturmaktadır. Grafikselsel gösterimden ayrı olarak sıralı liste ekte verilmiştir.

Grafik: 1
Belirlenmiş Ağırlıklar Çerçevesinde Hükümet Performansları

Çalışmanın bir sonraki adımında tek parti iktidarları, koalisyon hükümetleri ve askerî-geçici hükümetler belirlenen kriter ağırlıkları çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Tablo 2’de hükümet tipleri için belirlenen kriterlere ilişkin veriler ve Tablo 3’te ise bu verilerinin standardize edilmiş değerleri bulunmaktadır.

Verilerin standardizasyonu kriter değerlerinin bire bölümü ile elde edilmiştir. Böylelikle kriter değişkenleri olan işsizlik, enflasyon, faiz oranı, dış borç, cari açık ve bütçe

açığı, hedef değişkenleri olan istihdam, fiyat istikrarı, dış alacak, cari fazla ve bütçe fazlasına dönüştürülmüştür.

Tablo: 2
Farklı Hükümet Tipleri İçin Kriter Verileri

Kriter	Tek Parti	Koalisyon	Ask-Geçici Hük.
Büyüme	0,051525	0,045167	0,044000
İşsizlik	0,083955	0,082388	0,076775
Enflasyon	0,216527	0,501388	0,208375
Faiz Oranı	0,198875	0,376527	0,182500
Dış Borç	0,097342	0,107194	0,123287
Cari Açık	0,030310	0,018700	0,013525
Bütçe Açığı	0,021480	0,059639	0,010963

Tablo: 3
Kriter Verilerinin Standardize Edilmiş Değerleri

Kriter	Tek Parti	Koalisyon	Ask-Geçici Hük.
Büyüme	0,051525	0,045167	0,044000
İstihdam	11,911143	12,137559	13,025073
Fiyat İstikrarı	4,618351	1,994460	4,799040
Faiz Oranı	5,028284	2,655847	5,479452
Dış Alacak	10,273005	9,328842	8,111122
Cari Fazla	32,992412	53,475936	73,937153
Bütçe Fazlası	46,554935	16,767583	91,220068

Belirlenen ağırlıklar neticesinde farklı hükümet tipleri için elde edilen puanlar ise Tablo 4’te verilmektedir. Buna göre gerek eşit ağırlıkların kullanıldığı analiz sonucunda gerekse ANP ve Kirschen vd. ile elde edilen ağırlıkların kullanıldığı analiz sonucunda askeri-geçici hükümetler birinci sırayı elde etmiştir. Benzer şekilde her iki analizin neticesinde tek parti iktidarları ikinci sırayı alırken koalisyon hükümetleri ise son sırayı almıştır.

Tablo: 4
Hükümet Tiplerinin Karşılaştırılması

Hükümet Tipleri	Ağırlık		
	Eşit	ANP	Kirschen vd.
Tek Parti Hükümetleri	0,490073	0,378334	0,458600
Koalisyon Hükümetleri	0,195154	0,155449	0,137414
Askerî-Geçici Hükümetler	0,858856	0,938509	0,818681

Analizin son aşamasında politik konjonktüre bağlı olarak benimsenen farklı ekonomi politikası dönemleri için bir sıralama yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye ekonomisi, DP hükümetlerinin iktidarda olduğu devletçilikten dışa açık ekonomiye geçiş, 1960 Darbesi’nin ardından 1980 Darbesi’ne kadar sürecek olan ithal ikameci sanayileşme, 1983 seçimleriyle birlikte iktidara gelen ANAP’ın iktidar süresinin büyük kısmına egemen olan

İhracata dayalı büyüme ve 1989 yılında 32 Sayılı Karar neticesinde sermaye akımlarının serbestleştirilmesiyle birlikte ortaya çıkan ve günümüze kadar devam eden sıcak paraya dayalı büyüme dönemleri olarak ele alınmıştır. Bölümleme sırasında askerî-geçici hükümetler, iktisadi politikaları yönlendirme konusunda önceki dönem politikalarının bir devamı niteliğinde olduklarından ve önceliklerini iktisat politikasının değiştirilmesinden ziyade ülke içi istikrarın sağlaması oluşturduğundan analiz dışı bırakılmıştır. Buna göre farklı politika dönemlerine ilişkin veriler Tablo 5’te verilmektedir.

Tablo: 5
Farklı Politika Dönemleri İçin Kriter Verileri

Kriter	Dışa Açık Ekonomiye Geçiş	İthal İkameci Sanayileşme	İhracata Dayalı Sanayileşme	Sıcak Paraya Dayalı Sanayileşme
Büyüme	0,0699	0,049062	0,049666	0,042
İşsizlik	0,06971	0,082443	0,080166	0,090153
Enflasyon	0,0884	0,221437	0,529166	0,38785
Faiz Oranı	0,038	0,092812	0,508333	0,377596
Dış Borç	0,0737	0,190112	0,128416	0,048996
Cari Açık	0,01948	0,024325	0,006966	0,035507
Bütçe Açığı	0,0019	0,010825	0,0326833	0,0594

Verilerin analiz için standardize edilmiş değerleri yine verilerin bire bölümü ile elde edilmiş ve elde edilen değerler Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo: 6
Kriterlerin Standardizasyonu

Kriter	Dışa Açık Ekonomiye Geçiş	İthal İkameci Sanayileşme	İhracata Dayalı Sanayileşme	Sıcak Paraya Dayalı Sanayileşme
Büyüme	0,0699	0,049062	0,049666	0,042
İstihdam	14,34514	12,129482	12,474012	11,09215
Fiyat İstikrarı	11,31221	4,515946	1,889763	2,57831
Faiz Oranı	26,31578	10,774410	1,967213	2,64833
Dış Alacak	13,56852	5,260043	7,787151	20,40976
Cari Fazla	51,33470	41,109969	143,540669	28,16291
Bütçe Fazlası	526,3157	92,378752	30,596634	16,83501

Tablo: 7
Farklı Politika Tiplerinin Karşılaştırılması

Politika Tipleri	Ağırlık		
	Eşit	ANP	Kirschen vd.
Dışa açık ekonomiye geçiş	0,7102355	0,7251522	0,750211259
İthal ikameci sanayileşme	0,2247776	0,1493356	0,166602629
İhracata dayalı sanayileşme	0,3202664	0,3197148	0,189970136
Sıcak paraya dayalı büyüme	0,2619917	0,1668897	0,394601037

Belirlenen ağırlıklar neticesinde farklı iktisat politikası dönemleri için elde edilen puanlar ise Tablo 7’de görülmektedir.

Puanlamaya ilişkin elde edilen sonuçlar neticesinde her üç ağırlıklandırma için de dışa açık ekonomiye geçiş döneminin o dönemde elde edilen yüksek büyüme oranları ve düşük faiz oranlarının da etkisiyle ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İthal ikameci sanayileşme dönemi ise yine her üç ağırlıklandırmada da son sıradadır. Bunda 70’li yılların kriz dönemlerinde büyümenin negatife dönmesi ve yine krize bağlı olarak enflasyon ve işsizlik oranlarının hızla yükselmesi etkili olmuştur. Sıcak paraya geçiş dönemi de ithal ikameci sanayileşme dönemine yakın bir puan alarak ANP ve eşit ağırlıklar için üçüncü sırayı alırken Kirschen vd. için ikinci sırayı almıştır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Son dönem Türkiye siyasi ve ekonomik hayatındaki gelişmeler, farklı hükümet tiplerine ve politika uygulamalarına yönelik tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan farklı hükümetlerin gerek iktidar yapısı gerekse eko-politik alt dönemler itibariyle performanslarının karşılaştırılması oldukça önemlidir. Temel ekonomik göstergeler kullanılarak 1950-2015 dönemi için TOPSIS analizinin uygulandığı bu çalışmada objektif bir karşılaştırmanın yapılabilmesi amacıyla üç farklı ağırlık kullanılmış ve hükümetler hem kendi içerisinde, hem iktidarın yapısı ve hem de ekonomik sistemin yapısı açısından sıralanmıştır.

Yapılan analizlerin sonucunda, kullanılan ağırlıkların tutarlı sonuçlar verdiği görülmüştür. Analizlerin sonucunda her üç ağırlık için de en yüksek puanı elde eden CHP/YTP/CKMP hükümeti ise 1960 Darbesi sonrasında ithal ikameci sanayileşme döneminin ilk hükümetidir. İktidarın yapısı anlamında tek parti iktidarlara koalisyon hükümetlerine göre daha yüksek puan almıştır. Ekonomik performansın en yüksek olduğu dönem ise dışa açık ekonomiye geçiş dönemidir. Bu anlamda Demokrat Parti iktidarında teşkil edilen hükümetler en başarılı olmuştur. Bununla birlikte çok sayıda koalisyon hükümetinin görevde bulunduğu ithal ikameci sanayileşme dönemi ve sıcak paraya dayalı büyüme dönemi, koalisyon hükümetlerinin düşük performansları nedeniyle dışa açık ekonomiye geçiş dönemine göre daha başarısız olmuştur.

İktidar yapısı itibariyle en düşük puanları ise koalisyon hükümetleri almıştır. 1974 Petrol Krizi’ni takiben iktidarda olan hükümetler bu anlamda 1990’lı yılların zayıf konjonktüründe iktidarda bulunan hükümetlere göre daha düşük puanlar almıştır. Siyasi sistemdeki süreklilikleri kısıtlı olmasına karşın askerî ve geçici hükümetler, iktidarın yapısı anlamında en yüksek performans puanını almıştır. Bu durum askerî hükümetlerin popülist bir gaye gütmemeleri yahut uzun vadeli bir eko-politik perspektife sahip olmalarıyla ilişkilendirilebilir.

Tüm bu sonuçlar değerlendirildiğinde ekonomik alan ile politik alanın etkileşimi dikkate alındığında ekonomik performansının artmasını isteyen bir Türkiye’nin hem politik

hem de ekonomik alanda bir takım değişiklikler yapması gerektiği ortadadır. Politik alanda yapılacak değişiklikler, siyaset bilimcilerin alanına girmekle birlikte bu çalışma sonuçlarından hareketle koalisyon hükümetlerinin yerine tek parti iktidarlarının savunulması günümüzün demokrasi anlayışıyla uyumlu değildir. Kaldı ki Türkiye’de politik alan uzun yıllar boyunca koalisyon hükümetlerini ortaya çıkarmış olup kendine özgü koşullar nedeniyle de çıkarmaya devam edecektir. Öte yandan ekonomi politikaları yönünden hükümet performansları değerlendirildiğinde görülmektedir ki sıcak para girişlerine dayalı ekonomi politikalarının uygulandığı son dönemde hükümet performansı düşmektedir. Bunda etkili olan faktör de özellikle kriz dönemlerinde spekülatif yabancı sermayenin hızla ülkeyi terk etmesi ve krizleri derinleştirmesidir. Bu noktada yapılması gereken bu sermaye çıkışlarını engelleyici bir takım ekonomi politikası önlemlerinin alınmasıdır. Ancak içinde bulunduğumuz dönem itibarıyla bunun gerçekleştirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Spekülatif yabancı sermayenin bu kadar yoğun bir şekilde bulunduğu bir ekonomik ortamla birlikte yaşanan politik istikrarsızlık süreci, bu yönde uygulanacak bir ekonomi politikasının ekonomiyi bir krize sokmasını muhtemel hale getirmektedir. Bu durumda yapılması gereken kurulacak güçlü bir hükümet ile uzun dönemli ekonomi politikalarını içerene ve ekonomideki sektörel ve mekânsal paylar üzerinde etkili olan ekonomik yapı politikasında bir dönüşümün sağlanarak sıcak paraya dayalı ekonomik yapıdan kurtulunmasıdır.

Bununla birlikte ekonomik yapı politikası uygulamasında yürürlüğe konulması gereken bir başka politika değişikliği ülkenin üretim desenine ilişkindir. Bu amaçla hızla katma değeri yüksek ürünler ile bilgi ve teknoloji üretimine geçilmesi gerekmektedir. Uzun vadeli bu politika değişimi, bir yandan cari açığın azalmasını ve büyümenin hızlanmasını sağlarken diğer yandan ekonominin dışa bağımlılığını azaltacaktır. Ancak bunun gerçekleştirilmesi de Türkiye’de bilgi ekonomisinin temel unsurlarında yaşanacak gelişmelere bağlı olacaktır. Bilgi ekonomisinin temel unsurları olan bilgi, bilgi işçisi ve bilgi iletişim teknolojilerine yapılacak olan yatırımlar veya katkılar Türkiye ekonomisinin hızlı bir şekilde gelişmesine katkı sağlayacaktır. Burada kritik olan faktör, bilgi işçileridir ve bunların yetiştirilmesi ülkenin eğitim politikalarıyla ilgilidir. Dolayısıyla eğitim politikasında gerçekleştirilecek dönüşüm bir yandan demokrasi kültürünün yerleştirilmesi açısından önemliken; diğer yandan bilgi işçilerinin yetiştirilmesi açısından önemlidir. Burada eğitimin niceliği kadar, hatta belki de ondan daha önemlisi niteliğidir. Eğitim politikası yenilikçi, yaratıcı, sorgulayan, insan haklarına saygılı, uzlaşma-hoşgörü kültürüne sahip ve ezberden uzak bir birey yetiştirmeye yönelik bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Kaynaklar

- Akşın, S. (2000), *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 2*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Arslan, A. (2007), “12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, *Akademik Bakış*, 11, Ocak.
- Barro, R.J. (1996), *Getting It Right Markets and Choices in a Free Society*, The MIT Press, Cambridge, London.
- Boratav, K. (2005), *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İmge Kitabevi, 9. Baskı, Ankara.

- Boix, C. & D.N. Posner (1998), “Social Capital: Explaining Its Origins and Effects on Government Performance”, *British Journal of Political Science*, 4, 686-693.
- Brender, A. (2003), “The Effect Fiscal Performance on Local Government Election Results in Israel: 1989-1998”, *Journal of Public Economics*, 87, 2187-2205.
- Chu, M. (2007), “Comparison among Three Analytical Methods for Knowledge Communities Group Decision Analysis”, *Expert Systems with Applications*, 33, 1011-1024.
- Coll, M.T.B. & D. Prior & E.T. Ausina (2007), “On the Determinants of Local Government Performance: A Two-stage Nonparametric Approach”, *European Economic Review*, 51, 425-451.
- Eleren, A. & M. Karagül (2008), “1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 1-14.
- Erkan, H. (2000), *Ekonomi Politikasının Temelleri*, 4. Baskı, İlkem Ofset, İzmir.
- Güloğlu, B. (2001), “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Kriz Özel Sayısı I, Ekim.
- Güloğlu, B. & E. Altınoğlu (2002), “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, Ekim.
- Güngen, A.R. (2006), “1980’ler Türkiye’inde Devletin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Yaklaşımlar Üzerine Eleştirel Notlar”, *Mülkiye Dergisi*, 30(250), Ankara.
- Gürkaynak, R.S. & S.S. Böke (2013), “AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi”, *Birikim Dergisi*, 296, Aralık.
- Kandiller, R. (2009), *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ötesi*, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../ekonomi1.doc>>, 13.09.2009.
- Karaçor, Z. & V. Alptekin (2006), “Finansal Krizlerin Önceden Tahmini Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 237-256.
- Karpat, K. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları.
- Karakaya, K. (2015), *Pamuk: AK Parti’nin Ekonomi Modeli Uzatmaları Oynuyor*, <<http://www.wsj.com.tr>>, 27.06.2015.
- Kaynak, M. & Ö. Balcı (2009), “Kalkınma Performansları Açısından Cumhuriyet Hükümetleri: 1923-2007”, 11. Sosyal Bilimler Kongresi, 9-11 Aralık 2009, Ankara.
- Keyder, Ç. (2008), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul.
- Kibritçiöğlu, A. (2007), *A Comparison of Macroeconomic Performances of Governments in Turkey 1987-2007*, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/3962/1/MPRA_paper_3962.pdf>, 21.07.2015.
- Koçak, C. (1997), “Siyasal Tarih (1923-1950)”, içinde: *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Lewis, B. (2007), *Demokrasinin Türk Serüveni*, Çev. Esra Ermert ve Ahmet Hamdi Aydoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Lai, Y.J. & T.Y. Liu & C.L. Hwang (1994), “TOPSIS for MCDM”, *European Journal of Operational Research*, 76, 486-500.
- Özateşler, M. (1998), *İktisadi Planlama Teorisi ve Genel Üretim Modeli*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

- Özdemir, H. (1997), “Siyasal Tarih 1960-1980”, içinde: *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özüerman, T. (1996), “Türkiye’nin Sosyal ve Siyasal Gelişme Seyri İçinde Siyasal Partiler”, *DEÜ İİBF Dergisi*, 11(1), İzmir.
- Sönmez, S. (2003), “Türk İktisat Politikalarında Çıpa: Dış Borçlanma”, içinde: *İktisat Üzerine Yazılar 2: İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar Oktar Türel’e Armağan*, Derleyen: Fikret Şenses, Erinc Yeldan ve Ahmet H. Köse, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Strom, K. (1985), “Party Goals and Government Performance in Parliamentary Democracies”, *The American Political Science Review*, 79(3), 738-754.
- Şanlısoy, S. (2007), “Ekonomi-Politika Etkileşiminin Süreç Politikası Açısından Analizi: Türkiye Örneği”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Telatar, F. (2000), “Makro Ekonomik Performans İndekslerine Göre Hükümetler Arası Sıralamalar 1950-1996”, *İktisat-İşletme-Finans*, 175, 55-69.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014), *İstatistik Göstergeler (Statistical Indicators) 1923-2013*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Tzeng, G.H. & J.J. Huang (2011), *Multiple Attribute Decision Making, Methods and Application*, CRC Press Taylor & Francis Group.
- Yaralıoğlu, K. (2010), *Karar Verme Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yeldan, E. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Yeldan, E. (2008), “Kriz Türkiye’yi Nasıl Etkileyecek”, *Ekonomi Politik*, Ekim.
- Yıldırım, O. (2004), “Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Finansal Krizler (1980-2002)”, *İktisat Dergisi*, 453, İstanbul.
- Yüksel, İ. & M. Dağdeviren (2007), “Using the Analytic Network Process (ANP) in a Swot Analysis-A Case Study for a Textile Firm”, *Information Sciences*, 177(16), 3364-3382.
- <<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm>>, 24.06.2015.
- <<https://evds.tcmb.gov.tr>>, 22.06.2015.
- <<https://www.muhasabat.gov.tr>>, 22.06.2015.
- <<https://www.hazine.gov.tr>>, 23.06.2015.
- <<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/index.aspx>>, 24.06.2015.

EK: 1

Hükümetlere Göre Ekonomik Performans Göstergeleri

Hükümetler	Ekonomi Politikası	Yıllar	Büyüme (1968SF)	İşsizlik	Enflasyon (TÜFE: 1968=100)	Faiz oranı (Kısa Vadeli Reeskont Faizi)	Net (Kamu) Dış Borç Stoku	Cari Açık/ GSMH	Bütçe Açığı/ GSMH
Demokrat Parti (22.05.1950-27.05.1960)	Devletçilikten Dışa Açık Ekonomiye Geçiş	1950	9,4	4,18	-4,4	4	11,2	1,44	1,18
		1951	12,8	5,08	0,2	4	-3,2	2,26	-0,48
		1952	11,9	5,96	5,1	3	9,7	4,14	-0,47
		1953	11,3	6,53	3,8	3	-8,5	2,94	0,18
		1954	-3,0	6,89	9,5	3	13	3,11	0,74
		1955	7,9	7,29	12,2	3	13,8	2,59	0,28
		1956	3,2	7,77	9,9	4,5	21,4	0,95	0,63
		1957	7,8	8,24	11,9	4,5	2,4	0,61	0,14
		1958	4,5	8,66	15,8	4,5	-0,9	0,51	-0,05
		1959	4,1	9,11	24,4	4,5	14,8	0,93	-0,25
Askeri Hükümet (27.05.1960-20.11.1961)	İthal İkameci Sanayileşme Dönemi	1960	3,4	9,56	5,2	4,5	14,11	1,41	0,09
1961		2,0	9,56	1,6	4,5	9,5	3,10	-0,47	
CHP/AP (20.10.1961-25.6.1962)		1962	6,2	10,10	3,4	4,5	19,8	3,80	-0,17
CHP/YTP/CKMP (25.06.1962- 25.12.1963)		1963	9,7	10,70	7,9	7,5	-9,97	4,06	-0,25
CHP (25.12.1963-20.02.1965)		1964	4,1	9,83	1,2	7,5	38,24	1,39	0,86
Adalet Partisi (20.02.1965-26.03.1971)		1965	3,1	8,98	5,8	7,5	7,9	0,92	0,80
		1966	12,0	8,23	5,7	7,5	9,87	1,63	0,10
		1967	4,2	7,22	8,3	7,5	12,87	1,03	-0,23
		1968	6,7	5,95	3,7	7,5	18,21	1,24	0,53
		1969	4,1	5,7	7,8	7,5	12,21	1,09	1,28
		1970	3,2	5,5	8,1	9,0	11,44	0,90	-0,14
MBK (26.03.1971-22.05.1972) Geçici Hükümet (22.05.1972-26.01.1974)		1971	5,6	6,4	16,5	9,0	15,32	0,63	3,29
		1972	7,4	6,8	13,7	9,0	3,85	0,04	0,15
		1973	3,3	6,3	16	8,75	14,23	-1,73	0,71
	CHP/MSP (26.01-17.11.1974) Geçici Hükümet (17.11.1974-31.03.1975)	1974	5,6	6,8	18,6	8,75	8,07	1,88	0,92
I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (31.03.1975-21.06.1977) CHP (21.06-21.07.1977) II. Milliyetçi Cephe Hükümeti (21.07.1977-05.01.1978) CHP (05.01.1978-12.11.1979) AP (12.11.1979-12.09.1980)	Kriz Dönemi	1975	7,2	7,3	19,8	9,0	11,75	3,47	0,23
		1976	10,5	7,6	16,4	9,0	28,45	3,78	0,59
		1977	3,4	9	28	9,0	9,41	5,13	4,62
		1978	1,5	10	47,2	10,0	43,16	1,89	1,85
		1979	-0,6	10,1	56,8	10,75	52,6	1,73	2,74
		1980	-2,4	8,9	115,6	26,0	30,17	4,98	3,59
Askeri Hükümet	İhracatçı Dayalı Büyüme	1981	4,9	8,3	33,9	30,25	11,57	2,71	1,47
		1982	3,6	7,3	31,4	31,5	14,39	1,48	1,63
		1983	5,0	7,2	48,4	48,5	15,66	3,18	1,90
		1984	6,7	7,9	45	52,0	1,4	2,43	2,77
		1985	4,2	7,8	34,6	52,0	20,17	1,51	1,85
		1986	7,0	7,3	38,9	48,0	23,46	1,95	2,94
		1987	9,5	8,1	75,4	45,0	27,99	0,94	4,01
		1988	2,1	8,4	63,3	54,0	2,33	-1,76	3,64
		1989	0,3	8,6	60,3	54,0	1,7	-0,89	4,40
		1990	9,3	8	66	45,0	9,64	1,74	4,10
Anavatan Partisi (13.12.1983-20.11.1991)	İhracatçı Dayalı Büyüme	1991	0,9	8,2	70,1	48,0	2,81	-0,17	7,36
		1992	6,0	8,5	66,1	48,0	1,62	0,62	6,07
		1993	8,0	8,9	106,3	48,0	7,94	3,60	9,79
		1994	-5,5	8,6	93,6	55,0	12,53	-1,99	3,9
DYP/ŞHP (25.06.93-5.11.95) DYP (05- 30.11. 1995) DYP/CHP (30.11.95-6.3.96)	Kısa Vadeli Sermaye Girişine Dayalı Büyüme	1995	7,2	7,6	80,4	50,0	4,03	1,38	4,1
		1996	7,0	6,6	85,7	50,0	3,17	1,33	8,3
ANAP/DYP (06.03-28.06.1996) RP/DYP (28.06.1996-30.06.1997) ANAP/DSP/DTP (30.06.1997-11.01.1999)	Kısa Vadeli Sermaye Girişine Dayalı Büyüme	1997	7,5	6,8	84,6	67,0	-3,60	1,37	7,6
		1998	3,1	6,9	64,9	67,0	4,03	-0,96	7,1
DSP (11.01-28.05.1999) DSP/MHP/ANAP (28.05.1999-18.11.2002)	Kısa Vadeli Sermaye Girişine Dayalı Büyüme	1999	-3,4	7,7	54,9	60,0	1,53	0,73	11,6
		2000	6,8	6,5	54,4	60,0	17,15	4,91	10,2
		2001	-5,7	8,4	45	60,0	12,36	-2,33	16,5
		2002	6,2	10,3	25,3	55,0	21,52	0,99	14,4

Adalet ve Kalkınma Partisi (18.11.2002-07.06.2015)	Cari Açık ve Dış Finansman Bağımlılığına Dayalı Büyüme	2003	5,3	10,5	10,6	43,0	9,65	3,4	11,4
		2004	9,4	10,3	8,2	38,0	1,43	5,2	7,09
		2005	8,4	10,3	9,5	23,0	-12,16	6,3	1,41
		2006	6,9	9,9	9,65	27,0	2,19	7,8	0,61
		2007	4,7	9,2	8,3	25,0	2,36	5,9	1,62
		2008	0,7	10,0	10,06	25,0	3,41	5,7	1,83
		2009	-4,8	13,1	6,5	15,0	4,62	2,3	5,53
		2010	9,2	11,1	6,4	14,0	4,14	6,5	4,58
		2011	8,8	9,1	10,4	17,0	2,9	10,5	2,61
		2012	2,1	8,4	6,1	13,5	7,24	6,2	1,52
		2013	4,2	9,0	7,4	10,25	9,02	7,9	2,16
		2014	2,9	9,9	8,1	9,0	4,36	6,4	1,93
		2015*	4,0	10,6	9,9	9,0	-6,5	7,0	1,13

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (2014), *İstatistik Göstergeler (Statistical Indicators) 1923-2013*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara., <<https://evds.tcmb.gov.tr>>, 22.06.2015; <<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm>>, 24.06.2015; <<https://www.muhasabat.gov.tr>>, 22.06.2015; <<https://www.hazine.gov.tr>>, 23.06.2015; <<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/index.aspx>>, 24.06.2015.

EK: 2

Kriter Ağırlıkları Çerçevesinde Hükümetlerin Puanları

Sıra	ANP		Eşit Ağırlık		Kirschen vd.	
	Hükümet	Puan	Hükümet	Puan	Hükümet	Puan
1	CHP/YTP/CKMP	0,923741	CHP/YTP/CKMP	0,957937	CHP/YTP/CKMP	0,964851
2	DP1	0,873350	DP1	0,904822	DP1	0,834871
3	AKP1	0,799487	CHP-AP	0,794301	AKP1	0,775386
4	AP1	0,796201	AKP1	0,784676	CHP-MSP	0,731914
5	DP2	0,788742	I. MC	0,781514	CHP-AP	0,728910
6	CHP-MSP	0,780801	DP2	0,767466	DP2	0,718809
7	CHP-AP	0,778811	AP1	0,756891	AP1	0,717084
8	ASK2	0,772585	CHP-MSP	0,721447	DP3	0,710672
9	AKP3	0,768524	ASK2	0,714441	AKP3	0,705760
10	DP3	0,766185	ANAP1	0,657869	ASK2	0,704995
11	AKP2	0,758521	DP3	0,653255	AKP2	0,698373
12	AP2	0,753485	CHP1	0,636396	I. MC	0,685610
13	ASK1	0,749926	AKP2	0,620453	AP2	0,654376
14	I. MC	0,736851	AKP3	0,618372	ASK1	0,646652
15	CHP1	0,647182	AP2	0,609838	DYP RP	0,633422
16	ASK3	0,643670	ASK1	0,595178	ASK3	0,597136
17	ANAP1	0,590514	ASK3	0,594272	ANAP2	0,580246
18	ANAP2	0,534860	DYP RP	0,587149	ANAP1	0,573084
19	ANAP-DSP-DTP	0,510038	ANAP2	0,460989	DYP Koalisyonları	0,558791
20	DSP-ANAP-MHP	0,502744	DYP Koalisyonları	0,450381	ANAP-DSP-DTP	0,546298
21	DYP RP	0,496239	ANAP-DSP-DTP	0,443272	CHP1	0,491769
22	II. MC	0,482770	II. MC	0,435524	DSP-ANAP-MHP	0,474665
23	DYP Koalisyonları	0,451254	DSP-ANAP-MHP	0,390998	II. MC	0,378001
24	CHP2	0,404365	CHP2	0,332747	AP3	0,310226
25	AP3	0,267272	AP3	0,169813	CHP2	0,304551

Şanlısoy, S. & M. Çetin (2016), “Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Ölçülmesi”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24(28), 65-83.

Yerel Düzeyde Katılımcı Mekanizmalar Olarak Kent Konseylerinin Bilinirlik ve Etkinlik Düzeylerinin Analizi: Bursa Örneği¹

Elif KARAKURT TOSUN, Vocational School of Social Sciences, Uludag University, Turkey; e-mail: ekarakurt@uludag.edu.tr

Enes Battal KESKİN, Bursa City Council, Turkey; e-mail: keskinenes@gmail.com

Emel SELİMOĞLU, Vocational School of Social Sciences, Uludag University, Turkey; e-mail: emels@uludag.edu.tr

Efficiency Level Analysis of City Councils as Participating Mechanisms at Local Level: Bursa Example²

Abstract

The research, in which recognition and effectiveness levels of city councils are handled, has two aims. First aim is: determining to what extent city councils and Bursa City Council are known by citizens living in city of Bursa and their information levels about the legal - administrative structures of city councils. Second aim is: Presenting to what extent the city councils fulfill the duties mentioned in the 76. article of municipality law and 6. article of city council legislation from the citizens' point of view. Based on the results obtained from field study conducted on 2915 people by face to face survey method, suggestions were made related with increasing recognition of city council by Turkish citizens and with performing their duties efficiently.

Keywords : City Councils, Bursa City Council, Governance.

JEL Classification Codes : H70, H79.

Öz

Kent konseylerinin bilinirliğinin ve etkinlik düzeyinin ele alındığı araştırmanın iki amacı bulunmaktadır. Birinci amacı: kent konseylerinin ve Bursa Kent Konseyi'nin, Bursa kentinde yaşayan vatandaşlar tarafından ne oranda bilindiğinin tespit edilmesi ve Bursa'da yaşayan vatandaşların kent konseylerinin yasal – yönetsel yapısı hakkında bilgi düzeylerinin araştırılmasıdır. İkinci olarak; kent

¹ Bu çalışma Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklenen KUAP (SBMYO) 2013/89 nolu projenin sonuçlarından elde edilmiş olup 10-11 Nisan 2015 tarihinde gerçekleştirilen 2. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu'nda sunulmuştur.

² This study is derived from Project No. 2013/89 supported by Scientific Research Projects Commission of the Uludag University and the results of this project held on 10-11 April 2015 were presented at the 2nd National Symposium of City Councils.

konseylerinin Belediye Kanununun 76. maddesinde ve Kent Konseyi Yönetmeliğinin 6. maddesinde belirtilen görevleri ne oranda yerine getirdiğinin vatandaşların gözüyle ortaya konulmasıdır. Yüz yüze anket tekniğinin kullanıldığı ve 2915 kişiyle görüşmenin gerçekleştirildiği alan araştırmasından çıkan sonuçlardan hareketle Türkiye’de kent konseylerinin vatandaşlar tarafından daha bilinir olabilmeleri ve görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler : Kent Konseyleri, Bursa Kent Konseyi, Yönetişim.

1. Giriş

Kent konseylerinin Türkiye’nin yerel yönetim anlayışında yeni bir mekanizma olması, kent konseylerinin bilinirliğinin ve etkinliğinin önündeki en büyük engellerinden birisidir. Yöneten – yönetilen ekseninde şekillenen klasik yönetim anlayışının birden bire değişmesi elbette düşünülemez. Vatandaşların yerel düzeyde karar alma süreçlerine aktif katılımı için oluşturulan kent konseyleri, 2005 tarihli Belediye Kanununun 76. maddesiyle ülkedeki tüm belediyeler için kurulması zorunlu bir mekanizma haline gelmiştir.

2005 yılından önce Türkiye’de belediyelerin kendi inisiyatifleri ile kurmuş oldukları ve yerel halkın yönetsel süreçlere daha aktif katılımını amaçlayan kent konseyleri mevcuttu. Bu kent konseyleri daha çok belediye başkanlarının kişisel inisiyatifleriyle oluşturulmuştur. Sayıları oldukça az olan bu kent konseyleri, işlevlerini yerine getirme konusunda zaman zaman sıkıntılar yaşasa da, varlıklarını günümüze kadar devam ettirebilmiş konseylerdir.

Belediye Kanunu ile birlikte yerel halkın yönetim süreçlerine dâhil olmasını kolaylaştıran bir mekanizma olarak kent konseylerinin kurulması belediye başkanlarının inisiyatifinden çıkarak bir zorunluluk haline gelmiştir. Fakat kanunun çıkmasının üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen, ülkedeki tüm belediyelerde kurulmuş ve sistemli bir şekilde işleyen kent konseyleri mevcut değildir. Diğer yandan bazı belediyeler ise yasal zorunluluk olduğu için kendi bünyelerinde kent konseyleri kurmuştur fakat bu konseyler sadece kâğıt üzerindedir, herhangi bir faaliyetleri yoktur. Bu anlamda birçok kentte kent konseyi, yasak savma kabilinden kurulmakta, daha da önemlisi kent konseyi halk tarafından bilinmemektedir.

2005 yılındaki Belediye Kanunundan 10 yıl önce, 1995 yılında temelleri atılan Bursa Kent Konseyi ülkede kurulmuş olan ilk kent konseylerinden birisidir. Kentte çok sayıda kültür- sanat faaliyetleri düzenlemekte, bilimsel organizasyonlara ev sahipliği

yapmakta ve “Bursa Konuşuyor” teması ile kentin önemli sorunlarının görüşüldüğü genel kurul toplantıları düzenlemektedir. Bu anlamda oldukça faal bir kent konseyidir³.

Bu çalışmada, yerel halkın yönetsel süreçlere daha aktif dâhil olması yoluyla kentin ortak aklı olması hedeflenen kent konseylerinin, yönetim olgusunun diğer aktörlerinden olan vatandaşlar gözüyle irdelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu çalışmanın iki temel hedefi vardır. İlk olarak Bursa kenti özelinde, vatandaşlar tarafından kent konseylerinin ne oranda bilindiklerinin tespit edilmesidir. İkinci olarak ise kent konseylerinin 5393 Sayılı Kanunda ve Kent Konseyleri Yönetmeliğinde verilen görevleri yerine getirmedeki etkinlik düzeylerinin vatandaşların gözüyle ortaya konulmasıdır. Bu iki hedefe ulaşabilmek amacıyla Bursa’nın yedi ilçesinde bir alan araştırması yürütülmüştür. Yüz yüze anket tekniğinin kullanıldığı alan araştırmasında 2915 kişi ile görüşülerek kent konseylerinin bilinirlik oranı ve etkinlik düzeyleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2. Türkiye’de Kent Konseylerine Genel Bakış

Türkiye’de kent konseylerinin yapısal olarak ortaya çıkışı Yerel Gündem 21 (YG 21) çalışmalarına dayanmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de kent konseylerine ilişkin yapılacak tüm değerlendirmeler öncelikle Yerel Gündem 21’e dayandırılmalıdır. Bu anlamda kent konseyleri, Türkiye’de Yerel Gündem 21 yaklaşımının uygulama modeli olarak oluşturulmuştur (Karakurt Tosun & Keskin, 2015: 363).

YG 21 sürecinin temel kavramının sürdürülebilirlik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu kavramın küresel düzlemde yaygınlaşması 5 Haziran 1972’de Stockholm’de yapılan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’na dayanmaktadır. Stockholm Bildirgesi’nde, çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözetken, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınmayla çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler, *sürdürülebilir kalkınma* kavramının temel dayanaklarını ortaya koymaktadır. Bu kavram 1987 yılında *Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu* tarafından, yayınlanan *Ortak Geleceğimiz Raporunda* tanımlanmıştır. Giderek ağırlaşan çevresel sorunlar karşısında, insanlığın çıkış yolu olarak, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki yaşamsal köprünün kurulması ve gelişmenin *sürdürülebilir* olması, bu raporda oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır (UN, 1991).

1992’de Rio’da gerçekleştirilen *Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı* ile hayat bulan Gündem 21, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma

³ 2015 yılına kadar çarpık kentleşme, trafik tıkanıklığı, deprem, sıcak su kaynakları, çevre yolu, sanayi bölgeleri hızlı tren, çevre yolu, vb. konularında 74 adet genel kurul toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantılar gerçekleştirilmeden sonra gerek billboardlar yoluyla gerek yerel yazılı- sözlü medya yoluyla halka yeri ve zamanı ilan edilmektedir.

noktasında küresel bir eylem planı olarak nitelendirilmektedir. Dört ana ve bir tamamlayıcı kısımdan oluşan Gündem 21’in yerel yönetimler ile ilişkisine bakıldığında, “Gündem 21’in Desteklenmesinde Yerel Yönetim Girişimleri” başlıklı 28. bölüm ön plana çıkmaktadır. YG 21 kavramının dile getirildiği bu bölümde, yerel yönetimlerin öncülüğünde sivil toplumun ve diğer tüm ilgililerin birlikte kendi sorunlarını ve önceliklerini saptayarak, kentleri için 21. Yüzyılın Yerel Gündemini oluşturmaları karara bağlanmıştır⁴. Böylece her ülke uygulayıcı mekanizmaları ve ilkeleri ile kendilerine özgü YG 21 yapılarını oluşturmaya çağırılmıştır. Ülkeler kendi YG 21 süreçlerini uygularken, vatandaşların sürece aktif katılımını da ilke olarak benimsemişlerdir. Bu durum YG 21’in temel amacını *sürdürülebilirlik* olarak ön plana çıkartırken bu çerçevede kullanılacak araç ise *yönetişim* olmaktadır.

YG 21 Eylem Programı, 1992 yılından bu yana, yaklaşık 135 ülkedeki yüzlerce kentte uygulanmaktadır. Gündem 21’in dünya ölçeğindeki koordinatör kuruluşu olan UNDP – Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 85 ülkede, YG 21 süreçlerini desteklemiştir.

YG 21 ekseninde sürdürülebilir gelişme ve yönetim ilkelerinin hangi araçlarla ve hangi politikalarla uygulanacağı ülkelerin geliştirecekleri modellere göre farklılaşmıştır. Her ülkede kendilerine özgü ve toplumsal yapılarının gereklerine uygun bir toplumsal uzlaşma modeli tartışılmaya, şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye’deki YG 21 süreci ise şu şekilde gelişmiştir. 1997 yılında, IULA-EMME Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı koordinatörlüğünde yürütülen *Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi*⁵ projesi başlamıştır. Projenin birinci yılı sonunda projenin uygulandığı kent sayısı 23’e çıkartılmıştır⁶. Bakanlar Kurulu’nun kararıyla başlatılan proje, 1999’da tamamlanmıştır. Bu projenin başarısı üzerine UNDP, ikinci aşamaya da destek vermeyi kabul etmiştir. *Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Uygulanması*⁷ başlığını taşıyan ikinci aşama projesi, 2000’de başlamıştır. İkinci aşamada proje ortağı yerel yönetimlerin sayısının 50’yi aşması

⁴ Daha geniş bilgi için bkz. <<http://www.un-documents.net/a21-28.htm>>, 25.06.2015.

⁵ Bu proje Türkiye’de 9 kenti kapsamaktadır. Bu kentler: Bursa, İzmir ve Antalya Büyükşehir Belediyeleri ile Adıyaman, Ağrı, Çanakkale, Gölbaşı (Ankara), Harran (Şanlıurfa) ve Trabzon’dur.

⁶ Sonraki 14 kent Diyarbakır, Gaziantep ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri ile Afyon, Aliğa (İzmir), Burdur, Çatalca (İstanbul), Çeşme (İzmir), Çorum, Foça (İzmir), Kaş (Antalya), Kızkalesi (İçel), Zonguldak Belediyeleri ve Kastamonu İl Özel İdaresi’dir.

⁷ Bu projeye dâhil olan kentler ve belediyeler ise şu şekildedir: Adana, Adapazarı, Antalya, Bursa, Diyarbakır, İzmir, İzmit, Mersin, Samsun ve Eskişehir Büyükşehir Belediyesi; Edirne, Kastamonu ve Nevşehir İl Özel İdaresi; Afyon, Ağrı, Antakya, Aydın, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çorum, Denizli, Kars, Kütahya, Malatya, Mardin, Muğla, Van, Yalova ve Zonguldak il merkez ilçe belediyeleri; Doğubeyazıt (Ağrı), Yenimahalle (Ankara), Kuşadası (Aydın), İznik, Nilüfer ve Orhangazi (Bursa), Yalvaç (Isparta), Silivri (İstanbul), Aliğa, Çeşme, Foça, Karaburun ve Ödemiş (İzmir), Babaeski (Kırklareli), Bekirpaşa, Değirmendere, Gebze ve Gölcük (Kocaeli), Tarsus (Mersin), Ürgüp (Nevşehir), Harran ve Yaylak (Şanlıurfa) ilçe/belde belediyeleridir.

sonrasında, YG 21 uygulamaları proje çerçevesinden çıkarılarak, uzun dönemli bir programa dönüştürülmüştür (Soygüzel, 2012; Soygüzel, 2015).

Türkiye’de YG 21 Programı çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalara paralel olarak çeşitli kentlerde *kent meclisi*, *kent parlamentosu*, *kent kurultayı*, vb. adlarla kurulmuş ve birbirinden farklı organlara – çalışma yapısına sahip katılımcı mekanizmalar ortaya çıkmıştır. YG 21 Programı ortağı kentlerde kurulmuş olan bu katılımcı mekanizmalar, 5393 sayılı Belediye Kanunu ile birlikte kurulan kent konseylerine destek olmuş ve çalışmaların ülke ölçeğinde yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

2005 tarihli 5393 Sayılı Belediye Kanununun 76. maddesinde kentsel yapıda yerel katılımın artırılmasını sağlayacak bir mekanizma olarak kent konseylerine ilişkin olarak yapılan kısa tanımlamadan sonra kent konseylerinin çalışma usul ve esaslarının, İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirleneceği belirtilmiştir.

İlgili yönetmelik 08.10.2006 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiş, 2009’da ise değişiklikler yapılmıştır.

Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 1. maddesinde “... kent yaşamında, kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım, yönetim ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışan” bir kuruluş olarak kent konseyleri tanımlanmaktadır.

Kent Konseyi Yönetmeliğinin kent konseyinin oluşumunu anlattığı 5. maddesinde; “Kent Konseyleri belediye teşkilatı olan yerlerde, mahalli idareler genel seçim sonuçlarını izleyen 3 ay içinde, 8 inci maddede belirtilen üyelerden oluşur, kent konseyi genel kurulu ilk toplantısını yapmak üzere belediye başkanının çağrısı ile toplanır” denilmek suretiyle, kent konseylerinin belediye olan her yerde kurulacağı belirtilmektedir.

2015 yılı itibarıyla, Türkiye’de 30 büyükşehir belediyesi, 51 il belediyesi, 519 büyükşehir ilçe belediyesi, 400 ilçe belediyesi ve 396 belde belediyesi olmak üzere 1.396 belediye bulunmaktadır⁸. Teorik olarak; 1.396 belediye olduğuna göre, 1.396 kent konseyi de kurulmuş olmalıdır. Uygulama da ise durum oldukça farklıdır; ilçe ve belde belediyelerini hiç dikkate almasak bile, 20 civarında büyükşehir ve il belediyesinde kent konseyi hala kurulmamıştır. Daha ilginç olanı ise, Türkiye’de kurulmuş kent konseyi sayısının net olarak bilinmiyor olmasıdır. Tahmini bilgilere göre; ülkemizde hali hazırda kurulmuş bulunan kent konseyi sayısı toplam belediye sayısının %10’u civarında ve yaklaşık 150’dir⁹.

⁸ Daha geniş bilgi için bkz. <<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>>, 01.03.2015.

⁹ Daha geniş bilgi için bkz. <<http://www.kentkonseyleribirligi.org.tr/dokuman/ulusal-rapor.pdf>>, 01.02.2015.

Kurulması kanunla emredildiği halde, ülkenin bazı belediyelerinde kent konseylerinin kurulmuyor olması açıklanması zor bir durumdur. Başka bir açıdan, kent konseyleri belirli bir demokratik kültürel altyapının sonucunda oluşturulabilecek bir platformlardır. Bir diğer ifade ile kent konseylerinin çalışmalarının temel muhatabı ve aktörü konumunda olan bireylerin (vatandaşların) bu yapının içinde önemli görevleri bulunmaktadır. Kent konseyleri ancak demokrasiyi içselleştiren, kent halkını karar alma süreçlerine katması gerektiğine inanan yöneticilerin olduğu kentlerde işlevlerini yerine getirebilirler. Diğer yandan kentte yaşayanların da; kentine sahip çıkan ve kentin sorunlarını çözmek için yönetsel süreçlere aktif olarak katılan bireyler olması gerekmektedir. Kent konseyleri, kentine sahip çıkan kısaca kentlilik bilinci gelişmiş bireylerin olduğu kentlerde etkin bir şekilde çalışmalarını gerçekleştirebilir (Keskin, 2014: 58).

3. Bursa Kent Konseyi

Bursa Kent Konseyi, hem yerel bir hareket, hem de uluslararası sürecin bir parçası olarak doğmuştur Yerelde; önce birkaç mahallenin ortaklaşa merkezi biçiminde, mahalle sorunlarının tartışıldığı, çözüm önerilerinin getirildiği, vatandaş yerel yönetim ilişkilerinin kolaylaştırıldığı, katılımcı yönetim birimleri olarak, Semt Danışma ve Dayanışma Merkezleri (SEDAM) kurulmuştur. SEDAM’larda başlatılan katılımcı sürecin devamında kentin tümünü kapsayan bir katılımcılığı hayata geçirmek üzere Şehir Danışma ve Dayanışma Konseyi oluşturulmuştur. Yani çoğulcu ve katılımcı çabalar ile vatandaş belediye işbirliği, tabandan tavana bir yerel örgütlenme modeli ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan Bursa, Birleşmiş Milletler Gündem 21 küresel konseptinin bir bakıma yerel izdüşümü olan Yerel Gündem 21 Programı’na, Türkiye’nin bu programı hükümet düzeyinde desteklemesinden önce eklemlenerek, Kent Konseyi sürecini uluslararası işbirliği ile desteklemiştir (Bulut, 2013: 91).

1995 yılı başlarında Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin girişimiyle oluşturulan Şehir Danışma ve Dayanışma Konseyi, 3 ayda bir toplanan ve 104 üye ile çalışan Konsey’de; yerel yönetimler, kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, meslek odaları, demokratik kitle örgütleri, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ile daha önceki yıllarda Bursa’ya vali ve belediye başkanı düzeyinde hizmet eden eski yöneticiler yer almıştır. Konsey, 1998 yılında yeniden yapılanarak Bursa Kent Konseyi platformuna dönüşmüştür (Bursa Yerel Gündem 21, 2008: 10-17).

Diğer yandan, 1995 yılında Roma’da gerçekleştirilen “Akdeniz Yerel Gündem 21” toplantısına katılan dönemin Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Erdem Saker, Yerel Gündem 21 (YG-21) uygulamasını benimseyerek Bursa’ya taşımıştır. Çalışmaları koordine etmek üzere, aynı yıl Bursa Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği oluşturulmuştur. Bursa Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği ile eşgüdüm içerisinde çalışmak amacıyla; 1996 yılında Büyükşehir Belediye Meclisi’nde alınan bir kararla, Yerel Gündem 21 Şube Müdürlüğü kurulmuştur (Bursa Yerel Gündem 21, 2008: 10-11).

1995 yılında temelleri atılan Bursa Kent Konseyi, yerel karar alma mekanizmalarına halkın katılımı bağlamında Yerel Gündem 21 sürecinde işlevsel bir şekilde çalışmış, 2005 yılında çıkarılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu ve bu kanun çerçevesinde yayımlanan Kent Konseyi Yönetmeliği hükümleri gereğince, Yerel Gündem 21 çalışmaları da Kent Konseyi bünyesine taşınarak farklı bir sürece girmiştir. Bursa Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği bünyesindeki faaliyetler, 2009 yılından itibaren Bursa Kent Konseyi çatısı altına alınarak sürdürülmektedir¹⁰.

Bugüne kadar 74 gündemli genel kurul toplantısı yapmış olan Bursa Kent Konseyi; çarpık kentleşmeden hava kirliliğine, depremden hızlı trene, fuar alanından kent meydanına, sıcak su kaynaklarından çevre yoluna kadar, kenti/kentliyi ilgilendiren önemli pek çok konuda ortak aklı harekete geçirmiş görünmektedir¹¹.

4. Kent Konseylerinin Bilinirliği Ve Etkinlik Düzeyi Araştırması

Kent konseylerinin bilinirlik ve etkinlik düzeyinin ele alındığı bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır:

Birinci amacı: kent konseylerinin ve Bursa Kent Konseyi’nin, Bursa kentinde yaşayan vatandaşlar tarafından ne oranda bilindiğinin tespit edilmesi ve Bursa’da yaşayan vatandaşların kent konseylerinin yasal – yönetsel yapısı – çalışma alanları, vb. konulardaki bilgi düzeylerinin ortaya konulabilmesidir.

İkinci amacı ise; Türkiye’de yerel halkın yönetsel süreçlere dâhil olarak yerel kararlarda söz sahibi olabilmesi amacıyla tüm belediyeler için kurulması yasal zorunluluk olarak kabul edilen kent konseylerinin Belediye Kanununun 76. maddesinde ve Kent Konseyi Yönetmeliğinin 6. maddesinde belirtilen görevleri ve kendisine yüklenen misyonu ne oranda yerine getirdiğinin vatandaşların gözüyle ortaya konulmasını sağlamaktır.

Bilindiği üzere, kent konseylerinin işlevsellik kazanması ancak vatandaşlar tarafından bilinip sahip çıkılmasıyla mümkündür. Kent halkı tarafından bilinmeyen bir kent konseyi, yasak savmak kabilinden kurulmuş bir kent konseyinden öte bir anlam taşımaz.

Kent konseylerinin ve Bursa Kent Konseyi’nin bilinirliği - etkinlik düzeyinin araştırılması, Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yer alan Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer, Gemlik, Mudanya, Gürsu ve Kestel ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Hedef ana kütlenin geniş kapsamlı ve heterojen bir yapıya sahip olması nedeniyle tam sayım yapmak

¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. <<http://www.bursa.bel.tr/yerel-gundem-21-calismalari---bursa-kent-konseyi--olarak-devam-edecek/haber/1464/>>, 05.03.2015.

¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. <bursakentkonseyi.org.tr>, 05.03.2015.

mümkün değildir. Bu nedenle araştırmada örneklem kütlesi mümkün olduğunca büyük tutulmaya çalışılmıştır. Söz konusu örneklem kütlesinin seçilmesinde, söz konusu ilçelerde yaşayan ve ilçe içerisinde farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip olan birimlerin araştırmaya dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında yer alan ilçelerin nüfusları dikkate alınarak “Tabakalı Rastgele Örneklem Yöntemi” tercih edilmiştir.

Kent konseylerinin ve Bursa Kent Konseyi’nin bilinirliğinin - etkinliğinin ele alındığı alan araştırmasına dayalı bu araştırma, Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırlarındaki 7 ilçede Ocak – Şubat 2015 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi tarafından desteklendiği için, sahada hizmet satın alma yöntemiyle bir anket şirketi ile çalışılmıştır. Proje yürütücüsünün ve ekibinin koordinatörlüğünde ve denetiminde gerçekleştirilen alan araştırmasında, Bursa kentinin merkezi ilçeleri olan Nilüfer, Yıldırım, Osmangazi, Mudanya, Gemlik, Gürsu ve Kestel’de yaşayan halkın genel profilini yansıtacak cinsiyet dağılımı, eğitim ve gelir düzeylerine ulaşabilmek amacıyla, bu ilçelerin merkezi lokasyonları tespit edilerek alan araştırmasına başlanılmıştır. Alan araştırması, çalışan ve çalışmayan tüm kesimler göz önünde bulundurularak Cuma– Cumartesi –Pazar – Pazartesi günleri saat 10:00 ile 19:00 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında 2915 denekle yüz yüze görüşülerek doldurulan anket formunda toplam 60 adet soru bulunmaktadır.

Kent konseylerinin ve Bursa Kent Konseyi’nin Bilinirliği ve Etkinlik Düzeyinin araştırıldığı bu araştırmada oluşturulan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Demografik bilgileri tespit etmeye ilişkin sorular,
- Kent Konseyleri ve Bursa Kent Konseyi adlı kurumun varlığından haberdar olma ve kent konseylerinin yasal – yönetsel – mali yapıları – çalışma alanları, vb. hakkındaki bilgilerin tespitine yönelik sorular,
- Türkiye’deki kent konseylerinin genel olarak etkinliğini ölçmeye yönelik sorular şeklindedir.

Söz konusu bölümlerden kent konseylerinin etkinliğine yönelik veriler 5’li likert tarzı sorulardan oluşmaktadır. Bu bölüme ilişkin hesaplanan Cronbach-Alfa değeri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo: 1
Cronbach α Değerleri

Boyutlar	Madde	Ort	C.Alpha
Kent Konseylerinin Etkinliği	10	3,67	0,86

5. Araştırmanın Bulguları

Kent konseylerinin bilinirliğinin ve etkinlik düzeyinin araştırıldığı ve yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilen alan araştırmasına ilişkin veriler aşağıdaki gibidir:

5.1. Demografik Bulgular

Alan araştırmasına katılan bireylerin demografik özellikleri şu şekildedir: katılımcıların %33,1’i kadın %66,9’u erkektir. Araştırmaya katılan bireylerin eğitim durumuna bakıldığında; en yüksek iki oran %55,5 ile orta öğretim ve %24,9 ile üniversitedir. Katılımcıların medeni durumları ise; %60,4 evli ve %37,2 bekârdır. Dul/boşanmışların oranı ise %2,4’tür. Katılımcıların %92,8’inin herhangi bir STK’ya üye değildir.

5.2. Kent Konseyleri Hakkındaki Bilgi Düzeyine İlişkin Bulgular

Alan araştırmasına dâhil olan katılımcıların, yönetim kültüründe yeni bir anlayışı ifade eden kent konseyleri hakkında ne düzeyde bilgi sahibi olduklarını tespit etmeye yönelik genel nitelikte bazı sorular sorulmuştur. Bu bağlamda Bursalı vatandaşlara ilk olarak kent konseyinden haberdar olup olmadıkları sorusu yöneltilmiş, alınan cevaplar Tablo 2’de sunulmuştur. Buna göre katılımcıların %73,2’lik büyük bir kısmı kent konseyini duyduğunu belirtmiştir. Kent konseyinden haberdar olmayanların oranı ise %26,8’dir. Kent konseyleri kurumunu daha önceden hiç duymadıklarını belirten 782 kişi ile soruların tamamının kent konseyleriyle ilgili olması nedeniyle anket çalışması sonlandırılmıştır, soruya evet cevabını veren 2132 kişi ile çalışmaya devam edilmiştir.

Tablo: 2
Kent Konseyini Duydunuz Mu?

	Frekans	%
Evet	2132	73,2
Hayır	782	26,8
Toplam	2915	100,0

Anket çalışmasında bireylerin kent konseylerinin yasal yapısı hakkında ne oranda bilgi sahibi oldukları araştırılmıştır. Bursa’da yaşayan ve anket çalışmasına dâhil olan bireylerin kent konseylerinin kurulmalarının zorunlu olduğunu bilip bilmediklerini öğrenebilme amacıyla yöneltilen soruda katılımcıların %51’i kent konseylerinin kurulmasının isteğe bağlı olduğunu düşünmektedir. Zorunlu olduğunu düşünenlerin oranı ise %18,8’dir. Fikrim yok seçeneğinin %30,2 düzeyinde olması ise, kent konseylerinin toplumun gündemine tam olarak girmediğinin bir göstergesi olarak okunabilir. (Bkz. Şekil 1).

Tablo: 3
Kent Konseylerinin Kurulması Yasal Bir Zorunluluk Mudur?

	Frekans	%
Yasal zorunluluktur.	400	18,8
İsteğe bağlıdır.	1086	51
Fikrim yok.	646	30,2
Toplam	2132	100,0

Şekil: 1
Kent Konseylerinin Yasal Statüsü

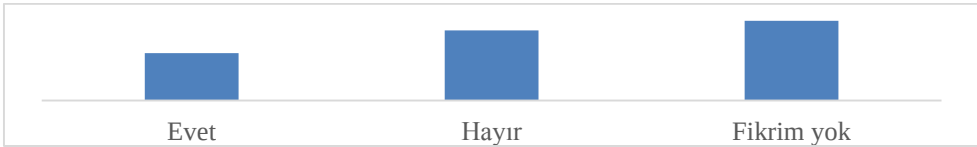

Kent konseylerinin yasal statüleriyle ilintili olarak alan araştırmasında katılımcılara, “Türkiye’nin tüm illerinde kent konseyi kurumu bulunmakta mıdır?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Tablo 3’te görüldüğü üzere sadece %35,5 oranında kişi hayır cevabını verirken, %24,1’i evet ve %40,4’ü fikrim yok cevabını vermiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı kent konseyi kurumunu daha önceden duymuşlardır fakat kent konseyleri kurumunun ülkenin tüm illerinde olmadığına farkında değillerdir. Bu durum Şekil 2’de de görülmektedir.

Tablo: 4
Türkiye’deki Tüm İllerde Kent Konseyi Bulunmakta Mıdır?

	Frekans	%
Evet	514	24,1
Hayır	757	35,5
Fikrim yok	861	40,4
Toplam	2132	100,0

Şekil: 2
Türkiye’deki Tüm İllerde Kent Konseyinin Varlığı

“Kent konseyinin yönetsel yapısı nasıldır?” sorusuna verilen cevaplar Tablo 5’de görülmektedir. Buna göre; kent konseyi bir sivil toplum kuruluşudur, diyenler ilk sıradadır ve oranları %32,4’tür. Kent konseyi bir belediye kuruluşudur, diyenlerin oranı %25,2’dir.

Kamu kuruluşudur, diyenler %8,0, özel sektör kuruluşudur, cevabını verenler ise %3,8 düzeyindedir.

Tablo: 5
Kent Konseyinin Yasal / Yönetsel Yapısı Nasıldır?

	Frekans	%
Kamu kuruluşudur.	171	8,0
Sivil toplum kuruluşudur.	692	32,4
Özel sektör kuruluşudur.	81	3,8
Belediye kuruluşudur.	537	25,2
Hiçbirisi	26	1,2
Fikrim yok	625	29,3
Toplam	2132	100,0

Şekil 3’te bu soruya katılımcıların verdikleri cevapların dağılımları şekil yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil: 3
Kent Konseylerinin Yasal / Yönetsel Yapısı

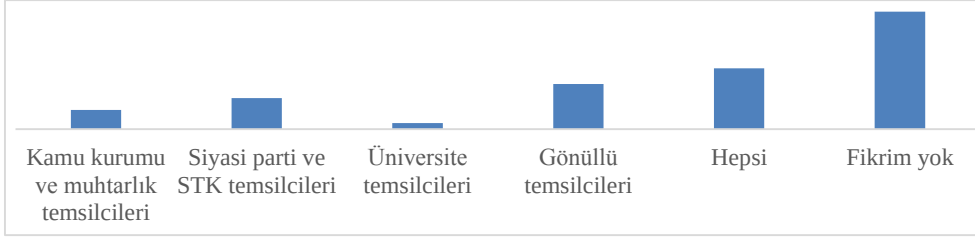
Araştırma kapsamında kent konseyi genel kurulunun kimlerden oluştuğu sorulduğunda ise katılımcılar, bu soruya büyük oranda (%42,8) “fikrim yok” cevabını vererek, bu konuda bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmektedirler.

Tablo: 6
Kent Konseyi Genel Kurulu Kimlerden Oluşmaktadır?

	Frekans	%
Kamu kurumu ve muhtarlık temsilcileri	149	7,0
Siyasi parti ve STK temsilcileri	241	11,3
Üniversite temsilcileri	47	2,2
Gönüllü temsilcileri	351	16,5
Hepsi	471	22,1
Fikrim yok	911	42,8
Toplam	2132	100,0

Şekil 4’te de görüldüğü üzere kent konseyi genel kurulunun kimlerden oluştuğu sorulduğunda %42,8 oranında fikrim yok, cevabı verilmiştir.

Şekil: 4
Kent Konseyi Genel Kurulunun Kimlerden Oluştugu

Kent konseyleri ile ilgili temel konulardan bir tanesi de kent konseyinin bütçesinin hangi kaynaktan oluştuğudur. Kent konseylerinin bütçelerinin nasıl oluşturulacağına ilişkin ilgili yönetmelikte hiçbir hüküm yoktur. Kent konseylerine bağlı bulundukları belediyeden doğrudan kaynak sağlanmaktadır. Kent konseylerinin bütçeleri ile ilgili bu soruya doğru cevap verenlerin oranı %33,4 düzeyinde kalmıştır.

Tablo: 7
Kent Konseylerinin Çalışmalarına Temel Teşkil Eden Bütçenin Kaynağı Nedir?

	Frekans	%
Doğrudan merkezi yönetimden (İçişleri Bakanlığı) gelmektedir.	81	3,8
Belediye bütçesinden pay ayrılmaktadır.	713	33,4
Bağış ve yardımlardan destek sağlanmaktadır.	192	9,0
AB fonlarından destek sağlanmaktadır	68	3,2
Valilik ve diğer kamu kurumlarından destek sağlanmaktadır.	101	4,7
Fikrim yok.	977	45,8
Toplam	2132	100,0

Şekil 5’te katılımcıların kent konseyi bütçesinin kaynağına ilişkin verdikleri cevapların dağılımları görülmektedir.

Şekil: 5
Kent Konseyi Bütçesinin Kaynağı

5.3. Bursa Kent Konseyi’nin Bilinirliğine İlişkin Bulgular

Katılımcılara araştırmanın yapıldığı Bursa kentinde 1995 yılından bu yana varlığını devam ettiren ve bu anlamda Türkiye’deki ilk kent konseyleri arasında yer alan Bursa Kent Konseyi’nin bilinirliğine dair bazı sorular yöneltilmiştir.

Bursa Kent Konseyi’nin Bursa’da yaşayan vatandaşlar tarafından ne oranda bilindiğini tespit edebilmek için “Bursa Kent Konseyi’ni duydunuz mu?” sorusu sorulmuştur. Tablo 8’den de anlaşılabacağı üzere Bursa Kent Konseyi, katılımcıların %86,4’ü tarafından duyulmuştur.

Tablo: 8
Bursa Kent Konseyi’ni Duydunuz Mu?

	Frekans	%
Evet	1841	86,4
Hayır	291	13,6
Toplam	2132	100,0

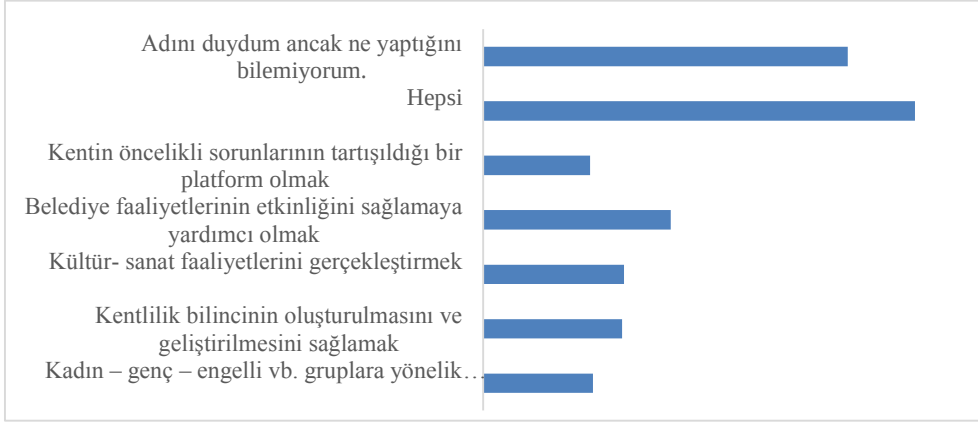
Anket çalışmasında bireylere Bursa Kent Konseyi’nin çalışma alanları sorulduğunda, ilk sırada %32,6 oranı ile dezavantajlı gruplara yönelik çalışma yapmak, kentlilik bilincinin oluşturulmasını sağlamak, kültür – sanat faaliyetlerini gerçekleştirmek, belediye faaliyetlerinde etkinliği sağlamaya yardımcı olmak ve kentin öncelikli sorunlarının tartışıldığı bir platform olmak cevabı verilmiştir. Bursa Kent Konseyi’nin çalışma alanının ne olduğu konusunda “fikrim yok” cevabını verenlerin oranı ise %27,5’tir. Tablo 8 ve Tablo 9 birlikte değerlendirildiğine, Bursa Kent Konseyi’ni duymayanların oranı %13,6 düzeyindedir fakat Bursa Kent Konseyi’nin çalışma alanları hakkında bilgi sahibi olmayanların oranı %27,5’tir. Bir diğer ifade %27,5 oranında kişi Bursa Kent Konseyi’ni sadece ismen biliyor ve hangi alanlarda çalışma yaptığı hakkında fikir bile yürütememektedirler.

Tablo: 9
Bursa Kent Konseyi Hangi Alanlarda Çalışmaktadır?

	Frekans	%
Kadın – genç – engelli vb. gruplara yönelik çalışmalar düzenlemek	177	8,3
Kentlilik bilincinin oluşturulmasını ve geliştirilmesini sağlamak	224	10,5
Kültür- sanat faaliyetlerini gerçekleştirmek	227	10,6
Belediye faaliyetlerinin etkinliğini sağlamaya yardımcı olmak	302	14,2
Kentin öncelikli sorunlarının tartışıldığı bir platform olmak	172	8,1
Hepsi	695	32,6
Adını duydum ancak ne yaptığını bilemiyorum.	587	27,5
Toplam	2132	100,0

Şekil 6’da da Bursa Kent Konseyi’nin çalışma alanlarına ilişkin verilen cevaplar görülmektedir.

Şekil: 6
Bursa Kent Konseyi’nin Çalışma Alanları

Katılımcıların Bursa Kent Konseyi’nin gerçekleştirdiği çalışmaları ve faaliyetleri takip edip etmediğinin tespit edilmesi amacıyla sorulan soruya %23,9 oranında “evet” cevabı verilmiştir. Bursa Kent Konseyi’nin faaliyetlerini takip etmeyenlerin oranı ise %76,1 oranındadır. Bu oran Bursa Kent Konseyi açısından önemli bir sorundur ve nedenleri ayrıca araştırılmalıdır.

Tablo: 10
Bursa Kent Konseyi’nin Gerçekleştirdiği Çalışmaları ve Faaliyetleri Takip Ediyor Musunuz?

	Frekans	%
Evet	509	24
Hayır	1623	76
Toplam	2132	100,0

Bursa Kent Konseyi’nin gerçekleştirdiği çalışmaları ve faaliyetleri takip ettiğini belirten kişilere (509 kişi) bu çalışmaları hangi kanallarla takip ettikleri sorulmuştur ve birden seçeneği işaretlemelerine bu soruda da izin verilmiştir. Bu soruya cevap verenlerin %45,8’i yerel yazılı ve görsel medya aracılığı ile, %39,9’u internet aracılığıyla ve %28,9’u ise afiş – broşür- billboard aracılığıyla cevabını vermişlerdir.

Tablo: 11
Bursa Kent Konseyi’nin Gerçekleştirdiği Çalışmaları ve Faaliyetleri Hangi Kanallar Aracılığıyla Takip Ediyorsunuz?

	Frekans	%
Yerel yazılı ve görsel medya aracılığı ile	233	45,8
İnternet aracılığıyla (kent konseyi web sitesi, arama motorları, vb.)	203	39,9
Bursa Kent Konseyi toplantılarına katılarak	37	7,3
Afiş, broşür ve billboard aracılığı ile	147	28,9
Hepsi	47	9,2
Toplam	509	100,0

5.4. Kent Konseylerinin Etkinlik Düzeyine İlişkin Bulgular

Bu çalışma kapsamında kent konseylerinin Belediye Kanununun 76. maddesine istinaden çıkartılan Kent Konseyleri Yönetmeliği 6. maddede belirtilen görevleri, yerine getirme düzeyleri vatandaşların bakış açısına göre değerlendirilmiştir.

Şekil: 7
Kent Konseylerinin Etkinlik Düzeyini Gösteren Ortalamalar

Kent Konseylerinin ilgili yönetmelikte belirtilen görevleri ne oranda yerine getirdiklerinin vatandaş gözüyle irdelenmesi amacıyla geliştirilen anket formunda 1 “kesinlikle katılmıyorum”, 2 “katılmıyorum”, 3 “fıkrım yok”, 4 “katılıyorum” ve 5 “kesinlikle katılıyorum” şeklinde cevaplar bulunmaktadır. Kent konseyleri mekanizmasının etkinliğinin araştırıldığı bu bölümde katılımcıların verdikleri cevapların ortalaması “3,67” düzeyindedir. Bu da göstermektedir ki, alan araştırmasına katılan kişilere göre kent konseyleri ilgili yönetmelikte tanımlanan görevleri etkin bir şekilde yerine getirmektedirler.

Kent konseylerinin yerel düzeyde katılımcı bir mekanizma olarak ne kadar işlevsel olduğunun vatandaşlar gözüyle tespit edilmesine yönelik olarak sorulan sorular şu şekildedir:

- Kent konseylerinde oluşturulan görüşlerin yerel halkın isteklerini yansıttığını düşünüyorum.
- Yerel demokrasi ve uzlaşma kültürünün benimsenmesinde kent konseylerinin yararlı olduğunu düşünüyorum.
- Kent konseylerinin, kentsel stratejiler ve planların geliştirilmesi sürecinde ortak aklın oluşturulmasına katkıda bulunduklarını düşünüyorum.
- Kent konseylerinin sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunduğunu düşünüyorum.
- Kent konseylerinin, kent yönetiminde saydamlık, hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkı sağladığını düşünüyorum.

Bu sorulara verilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

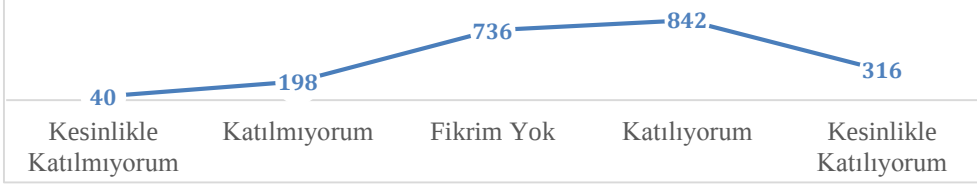
Yerel katılım çerçevesinde ön plana çıkan unsurlardan bir tanesi; yönetim sürecinden etkilenen kişilerin, yönetsel kararlara ilişkin görüşlerinin dikkate alınıp alınmamasıdır. Bunu tespit edebilmek için katılımcılara; “kent konseylerinde oluşturulan görüşlerin yerel halkın isteklerini yansıttığını düşünüyorum.” ifadesine ne oranda katıldıkları sorulmuştur.

Tablo: 12
“Kent Konseylerinde Oluşturulan Görüşlerin Yerel Halkın İsteklerini Yansıttığını Düşünüyorum”

	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	40	1,9
Katılmıyorum	198	9,3
Fikrim Yok	736	34,5
Katılıyorum	842	39,5
Kesinlikle Katılıyorum	316	14,8
Toplam	2132	100,0

Kent konseylerinde oluşturulan görüşlerin yerel halkın isteklerini yansıttığını düşünenlerin oranı %54,3’dür. Bu oran, diğer sorulara verilen cevapların altında kalmaktadır. Kent konseylerinin görevlerine ilişkin olarak anket formuna eklenen bu soru, katılımcıların verdikleri cevaplar açısından en düşük ortalamaya sahiptir. Bir diğer ifade ile katılımcıların en az destekledikleri ve bu anlamda kent konseylerinin görevlerini yerine getirme açısından en düşük puanın verildiği sorudur (5 tam puan üzerinden 3,53). Bu durum aşağıdaki Şekil 8’de de görülmektedir.

Şekil: 8
Kent Konseylerinin Yerel Halkın İsteklerini Yansıtması

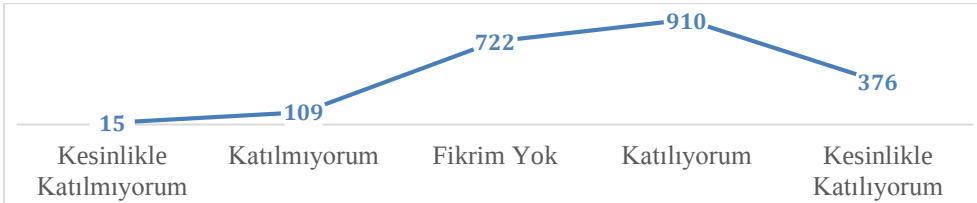

Alan araştırması kapsamında anket formuna Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 6/ç fıkrasında belirtilen “yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek” şeklinde tanımlanan görevinin ne oranda yerine getirildiğinin tespit edilmesi amacıyla sorulan soruya verilen cevaplar Tablo 13’te görülmektedir. Kent konseyleri belirtilen bu görevi, araştırmaya katılan katılımcıların %60,3’üne göre etkin bir şekilde yerine getirmektedirler. Bu durum Şekil 9’da da görülmektedir.

Tablo: 13
“Yerel Demokrasi ve Uzlaşma Kültürünün Benimsenmesinde Kent Konseylerinin Yararlı Olduğunu Düşünüyorum”

	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	15	0,7
Katılmıyorum	109	5,1
Fikrim Yok	722	33,9
Katılıyorum	910	42,7
Kesinlikle Katılıyorum	376	17,6
Toplam	2132	100,0

Şekil: 9
Kent Konseylerinin Yerel Demokrasi ve Uzlaşma Kültürünü Oluşturmadaki Rolü

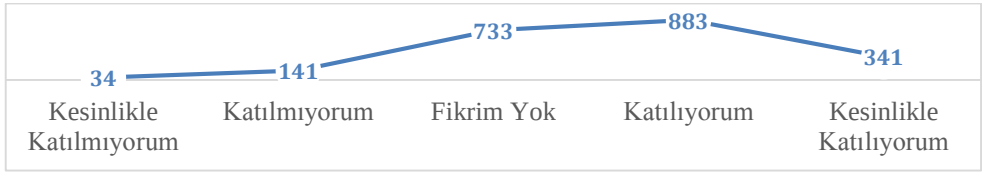
Kent Konseyleri Yönetmeliği 6. maddesinin c fıkrasında belirtilen “kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturulmasına katkıda bulunmak” görevinin kent konseyleri tarafından ne oranda yerine getirildiğinin analiz edilmesi amacıyla sorulan soruya katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 14’te görülmektedir.

Tablo: 14
“Kent Konseylerinin, Kentsel Stratejiler ve Planların Geliştirilmesi Sürecinde Ortak Aklın Oluşturulmasına Katkıda Bulunduklarını Düşünüyorum”

	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	34	1,6
Katılmıyorum	141	6,6
Fikrim Yok	733	34,4
Katılıyorum	883	41,4
Kesinlikle Katılıyorum	341	16,0
Toplam	2132	100,0

Tablo 14’te ve Şekil 10’da da görüldüğü üzere alan araştırmasına katılan katılımcıların %57,4’ü kent konseylerinin, kentsel stratejiler ve planların geliştirilmesi sürecinde ortak aklın oluşturulmasına katkıda bulunduklarını düşünmektedirler.

Şekil: 10
Kent Konseylerinin, Kentsel Stratejiler ve Planların Geliştirilmesi Sürecinde Ortak Aklın Oluşturulmasına Katkısı

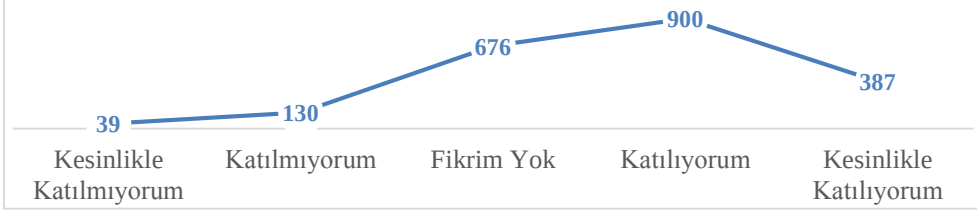

Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 6/g fıkrasında belirtilen “sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak” görevini ne düzeyde yerine getirdiğini tespit edebilmek amacıyla sorulan soruya katılımcıların %60,4’ü olumlu yönde cevap vererek, kent konseylerinin bu anlamda görevini yerine getirdiğini belirtmişlerdir (Tablo 15 ve Şekil 11).

Tablo: 15
“Kent Konseylerinin Sivil Toplumun Gelişmesine ve Kurumsallaşmasına Katkıda Bulunduğunu Düşünüyorum”

	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	39	1,8
Katılmıyorum	130	6,1
Fikrim Yok	676	31,7
Katılıyorum	900	42,2
Kesinlikle Katılıyorum	387	18,2
Toplam	2132	100,0

Şekil: 11
Sivil Toplumunun Gelişmesinde Kent Konseylerinin Rolü

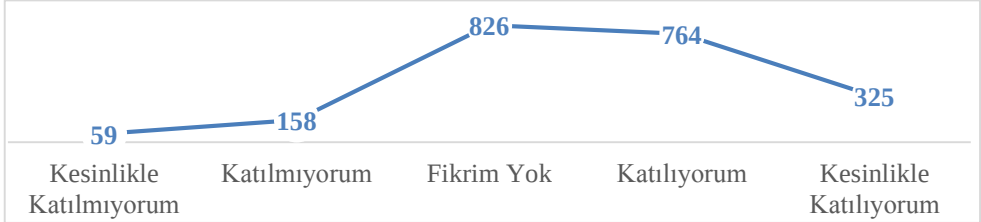
Yeni kamu yönetimi anlayışındaki temel yönetim politikalarından bir tanesi yönetim süreçlerinin saydam olması, politikalar ve uygulamalar hakkında istenilen zamanında yetkili kurum ve kişilere hesap verilebilmesidir. Söz konusu unsura Kent Konseyleri Yönetmeliğinin 6/h fıkrasında vurgu yapılmaktadır. Vatandaşlara göre kent konseylerinin kentsel yönetim süreçlerindeki saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanmasına imkân verici çalışmalar yapıp yapmadığını tespit edebilmek için anket formunda bu hususa yer verilmiştir.

Tablo: 16
“Kent Konseylerinin, Kent Yönetiminde Saydamlık, Hesap Verebilirlik İlkelerinin Uygulanmasına Katkı Sağladığını Düşünüyorum”

	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	59	2,8
Katılmıyorum	158	7,4
Fikrim Yok	826	38,7
Katılıyorum	764	35,8
Kesinlikle Katılıyorum	325	15,2
Toplam	2132	100,0

Tablo 16’da da görüldüğü üzere katılımcıların %51’i, kent konseylerinin kent yönetiminde saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkı sağlamaktadır. %38,7’si ise bu konuda herhangi bir fikir beyan etmemişlerdir (Bakınız Şekil 12).

Şekil: 12
Kent Konseylerinin, Kent Yönetiminde Saydamlık, Hesap Verebilirlik İlkelerinin Uygulanmasına Katkı Sağlamaları

6. Sonuç

Vatandaşların kentsel yönetim süreçlerine daha aktif katılabilmeleri, kent yönetiminde söz sahibi olabilmeleri, kendilerini ilgilendiren konularda fikirlerini dile getirebilmeleri ve kentteki farklı fikirlerin tartışılabildiği, bir diğer ifade ile kentin ortak aklı olması bağlamında önemli roller yüklenen kent konseylerinin; gerek yasal – yönetsel yapıları gerek çalışma sistemleri açısından vatandaşlar tarafından ne kadar bilindiğinin vatandaşlar gözüyle irdelenmesi ihmal edilmiş bir olgudur. Ülkemizde çeşitli yönetsel mekanizmalar, belirlenen hedefler ve öncelikler doğrultusunda bireylerin refahı, huzuru ve “iyiliği” için kurgulanmış ve oluşturulmuştur. Fakat bu kurgulanma sürecinde olayın diğer tarafına yani vatandaşların tarafına geçilerek söz konusu mekanizmaların nasıl algılandığına ilişkin bir değerlendirme genellikle ihmal edilmiştir. Çalışma bu anlamda önem arz etmektedir. Çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

- Alan araştırmasına katılan kişilerin %55,5’i orta öğretim düzeyindedir, %35,3’ü asgari ücret ile 2000 TL arasında değişen bir gelire sahiptir, %60,4’ü evlidir %92,8’i herhangi bir STK’ya üye değildir.
- Araştırmaya katılan kişilerin %73,2’si (2132 kişi) daha önceden kent konseyleri adlı kurumun adını duymuşlardır. Bir diğer ifade ile kent konseyleri mekanizmasından haberdardırlar. Kent konseyinin varlığından haberdar olan 2132 kişiye Bursa Kent Konseyi kurumunu daha önceden duyup duymadıkları sorulduğunda ise Bursa Kent Konseyi’nin varlığından daha önceden haberdar olan kişilerin oranı %86,4’tür (1841 kişi).
- Araştırmaya katılan kişilerin büyük bir kısmı kent konseylerinin çalışma yapısı, yasal – yönetsel statüsü konusunda bilgi sahibi değildir. Zira kent konseylerinin ilgili belediyeler tarafından kurulmalarının zorunlu olduğu bilenlerin oranı %18,8’dir ve Türkiye’deki tüm illerde ve belediyelerde bulunmadığı bilen kişilerin oranı da %35,5 düzeyindedir. Katılımcılara, kent konseyi genel kurulunun kimlerden oluştuğu sorulduğunda ise %42,8 oranında fikrim yok cevabı verilmiştir. Son olarak araştırmaya katılan

kişilerin sadece %33,4’ü kent konseylerinin bütçelerinin kaynağının belediyeden aktarılan fonlardan oluştuğu bilmektedir.

Kent konseyleri ilgili alan araştırmasının ikinci bölümünde araştırmaya katılan kişilerin, kent konseylerini, Belediye Kanunu’nun 76. maddesine istinaden çıkartılan Kent Konseyleri Yönetmeliği’nde 6. maddede belirtilen görevleri yerine getirmedeki etkinlik düzeylerinin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Kent konseyleri mekanizmasının etkinliğinin araştırıldığı bu bölümde katılımcıların verdikleri cevapların ortalaması “3,67” (5 tam puan üzerinden) düzeyindedir. Bu da göstermektedir ki, alan araştırmasına katılan kişilere göre kent konseyleri, ilgili yönetmelikte tanımlanan görevleri etkin bir şekilde yerine getirmektedirler. Bu bölümdeki araştırma verileri kısaca şu şekilde değerlendirilebilir:

- Alan araştırması sonuçlarına göre kent konseylerinin en etkin olarak yerine getirdiği işlev; “kentlerin daha yaşanılır hale getirilmesi” sürecine katkı sağlayacağı şeklindedir (5 tam puan üzerinden 3,89 ortalama sahiptir.). Katılımcıların %71,4’ü kentlerin daha yaşanılır hale gelmesinde kent konseylerinin yapacağı çalışmaların faydalı olacağını düşünmektedirler. Buna göre alan araştırmasına katılan kişilere göre kent konseyleri kurumu, Kent Konseyleri Yönetmeliği’nin 7/a maddesinde belirtilen; “... aktif katılım ve çözümde ortaklık ilkelerinin bütünlüğünde, kentlerin yaşanabilir bir geleceğe taşınmasına katkıda bulunmak” olarak belirtilen çalışma ilkesini en etkin olarak yerine getirmektedirler.
- Alan araştırması sonuçlarına göre kent konseylerinin en az yerine getirdiği işlev ise; “yerel halkın isteklerini yansıtan bir mekanizma” olmalarıdır (5 tam puan üzerinden 3,53 ortalama sahiptir.). Bu işlev Kent Konseyleri Yönetmeliği’nin temel dayanağı olan yönetim anlayışına dayalı, çeşitli toplum kesimlerinin kent yönetimine katkıda bulunmaları çerçevesinde şekillenen yapısına vurgu yapmaktadır. Kent konseylerinde oluşturulan görüşlerin yerel halkın isteklerini yansıttığını düşünenlerin oranı %54,3’dür. Alan araştırmasına katılan kişilere göre ise kent konseylerinin bu işlevi yerine getirmesinde sorunlar bulunmaktadır.
- Netice Bursa’da yaşayan vatandaşlara göre kent konseylerini, yasal mevzuattaki tanımlanan işlevlerini yerine getirmeleri bağlamında başarılı olarak değerlendirmek mümkündür. Yine Bursa’da yaşayan vatandaşlar tarafından ismen de olsa kent konseylerinin bilinirlikleri de oldukça yüksek bir düzeydedir.

Alan araştırmasının sonuçlarına göre, çalışmaya katılan kişiler kent konseyleri kurumundan haberdardır ve konseyin çalışmalarını etkin bir şekilde yerine getirdiğini düşünmektedirler. Fakat bu kişiler, kent konseyini sadece ismen bilmektedirler; konseyin yasal yapısını, çalışma sistemini, kimlerden oluştuğunu, bütçesinin kaynağı hakkında bilgi sahibi değillerdir.

Bu çalışmada da tespit edilen oldukça önemli bir konu vardır ki bu da Türkiye’deki diğer kent konseylerinin ve belki de Türkiye’deki demokratik yapının en önemli sorunlarından birisidir. Bireyin yönetsel mekanizmalara dâhil olabilmesinin önünü açıcı kurumlar ortaya konsa da genellikle bu mekanizmalara aktif olarak katılan kişilerin sayısı sınırlı olmaktadır. Ayrıca bireyler, kent konseyleri adlı bir kurumun varlığından haberdardır fakat bu kurumun yasal – yönetsel yapısı hakkında yeterince bilgi sahibi değildirler. Bu sorun Türk demokrasi kültürünün belki de en önemli problemleri arasında yer almaktadır.

Kent konseyleri özelinde Bursa kentinde bu yönde çalışmalar yaparak Bursa halkının daha aktif bir şekilde yönetsel süreçlere katılımını teşvik edici projelere adım atması, Türkiye’deki diğer kent konseyleri için bir örnek teşkil edecektir.

Kaynaklar

- Bulut, T. (2013), *Kent Konseyleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2008), *Bursa Yerel Gündem 21*, Bursa: Bursa Yerel Gündem 21 Yayını.
- Emrealp, S. (2004), *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı*, İstanbul: IULA-EMME Yayını.
- Karakurt Tosun, E. & E.B. Keskin (2015), “City Councils as a Means of Local Participation in Turkey during the EU Membership Process: the Investigation of the Awareness of the Bursa City Council”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 363-376. Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER713>.
- Keskin, E.B. (2014), “Belediyeler ve Kent Konseyleri: Temsilden Katılıma”, *Mimar ve Mühendis Dergisi*, 76, 56-58.
- Soygüzel, H. (2015) “Kent Konseylerinin Arasında İletişim ve İşbirliği: Türkiye Kent Konseyleri Birliği Örneği”, *Paradoks: Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi (e-dergi)*, 11 (Özel Sayı 2), 63-82; <<http://www.paradoks.org/components/articles/articles/show/4272EVA115239261015>>, 07.01.2016.
- Soygüzel, H. (2012) “Kent Konseyleri Ulusal Rapor”, 3. *Ulusal Kent Konseyleri Birliği Buluşması*, Türkiye Kent Konseyleri Birliği.
- UN (1991), “World Commission on Environment and Development”, *Our Common Future*, Oxford University Press.
- Yazıcıoğlu, Y. & S. Erdoğan (2004), *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Detay Yayınları.

Karakurt Tosun, E. & E.B. Keskin & E. Selimoğlu (2016), “Yerel Düzeyde Katılımcı Mekanizmalar Olarak Kent Konseylerinin Bilinirlik ve Etkinlik Düzeylerinin Analizi: Bursa Örneği”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24(28), 85-107.

The Role of ILO's Recommendation of National Social Protection Floors in the Extension of Social Security¹

Özgür Hakan ÇAVUŞ, *Department of Recreation Management, Faculty of Tourism, Izmir Katip Celebi University, Turkey; e-mail: ozgurhakan.cavus@ikc.edu.tr*

Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılmasında Uluslararası Çalışma Örgütünün Ulusal Sosyal Koruma Tabanları Tavsiyesinin Rolü²

Abstract

At the International Labour Conference in 2011, a new strategy was formulated to establish sustainable social security systems. This strategy resulted in the recognition of the Social Protection Floors Recommendation by the ILC, which convened in 2012. The so-called Recommendation, number 202, is intended for the creation of national social protection floors. Social protection floors cover legal implementations including the obtention of the right to basic health and basic income assurance. There are four fundamental policies that will be dealt with while creating the social protection floors at the national level. The first of these policies is to develop social security programs to support employment policies. Following this, it is necessary that a comprehensive national social security system be set up. The third fundamental policy is to strengthen the country's institutional capacity within the framework of principles of governance and liability. Finally, creating the financial sources of social protection floors should be dealt with within the national fiscal space. In order to be able to succeed in the extension of social protection floors at national and international levels that will be created within the framework of the Recommendation numbered 202, the support of national governments, NGOs and global efforts is needed within the framework of social dialogue.

Keywords : Social Protection Floors, Recommendation Number 202, Extension of Social Security.

JEL Classification Codes : A13, H55, E62.

Öz

2011 yılında toplanan Uluslararası Çalışma Konferansında sürdürülebilir sosyal güvenlik sistemlerinin kurulması amacıyla yeni bir strateji belirlenmiştir. Bu strateji, 2012 yılında toplanan ILC

¹ This is the revised version of the paper presented in "First International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society" which was held by Sosyoekonomi Society and CMEE - Center for Market Economics and Entrepreneurship of Hacettepe University, in Munich/Germany, on October 29-30, 2015.

² Bu makale daha önce Sosyoekonomi Derneği ve Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi tarafından Almanya'nın Münih şehrinde, 29-30 Ekim 2015 tarihlerinde düzenlenen "Birinci Uluslararası Sosyoekonomi Derneği Yıllık Buluşması"nda sunulmuş olan çalışmanın gözden geçirilmiş halidir.

tarafından 202 sayılı ulusal sosyal koruma tabanlarının oluşturulması (social protection floors) yönünde Tavsiye Kararının kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Sosyal koruma tabanları, ulusal düzeyde tanımlanmış temel sağlık hakkına ulaşmayı ve temel gelir güvencesini içeren hukuki uygulamaları kapsamaktadır. Ulusal düzeyde sosyal koruma tabanları oluşturulurken ele alınması gereken dört temel politika bulunmaktadır. Bu politikalardan ilki istihdam politikalarını destekleyecek sosyal güvenlik programlarının oluşturulmasıdır. Ardından kapsamlı bir ulusal bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması gerekmektedir. Üçüncü temel politika ülkenin kurumsal kapasitesinin; yönetim ve sorumluluk ilkeleri çerçevesinde güçlendirilmesidir. Son olarak da ulusal mali olanaklar (fiscal space) çerçevesinde sosyal koruma tabanlarının finansman kaynaklarının oluşturulması ele alınmalıdır. 202 sayılı Tavsiye Kararı çerçevesinde oluşturulacak ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal koruma tabanlarının yaygınlaştırılmasında başarılı olabilmek sosyal diyalog çerçevesinde, ulusal hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve küresel çabaların desteği gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler : Sosyal Koruma Tabanları, 202 Sayılı Tavsiye Kararı, Sosyal Güvenliğin Yaygınlaştırılması.

1. Introduction

There are plenty of definitions regarding the notion of "social protection", but in the ILO's works, it was defined as "the programs and policies related to the protection of basic living standards" (ILO, 2006). The European Commission stressed that social protection includes a more comprehensive area, and they defined it as all of the transfer systems that were created to protect people against social risks (EC, 2003). According to another definition, social protection covers the whole income and employment support provided through the re-distribution of revenue based on individuals' equality and on the rights they possess to improve their living conditions in the face of income insecurity and to prevent the decline in living standards for individuals to be able to lead a life worthy for human dignity (Kapar, 2006: 9). In addition, the ILO uses the concept of social protection sometimes as the alternative for the concept of social security and sometimes as the synonym of it (ILO, 2014a).

The role of social protection has gradually begun to increase within the countries' economic social development (Midgley, 2013). Failing to extend the social security to cover the broader portions of the population is included in many political texts as one of the most significant impediments before the sustainable growth and development (European Parliament, 2013). It is emphasized that lack of social security systems is the most important obstacle for a country to realize its economic and social development and to achieve the objectives of Millenium Development Targets³ (ILO, 2010a).

³ *The Millennium Development Targets are as follows: 1) Eradicate extreme poverty and hunger, 2) Achieve universal primary education, 3) Promote gender equality and empower women, 4) Reduce child mortality, 5) Improve maternal health, 6) Combat HIV/AIDS malaria and other diseases, 7) Ensure environmental sustainability and 8) Develop a global partnership for development (UN, 2014).*

The decisions made while forming the structure of social protection floors also consider the rights included in the Declaration of International Human Rights (ILO, 2012a). The main principle constituting the social protection floor in accordance with Recommendation number 202 is to provide the minimum welfare level and health coverage for all of the individuals living in the society and for their families (Cichoń; 2013: 30). The horizontal dimension of social protection floors aimed at extending social protection points out the guarantee of benefiting from the minimum wages and basic health services for all under the guidance of Recommendation number 202, and its vertical dimension, on the other hand, suggests the provision of gradually-increasing social protection under the guidance of ILO's Agreement number 102 and its further standards (UN, 2012).

2. The Definition and Elements of The Notion of Social Protection Floor

2.1. Definition

Liberal and global economic policies implemented in the World enabled the economic growth to come true. However, this situation rapidly increased the inequality and deprivation of social protection (precarity) (Erdut, 2004: 11). In addition, the standards arranged in the ILO's Agreement number 102 of "The Minimum Standards of Social Security" failed to reduce the increasing social protection deprivation and remained insufficient. Due to these reasons, Recommendation number 202 was adopted by ILO in 2012. The horizontal dimension of the Recommendation includes the social security assurances to be formed at the national level, and its vertical dimension covers the policies of extending social securities (ILO, 2012a).

Social protection floors encapsulate two fundamental guarantees: 1) the basic income guarantee formed of various social transfers, such as in-cash or in-kind; 2) thorough social services that are universally accessible and affordable in terms of health, water, education, food security, accommodation and in the fields of other services defined in accordance with national priorities (ILO 2011c).

Recommendation number 202 defines the social protection floors as a series of national and fundamental social protection guarantees that secure "protection", which aims to obstruct poverty, vulnerability and social exclusion (Cichoń & Behrendt & Wodsak, 2011: 11). In terms of the countries that do not have, even at the minimum level, social protection guarantees as one of the main elements of national protection systems, creating the national social protection floors should be the primary target regarding "national social protection strategies" (ILO, 2011b). In addition to creating and maintaining the protection floors, the

national strategies should provide "social protection at high levels for as many people as possible continuously as directed by the ILO's social protection standards" (ILO, 2012). Again, according to the Recommendation, social protection can be provided via various means, including the social security programs both at a premium and no premium. At the same time, the Recommendation stresses that social protection should be provided as much as it can, in the shortest time possible and at continuously higher levels (Hagemejer & Mckinnon, 2013).

2.2. Its Elements

The approach to the social protection floor has two fundamental elements. The first of these is to provide everybody with basic health services, and the second is to supply the employees, children and elders with income guarantees.

2.2.1. Provision of Basic Health Services to Everybody

It is necessary that the maternity support specified at the national level and basic health services, which are of high quality and are easily accessible, should be provided for everybody (Cincon 2013: 33-34). The financial burden of the provision of basic health services must not increase the poverty risk of those in need of health care. In addition, at antenatal and postnatal periods, medical care should be provided particularly for the poor within the scope of maternity support (Kapar, 2015: 196).

2.2.2. Provision of Income Guarantee for Elders, Children and Those at the Active Working Age

A basic income guarantee defined nationally at minimum should be provided for the children and elders, as well as for those who fail to obtain sufficient income but are within the active working age -including the ill, unemployed, mothers and the disabled (Kulke & Guilbault, 2013: 103; Kapar, 2015: 196-197).

According to Recommendation number 202, basic social security guarantees designed in the Recommendation should be constituted within the legal framework and should include everybody living in the country (Adlung, 2013: 164-165). The provision of health care, which is the income guarantee at minimum and a fundamental obligation, is one of the most important parts of social protection floors. The finance of these guarantees can be met in-cash or in a similar ways within the social security system, be it at a premium or no premium, in accordance with the countries' own levels (Cichoń & Behrendt & Wodsak, 2011).

3. Reasons for Creating Social Protection Floors

Main human right to social security stays outstanding for the wide plurality of the world's population. Merely 27 per cent of the world population possess attainment to exhaustive social security systems, whereas 73 per cent are coated in part or not at bit (World Bank, 2014). More endeavors are necessary to rise evaluates to provide income security for children and families. Plenty of children do not take the requisite cash transfers that could make a real variation, with regard to nutrition, health, education and care services, to their opportunity of carrying out their whole potential. Certain child and family benefit programmes arisen from in legislation have in 108 countries, but often wrap only small groups of the population. In 75 countries, no such programmes are actual at all. On average, governments allocate 0.4 per cent of GDP to child and family benefits, ranging from 2.2 per cent in Western Europe to 0.2 per cent in Africa, and in Asia and the Pacific. Underinvestment in children risks their rights and their future, besides the economic and social development contingencies of the countries in which they live. Fiscal consolidation and adjustment measures in higher-income economies menace progress on income security for children and their families. Child poverty boosted in 19 of the 28 countries of the European Union between 2007 and 2012 (ILO, 2013).

Throughout of the World, 2.3 per cent of GDP is assigned to social protection spending for women and men in providing income security in the course of working age; locally, levels vary widely, ranging from 0.5 per cent in Africa to 5.9 per cent in Western Europe (ILO, 2014a). Only 28 per cent of the labour force worldwide is potentially appropriate for benefits (contributory or non-contributory) under existing legislation should they become unemployed. Considered as a general regional differences are important: 80 per cent of the labour force is so covered in Europe, 38 per cent in Latin America, 21 per cent in the Middle East, 17 per cent in the Asia and Pacific region, and 8 per cent in Africa. Only 12 per cent of unemployed workers worldwide practically receive unemployment benefits, and again regional differences are large, with influential coverage ranging from 64 per cent of unemployed workers in Western Europe to over 7 per cent in the Asia and Pacific region, 5 per cent in Latin America and the Caribbean, and less than 3 per cent in the Middle East and Africa. A number of developing economies have submitted unemployment benefit schemes, such as Bahrain or Viet Nam, as a means to provide income security for unemployed workers and ease their try to find for jobs spousaling their skills in the formal economy. India's employment guarantee scheme (Mahatma Gandhi National Employment Guarantee Scheme) also provides a form of unemployment protection by guaranteeing 100 days of public employment to poor rural households (ISSA, 2012; ISSA, 2013). Nowadays, only 33.9 per cent of the global labour force is covered by law for employment injury through compulsory social insurance. Even so voluntary social insurance coverage and employer obligational provisions are included, only 39.4 per cent of the labour force is plated by law (ISSA, 2013).

Complementing contributory schemes, non-contributory disability benefits play a main role in protecting those persons with disabilities who have not (yet) earned

entitlements to contributory schemes. Only 87 countries offer such non-contributory benefits ferrous in national legislation, which would provide at least a minimum level of income security for those disabled from birth or before working age, and those who for any reason have not had the occasion to contribute to social insurance for long enough to be eligible for benefits (OHCR, 2012). Worldwide, less than 40 per cent of women in employment are covered by law under compulsory maternity cash benefit schemes; 57 per cent if voluntary coverage (mainly for women in self-employment) is included. Due to the ineffective application and implementation of the law in some regions (Asia and the Pacific, Latin America and Africa in particular), effective coverage is even lower: only 28 per cent of women in employment worldwide are protected through maternity cash benefits which provide some income security in during the final stages of pregnancy and after childbirth; the absence of income security forces many women to return to work matutinall (ILO, 2014b).

Almost half (48 per cent) of all people over pensionable age do not receive a pension. Under existing laws and regulations, only 42 per cent of people of working age today can wait to receive social security pensions in the future, and effective coverage is expected to be even lower. This space will have to be completed also by an enlargement of non-contributory provisions (OECD, 2013).

The hast of struggling for universal coverage in health is described by the fact more than 90 percent of the population living in low-income countries stays without any right to coverage in health. Worldwide, 39 per cent of the population is deficiencing such coverage. Consequently, about 40 per cent of all global health expenditure is shouldered directly by the sick. However, even people who are legally covered experience limited health benefits, high out-of-pocket payments and a lack of the health workers needed to deliver services. In such circumstances, despite coverage, health care is frequently neither available nor affordable, and the cost of accessing needed services can lead to poverty (Scheil & Adlung, 2012).

The ILO estimates that there is a global deficit of 10.3 million health workers required to ensure that all in need receive quality health services. This gap, and the often close-to-poverty wages of health workers, are blocking progress towards universal health coverage. Globally, 88 countries in several regions of the world have proved that it is possible to close the gaps in health coverage (Scheil & Adlung, 2013).

In recent years, the debates regarding the idea that social protection is a significant element in terms of ensuring development has gradually gained currency again (OECD, 2009). Structural stability policies such as cutting public spending, reducing the aid and services provided by the government, and the people, who benefit from health and education services, paying out of their pocket in return for these services did not sufficiently secure to attain the desired results in terms of realizing the economic development (European Parliament, 2013). In the course of time, the scope of social protection has expanded and grown to include the realization of human rights, decrasing the inequality and the policies

based on income guarantee (ILO, 2011a). Both the expansion of the sphere of social protection and the recognition that social protection is the most important element of development policies have given rise to a profound policy shift within the international development in recent years (Kapar, 2015; Midgley, 2013). The social protection programs which many low and middle income countries implemented in recent years have indicated that social protection is an indispensable component of development policies (Cichoń & Hagemer, 2007).

The fact that financial markets, insurance companies and family structures failed to ensure the income guarantee in time made it compulsory for the social protection systems based on social solidarity to be improved. In addition, the protection systems through the companies operating in compliance with market rationale, through informal relationships, or those based on just social aid failed to expand the scope of social protection (Kapar, 2006: 11-17). Separately, the mechanisms enabling the revenue to be redistributed on the basis of social justice and social solidarity became ineffective. At the point arrived at today, social protection has come to be considered as an element contributing to economic development. As a result of all these developments, only 20% of the world's population are able to benefit from the rights within the scope of social protection, which has created a serious protection gap (Hagemer & McKinnon, 2013: 4-6).

Many countries have combined the main components and applicable parts of social protection floors with their own social protection systems. In the middle and low income countries, it has been proved that there is a significant link between social protection floors and social changes such as transportation, financial difficulty and inequality (ILO, 2014a). The studies have shown that modest cash transfer programs provided for the elderly and for children have the potential to decrease poverty to a large extent (ILO, 2011c).

The positive effect that the precautions included in the social protection floors generated in struggling poverty, in preventing inequality and in securing fair economic development were approved by developing countries (UNRISD, 2008). It is observed that in reducing the poverty and inequality among the countries that are a part of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the ratio of inequality in the countries with social protection system decreased by fifty percent when compared to the countries without having this kind of social protection system (ILO, 2014a). The aforementioned countries, which were able to combine the precautions put into practice within the framework of social protection floors and with the comprehensive social security systems they developed, were able to reduce poverty and inequality. For example, the poverty gap decreased at a rate of one-third in South Africa thanks to the no premium state aid (such as cash transfers) that were implemented. Mexico was able to reduce the number of those living in poverty, at a rate of 10% and reduce the poverty gap by 30% thanks to the "Oportunidades Program", which was implemented. Again, Kazakhstan was able to reduce the number of those living in poverty by 24% and to decrease the poverty gap by 42% (ILO, 2011c). In addition to these policies, the increase of food aid reduced the number of houses with financial difficulty in half (ILO, 2014a).

Looking at recent years, it has been observed that the interventions made thanks to social protection policies have convincingly proved their values in times of crisis (ILO, 2014a). The proposed precautions within the scope of social protection floors, which have multi-layered structures, had a function of balancing the problems in the course of the periods of economic and financial crisis (Kapar, 2015: 195). An Income-focused approach of social protection floor implemented extensively enhanced the purchasing power of developing countries in the consumer category and enabled the national markets to become strong (ILO, 2014a).

It was put forward that the policies implemented within the scope of social protection floors can be financed with a modest portion of national income even in the countries whose resources are limited (ILO, 2008). According to the cost calculations conducted by the ILO in the low and low-middle income countries located in Saharan Africa and Asia for the purpose of determining the costs of basic assurances (except health expenditures) included in the social protection floor, it was calculated that the social protection spendings in question bring an incremental cost between 2.2% and 5.7% to the GNP of these countries (ILO, 2008). According to the social cost calculation made by the World Health Organization, the inclusion of those not already benefiting from health insurance in the health coverage in low income Eastern Asia and Pacific countries brought only a 0.8% of incremental cost to the GNP averages of these countries (WHO, 2010). Again, according to estimations made by the Economic Commission for Latin America (ECLAC), it was calculated that increasing the cash transfer spendings provided for the children, the old and the unemployed who are included in the scope of social protection, brought additional cost which is between 3.2% and 5.7% of the GNP of these countries (ECLAC, 2010).

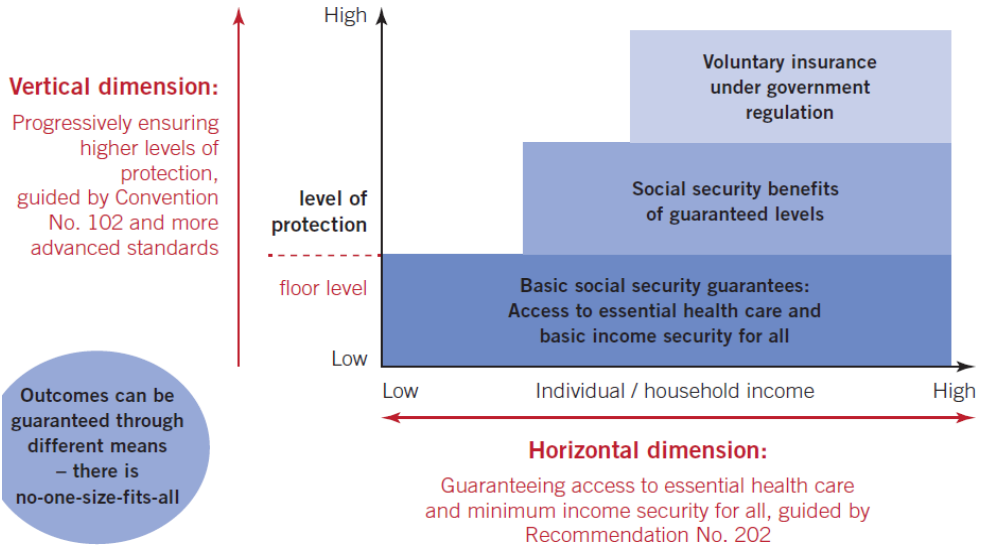
Political will, financial facilities and effective institutionalization is needed in order for the policies regarding social protection floors formed at the national level to be successful (ILO, 2014a). Of the countries that made a shift in social policy for the purpose of extending social protection, Brasil, Mexico, and South Africa implemented conditional or unconditional cash transfer policies for families with children; Bolivia, Maritus, Namibia and Nepal implemented the policies towards pension funds; Rwanda and Thailand implemented the policies of benefiting from strengthened effective health policies; and Ethiopia and India implemented the policies of employment-guaranteed plans and cash transfers policies for those who are unable to work (ILO, 2011b). The low and middle income countries implementing these policies were able to find financial sources to finance the extension of social protection programs. In spite of difference in implementations, these developments make it compulsory that national social protection floors be formed by ensuring close coordination with other social and economic policies in order for social protection to become systematic and be sustainable (UNICEF, 2012; World Bank, 2012). Together with a triple structure composed of employee, employer and 183 member states of the ILO at the International Labour Conference convened in June, 2011, a new strategy of social security was put into practice. The need to integrate the new social security strategy with the strategies and policies aiming at expanding the scope of social security was

expressed in Recommendation number 202. As a result of voting taken among workers' representatives, and employers –who are members of ILO- and 185 member states, the Recommendation was adopted with 453 votes for and 1 abstaining vote (ILO, 2012a).

It was stressed at the conference in question that Recommendation number 202 and the other social security standards are necessary for the scope of social security at the national level to be gradually improved (Hagemejer & Mckinnon, 2013: 8). In addition, one of the topics focused on at the conference is that the states which do the planning for more comprehensive social security systems considering national events and their level of development should constitute the social protection floors according to their own facilities and their level of development (ILO, 2011b).

The strategy included in Recommendation number 202 has a two-dimensional objective. The first of these is to create a series of basic social security guarantees which is referred to as "horizontal dimension," and which is defined at the national level in order to provide a social protection floor for everyone in need in the shortest time possible (ILO, 2011b). On the other hand, the objective called "vertical dimension" refers to extending the levels and scope of social security guarantees, governed by the Convention on the Minimum Norms of Social Security (No:102), and other present social security standards to as many people as possible in the shortest time possible (ILO, 2011b; ILO, 2012b). The fundamental purpose of the ILO's two-dimensional objective is to provide a decent job for all women and men living in a society, and to ensure social cohesion and fair economic growth (ILO, 2011b). For this, the fundamental policy's primary reason to be adopted is to provide a social protection guarantee for everyone in the society at minimum level by extending the social security within the scope of Recommendation number 202, as well as to realize protection at higher levels under the guidance of the social security standards determined by the ILO (ILO, 2012b).

Figure: 1
The Social Security Staircase

Source: ILO (2012b) *The Strategy of the International Labour Organisation – Social security for all, Building social protection floors and comprehensive social security systems*, <<http://www.socialprotection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=34188>>.

As it will be clearly seen in Figure-1, we can compare the policy of new social protection floors to the stairs of a building in that it has two dimensions. The sub-step forms the basic guarantee packages for all via the social protection floor. At the second level, it is necessary that the right for security be specified by law in order for more individuals to participate in the system. Also, arrangements for special voluntary insurance, which are included in the uppermost step and which is specified by the government, can be made to people who are in need and who demand a higher level insurance (ILO, 2012b). Even though the number of people who can benefit from the most basic guarantees are higher in the underdeveloped countries, the defined stair system can be implemented for the countries that make progress in every level. One of the most important points not to be forgotten is the fact that the system cannot be productive if the stairs of this system are implemented individually. Each step of the stairs is linked to the other and it is composed of indivisible parts (Nyenti & Mpedi, 2012b).

Recommendation number 202 is the first autonomous Recommendation since the Recommendation of Income Assurance in 1944 (Number: 67) and the Recommendation of Medical Service also in 1944 (Number: 69). This Recommendation was considered as a turning point in global social policy. Thanks to the Recommendation, national social protection floors will be created and the scope of social security can be expanded (Hagemer

& McKinnon, 2013: 8). In addition, the Recommendation will play a significant role in people's realizing their rights of social security, in effectively reducing poverty and vulnerability and in attaining the United Nations Millennium Development Goals (MDGs) as well as national and international development targets (Cichoń & Behrendth & Wodsak, 2011; Kulke & Guilbault, 2013). However, when what the Recommendation introduced is considered, it is observed that these guarantees are behind the ILO'S conventions and recommendations that are in practice. The Recommendation is in a struggle for including those not in the scope of social protection into the scope of protection within the bounds of possibility (ILO, 2012a).

The objectives of R.202 are set out in paragraph 1 as providing to members to:

- “1) Establish and maintain, as applicable, social protection floors as a fundamental element of national social security systems, and
- 2) Implement social protection floors within strategies for the extension of social security that progressively ensure higher levels of social security to as many people as possible, guided by ILO social security standards.”

National social protection floors should comprise at least the following four social guarantees:

- “1) Access to a nationally defined set of goods and services, constituting essential health care, including maternity care, that meets the criteria of availability, accessibility, acceptability and quality;
- 2) Basic income security for children, at least at a nationally defined minimum level, providing access to nutrition, education, care and any other necessary goods and services;
- 3) Basic income security, at least at a nationally defined minimum level, for persons within the active working age who are unable to earn sufficient income, particularly in cases of sickness, unemployment, maternity and disability; and
- 4) Basic income security, at least at a nationally defined minimum level, for older persons. (R.202, article 5)”

The Social Protection Floors recommendation has a triple function: it defines a floor of minimum guarantees, sets out a codex of security principles and requires a plan for dynamic national strategies toward higher levels of protection in the 184 ILO states.

According to the Recommendation, the created social protection floors must be implemented within the strategies of extension of social protection under the guidance of the ILO's social security standards by providing as many people as possible with social security guarantees at higher level continually (ILO, 2012).

Recommendation number 202 proposes that social protection floors should be formed which reduce social exclusion and poverty at the national level or which cover the most basic social security guarantees protecting people from these (ILO, 2012b). According to the Recommendation, social protection floors should be supported in the national planning in order for the strategies aiming at extending social security to develop at the national level (ILO, 2012d). Thus, it is thought that the Recommendation will make contributions to the progress of the policies based on the national social dialogue, institutional structure and human rights (Ehmke & Skaletz, 2009).

The Recommendation, with the social protection floors it covers, provides a starting point for underdeveloped, poor and developing countries to attain the social security standards that are of international quality and govern the minimum criteria (Cichoń, 2013). The Recommendation does not improve the existing standards nor does it present a higher standard. It aims to realize the right to social security at the international level (Hagemeyer & McKinnon, 2013).

The most important feature of the Recommendation is to put forth the aid principles to poor people who work in the informal economy and who are vulnerable along with their families. In addition, the Recommendation in question is based on a new social human right (ILO, 2011c).

However, it must be particularly stated that the fact that directory principles and social security guarantees of the Recommendation described above are social rights is not clearly voiced in the Recommendation. It seems possible for the guarantees in question included in the social protection floors to be provided by actors such as companies, private insurance companies and benevolent associations within the market mechanism (Cichoń, 2013).

4. Preparation and Enforcement of Social Protection Floors at The National Level

The approach of social protection floors, which was shaped by emphasizing national right to property, legal rights, and development of national security systems, is intended for creating an idea different from isolated social security policies (ILO, 2012; World Bank, 2012).

It is necessary that when creating a social protection floor at the national level, social security programs to support primarily employment policies be prepared. Then, a national social security system should be established within the framework of social dialogue. Following this, the institutional capacity of the country should be strengthened within the frame of governance and of the principles of responsibility. Finally, financial sources of the national social protection floors should be dealt with.

4.1. Preparation of Social Protection Policies to Support Employment Policies

Social protection systems and social security policies established within the scope of social protection floors should be in compliance with the employment policies. Social policies should continue to keep the registered employment under registration and they should be formed in a way to gradually make the unregistered employment become registered. As well as being the most important policy to ensure the income guarantee of the unemployed, unemployment benefits paid in cash have a feature that makes it easy to find a job and protects human capital (ILO, 2011d). For instance, maternity benefits provide an income guarantee for young mothers and their families and play a significant role in balancing women's participation in the labour force. When considered in the long run, national social protection floors, by investing in human capital, make it possible to reduce poverty and to invest in the health and education of society (ILO, 2014a).

Social protection floors pave the way for the policies of cash transfer, active workforce policies, health insurance, family allowances, and reproductive employment, as well as creating a decent standard for all individuals. The increase of women's participation in the labour market is promoted in middle and low income countries on account of the sustainability of the aid allocated particularly for families with children (ILO, 2014a). For example, according to a recent study carried out in the United States, food aid for children of poor families made a contribution of 3.000 dollars to the annual income of the families in the long run (CBPP, 2014).

4.2. Establishment of Social Security Systems Within the Frame of Social Dialogue

Establishment of a comprehensive national social security system is the first important step necessary for the implementation of a national social protection floor to be successful. Particularly in low and middle income countries, social security systems have historically been arranged with an inadequate and fragmented structure. In many countries, there are significant differences between premium and no premium social insurance systems. Social security plans are mostly considered as a system that protects the rights of insured employees, while no premium insurance plans are regarded as a part of the policies to reduce poverty (ILO, 2014a). The aim of social protection floors is to create a national social security system that enables many different social security systems and programs to be implemented together. The approach of national social protection policies to be implemented in order to create comprehensive national social security systems necessitate that social security policy with mechanisms and communication that is easily controlled should be followed (ILO, 2012b). The first condition necessary for national social protection floors to be established is to detect the problems in the country's existing social security system. This process of detection covers the systems with cash support and the ones with no cash support, health services and other social services as well as the systems with premiums and without premiums. An analysis making such detection incorporates many different factors, such as

the related ministries, social security institutions, social partners and other stakeholders. This makes it possible for the policies intended for more comprehensive social security systems and social protection floors to be followed, and to be put into force and controlled with the mechanisms of national social dialogue (ILO, 2012a). Such a national dialogue and mechanism of inspection are very significant in terms of ensuring the harmony, consistency, utility and productivity of social protection policies (Hagemejer & McKinnon, 2013). The strategy of extending social security should encompass those included in both the institutional and the informal economy.

The Recommendation proposes that by solving the problems experienced in the development of social protection floors in the member countries of the ILO through social dialogue, a national monitoring system should be established. This system should ensure that the collecting of information, printing of publications, and analysing and sharing of experiences are at the international level (ILO, 2012).

4.3. Strengthening the National Institutional Capacity within the frame of Governance and of the Principles of Responsibility

Establishment of national social protection floors is possible through strengthening the capacities of national institutions within the frame of governance and of principles of responsibility. In addition, it is necessary that legal regulations and the complaints and suggestions of those who benefit from social protection systems be taken into consideration (Ginneken, 2013: 71-74). Thus, it becomes easy to review and make reforms when they are needed. Recommendation number 202 emphasizes at the outset that all regulations regarding the monitoring and implementation of social protection policies should be carried out by the state. In situations where it is possible for the programs to be implemented by private companies, it is still necessary that guidance and inspection activities be conducted by the state. Innovative administration and management mechanisms should employ technological systems such as paying pension. The institutional structure tries to ensure the balance between those financing the social insurance system and the rights of insured people, while it should also ensure that a social security system be established which is managed with the principles of transparency, responsibility and productivity, and at the same time in which efficient participation and elements of social dialogue are included. These important principles, by increasing the society's belief in all state institutions, encourage efficient institutional structuring and also contribute to the state's planning (ILO, 2009a; Brimblecombe, 2013). These systems are of great significance in terms of executing social protection systems well in countries with limited institutional capacity and sources (Harvey, 2009). Strengthening institutional capacity bolsters the trust of people, who are important in terms of creating a balanced society and economy in societal institutions.

A social protection system is not only an individual right but a social and political obligation. In a country where the gap between the rich and the poor is widening day by day, a close-knit and diverse society cannot be developed. Precautions of social protection play a significant role, at least in reducing the perception of inequality among the social, ethnic,

religious and other groups and in reducing conflicts (Kapar, 2015: 186-187). Countries with a strong social protection system not only reduced inequality but won the trust of citizens. Therefore, social protection plays an important role in establishing states, planning institutions and achieving social peace, social dialogue and justice (ILO, 2014a).

4.4. Financing National Social Protection Floors

It is necessary that fiscal space be enhanced in order for national protection floors to be established at the national level (Heller, 2005; Harris, 2013). Consideration of the finance of social security at the national level makes it possible that the policies, which will ensure that the sources and fiscal gaps necessary for implementation of social security policies to be closed, should be determined (Brimblecombe, 2013). This fixing can be done through policies such as re-determining the fields of financial spending, and developing tax policies aimed at efficiently collecting taxes and expanding the income base. It is necessary that in order to ensure the sustainability of social protection floors, finance should come primarily from national sources. However, the countries that do not possess the needed national finance for extending social protection will, then, have to borrow externally from international institutions (ILO, 2008; Harris, 2013). While creating the fiscal facilities for the finance of social protection floors, countries should produce policies compatible with the policies of managing the country's internal and external loans, sustainability of financial facilities, macro-economic stability, growth, and reducing poverty and mobilization of internal resources as well as being prescient about future risks (Harris, 2013; Deacon, 2013).

In many poor-middle income countries, the policies of efficient tax and transfer spendings will play a more significant role in taking the inequality under control and in ensuring social justice at the national level (Midgley, 2013). When taking into account the fiscal limitations of many international finance institutions and the economic development of middle-income countries, it will be necessary that in order to decrease international financial aid in the future, redistribution policies to be determined be implemented very efficiently (Summer, 2010; Harris, 2013). At the same time, effective institutional structure is needed for the sufficient relationship between the costs of national social protection floors and more comprehensive national social security systems. This structure can enhance the trust in the state when it operates with the principles of transparent participant governance, and efficient government and accountability.

Today, the need to compose and ensure fiscal space for socio-economic investments has never been greater. Given the importance of public investment in improving the prospects for equitable, involved economic growth and social development, it is crucial that governments detect options to increase social spending and employment-generating economic investments (Lagarde, 2011).

There are options available to governments to expand fiscal space for a socially responsive recovery even in the poorest countries – options that are all supported by policy statements of the United Nations and international financial institutions. These options: (1)

Reallocating public expenditures, (2) Increasing tax revenues, (3) Extending social security contributions, (4) Curtailing illicit financial flows, (5) Drawing on increased aid and transfers, (6) Tapping into fiscal and foreign exchange reserves (ILO, 2009a; ILO, 2011a; OECD, 2014; Durán-Valverde & Pacheco, 2012). Normally a government would form its own fiscal space from a few of these options. The singularity of each country needs that the range of options be attentively examined at the national level and the selection based on effective social dialogue and a sound approach to political economy (ILO, 2012b).

- 1) Reallocating public expenditures, for instance, governments in Cambodia, Costa Rica, Mauritius and Sri Lanka have reduced expenditures in the defence and security sectors on the side of increased spending in social sectors. One area of expenditure with great potential in creating fiscal space is subventions. Lifting subsidies has consented expansion of social protection schemes in a number of countries, including Mozambique and Ghana, though the net welfare effect of any reform must worthily understood previous to removing subsidies (IMF, 2013).
- 2) Increasing tax revenues may be achieved by altering assorted types of tax rates, by strengthening the efficiency of tax-collection methods, and by improving overall compliance. A lot of countries are already increasing consumption taxes such as Value Added Tax (VAT), which are generally regressive as they cover products that the poor consume. The focus should be shifted instead to other taxes, such as those on corporate profits, financial activities, personal income, property, imports or exports, which tend to be progressive. Progressive taxation – the principal redistribution tool available to policy-makers – should be prioritized on grounds of both fiscal space and equity in order to enlist the political support of citizens and promote socio-economic recovery (IMF, 2010).
- 3) Extending social security contributions implemented as a tool of political economy (for example Brazil, China, Costa Rica, Lesotho, Namibia, South Africa and Thailand). Some countries, these initiatives are closely associated with the introduction of new measures to bring more workers into formal employment and to expand the coverage of contributory social security schemes (Kapar, 2015:198-199).
- 4) Curtailing illicit financial flows (CIFF) also has the potential to generate large amounts of additional resources for socio-economic investments, including social protection. CIFF include capital that is illegally earned, transferred or used and include, inter alia, traded goods that are mispriced to avoid higher tariffs, wealth funnelled to offshore accounts to evade income taxes and unreported movements of cash (UNDP, 2011).
- 5) Drawing on increased aid and transfers require either attracting with different donor governments in order to increase North–South or South–South transfers, or reducing South–North transfers, such as CIFFs which are

significantly larger. Hereby the fiscal consolidation policies adopted in most donor countries, development aid fell by 4 percent in real terms in 2012, following a 2 per cent fall in 2011 (OECD, 2013b).

- 6) Tapping into fiscal and foreign exchange reserves include drawing down fiscal savings and other state revenues stored in special funds, such as sovereign wealth funds, and/or using excess foreign exchange reserves in the central bank for domestic and regional development. Here there is space only to highlight the case of sovereign wealth funds (SWF), which can potentially be used for national socio-economic development and social protection. The logic behind SWFs – such as the Abu Dhabi Investment Authority, Norway's Government Pension Fund Global, and Singapore's Temasek Holdings and Government of Singapore Investment Corporation – is to maximize financial returns on investment, usually in international capital markets. While creating an SWF is an option available to most governments, many have questioned the logic of investing earned public income for capital market growth when those resources could be invested in social and economic goods and services urgently needed at home. The Bolivarian Republic of Venezuela, for example, has used its fiscal reserves to finance a number of development objectives both domestically and regionally. The key point is that governments have multiple options in how to use their reserves for socio-economic development, and the alternatives should be carefully evaluated (Ortiz & Cummins, 2012).

Briefly, there are plenty opportunities for countries to increase fiscal space for social protection through a combination of tailored strategies. Generally, it is appropriate for governments to consider a mix of the different strategies. Each country is unique, and the full range of available fiscal space options should be carefully examined – with close attention to the potential risks and trade-offs associated with each opportunity – at the national level through an inclusive dialogue to ensure a socially responsive recovery. Recommendation No. 202 emphasizes the responsibility of national governments in financing national social protection floors, and in mobilizing the necessary resources to ensure the financial, fiscal and economic sustainability of these arrangements. The Recommendation also notes explicitly that national resource mobilization strategies may include the effective enforcement of tax and contribution obligations, reprioritizing expenditure, and/or a broader and sufficiently progressive revenue base. The Recommendation further states that countries whose economic and fiscal capacities are insufficient to implement the guarantees may seek international cooperation and support to complement their own efforts (ILO, 2012b).

5. Conclusion

Social protection floors were developed thanks to Recommendation number 202 of the ILO, which has progressed to being one of the most effective global social policies,

and are of national origin and are based on human rights. The above-cited social protection floors are becoming one of the most significant element of sustainable, social and economic development.

The adoption of Recommendation number 202 as an international means for providing and supporting social security for everybody paves the way for a new potentiality in improving the global social security systems and in the efforts of preventing and diminishing social insecurity in its all patterns. This floor will lead to developing the necessary social security policies for countries that aim to introduce or augment a national social protection floor. In addition, a structure which is based on the political will to expand the facilities for financing these policies, an efficient and social dialogue, and social participation should be formed. On the other hand, the approach of social protection floors presents a new social right. The floors are instructive in reaching the social security rights that exist at minimum. The most important problems of the floors approach are finance and governance. Even though the approach in question aims at providing basic health care and a minimum income guarantee at the international level, the respects of how, how long, and what means these policies will be managed with are not clearly determined.

References

- Adlung, A. (2013), "Revisiting policies to achieve progress towards universal health coverage in low-income countries: Realizing the pay-offs of national social protection floors", *ISSA Review*, Vol. 66(3-4), 145-170.
- Behrendt, C. (2013), "ILO's Work on Social Protection Floors: A Global Perspective", *FES Workshop*, <http://www.fes-globalization.org/geneva/documents/2013_04_08-09%20SPF-NGO%20Coalition/Behrendt_ILO_presentation_NGO%20SPF%20workshop_9.04.2013.pdf>, 15.10.2014.
- Brimblecombe, S. (2013), "A Multivariable Definition of Adequacy: Challenges and Opportunities", *ISSA Review*, Vol. 66(3-4), 183-186.
- CBPP - Center on Budget and Policy Priorities (2014), "Today's Safety Net Cuts Poverty Nearly in Half, Provides Health Care to Millions and Has Long-Term Benefits for Children", in *Chart Book: The War on Poverty at 50, Section 3*, <<http://www.cbpp.org/cms/index.cfm?fa=view&id=4073>>, 10.02.2015.
- Cichoń, M. (2013), "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No.202): Can a six- page document change the course of social history?", *ISSA Review*, Vol. 66(3-4), 21-43.
- Cichoń, M. & C. Behrendt & V. Wodsak (2011), "The UN Social Protection Floor Initiative", Friedrich Ebert Stiftung, *International Policy Analysis*, 2-11, <<http://library.fes.de/pdf-files/iez/07814.pdf>>, 01.12.2013.
- Cichoń, M. & K. Hagemeyer (2007), "Chancing the Development Policy Paradigm: Investing in a Social Security Floor for All", *International Social Security Review*, 60 (2-3): 169-196, <<http://online.library.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-246X.2007.00275x/pdf>>, 01.12.2013.

- Deacon, B. (2013), "The social protection floor and global social governance: Towards policy synergy and cooperation between international organizations" *International Social Security Review*, 6(2-3), 57-59.
- Durán-Valverde, F. & J.F. Pacheco (2012), "Fiscal space and the extension of social protection: Lessons learnt from developing countries", *Extension of Social Security ESS Paper No. 33* (Geneva, ILO),
<<http://www.ilo.org/gimi/gess/RessFileDownload.do?ressourceId=34168>>, 10.12.2014.
- EC (2003), *Strengthening the social dimensions of the Lisbon Strategy: Streamlining open coordination in the field of social protection*, COM (2003) 261 Final,
<<http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2003/EN/1-2003-261-EN-F1-1.Pdf>>, 02.01.2014.
- Eclac (2010), Time for equality: closing gaps, opening trails. Thirty-third session of ECLAC, <http://reporsitorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/3066/S2010005_en.pdf?sequence=1>, 10.02.2014.
- Ehmke, E. & M. Skaletz (2009), "Strengthening social security in economic crises: The need for a social protection floor", *Fes Briefing Paper 14*, <<http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/06739.pdf>>, 10.02.2014.
- Erdut, Z. (2004), "Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika", *Çalışma ve Toplum*, 2004/2.
- EU Parliament's Committee on Development (2013), *Feasibility of social protection schemes in developing countries*, Directorate-General for External Policies of The Union Directorate Policy Department,
<http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/study_social_protecti/study_social_protection.pdf>, 15.03.2014.
- Ginneken, W. (2013), Civil Society and the Social Protection Floor, *International Social Security Review*, 6(2-3), 69-86.
- Hagemeger, K. & R. Mckinnon (2013), "The Role of National Social Protection Floors in Extending Social Security to All", *International Social Security Review*, Vol: 66(3-4), 9-10.
- Harris, E. (2013), "Financing Social Protection Floors: Considerations of Fiscal Space", *ISSA Review*, Vol: 66(3-4), 111-140.
- Harvey, P. (2009), "Social Protection in Fragile States: Lessons Learned", in: OECD (ed.) *Promoting Pro-Poor Growth: Social Protection*, Paris,
<<http://www.oecd.org/development/povertyreduction/43514563.pdf>>, 10.10.2013.
- Heller, S.P. (2005), "Understanding Fiscal Space", *IMF Policy Discussion Paper*, No: 05/4,
<<http://www.imf.org/external/pubs/ft/pdp/2005/pdp04.pdf>>, 20.04.2014.
- ILO (2006), *Social Security for All: Investing in Global Social and Economic Development*, Discussion Paper: 16, Geneva: Social Security Department,
<http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_secsoc_8928.pdf>, 10.10.2014.
- ILO (2008), "Can Low-Income Countries Afford Basic Social Security?", *Social Security Policy Briefings*, No: 3,
<http://www.unicef.org/socialpolicy/files/Can_low_income_countries_afford_basic_social_protection.pdf>, 12.01.2013.

- ILO (2009), *Building Decent Societies: Rethinking the Role of Social Security in State Building*, London, (Edit by Peter Townsend),
<[http://www.palgraveconnect.com/pc/polintstud2010/browse/inside/inline/9780230251052.pdf?chapterDoi=\\$%7Bchapter.getDoiWithoutPrefix%28%29%7D](http://www.palgraveconnect.com/pc/polintstud2010/browse/inside/inline/9780230251052.pdf?chapterDoi=$%7Bchapter.getDoiWithoutPrefix%28%29%7D)>, 10.10.2014.
- ILO (2009b), "Recovering from the crisis: A global jobs pact", *Adopted by the International Labour Conference*, 98th Session, Geneva, 2009,
<http://www.ilo.org/jobspace/WCMS_115076/lang--en/index.htm>, 15.10.2014.
- ILO (2010a), *World Social Security Report 2010/11: Providing Coverage in the Time of Crisis and Beyond*, Geneva: International Labour Office,
<<http://www.socialsecurityextension.org/gimi/gess/RessFileDownload.do?resourceId=15263>>, 01.02.2014.
- ILO (2011a), *Social Security for Social Justice and a Fair Globalization: Recurrent Discussion On Social Protection (Social Security) Under the ILO Declaration on Social Justice For a Fair Globalization*, Geneva: International Labour Office, 01.02.2014.
- ILO (2011b), "Resolution and Conclusions Concerning the Recurrent Discussion on Social Protection (socialsecurity)", *Adopted at the 100th Session of the International Labour Conference*, Geneva: International Labour Office,
<http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_162049.pdf>, 01.02.2014.
- ILO (2011c), "Social Protection Floor for a Fair and Inclusive Globalization", *Report of The Advisory Group Chaired by Michelle Bachelet*,
<http://www.ilo.org/public/english/protection/spfag/download/background/bachrep_en.pdf>, 01.02.2014.
- ILO (2011d), *Towards National Social Protection Floors, A policy note for the G20 Meeting of Labour and Employment Ministers*, <<http://www.oecd.org/els/48732216.pdf>>, 20.03.2014.
- ILO (2012a), *Social Security for All: Building Social Protection Floors and Comprehensive Social Security Systems: The Strategy of the International Labour Organization*, Geneva: International Labour Office, <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_213761.pdf>, 01.02.2014.
- ILO (2012b), *The Strategy of the International Labour Organisation – Social security for all*,
<<http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=34188>>, 01.03.2014.
- ILO (2013), *World Report on Child Labour: Economic vulnerability, social protection and the fight against child labour*, (Geneva),
<http://www.ilo.org/ipsec/Informationresources/WCMS_178184/lang--en/index.htm>, 20.06.2014.
- ILO (2014a), *World Social Protection Report 2014/15, Building Economic Recovery, Inclusive Development and Social Justice*, <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf>, 01.12.2014.
- ILO (2014b), *Maternity and paternity at work: Law and practice across the world* (Geneva),
<http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---ubl/documents/publication/wcms_242615.pdf>, 10.06.2014.

- IMF (2010), *Financial sector taxation: The IMF's report to the G-20 and background material*, Washington, DC, <www.imf.org/external/np/seminars/eng/2010/paris/pdf/090110.pdf>, 10.01.2014.
- IMF (2013), *Energy subsidy reform: Lessons and implications*, Washington, DC, <<http://www.imf.org/external/np/fad/subsidies/>>, 20.12.2014.
- ISSA (2012), *Return-to-work programmes: Supporting health and employability*, Social Policy Highlight No. 22 (Geneva), <<http://www.issa.int/details?uuid=c4133419-78dc-49f9-a005-4d74470d11ae>>, 20.07.2014.
- ISSA (2013), *Social security coverage extension in the BRICS: A comparative study on the extension of coverage in Brazil, the Russian Federation, India, China and South Africa* (Geneva), <<http://www.issa.int/content/download/176183/3493137/file/2-BRICS-report.pdf>>, 15.07.2015.
- Kapar, R. (2006), *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, Birleşik Metal İş Yayın No: 17/205.
- Kapar, R. (2015), "Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Koruma Tabanları Yaklaşımı", *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, Nisan, S. 1, 181-209.
- Kulke, U. & E.S. Guilbalt (2013), "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No: 202): Completing the Standards to Close the Coverage Gap", *International Social Security Review*, Vol: 66, 89-93.
- Lagarde, C. (2011), "Don't let fiscal brakes stall global recovery", in: *Financial Times*, 15 Aug, <<http://www.ft.com/cms/s/0/315ed340-c72b-11e0-a9ef-00144feabdc0.html#axzz30yG76vCO>>, 30.03.2015.
- Midgley, J. (2013), "Social Protection and Social Policy: Key Issues and Debates", *Journal of Policy Practice*, Vol: 2, 8-24, <<http://dx.doi.org/10.1080/15588742.2012.624061>>, 02.04.2014..
- Niyenti, M. & L.G. Mpedi (2012), *The Impact of SADC Social Protection Instruments On The Setting Up Of a Minimum Social Protection Floor In Southern African Countries*, Vol. 15, No:1, <http://www.nwu.ac.za/sites/www.nwu.ac.za/files/files/p-per/issuepages/2012volume15no1/2012%2815%291NyentiMpedi_article.pdf>, 01.04.2014.
- OECD (2009), *Promoting Pro-Poor Growth Social Protection*, <<http://www.oecd.org/development/povertyreduction/43514563.pdf>>, 20.02.2014.
- OECD (2013a), *Pensions at a Glance 2013: Retirement-income systems in OECD and G20 countries* (Paris), <<http://www.oecd.org/pensions/pensionsataglance.htm>>, 20.06. 2014.
- OECD (2013b), *Development Co-operation Report 2013: Ending Poverty*, Paris, <www.oecd.org/dac/dcr2013.htm>, 20.12.2014.
- OECD (2014), "Fragile States 2014: Domestic revenue mobilisation", Paris, <<http://www.oecd.org/dac/incaf/resourceflowstofragilestates.htm>>, 15.09.2014.
- OHCHR (2012), "Thematic study on the work and employment of persons with disabilities", *Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, A/HRC/22/25 (Geneva), <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/A-HRC-22-25_en.pdf>, 15.09.2014.
- Ortiz, I. & M. Cummins (2012), *A recovery for all: Rethinking socio-economic policies for children and poor households* (New York, UNICEF, Division of Policy and Practice), <www.unicef.org/socialpolicy/files/A_Recovery_for_All_FINAL_Web.pdf>, 15.10.2014.

- Recommendation 202 published as a text in: ILO (2012), *The Strategy of the International Labour Organisation – Social security for all*, <<http://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=34188>>, 20.02.2013.
- Scheil, A. & B. Adlung (2012), "Can the European elderly afford the financial burden of health and long-term care? Assessing impacts and policy implications", *Extension of Social Security ESS Paper No. 31* (Geneva, ILO), <<http://www.ilo.org/gimi/gess/ShowRessource.action?ressource.ressourceId=30228>>, 15.07.2015.
- Scheil, A. & B. Adlung (2013), "Gaps in social protection for health care and long-term care in Europe: Are the elderly faced with financial ruin?", in: *International Social Security Review*, Vol. 66, No. 1, <<http://dx.doi.org/10.1111/issr.12001>>, 20.08.2014.
- Sumner, A. (2010), "Global Poverty and the New Bottom Billion: What if Three-quarters of the World's Poor Live in Middle-income Countries?", Institute of Development Studies, *Working Paper No:2010/349*, <<http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/Wp349.pdf>>, 15.02.2014.
- UN (2012), *UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda*, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/16_social_protection.pdf>, 20.04.2013.
- UN (2014), *The Millennium Development Goals Report*, <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/MDG/english/UNDP_MDGReport_EN_2014Final1.pdf>, 15.01.2014.
- UNICEF (2012), *Integrated Social Protection Systems: Enhancing Equity for Children*, New York, <[http://www.unicef.org/socialprotection/framework/files/Full_Social_Protection_Strategy_Framework_low_res\(1\).pdf](http://www.unicef.org/socialprotection/framework/files/Full_Social_Protection_Strategy_Framework_low_res(1).pdf)>, 01.02.2014.
- UNDP (2011), *Illicit financial flows from the least developed countries: 1990–2008*, New York, <http://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2014/05/IFFs_from_LDCs_web.pdf>, 15.02.2014.
- UNRISD (2008), *Cash Transfers, Social Protection and Poverty Reduction*, <[http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=207C8A9E75D293EAC12574FE003A4780&parentdoctype=paper&netitpath=80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/207C8A9E75D293EAC12574FE003A4780/\\$file/draft_Slater.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=207C8A9E75D293EAC12574FE003A4780&parentdoctype=paper&netitpath=80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/207C8A9E75D293EAC12574FE003A4780/$file/draft_Slater.pdf)>, 10.10.2013.
- WHO (2010), "Constraints to scaling up the health Millennium Development Goals: Costing and financial gap analysis", *background document* for the Taskforce on Innovative International Financing for Health Systems (Geneva), <http://www.who.int/choice/publications/d_ScalingUp_MDGs_WHO_report.pdf>, 15.02.2014.
- World Bank (2012), *Resilience, Equity and Opportunity Social Protection and Labour Strategy*, Washington, D.C. <http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/280558-1274453001167/7089867-1279223745454/7253917-1291314603217/spl_strategy_summary_consultations_report.pdf>, 01.02.2014.
- World Bank (2014), *World Development Report 2014: Risk and opportunity – Managing risk for Development*, Washington, D.C., <<http://go.worldbank.org/OSAT4FHFP0>>, 28.05.2015.

Yenilenebilir Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G-20 Ülkeleri¹

İbrahim BAKIRTAŞ, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Aksaray University, Turkey; e-mail: ibakirtas@aksaray.edu.tr

Mümin Atalay ÇETİN, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Aksaray University, Turkey; e-mail: atalaycetin@aksaray.edu.tr

The Relationship between Renewable Energy Consumption and Economic Growth: G-20 Countries²

Abstract

The main purpose of this study is to determine the effects of an increase in real income per capita on renewable energy consumption per capita during 1992 and 2010. The panel cointegration analysis results of this study points out the existence of a long run relationship among renewable energy consumption and economic growth for G-20 countries. Afterwards the direction of this long run relationship is estimated by panel model estimators. In this regard it is found that 1% increase in real GDP per capita causes a 0,56%, 79% and 0,59% increase in renewable energy consumption per capita respectively for POLS, REM and FGLS analysis. According to the ECM results, renewable energy consumption per capita increases while real GDP per capita rises in the long term for approximately 33% of the sample.

Keywords : Environmental Kuznets Curve, Panel Data Analysis, G-20 Countries, Renewable Energy, Economic Growth.

JEL Classification Codes : Q50, Q56, Q57, Q43.

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, 1992-2010 yıllarında, G-20 ülkeleri için kişi başına gelirden meydana gelen artışın kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde nasıl bir değişim meydana getirdiğini ortaya koymaktır. Panel eş bütünleşme analiz sonuçları G-20 ülkelerinde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra ise elde edilen bu uzun dönemli ilişkinin yönü panel model tahminlerini yardımıyla ortaya konmuştur. Kişi başına reel GSYİH’da meydana gelen %1’lik artışın, kişi başına

¹ Bu çalışma 12-15 Mayıs 2015 tarihlerinde Amsterdam’da yapılan 16th International Academic Conference (IISES-2015)’da özet metin olarak sunulmuştur.

² An earlier version of this paper was presented in 16th International Academic Conference (IISES-2015) in Amsterdam on 12th and 15th May 2015.

yenilenebilir enerji tüketiminde; POLS analizine göre %0.56’lık, REM analizine göre %0.79’luk ve FGLS analizine göre %0.59’luk bir artışa neden olduğu saptanmıştır. Diğer yandan ECM analizi örneklem grubunun yaklaşık %33’ünde ekonomik büyümenin yenilenebilir enerji tüketimini arttırdığı saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler : Çevresel Kuznets Eğrisi, Panel Veri Analizi, G-20 Ülkeleri, Yenilenebilir Enerji, Ekonomik Büyüme.

1. Giriş

Enerji tüketimine bağlı sera gazı (karbon dioksit (CO₂), sülfür oksit (SO₂) vb.) salınımı birçok araştırmacıya göre çevre kirliliği, ozon seyrekleşmesi, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi çevresel sorunların temel nedenidir (Nordhaus, 1991; Pearce, 1991; Solomon et al., 2008). Uluslararası Enerji Ajansı’nın (IEA) Dünya Enerji Görünümü (WEO)- 2014 adlı çalışmasına göre dünya genelinde CO₂ emisyonu 2011 yılından beri %1,2 oranında artmıştır ve bu artış yaklaşık olarak 400 milyon ton CO₂ gazı salınımına eş değer olmaktadır.

İktisat literatüründe, Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi uzun dönemde CO₂ emisyonunun, kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artışla birlikte azalacağını ileri sürmektedir. Her ne kadar bu iktisadi fenomen ilk olarak Grossman ve Krueger (1991) tarafından ileri sürülmüşse de Çevresel Kuznets Eğrisi’nin temelleri Kuznets (1955) tarafından atılmıştır. Kuznets (1955) kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artışın, ilk aşamada gelir adaletsizliğini artıracak ancak ekonomik büyümenin ileri safhalarında kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artışla birlikte gelir adaletsizliğinin de azalacağını ifade etmiştir. 90’ların başında kişi başına düşen gelir düzeyi ile gelir adaletsizliği arasında uzun dönemde var olduğu ifade edilen ters U biçimindeki ilişki, çevre kirliliği ile kişi başına düşen gelir düzeyi arasında da tespit edilmiştir (Bakırtaş vd., 2014). Grossman ve Krueger (1991, 1995), Shafik ve Bandyopadhyay (1992), Panayotou (1993, 1997), Shafik (1994), Selden ve Song (1995) iktisadi kalkınmanın ilk aşamalarında kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artışın, kişi başına düşen CO₂ emisyon düzeyini de arttıracak ancak kalkınmanın ileri safhalarında gelir düzeyinde meydana gelen artışın CO₂ emisyon düzeyinde azalmaya neden olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu durumun temel nedeni, kalkınmanın ilk safhalarında politika yapıcılarının yalnızca ekonomik çıktı düzeyine ve istihdam hedeflerine odaklanması ve mevcut fosil yakıt tüketimine dayanan endüstriyel yapının yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüşümünün oldukça maliyetli olmasıdır. Ancak ekonomik kalkınmanın ileri safhalarında kişi başına gelir düzeyinde meydana gelen artışla birlikte bireylerin çevresel konulara ilişkin duyarlılıkları artacak ve politika yapıcılar uygulamaya sundukları yasal düzenlemeler ile çevrenin korunmasına ilişkin aktif rol üstleneceklerdir (Dinda, 2004). Bu bilgiler ışığında Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinden hareket edildiğinde, kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelecek olan artışın, uzun dönemde yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebi arttırması ve bu yolla çevre dostu enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimi içerisindeki paylarını artması beklenecektir.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda ifade edilen görüşler temel alınarak, G-20 ülke grubuna dâhil 18 ülke için; 1992-2010 yılları arasında, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH arasındaki uzun dönem ilişkisini panel veri analiz tekniklerini kullanarak incelemektir. Bu çalışmada gerçekleştirilen panel eş bütünleşme testi, G-20 ülkeleri için kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koymak için kullanılırken, iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin yönü panel model tahmincileri yardımıyla tespit edilecektir. Ancak bu çalışmada kullanılan model tahmincilerinden havuzlanmış en küçük kareler (POLS) ve tesadüfî etkiler (REM) modelleri, veri setlerinde yatay kesitsel bağımlılık, serisel korelasyon ve değişen varyans problemlerinin olmadığı varsayımlarına dayandırılmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu çalışmada kullanılan panel veri setinde yukarıda ifade edilen bu üç temel sorunun varlığı; Friedman (1937) ve Pesaran (2004) tarafından ortaya atılan yatay kesitsel bağımlılık testleri, Wiggins ve Poi (2001) tarafından ortaya atılan LM panel değişen varyans testi ve Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) tarafından ortaya atılan serisel korelasyon testi yardımıyla araştırılmıştır. Bu çalışmada paneller arası değişen varyans sorununu ortadan kaldırmak için Parks (1967) tarafından geliştirilen uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) modeli tahmin edilerek, kişi başına yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın, kişi başına düşen reel GSYİH’da meydana getireceği etki tespit edilecektir.

Bu çalışma beş bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler; çalışmanın önemi ve amacını ortaya koyan ilk bölüm, yenilenebilir enerji tüketimiyle kişi başına düşen gelir düzeyi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyen çalışmalara dair genel literatür değerlendirmelerinin yapıldığı ikinci bölüm, çalışmanın metodolojisi ya da bir başka deyişle analizde kullanılan veri seti ve ekonometrik uygulama tekniği hakkında bilgilerin verildiği üçüncü bölüm, araştırmanın analiz sonuçları ve bu sonuçlara ilişkin yorumlamaların yapıldığı dördüncü bölüm ve elde edilen bulguların tartışıldığı sonuç bölümüdür.

2. Literatür

Çevre ekonomisi literatüründe yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen gelir düzeyi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Literatürdeki çalışmaların büyük bölümü yukarıdaki ifade edilen iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiyi panel veri ve zaman serisi analiz tekniklerini kullanarak incelemişlerdir. Tablo 1’de yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyen çalışmalar özetlenmiştir.

Tablo: 1
Yenilenebilir Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Çalışma	Metodoloji	Zaman Aralığı	Örneklem Grubu	Sonuç
Chien ve Hu (2008)	Yapısal Eşitlik Modeli (SEM)	2003	116 ülke	Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile sermaye bilgisi arasında doğrudan bir ilişki mevcutken, GSYİH ile anlamlı ve doğrudan bir ilişki bulunamamıştır.
Sadorsky (2009)a	Panel birim kök testleri, FMOLS ve DOLS panel model tahminçileri, ECM ve SUR analiz teknikleri	1994-2003	18 yükselen Piyasa ekonomisi	Uzun dönemde kişi başına gelirde meydana artış yenilenebilir enerji tüketimini de artırmaktadır.
Sadorsky (2009)b	Panel birim kök testleri, FMOLS ve DOLS panel model tahminçileri, ECM ve SUR analiz teknikleri	1980-2005	G-7 ülkeleri	Uzun dönem zarfında reel GSYİH’da ve CO ₂ emisyonunda meydana gelen artış yenilenebilir enerji tüketimini pozitif yönde etkilerken, petrol fiyatlarındaki artışların yenilenebilir enerji tüketimine negatif bir etkisi söz konusudur.
Apergis ve Payne (2010)a	Panel birim kök testleri, Panel Pedroni eş bütünleşme analizi, FMOLS panel model tahminçisi, ECM ve Panel nedensellik analizleri	1992-2007	13 Avrasya ülkesi	Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimleri ile ekonomik büyüme arasında, kısa ve uzun dönemde, karşılıklı bir Granger nedensellik tespit edilmiştir.
Apergis ve Payne (2010)b	Panel birim kök testleri, Panel Pedroni eş bütünleşme analizi, FMOLS panel model tahminçisi, ECM ve Panel nedensellik analizleri	1985-2005	OECD ülkeleri	Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında, kısa ve uzun dönemde, karşılıklı bir Granger nedensellik tespit edilmiştir.
Apergis et al. (2010)c	Panel birim kök testleri, LLL eş bütünleşme analizi, ECM ve panel nedensellik analizleri	1984-2007	19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	Sera gazı salımları, nükleer enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. CO ₂ emisyonu ile yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi arasında uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır.
Apergis ve Payne (2011)a	Panel birim kök testleri, Panel Pedroni eş bütünleşme analizi, FMOLS panel model tahminçisi, ECM ve Panel nedensellik analizleri	1980-2006	6 Orta Amerika Ülkesi	Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında, kısa ve uzun dönemde, karşılıklı bir nedensellik tespit edilmiştir.
Menegaki (2011)	Tek-yönlü tesadüfî etkiler modeli (REM), ECM ve Panel nedensellik analizleri	1997-2007	27 Avrupa ülkesi	Yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönem zarfında herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.
Fang (2011)	OLS model tahminçisi	1978-2008	Çin	Yenilenebilir enerji tüketimi arttıkça reel GSYİH ve kişi başı reel GSYİH’nın da arttığı saptanmıştır.
Menyah ve Wolde-Rufael (2011)	Granger nedensellik analizi	1960-2007	ABD	Yenilenebilir enerji tüketiminden CO ₂ emisyonuna doğru herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir.
Apergis ve Payne (2011)b	Panel birim kök testleri, Panel Pedroni eş bütünleşme analizi, FMOLS panel model tahminçisi, ECM ve Panel nedensellik analizleri	1990-2007	25 Gelişmiş, 55 Gelişmekte olan ülke	Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimleri ile ekonomik büyüme arasında, kısa ve uzun dönemde, karşılıklı bir nedensellik tespit edilmiştir.
Tugcu et al. (2012)	Panel birim kök testleri, ARDL eş bütünleşme analizi ve Panel nedensellik analizi	1980-2009	G-7 ülkeleri	Fransa, İtalya, Kanada ve ABD için kişi başına gelir ile yenilenebilir enerji tüketimi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamazken, İngiltere ve Japonya için tek yönlü bir nedensellik, Almanya için ise bu iki değişken arasında karşılıklı nedensellik saptanmıştır.
Apergis ve Payne (2012)	Panel birim kök testleri, Panel Pedroni eş bütünleşme analizi, FMOLS panel model tahminçisi, ECM ve Panel nedensellik analizleri	1990-2007	80 ülke	Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimleri ile ekonomik büyüme arasında, kısa ve uzun dönemde, karşılıklı bir Granger nedensellik tespit edilmiştir.
Ocal ve Aslan (2013)	Panel birim kök testleri, ARDL eş bütünleşme analizi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi	1990-2010	Türkiye	Yenilenebilir enerji tüketiminde meydana gelen artışın ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan ekonomik büyümeye yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı tespit edilmiştir.
Pao ve Fu (2013)	Zaman serisi birim kök testleri, Zaman serisi eş bütünleşme analizi ve ECM ve nedensellik analizleri	1980-2010	Brezilya	Hidroelektrik olmayan yenilenebilir enerji tüketiminden (NREC) ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuşken, toplam enerji tüketimi (TREC) ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik tespit edilmiş ve son olarak ekonomik büyümenden NREC ve TREC’e doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı ortaya konmuştur.

Tablo 1’e göre mevcut literatürde yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki, G-20 ülkeleri örneklem grubu için, EKC hipotezi çerçevesinde incelenmemiştir. G-20 ülkeleri örneklem grubu dünya çapında en büyük ve

gelişmiş 19 ekonomiyi içermesi dolayısıyla, kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelecek olan artışların yenilenebilir enerji tüketiminde meydana getireceği uzun dönem etkinin net bir şekilde görülebileceği bir örneklem grubudur. Bu özelliği nedeniyle G-20 ülkeleri örneklem grubu için, panel eş bütünleşme ve panel model tahmincileri yardımıyla, uzun dönemde kişi başına düşen reel GSYİH’da meydana gelen artışların, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde meydana getireceği değişimler incelenecek ve çalışmanın üçüncü bölümünde panel veri seti ve ekonometrik yöntem hakkında bilgiler verilecektir.

3. Panel Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

3.1. Panel Veri Seti

Bu çalışma G-20 ülkeleri için, EKC hipotezi çerçevesinde, kişi başına reel GSYİH’da meydana gelecek olan bir artışın, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde uzun dönemde yol açacağı etkiyi tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda G-20 ülkelerine ait kişi başına düşen reel GSYİH (2005 ABD \$ cinsinden) verisi Dünya Bankası veri setinden elde edilmiştir. Diğer yandan G-20 ülkeleri için toplam yenilenebilir elektrik enerjisi tüketimi (milyar kilowatt/saat cinsinden) verileri ABD Enerji Bakanlığı (EIA)’nın veri setinden, nüfusa (milyon kişi cinsinden) ilişkin veriler ise Dünya Bankası veri setinden derlenmiştir. Ayrıca kişi başına düşen yenilenebilir elektrik enerjisi tüketimi, her bir ülke için toplam yenilenebilir elektrik enerjisi verisinin nüfus değerlerine bölünmesiyle elde edilmiştir. Bunlara ek olarak yıllık panel veri setleri 1992-2010 yılları arasında kapsamaktadır. Panel veri setine dâhil edilen tüm veriler doğal logaritma cinsinden analizlerde kullanılmıştır. Bu çalışmada, EIA ’nın veri setinden hareketle, 1992-2010 yılları arasında, Suudi Arabistan’a ait herhangi bir yenilenebilir elektrik enerjisi tüketimine ulaşamadığından ve Avrupa Konseyi analizin dışında tutulduğundan, G-20 ülke grubunda yer alan 18 ülke ekonometrik analize dâhil edilmiştir.

3.2. Panel Veri Analizi

Ekonometrik veri setleri zaman serisi, kesit veri ve her ikisinin birleşiminden oluşan havuzlanmış panel veri olarak üçe ayrılmaktadır. Panel veriler aynı yatay kesit birimlerinin zaman içerisindeki değişimlerini de içermektedir. Bu nedenle panel veri analizi, zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler kullanılarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesidir (Gujarati & Porter, 2009; Wooldridge, 2002). Bir panel veri setinde her birim aynı gözlem sayısına sahipse, bu panel veri setinin dengeli panel olduğu, ancak bazı verilerin gözlem sayısında eksiklikler mevcutsa bu panel veri setinin dengesiz panel olduğu ifade edilmektedir (Matyas & Sevestre, 2008; Wooldridge, 2002).

Genel bir panel veri modeline ilişkin matematiksel eşitlik aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_i X_{it} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, N \quad (1)$$

Yukarıdaki eşitlikte Y ; bağımlı değişkeni, X_k ; bağımsız değişkeni, a ; sabit katsayısını, β ; eğim parametrelerini ve u ; hata terimini ifade etmektedir. Diğer yandan i alt indisi zaman dilimini (gün, ay, yıl gibi) göstermektedir (Tatoğlu, 2012). Ayrıca eşitlik 1’de yer alan u_{it} hata teriminin tüm zaman ve birimler için bağımsız ve $u_{it} \approx \text{IID} (0, \sigma^2)$ şeklinde dağılım gösterdiği varsayılmaktadır (Maddala, 1992).

Literatürde birçok araştırmacı panel veri modellerinin diğer analiz tekniklerine göre sahip olduğu avantajları sıralamışlardır. Bu avantajlardan ilki panel veri analizlerinde, zaman serilerinden ve kesit verilerden farklı olarak çok sayıda ülkenin analize birlikte dâhil edilebilmesidir. Diğer bir avantaj ise panel veri analizinin, zaman serisi verilerine ya da kesit verilere kıyasla karmaşık davranışsal modelleri kurmada ve test etmede daha başarılı olmasıdır. Panel veri analizine ilişkin üçüncü bir avantaj, panel verilerin saf kesit veri ya da saf zaman serisi analizlerinde tespit edilemeyen etkileri saptamak ve ölçmek konusunda daha başarılı olmasıdır. Bunlara ek olarak panel veri analizine ilişkin en önemli avantajlardan bir diğeri ise bireylere ait davranışsal değişikliklerin modellenmesinde daha fazla esneklik sunabilmesidir. Ayrıca panel veri analizi diğer analiz tekniklerinden farklı olarak bireysel heterojenliği kontrol edilebilmektedir. Diğer yandan panel veri analizlerinde dinamik düzenlemelere ilişkin daha iyi sonuçlar elde edilebilmektedir. Panel veri analizlerine ilişkin diğer bazı önemli avantajlar ise bu analiz tekniği sayesinde daha aydınlatıcı bilgi elde edilebilmesi, daha fazla olasılığa ulaşılması, değişkenler arasındaki doğrusal bağlantının azaltılması, serbestlik derecesinin artması ve daha etkin sonuçların elde edilmesi olarak gösterilebilir (Hsiao, 2003; Baltagi, 2010; Tari, 2010; Greene, 2012).

Açıklayıcı değişkenler arasında bağımlı veya bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin olmadığı panel veri modelleri statik modeller olarak adlandırılmaktadır. Statik panel veri analizlerinde, havuzlanmış panel veri (POLS), sabit etkiler (FE) ve tesadüfi etkiler (RE) model tahmincileri kullanılmaktadır. Havuzlanmış panel veri model tahmincisi yatay kesit verilerin homojen olduğu durumlarda tercih edilmekle birlikte, veri setinde yer alan birimlere özgü veya zamana özgü etkiler sabit olarak varsayıldığında sabit etkiler modeli yardımıyla analiz gerçekleştirilecektir. Diğer yandan birimlere veya zamana özgü etkiler modele hata teriminin bileşeni olarak dâhil edildiğinde tesadüfi etkiler model tahmincisi kullanılmaktadır (Baltagi, 2005; Gujarati & Porter, 2009).

Bu bağlamda eşitlik 2 ve 3 sırasıyla sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinin matematiksel tanımlamalarını ortaya koymaktadır.

Sabit etkiler modeli,

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_k x_{kit} + u_{it} \quad i = 1 + \dots N, \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

Tesadüfi etkiler modeli,

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \beta_k x_{kit} + (\alpha_i + u_{it}) \quad i = 1 + \dots N, t = 1, \dots T \quad (3)$$

biçiminde ifade edilmektedir (Arrelano, 2004; Taş et al., 2014).

Bu bilgilerden hareketle bölgesel etkinin veya zaman etkisinin açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olup olmamasına bağlı olarak FE veya RE model tahmincilerinden hangisinin tercih edileceğine Hausman (1978) tarafından geliştirilmiş olan spesifikasyon testi yardımıyla karar verilmektedir. Bu bağlamda Hausman test istatistiğine göre, modeldeki bağımsız değişkenler ile gözlemlenemeyen grup etkileri arasında bir korelasyon yoksa RE model tahmincisinin daha tutarlı sonuçlar vermesi beklenecektir. Diğer yandan statik panel veri model tahminlerine geçmeden önce, mevcut panel veri setinde, parametrelerde etkinlik kaybına ve standart hataların yanlış tahmin edilmesine neden olabilecek üç temel sorun vardır. Bu sorunlar, panel veri setinde serisel korelasyonun, değişen varyansın ve yatay kesitsel bağımlılığın var olmasıdır. Bu bağlamda panel veri setinde serisel korelasyon sorunu Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) tarafından geliştirilen serisel korelasyon testi yardımıyla araştırılmaktadır. Bu test sonucunda elde edilen test istatistiğine ait olasılık değerinin %5’ten büyük olması durumunda H_0 hipotezi red edilemez ve panel veri setinde serisel korelasyonun olmadığı ifade edilecektir. Diğer yandan panel veri setinde değişen varyans sorunun varlığı Wiggins ve Poi (2001) tarafından ortaya konan değişen varyans testi ile incelendiğinde, test istatistiğine ait olasılık değeri %5’ten büyükse H_0 hipotezi red edilemez ve mevcut panel veri setinde değişen varyans sorunun olmadığı ifade edilir. Son olarak panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı sorunun olup olmadığı Friedman (1937) ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen testler yardımıyla incelendiğinde, ulaşılan test istatistiklerine ait olasılık değerleri %5’ten büyükse H_0 hipotezi red edilemez ve panel veri setinde yatay kesitsel bağımlılık sorunun olmadığı ifade edilir. Bu bağlamda literatürde panel veri modelinde bu sorunlardan birinin veya birkaçının varlığı tespit edildiğinde, bu sorunların ortadan kaldırılması ve daha sağlıklı sonuçların elde edilebilmesi için Parks (1967) tarafından geliştirilen uygun genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) veya Beck ve Katz (1995) tarafından ortaya atılan standart hataları düzeltilmiş panel (PCSE) yöntemleri kullanılmaktadır.

4. Ampirik Bulgular ve Değerlendirme

EKC hipotezinden hareketle, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmeden önce, bu iki veri setinde panel birim kökün varlığı araştırılacaktır. Ancak kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH verileri için panel birim kök testleri araştırılmadan önce, panel veri setinde yatay kesitler arasındaki bağımlılık, Friedman (1937) ve Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testleri yardımıyla incelenmiştir. Tablo 4’de görüleceği üzere panel veri setinde yatay kesit bağımlılığına rastlanmamıştır. Panel veri setinde birimler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edilemediği için kişi başına düşen

yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH verilerinde birim kökün varlığı birinci nesil birim kök testleri yardımıyla araştırılmıştır.

Çalışmada kullanılan panel veri seti dengesiz (unbalanced) panel olduğu için, yukarıda ifade edilen iki değişken için durağanlık Im et al. (2003) tarafından ileri sürülen IPS ve Choi (2001) tarafından geliştirilen Fisher ADF ve Fisher PP birim kök testleri yardımıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, çalışmaya dâhil edilen 18 ülke için, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH verilerine ilişkin panel birim kök test sonuçları, serilerin birinci dereceden farklarının durağan olduğunu ortaya çıkarmıştır. Panel birim kök testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de özetlenmiş olup, Tablo 2’in ikinci sütununda IPS test istatistiğine ait sonuçlar, üçüncü ve dördüncü sütunda ise Fisher ADF ve Fisher PP test istatistiklerine ait sonuçlar ortaya konmuş ve parantez içerisinde olasılık değerleri verilmiştir.

Tablo 2’de kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi (lnRen) ve kişi başına düşen reel GSYİH (lnY) verilerine ilişkin birim kök testleri hesaplanırken, optimum gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Bu bağlamda lnRen verisi düzeyde ve üçüncü gecikmede IPS ve Fisher ADF test sonuçlarına göre durağan değilken, Fisher PP testinde %5 anlamlılık düzeyinde durağan bulunmuştur. Diğer yandan lnY verisi düzeyde ve üçüncü gecikmede IPS, Fisher ADF ve Fisher PP testi için durağan bulunmamıştır.

Tablo: 2
Panel Birim Kök Test Sonuçları (Düzeyde ve 3. Dereceden Gecikme)

	IPS		Fisher ADF		Fisher PP	
	lnRen	lnY	lnRen	lnY	lnRen	lnY
G-20	-0.7117	5.4062	29.0275	19.5231	54.7194**	17.3929
ülkeleri	(0.2383)	(1.0000)	(0.7886)	(0.9885)	(0.0236)	(0.9962)

*Not: *, **, *** ifadeleri sırasıyla istatistiksel olarak %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Olasılık değerleri ise parantez içerisinde verilmiştir.*

Birim kök test sonuçlarından hareketle kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ve kişi başına düşen reel GSYİH verilerinin düzeyde ve üçüncü gecikmede durağan olmadıkları tespit edildikten sonra, bu iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Pedroni (1999) tarafından geliştirilen panel eş bütünleşme testi yardımıyla incelenmiştir. Bu bağlamda Tablo 3, analizde yer alan 18 ülkenin lnRen ve lnY verileri için Pedroni panel eş bütünleşme test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo: 3
Pedroni Panel Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Pedroni Panel Eş Bütünleşme Test İstatistikleri							
	Panel-v	Panel-rho	Panel PP	Panel ADF	Group -rho	Group PP	Group ADF
G-20	1.5833*	-6.2594***	-7.1596***	-7.3478***	-2.1591**	-4.7082***	-5.6776***
ülkeleri	(0.0567)	(0.0000)	(0.0000)	(0.0000)	(0.0154)	(0.0000)	(0.0000)

*Not. *, **, *** ifadeleri sırasıyla istatistiksel olarak %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Olasılık değerleri ise parantez içerisinde verilmiştir.*

Tablo 3’den de görülebileceği üzere, Pedroni panel eş bütünleşme analizine ait yedi test istatistiğinin yedisi de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu bağlamda Pedroni panel eş bütünleşme test istatistiklerinden Panel-rho, Panel PP, Panel ADF, Group PP ve Group ADF test istatistikleri %1 anlamlılık düzeyinde, Group-rho test istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde ve Panel-v test istatistiği %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu durumda Tablo 2’de ifade edilen Pedroni panel eş bütünleşme sonuçları lnRen ve lnY verileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada Pedroni panel eş bütünleşme analizi gerçekleştirildikten sonra, kişi başına düşen reel GSYİH’da meydana gelen artışın kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimini nasıl etkileyeceğini açıklamak için panel veri model tahmincilerinden havuzlanmış en küçük kareler (POLS) tahmincisi ve literatürde çokça tercih edilen iki statik doğrusal panel veri analiz tekniği olan sabit etkiler (FE) veya tesadüfi etkiler (RE) model tahmincileri kullanılacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere bölgesel etkinin açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olup olmamasına bağlı olarak FE veya RE model tahmincilerinden hangisinin tercih edileceğine Hausman (1978) tarafından geliştirilmiş olan spesifikasyon testi yardımıyla karar verilmektedir. Tablo 4’te görüleceği üzere Hausman test istatistiğine ait olasılık değerinin 0.27 olduğu tespit edilmiş ve böylece H_0 hipotezi red edilmemiş ve bu çalışmada RE model tahmincisi tercih edilmiştir. Ancak hem POLS hem de RE model tahmincileri serilerde yatay kesit bağımlılığı, serisel korelasyon ve değişen varyans probleminin olmadığı temel varsayımına dayanmaktadır (Nargeleçekenler, 2011). Bu noktadan hareketle bu çalışmada panel veri model tahminlerine geçmeden önce, mevcut panel veri setinde, parametrelerde etkinlik kaybına ve standart hataların yanlış tahmin edilmesine neden olabilecek bu üç temel sorun araştırılmıştır. Bu sorunlardan ilki serisel korelasyon problemidir. Tablo 4’te görüleceği üzere Wooldridge (2002) ve Drukker (2003) serisel korelasyon test sonucu veri setinde serisel korelasyon probleminin olmadığını ifade etmektedir. Diğer yandan panel veri setinde karşılaşılması muhtemel bir diğer sorun olan yatay kesit bağımlılığı, daha önce de ifade edildiği gibi, Friedman (1937) ve Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testleri ile sınanmış ve veri setinde yatay kesit bağımlılığı olmadığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak panel veri setinde karşılaşılması muhtemel üçüncü bir sorun ise değişen varyans sorunudur. Tablo 4’te ifade edildiği üzere, panel veri setinde değişen varyans sorunu Wiggins ve Poi (2001) tarafından ortaya konan Lagrange çarpanı (LM) test istatistiği yardımıyla test edilmiş ve veri setinde değişen varyans probleminin olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada ilk olarak değişen varyans ve ardışık

korelasyon sorununa karşı dirençli RE (Robust) model tahmincisi kullanılmıştır. Daha sonra ise serisel korelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılıklarına ilişkin test sonuçlarından hareketle, Parks (1967) tarafından geliştirilen değişen varyans sorununa dirençli uygulanabilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS (hetero)) yöntemi kullanılarak panel regresyon modeli tahmin edilmiştir.

Tablo: 4
Panel Model Tahminleri (Bağımlı Değişken: Kişi Başına Düşen Yenilenebilir Enerji Tüketimi-Lnren)

G-20 ülkeleri				
	Pooled OLS	RE	RE (Robust)	FGLS (hetero)
lnY	0.56*** (11.28)	0.79*** (11.04)	0.79*** (5.83)	0.59*** (58.16)
R ²	0.27	0.27	0.27	(-)

F-test istatistiği= 127.34

Pesaran yatay kesit bağımlılık testi= -0.630, [1.47]

Friedman yatay kesit bağımlılık testi= 6.44 [0.99]

Hausman test m-istatistiği= 1.21, [0.27]

LM değişen varyans test istatistiği= 558.82*** [0.000]

Wooldridge serisel korelasyon test istatistiği = 1.241, [0.28]

Not: *, **, *** ifadeleri sırasıyla istatistiksel olarak %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. t istatistik değerleri yuvarlak parantez, olasılık değerleri ise köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 4 panel model tahminlerine ilişkin sonuçları göstermektedir. Tablo 4'teki sonuçlardan hareket edildiğinde POLS analizine göre kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelen %1'lik bir artış, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde %0.56'lık bir artışa neden olmaktadır. Diğer yandan RE ve RE (Robust) analizlerine göre kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelen %1'lik bir artış, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde %0.79'luk bir artışa neden olmaktadır. Son olarak FGLS (hetero) analiz sonuçları ise kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelen %1'lik bir artışın, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde %0.59'luk bir artışa neden olacağını ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuçlar, analizde yer alan G-20 örneklem grubuna dâhil 18 ülkede, EKC hipotezi ile uyumlu olarak, uzun dönemde kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelen artışların yenilenebilir enerji tüketimini arttıracaklarını göstermektedir.

Bu çalışmada panel model tahmincilerine ilişkin bulgular değerlendirildikten sonra analize dâhil edilen 18 ülkenin her birine ait uzun dönem gelir esneklikleri hata terimi modeli (ECM) kullanılarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda Tablo 5, G-20 ülkeleri örneklem grubunda yer alan 18 ülkenin her birine ait uzun ve kısa dönem yenilenebilir enerji tüketiminin gelir esneklik ve hata terimi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo: 5
Ülkeler İçin Uzun ve Kısa Dönemde Yenilenebilir Enerji Tüketiminin Gelir Esnekliği

Ülkeler	Uzun dönem		Kısa Dönem		Hata Düzeltme Terimi (ECT)	
	lnY		lnY'deki değişim			
<i>G-20 ülkeleri</i>						
Arjantin	0.1661	(0.11)	0.0411	(0.05)	-0.4663*	(-1.80)
Avustralya	0.0945	(0.68)	-0.2448	(-0.18)	-0.8210***	(-2.68)
Brezilya	1.2188***	(8.08)	-0.2585	(-0.53)	-0.7199***	(-2.87)
Kanada	-0.1269	(-1.49)	0.0232	(0.05)	-0.9196***	(-3.30)
Çin	1.0503***	(8.67)	1.1767	(1.24)	-0.3984	(-1.55)
Fransa	-0.4419	(-0.97)	1.0886	(0.74)	-0.6797**	(-2.33)
Almanya	7.9160***	(5.05)	0.2386	(0.24)	-0.2013	(-1.56)
Hindistan	0.4526**	(1.96)	2.3001**	(2.21)	-0.3681**	(-2.20)
Endonezya	2.7931	(1.00)	-1.8857***	(-2.51)	-0.1695	(-0.77)
İtalya	0.9142	(0.43)	-1.8872	(-1.48)	-0.2040	(-0.79)
Japonya	0.8648**	(2.04)	-0.0870	(-0.09)	-1.1111***	(-4.14)
Güney Kore	0.5320**	(2.32)	-1.6405	(-1.19)	-0.8728***	(-2.92)
Meksika	0.0327	(0.06)	0.3424	(0.35)	-0.9497***	(-3.44)
Rusya	0.1788***	(3.70)	-0.1354	(-0.79)	-0.9788***	(-3.66)
Güney Afrika	1.7436	(0.78)	5.1795	(0.56)	-0.8706***	(-3.32)
Türkiye	-3.6800	(0.00)	2.0293***	(3.17)	-0.6626***	(-3.32)
Birleşik Krallık	3.7747***	(7.41)	-2.6489*	(-1.70)	-0.4520***	(-2.72)
ABD	-0.6668	(-1.25)	-0.5233	(-0.38)	-0.4699**	(-1.94)

Not:*, **, *** ifadeleri sırasıyla istatistiksel olarak %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. t istatistik değerleri ise parantez içerisinde verilmiştir.

Tablo 5'te ifade edilen bulgular Brezilya, Hindistan, Japonya, Güney Kore, Rusya ve Birleşik Krallık için uzun dönemde kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelen bir artışın, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimini arttıracaklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda uzun dönemde kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelecek olan %1'lik bir artış, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde Brezilya'da %1.22; Hindistan'da %0.45; Japonya'da %0.86; Güney Kore'de %0.53; Rusya'da %0.18 ve Birleşik Krallık'ta %3.77'lik bir artışa neden olacaktır. Diğer yandan uzun dönemde, kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelecek olan bir artışın, Arjantin, Avusturya, Kanada, Fransa, Endonezya, İtalya, Meksika, Güney Afrika, Türkiye ve ABD'nin kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, her ne kadar Çin ve Almanya'nın uzun dönem gelir esneklik sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olsa da, her iki ülkenin de hata terimi katsayısı istatistiksel olarak anlamsız olduğundan, bu iki ülke için uzun dönemde kişi başına düşen reel GSYİH'da meydana gelecek olan bir artışın yenilenebilir enerji tüketimini etkilediğine dair bir sonuç elde edilememiştir. Bu bağlamda ülkelere ilişkin uzun ve kısa dönemde yenilenebilir enerji tüketiminin gelir esnekliği sonuçlarından hareketle, örneklem grubunun yaklaşık %33'ünde, EKC hipoteziyle uyumlu olarak, uzun dönemde kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelecek olan artışların yenilenebilir enerji tüketimini de arttıracakları sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç

Kuznets (1955)’e göre uzun dönemde ekonomik büyüme ile gelir adaleti arasında ters U biçiminde bir ilişki vardır. Bu hipotezden hareketle Grossman ve Krueger (1991) bu tip bir ilişkinin ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında da olduğunu ileri sürmüştür. Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi olarak adlandırılan bu iktisadi fenomene ilişkin literatür, ekonomik kalkınmanın ilk safhalarında bireylerin çevre kirliliğine ilişkin duyarlılığının az oluşu ve mevcut fosil yakıt temelli sanayi yapısının yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüşümünün maliyetli olması nedeniyle, kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artışların çevre kirliliğini de arttıracaklarını ifade etmektedir. Diğer yandan ekonomik kalkınmanın ileri safhalarında bireylerin çevrenin korunmasına ilişkin duyarlılığının artması ve buna ilişkin yasal düzenlemelerin de çoğalmasıyla, kişi başına düşen gelir düzeyinde meydana gelen artışların çevre kirliliğinde azalmaya neden olacağı beklenmektedir. Buna ek olarak ekonomik kalkınmanın ileri safhalarında, kişi başına gelir düzeyinde meydana gelen artışların yenilenebilir enerji tüketiminde artışa neden olması beklenmektedir.

Bu çalışmada, 1992-2010 yılları arasında, G-20 ülke grubuna dâhil 18 ülke için kişi başına düşen reel GSYİH ile kişi başına düşen yenilenebilir elektrik enerjisi tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı EKC hipotezi bağlamında araştırılmıştır. Bu araştırma gerçekleştirilirken panel veri analiz teknikleri kullanılmıştır. Pedroni panel eş bütünleşme test sonuçları, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimi ile kişi başına düşen reel GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Bu ilişkinin yönünü tespit edebilmek amacıyla panel model tahminçileri de test edilmiştir. Bu bağlamda G-20 ülkeleri için kişi başına düşen reel GSYİH’da meydana gelecek olan %1’lik bir artışın, kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketiminde %0.59’luk bir artışa neden olacağı tespit edilmiştir. Bu bulgular EKC hipotezi ile uyumludur. Diğer yandan bu çalışmada uzun dönemde ekonomik büyüme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişki, hata terimi modeli (ECM) yardımıyla, her bir ülke için tek test edilmiştir. Ülkeler için gerçekleştirilen test sonuçları uzun dönemde kişi başına düşen reel GSYİH’da meydana gelecek olan artışların; Brezilya’da, Hindistan’da, Japonya’da, Güney Kore’de, Rusya’da ve Birleşik Krallık’ta kişi başına düşen yenilenebilir enerji tüketimini arttıracaklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda örneklem grubunun yaklaşık %33’ünün, EKC hipotezi ile uyumlu sonuçlar verdiği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Apergis, N. & J.E. Payne (2010a), “Renewable Energy Consumption and Growth in Eurasia”, *Energy Economics*, 32, 1392-1397.
- Apergis, N. & J.E. Payne (2010b), “Renewable Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries”, *Energy Policy*, 38(1), 656-660.
- Apergis, N. & J.E. Payne (2010c), “On the Causal Dynamics between Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth”, *Ecological Economics*, 69, 2255-2260.

- Apergis, N. & J.E. Payne (2011a), “The Renewable Energy Consumption–Growth Nexus in Central America”, *Applied Energy*, 88(1), 343-347.
- Apergis, N. & J.E. Payne (2011b), “On the Causal Dynamics between Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Growth in Developed and Developing Countries”, *Energy Syst.*, 2, 299-312.
- Apergis, N. & J.E. Payne (2012), “Renewable and Non-renewable Energy Consumption-Growth Nexus: Evidence from a Panel Error Correction Model”, *Energy Economics*, 34, 733-738.
- Arrelano, M. (2004), *Panel Data Econometrics (Advanced Tests in Econometrics)*, New York, Oxford University Press, Inc.
- Bakırtaş, İ. & S. Bayrak & A. Cetin (2014), “Economic Growth and Carbon Emission: A Dynamic Panel Data Analysis”, *European Journal of Sustainable Development*, 3 (4), 91-102.
- Baltagi, B.H. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd Ed., Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Beck, N. & J.N. Katz (1995), “What to do (and not to do) with Time Series Cross Section Data”, *The American Political Science Review*, 89(3), 634-647.
- Chien, T. & J. Hu (2008), “Renewable energy: An Efficient Mechanism to Improve GDP”, *Energy Policy*, 36, 3045-3052.
- Choi, I. (2001), “Unit Root Tests for Panel Data”, *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.
- Dinda, S. (2004), “Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey”, *Ecological Economics*, 49, 431-455.
- Drukker, D.M. (2003), “Testing for Serial Correlation in Linear Panel-data Models”, *The Stata Journal*, 3(2), 168-177.
- Energy Information Administration of USA (2015), *Renewable and Alternative Fuels*, <<http://www.eia.gov/todayinenergy/index.cfm?tg=renewable>>, 01.03.2015.
- Fang, Y. (2011), “Economic Welfare Impacts from Renewable Energy Consumption: The China Experience”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15(9), 5120-5128.
- Friedman, M. (1937), “The Use of Ranks to Avoid the Assumptions of Normality Implicit in the Analysis of Variance”, *Journal of the American Statistical Association*, 32(200), 675-701.
- Greene, W.H. (2012), *Econometric Analysis*, 7th Ed., New York: Prentice Hall.
- Grossman, G. & A.B. Krueger (1991), “Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement”, *NBER Working Paper*, 3914, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.
- Grossman, G. & A.B. Krueger (1995), “Economic Growth and the Environment”, *Quarterly Journal of Economics*, 112, 353–377.
- Gujarati, D.N & D.C. Porter (2009), *Basic Econometrics*, 5th Ed., New York: McGraw-Hill Book Co.
- Hsiao, C. (2003), *Analysis of Panel Data*, 2nd Ed., New York: Cambridge University Press.
- Hausman, J.A. (1978), “Specification Tests in Econometrics”, *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Im, K.S. & M.H. Pesaran & Y. Shin (2003), “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.

- International Energy Agency (2014), *World Energy Outlook (WEO)-2014*, <<http://www.worldenergyoutlook.org/publications/weo-2014/>>, 22.03.2015.
- Kuznets, S. (1955), “Economic Growth and Economic Inequality”, *The American Economic Review*, 45, 1-28.
- Maddala, G.S. (1992), *Introduction to Econometrics*, 2nd Ed., New York, Macmillan Publishing Company.
- Maddala G.S. & S. Wu (1999), “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.
- Matyas, L. & P. Sevestre (2008), *The Econometrics of Panel Data, Fundamentals and Recent Developments in Theory and Practice*, 3rd Ed., Verlag Berlin Heidelberg: Springer.
- Menegaki, A.N. (2011), “Growth and renewable energy in Europe: A Random Effect Model with Evidence for Neutrality Hypothesis”, *Energy Economics*, 33, 257-263.
- Menyah, K. & Y. Wolde-Rufael (2011), “CO₂ Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth in the US”, *Energy Policy*, 38, 2911-2915.
- Nargeleçekenler, M. (2011), “Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz”, *Business and Economics Research Journal*, 2(2): 165-184.
- Nordhaus, D.W. (1991), “The Cost of Slowing Climate Change: a Survey”, *The Energy Journal*, 12(1), 37-65.
- Ocal, O. & A. Aslan (2013), “Renewable Energy Consumption–Economic Growth Nexus in Turkey”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28, 494-499.
- Panayotou, T. (1993), “Empirical Tests and Policy Analysis of Environmental Degradation at Different Stages of Economic Development”, *Working Paper*, WP238, Technology and Employment Programme, Geneva, International Labor Office.
- Panayotou, T. (1997), “Demystifying the Environmental Kuznets Curve: Turning a Black Box into a Policy Tool”, *Environment and Development Economics*, 2, 465-484.
- Pao, H. & H. Fu (2013), “Renewable Energy, Non-renewable Energy and Economic Growth in Brazil”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 381-392.
- Parks, R.W. (1967), “Efficient Estimation of a System of Regression Equations when Disturbances are Both Serially and Contemporaneously Correlated”, *Journal of the American Statistical Association*, 62(318), 500-509.
- Pearce, D. (1991), “The Role of Carbon Taxes in Adjusting to Global Warming”, *The Economic Journal*, 101(407), 938-948.
- Pedroni, P. (1999), “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 0305-9049.
- Pesaran, M.H. (2004), “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”, *CESifo Working Paper*, 1229, Munich Society for the Promotion of Economic Research, Munich, Germany.
- Sadorsky, P. (2009a), “Renewable Energy Consumption and Income in Emerging Economies”, *Energy Policy*, 37(10), 4021-4028.
- Sadorsky, P. (2009b), “Renewable Energy Consumption, CO₂ Emissions and Oil prices in the G7 Countries”, *Energy Economics*, 31(3), 456-462.
- Shafik, N. & S. Bandyopadhyay (1992), “Economic Growth and Environmental Quality: Time Series and Cross-Country Evidence”, *Background Paper for the World Development Report 1992*, The World Bank, Washington DC.

- Shafik, N. (1994), “Economic Development and Environmental Quality: An Econometric Analysis”, *Oxford Economic Papers*, 46, 757–773.
- Selden, S.M. & D. Song (1995), “Neoclassical Growth, the J curve for Abatement, and the Inverted U Curve for Pollution”, *Journal of Environmental Economics and Management*, 29, 162-168.
- Solomon, S. & G. Plattner & R. Knutti & P. Friedlingstein (2009), “Irreversible Climate Change due to Carbon Dioxide Emissions”, *PNAS*, 106(6), 1704-1709.
- Tarı, R. (2010), *Ekonometri*, İstanbul: Umuttepe Eğitim Dizisi.
- Taş, N. & A. Doğan & E. Önder (2014), “İşsizlik, Takibe Düşen Kredi ve Boşanma Oranı Değişkenlerinin Suç Sayısı Üzerine Etkisinin Belirlenmesi: Türkiye İçin Bölgesel Panel Veri Analizi”, *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 7(1), 13-35.
- Tatoğlu, F.Y. (2012), *Panel Veri Ekonometrisi (Stata Uygulamalı)*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Tuğcu, C.T. & I. Ozturk & A. Aslan (2012), “Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Growth Relationship Revisited: Evidence from G7 Countries”, *Energy Economics*, 34, 1942-1950.
- Wiggins, V. & B. Poi, (2001), *Testing for Panel-level Heteroskedasticity and Autocorrelation* <<http://www.stata.com/support/faqs/stat/panel.html>>, 15.04.2015.
- Wooldridge, J.M. (2002), *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, Cambridge, MA: MIT Press.
- World Bank (2015), *Data Indicators*, <<http://data.worldbank.org/indicator>>, 01.03.2015.

Bakırtaş, İ. & M.A. Çetin (2016), “Yenilenebilir Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G-20 Ülkeleri”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24(28), 131-145.

Defining and Measuring Informality: The Case of Turkish Labor Market¹

Elif Öznur ACAR, Department of Banking and Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Cankaya University, Turkey; e-mail: elifoznurkan@cankaya.edu.tr

Aysıt TANSEL, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Middle East Technical University, Turkey; e-mail: atansel@metu.edu.tr

Türkiye İşgücü Piyasasında Kayıtdışılığın Tanımı ve Ölçümü²

Abstract

In this study, we consider how informality can be defined and measured in the Turkish labor market. The empirical analysis consists of developing three alternative definitions of labor informality, and exploring the relevance and implications of each for the Turkish labor market using descriptive statistics and multivariate probit analysis of the likelihood of informality under each definition. We find that social security registration criterion is a better measure of informality in the Turkish labor market given its ability to capture key relationships between several individual and employment characteristics and the likelihood of informality.

Keywords : Labor Market Dynamics, Informality, Definition and Measurement, Turkey.

JEL Classification Codes : J20, J21, J24, O17.

Öz

Bu çalışmada kayıtdışılığın Türkiye istihdam piyasasında tanımlanması ve ölçülmesi konusu incelenmektedir. Çalışmanın ampirik bölümünde, kayıtdışı istihdam için dünya literatürüne paralel olarak üç farklı tanım geliştirilmektedir. Bunlardan ilki, kayıtdışılığı küçük ölçekli işyerlerine özgü bir kavram olarak ele alınan işletme temelli tanımdır. İkincisi, işletme temelli tanıma sosyal güvenlik sistemi kapsamında bulunma kriteri getirilerek oluşturulan tanımdır. Üçüncüsü ise, işletme ölçeklerinden bağımsız, sadece sosyal güvenlik sistemi kapsamında bulunma durumuna göre tarif edilen kayıtdışılıktır. Betimsel analizler ve probit modelleme tekniği kullanılarak yaptığımız analizler,

¹ This is the revised version of the paper presented in "First International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society" which was held by Sosyoekonomi Society and CMEE - Center for Market Economics and Entrepreneurship of Hacettepe University, in Munich/Germany, on October 29-30, 2015.

² Bu makale daha önce Sosyoekonomi Derneği ve Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi tarafından Almanya'nın Münih şehrinde, 29-30 Ekim 2015 tarihlerinde düzenlenen "Birinci Uluslararası Sosyoekonomi Derneği Yıllık Buluşması"nda sunulmuş olan çalışmanın gözden geçirilmiş halidir.

bireylerin karakteristik özellikleriyle kayıtdışılık durumlarını ilişkilendirme gücü en yüksek olan tanımın, sosyal güvenlik tanımı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Sözcükler : İşgücü Piyasası Dinamikleri, Kayıtdışılık, Tanımlama ve Ölçme, Türkiye.

1. Introduction

Informal employment has always been at the center of theory and policy debate in terms of its importance, determinants and policy implications. Considering its high levels of prevalence and persistence, informality is expected to influence developing country labor markets in many ways and for many years to come, therefore it requires special attention and proactive approach. In order to effectively address its nature and dynamics, however, one first needs a profound understanding of the concept and its dimensions. Data limitations and its intrinsic heterogeneity have rendered measuring informal employment a challenge. There exist numerous attempts in the literature to identify informality. The resulting vast array of methodologies should not be seen only as an obstacle but at the same time as a tool to comprehend its many different facets. Along these lines, this study aims to propose a definitive framework that can be used as a well-grounded initial step to detailed analysis of informal employment in the Turkish labor market.

Given its economic and demographic dynamics, Turkey indeed provides rich evidence for a growing and multifaceted informal labor market (Tansel, 1997, 1999, 2001; Bulutay, 2000; Bulutay & Taştı, 2004; Özdemir et al., 2004; Yereli & Karadeniz, 2004; SPO, 2009; Kenar, 2009; Aydın et al., 2010; OECD, 2010; World Bank, 2010; Ercan, 2011; Karaarslan, 2014). However, existing evidence is mixed and scant. Data limitations and conceptual obscurity have impeded generalizable and comparable analyses. This study aims to elucidate the informalization in the Turkish labor market in terms of its definition, measurement and salient characteristics.

A better understanding of the definition and measurement of labor informality is of utmost importance in such a developing country context. Firstly, as Perry et al. (2007: 21) argue: "The term informality means different things to different people, but almost always bad things: unprotected workers, excessive regulation, low productivity, unfair competition, evasion of the rule of law...". Moreover, particular vulnerable groups such as young, women and migrants are often disproportionately represented in informal employment. Therefore, diagnosing the extent of informal employment is crucial for identifying the risks and sources of socioeconomic inequality, especially for the vulnerable. Second, informality is a multifaceted phenomenon which in practice refers to several types of workers and activities, ranging from informal employees of informal or formal enterprises to unpaid family workers, and from marginal own-account workers to prosperous employers. The famous *informal sector elephant* metaphor proposed by Hernando de Soto (1990) is based on this aspect. Thus, as Jütting et al. (2008: 6) state, defining and comparing informal employment in multiple ways enable comprehending different dimensions of the phenomenon.

The empirical analysis consists of developing three alternative definitions of labor informality, gauging the extent of their association, and exploring the relevance and implications of each for the Turkish labor market using a number of individual and employment characteristics. First, is an enterprise-based definition which describes informality with *employment in the informal sector*, where informal sector refers to small firms and self-employment. Then this definition is modified in a way to comprise *informal employment* in both formal and informal sector, by incorporating the social protection aspect of employment. In particular, those workers who work in formal sector but have no social security are re-classified as informal, and those who work in informal sector but have social protection are re-categorized as formal. The third one is defined exclusively on social protection coverage independent of the nature of the sector one is employed. Then, informality based on these definitions are comparatively analyzed in multiple dimensions including age, gender, education, household size, geographical region, economic sector, establishment size and employment status. The first part of the analysis is descriptive in nature and meant to determine the degree of congruence between alternative definitions and decompose the structure of labor informality in Turkey. Next, we conduct a multivariate analysis in order to explore the likelihood of informality under each definition using various personal and job attributes as explanatory variables.

To the best of our knowledge, this analysis is the first empirical attempt to compare alternative definitions and measures of informal employment in Turkey using 2006-2009 Income and Living Conditions Survey (SILC). Moreover, the analysis is linked to the evolution of theory of formal and informal labor markets, hence provides a synthesis of empirical and theoretical literature in the context of Turkey. Moreover, thanks to the novel nature of SILC data set, time span of this study allows exploring the existence and extent of any effect of global economic crisis in the Turkish labor market along the formal/informal divide. Along these lines, ultimate objective is to improve the understanding of informality concept, thereby stimulate vigorous analyses of the labor markets and policy.

The paper is organized as follows. The next section reviews the literature on the definition and measurement of informal employment. In particular, Section 2.1 presents existing theoretical and empirical literature, and Section 2.2 addresses previous Turkish evidence. Section 3 describes the data, definition of main variables and empirical methodology used in the study. Section 4 presents a comprehensive descriptive analysis of different definitions of informality. In Section 5, results of the multivariate analysis are discussed. Section 6 concludes.

2. Literature Survey

2.1. Conceptualizing Labor Informality - Theory, Definition and Measurement

The initial formal versus informal divide of economic activities and employment can be traced back to the dual economy theory, introduced by Lewis (1954), Kuznets (1955) and Harris and Todaro (1970), which explained economic development by the emergence and growth of the *modern* manufacturing sector through absorbing labor from the *traditional* agriculture sector (Bromley, 1978). Hart (1973: 68) extended the dualist terminology by decomposing the economy into *formal* and *informal* sectors analogous to modern and traditional sectors, respectively. In this way, he first coined the term informal sector to describe self-employment and small enterprises activities of *the reserve army of urban unemployed and underemployed* to generate income.

The first internationally agreed definition was adopted in the 15th International Conference of Labor Statisticians (ICLS) in 1993. Informal employment was defined as comprising of "all jobs in informal sector enterprises, or all persons who, during a given reference period, were employed in at least one informal sector enterprise" (Husmanns, 2005: 3). Under this definition, informality is identified based on the characteristics of the production units in which the activities took place, rather than in terms of the characteristics of the worker or the job. Hence, it is named *enterprise definition* of informality. This approach is the longest established in the existing theoretical and empirical literature. It dates back to the earliest analyses, which described informal sector with self-employment and micro-scale enterprises. The unit of observation is enterprises and main measurement criterion is the number of workers in an enterprise.

The enterprise definition was later criticized for that it might fail to capture those marginal micro-scale informal activities which are often unreported by individuals, and that it cannot fully capture the increasing variety of informal employment forms (Husmanns, 2004: 7). Along these lines, a broader informality specification relating the enterprise-based concept of *employment in the informal sector* to a job-based concept of *informal employment* was adopted in 17th ICLS in 2003 (Husmanns, 2004: 4). In a nutshell, Chen (2007: 2) recapitulates the new labor informality concept as comprising self-employed in informal enterprises and wage employment in informal jobs. Informal jobs refer to jobs that are not subject to legal or social protection, or more clearly "if their employment is not subject to national labor legislation, income taxation, social protection or entitlement to certain employment benefits". The new approach, combining both enterprise and job-type characteristics, is named the *productive definition* of informality.

More recently, a third strand emerged in parallel to the need for a more comprehensive definition and advances in data sources. The idea was to expand the definition of informal employment to encompass the increasing variety of informal activities and workers. This was done by transiting from an enterprise-based approach to a

worker/employment-based approach. The main idea was that informality should be defined and measured in terms of legal status of employment, rather than firm or job characteristics (Henley et al., 2009: 994). In official ILO terms, an employment relationship is considered to be informal if it is not subject to labor legislation, social protection, taxes or employment benefits (Husmanns, 2005: 26). In practice, the definition translated into several measurement criteria such as having a signed contract, belonging to a union, being entitled to benefits such as health insurance or pension, working at the public sector, or paying taxes (Saavedra and Chong, 1999: 99). It is referred to as *legalistic*, *contract-based* or *social protection* definition of informality.

2.2. Overview of Labor Informality in Turkey

In Turkey, the informal sector concept was officially articulated for the first time by the Turkish Statistical Institute (TurkStat) in 1988 Household Labor Force Survey (HLFS). Size, legal and residency status of the firm were used to describe the concept (Toksöz & Özşuca, 2003: 50). Later, TurkStat identified the official criteria of informal employment in HLFS as being employed without registration with social security system. That is, informal or unregistered employment comprises "persons who are not registered to any social security institution due to main job worked in reference week" (TurkStat, 2011). The most recent rate of informal employment using this definition is reported as 38.4 percent as of January 2012 (TurkStat, 2012). Moreover, TurkStat reports that the rate of informality is 82.8 percent in agricultural employment and 25.8 percent for non-agricultural employment. Evidently, these figures beg a more nuanced discussion on the nature and underlying dynamics of informal employment.

3. Data and Methodology

Given the importance of understanding the nature of labor informality, this study endeavors to provide an extensive snapshot of the incidence in the Turkish labor market. We analyze various dimensions, transformation over time, relevance and implications of different specifications of informality. For this particular purpose, survey based, individual level micro data is the most appropriate. The data set used is drawn from the "Income and Living Conditions Survey (SILC)", which has been conducted by the Turkish Statistical Institute (TurkStat) since 2006. Subsuming a rich set of information on household expenditure, income and assets, employment and living conditions, SILC enables defining informality in multiple ways, thereby comparing the relevance and implications of different specifications. Of particular importance for this study are the employment status, social security registration, and occupation and firm size variables. Furthermore, the data set includes several other variables of personal, household and job characteristics such as age, gender, education, household head status, household type, marital status, work experience, sector of economic activity, and others which are typically thought to constitute underlying dynamics of being informal or formal. The survey results have only recently been released in micro data sets, thus to our knowledge have not yet been used in any other studies of

informality. The analysis below focuses mainly on the cross-sectional data for the years 2006, 2007, 2008 and 2009, since the micro data set for the following years are not yet released. The original cross-sectional samples consist of 30,186 individuals for 2006; 30,263 individuals for 2007; 31,121 individuals for 2008 and 32,539 individuals for 2009. For the specific aim and methodology of our study, the cross-sectional samples are modified in a way to comprise only those individuals who are between 15-64 years of age and are currently employed, and for whom information on employment status and social security registration status are available. This selection leaves 13,016 individuals for 2006; 13,458 individuals for 2007; 13,956 individuals for 2008; and 14,375 individuals for 2009.³

In the following analysis, we identify three different definitions of labor informality which are adopted to be consistent with the international guidelines provided by ILO, comparable with other countries' studies and inclusive for a comprehensive analysis. Specifically, informal employment under each definition comprises of:

Definition A: The sum of employers and employees in small firms (which in the SILC data set corresponds to firms with less than 10 workers), and self-employment in the forms of either own-account workers (excluding administrative, professional and technical workers) or unpaid family workers.

Definition B: The first definition is modified to incorporate informal employment in the formal sector by removing those workers who are not registered at the social security institute, from the formal sector defined according to Definition A and putting them into the informal sector.

Definition C: Those workers who are not registered at the social security institute regardless of whether they work in the formal or informal sector.

Along these lines, Definition A basically corresponds to *enterprise* or *productive* definitions which describes informality with *employment in the informal sector*, where informal sector refers to small firms and self-employment. In similar vein, formality is ascribed to employment in large firms. In this method, informality is identified based on the characteristics of the enterprise rather than the worker. Informality measure is constructed using the employment category and firm size questions in the SILC questionnaire. Then, in conformity with ILO's new definition of employment that comprises both *employment in the informal sector* and *informal employment*, Definition B extends the first definition by incorporating social security aspect of employment. This is done by re-classifying those workers who work in formal sector (based on the first definition) but do not have social security as informal, and those who work in informal sector but have social protection as

³ For analyses on non-agricultural employment, the sample further reduces to 8,412 individuals for 2006; 8,774 individuals for 2007; 9,575 individuals for 2008; and 9,771 individuals for 2009.

formal. Finally, Definition C is built so as to represent the *legalistic* or *social security* approach. In particular, individual informality is determined at the level of social security protection, in other words whether or not registered at the social security institute. In the SILC survey, this corresponds to the question whether the respondent is registered to the social security or not for his main job.

The empirical analysis consists of two parts. First, we analyze and compare these three definitions using a number of individual and employment characteristics. The analysis is descriptive in nature, with an aim to determine the degree of congruence between alternative definitions and decompose the structure of labor informality in Turkey. Moreover, a large time span is adopted to trace the transformation dynamics over time, and detect any likely effect of the recent global economic crisis in the late 2008 on the structure of Turkish labor market.

The descriptive analysis provides an extensive preliminary vision of how certain individual and employment characteristics are correlated with the likelihood of being an informal worker based on three different definitions of informality, the degree of coincidence or discrepancy across these three definitions along key dimensions of employment. However, this practice falls short of explaining any conditional association, namely the marginal effects of potential factors on the likelihood of informality. In order to address this issue, we rely on multivariate analysis and estimate probit regressions of the probability of being informal on a set of individual and job attributes that are well established in the literature as potential determinants of informality.

A simple probit model specifies the probability of observing an individual i being in state 1 as:

$$\Pr (y_i = 1) = \Phi (x_i' \beta) \quad (1)$$

where Φ is the standard normal cumulative distribution function, β is the coefficients vector to be estimated, and x_i are the case-specific regressors of individual i . The dependent variable y_i in each regression is assigned a value of "1" if the individual is classified as informal according to the definition in question; and "0" otherwise. The explanatory variables x_i include demographic characteristics of the individual (gender, age, and education level), household type (marital status, household head status, existence of children in the household), employment characteristics (occupation, sector of economic activity, experience) and a dummy indicating whether individual resides in an urban or rural area.⁴ A comprehensive table of variable definitions is provided in Appendix (Table A.1).

⁴ Urban areas are those settlements that have populations equal to or above 20001, and rural areas are settlements that have population equal to or below 20000 (TurkStat, 2011).

The vector of coefficients β is straightforward to estimate by the maximum likelihood estimation (MLE) method using the following log-likelihood function:

$$\ln L(\beta) = \sum_{i=0}^N y_i \ln \Phi(x_i' \beta) + (1 - y_i) \ln \Phi(1 - x_i' \beta) \quad (2)$$

However, for probit models, β coefficients are seldom used for inference, instead marginal effects of the covariates are used. The marginal effect of a change in one of the independent variable k on the probability of being in state 1 is formulated as:

$$\frac{\partial \Pr(y_i=1)}{\partial x_k} = \frac{\partial \Phi(x_i' \beta)}{\partial x_k} = \beta_k \Phi(x_i' \beta) \quad (3)$$

The probit analysis is conducted separately for each of the three definitions in order to detect any possible variation or overlap in the results. For presentational brevity purposes, however, we will mainly discuss the probit results for definition A based on job characteristics and definition C based on social security status, since definition B is somewhat a combination of these two edge measures. First, we present and elaborate on the estimation results of the probit model based on definition A, then consider definition C based probit regression. Our motivation is twofold: characterizing labor informality in Turkey along multiple dimensions and pinpointing the differences between these measures of informality that are found notable and indicative.

4. Descriptive Analysis of Informality in the Turkish Labor Market

In this section, we present a preliminary characterization of the Turkish labor market over the four-year period 2006-2009, with a particular focus on informal employment based on the three definitions of informality described in the previous section. More specifically, we first assess the extent of which informality prevails and varies across different definitions and time, and then examine its nature using individual, household and employment attributes.

Table 1 reports the sample proportions of workers classified as informal under each definition over the four years, for total, male and female samples. Note that all following analyses are conducted for total and non-agricultural employments separately in order to detach the likely effects of highly informal agriculture sector on the dynamics of labor informality. One first notes that share of informal employment in total employment is highest when defined according to definition B and lowest when defined according to definition C. Specifically, informality rate is approximately 65 percent for definition B, 57 percent for definition A and between 45 to 52 percent for definition C. Regarding the variation in time, informal employment rates based on definitions A and B remain more or less the same over the period in question, whereas social security based informality rate exhibits a readily discernible decreasing trend over time. For the non-agricultural sample, the most noticeable finding is the 10-15 percent fall in the informality rates based on all

definitions. This result clearly confirms that agriculture is a highly informal sector by its nature, hence exacerbates the overall informality figures to a considerable extent.

Table: 1
Informality Rates for each definition (Total, Male and Female Samples)

(Total Sample)								
	ALL SAMPLE				NON-AGRICULTURAL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Definition A	0.58	0.57	0.57	0.57	0.45	0.44	0.43	0.44
Definition B	0.67	0.65	0.64	0.64	0.56	0.54	0.52	0.52
Definition C	0.52	0.48	0.45	0.46	0.39	0.35	0.31	0.32
(Male only)								
	ALL SAMPLE				NON-AGRICULTURAL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Definition A	0.54	0.53	0.53	0.54	0.46	0.45	0.45	0.44
Definition B	0.64	0.62	0.60	0.61	0.57	0.55	0.53	0.53
Definition C	0.45	0.42	0.37	0.40	0.38	0.35	0.30	0.32
(Female only)								
	ALL SAMPLE				NON-AGRICULTURAL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Definition A	0.68	0.66	0.65	0.66	0.42	0.39	0.39	0.40
Definition B	0.76	0.73	0.72	0.71	0.53	0.50	0.47	0.48
Definition C	0.69	0.65	0.63	0.62	0.43	0.36	0.33	0.32

Source: Author's own calculations based on SILC 2006-2009.

Notes: Definition A is the enterprise, Definition B is the extended enterprise, and Definition C is the social security definitions.

When data is subdivided by gender, similar results seem to apply except for the fact that female workers demonstrate a remarkably higher level of informality regardless of the definition used. Turning first to the male workers, definition B continues to yield the largest informality rate at between 60 to 64 percent, and definition C the lowest at between 37 to 45 percent. For the male sample, not only definition C but also definition B exhibit a time pattern which decreases from 2006 to 2008, then reverses upwards in 2009. This finding may be interpreted as reflection of the impact of the 2008-2009 global economic crisis on the Turkish labor market. When agriculture is excluded from the sample, male informality exhibits a fall at around 7-8 percent, but its overall pattern does not change at all. As for female workers, the picture somewhat alters in a way that the variation in female informality across different definitions is significantly lower compared to that of male. Furthermore, informality rate under each definition is notably larger for female workers compared to that of both overall and male samples, reaching levels over 70 percent. Moreover, the decline in informality is steepest for female workers when agriculture is excluded, amounting to

approximately 20 percentage points. Also interesting is the finding that, the degree of congruence between definitions A and C is highest for the female subsample, except for the last year. Put differently, enterprise and social security measures overlap to a remarkable extent when female workers are considered.

A breakdown of informality by age is given in Table 2. The first thing to notice is the somewhat U-shaped relationship between informality and age. That is, share of those who are informally employed is higher for the elderly and the young compared to the middle-aged workers. For the 15-24 age group, definition B provides the highest informality rate at between 69 to 76 percent. Whereas, in contrast to the overall picture, for this groups of workers informality is lowest when defined according to definition A. This finding well conforms to the conventional wisdom which postulates that young workers are often initially employed without social security registration and gradually become covered by social protection as they gain experience. Workers in 25-34 and 35-44 age groups are observed to exhibit quite similar informality patterns under all definitions and years. In particular, the proportion of workers defined as informal is highest under definition B and lowest under C.

An interesting finding is that these two groups appear to experience only minor falls or no change in informality rate for 2009. That result may be interpreted as middle age workers being the least affected from the economic crisis. Also note that the discrepancy between definitions C based informality rate and others is largest for these workers. This finding is a mere reflection of the fact that social security registration reaches its highest level for middle age workers, thereby confirming the mainstream literature. Moving forward to workers of age 45-54, informality rate records a more than 10 percentage points rise under all three definitions, else being almost identical with prior evidence. Informality rate is estimated at around 80-90 percent for the oldest group of workers. They are significantly more likely to work in informal enterprises (i.e. firms with less than 10 workers, own-account or unpaid family work) when considering definition A, and also more prone to working as unregistered at the social security institute when definition C is applied. Overall, the results imply three main points for further investigation. First, young workers are found as significantly more informal under the social security definition compared to enterprise definition in contrast to all other age groups. Second, middle age workers exhibit the highest level of social protection coverage and lowest level of variation in informality over time. Also interesting is the result that workers of age group 55-64 suffer a severe level of informality regardless of the definition applied. This finding is most likely the result of generous pension schemes causing an epidemic of early retirement, after which elder individuals often move into informal types of employment.⁵ Regarding the non-agricultural

⁵ *Until 1992, Turkish pension system stipulated a minimum retirement age threshold of 60 for males and 55 for females, and a minimum premium payment equivalent to 5000 days of work. Law No.3774, which was passed in February 1992, pledged a minimum period of social security system attachment for 25 years for males and 20 for females. In 1999, the minimum age thresholds were reinstated at 60 for male and 58 for female, and minimum premium payment requirement was increased to 7000 days of work. With the latest reforms which*

sample, almost identical patterns can be observed, the only difference being a 10-20 percent fall in the proportion of informal employment for all definitions and years in question.

Table: 2
Informality Rates for each definition by Age

	ALL SAMPLE				NON-AGRICULTURAL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Age 15-24								
Definition A	0.60	0.59	0.59	0.61	0.50	0.48	0.48	0.49
Definition B	0.76	0.72	0.69	0.73	0.68	0.63	0.60	0.63
Definition C	0.67	0.61	0.55	0.60	0.57	0.50	0.42	0.46
Age 25-34								
Definition A	0.51	0.50	0.49	0.50	0.42	0.41	0.40	0.41
Definition B	0.58	0.56	0.54	0.55	0.49	0.47	0.45	0.46
Definition C	0.41	0.36	0.33	0.34	0.31	0.26	0.22	0.23
Age 35-44								
Definition A	0.56	0.54	0.54	0.53	0.44	0.42	0.42	0.42
Definition B	0.63	0.60	0.59	0.58	0.52	0.50	0.48	0.47
Definition C	0.43	0.40	0.37	0.37	0.31	0.28	0.25	0.25
Age 45-54								
Definition A	0.65	0.65	0.64	0.63	0.47	0.47	0.46	0.44
Definition B	0.74	0.74	0.73	0.72	0.60	0.59	0.58	0.57
Definition C	0.59	0.57	0.55	0.57	0.45	0.42	0.39	0.41
Age 55-64								
Definition A	0.82	0.80	0.81	0.82	0.59	0.56	0.60	0.56
Definition B	0.93	0.92	0.90	0.90	0.83	0.81	0.79	0.77
Definition C	0.85	0.82	0.80	0.81	0.73	0.71	0.67	0.65

Source: Author's own calculations based on SILC 2006-2009.

Notes: Definition A is the enterprise, Definition B is the extended enterprise, and Definition C is the social security definitions.

In Table 3, one first notes that informality is strongly associated with education level regardless of the measurement criteria used. Starting from as high as over 90 percent for the illiterates, informality rate falls progressively by each increased level of educational attainment. Illiterates are almost exclusively informal and all definitions coincide to a significant extent.

came into force in October 2008, benefit entitlements and incentives for early retirement were reduced to a large extent. In particular, retirement age is increased from 60 and 58 for men and women, respectively, to 65 for both, and the number of minimum contribution days are increased from 7000 to 7200. However, these stipulations will be phased in gradually and become effective for age cohorts born after 1980.

Table: 3
Informality Rates for each definition by Education

	ALL SAMPLE				NON-AGRICULTURAL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Illiterate								
Definition A	0.91	0.89	0.91	0.91	0.65	0.62	0.69	0.65
Definition B	0.98	0.96	0.97	0.98	0.90	0.81	0.86	0.90
Definition C	0.95	0.92	0.94	0.95	0.83	0.73	0.81	0.83
No Grade								
Definition A	0.76	0.77	0.76	0.76	0.53	0.57	0.54	0.53
Definition B	0.91	0.93	0.91	0.91	0.81	0.86	0.82	0.81
Definition C	0.85	0.86	0.84	0.85	0.72	0.77	0.72	0.72
Primary								
Definition A	0.70	0.68	0.68	0.70	0.55	0.53	0.54	0.55
Definition B	0.77	0.77	0.75	0.77	0.65	0.65	0.63	0.65
Definition C	0.58	0.59	0.54	0.58	0.44	0.45	0.40	0.44
Secondary								
Definition A	0.62	0.58	0.58	0.62	0.53	0.49	0.49	0.53
Definition B	0.71	0.68	0.68	0.71	0.64	0.61	0.61	0.64
Definition C	0.53	0.52	0.48	0.53	0.43	0.44	0.39	0.43
High								
Definition A	0.44	0.45	0.46	0.44	0.40	0.41	0.41	0.40
Definition B	0.52	0.53	0.52	0.52	0.48	0.49	0.47	0.48
Definition C	0.28	0.31	0.27	0.28	0.23	0.27	0.22	0.23
Vocational								
Definition A	0.39	0.41	0.38	0.39	0.35	0.37	0.34	0.35
Definition B	0.43	0.45	0.41	0.43	0.39	0.42	0.38	0.39
Definition C	0.23	0.24	0.20	0.23	0.18	0.21	0.17	0.18
University								
Definition A	0.22	0.24	0.21	0.22	0.21	0.23	0.20	0.21
Definition B	0.26	0.29	0.24	0.26	0.25	0.28	0.23	0.25
Definition C	0.09	0.11	0.08	0.09	0.07	0.10	0.07	0.07

Source: Author's own calculations based on SILC 2006-2009.

Notes: Definition A is the enterprise, Definition B is the extended enterprise, and Definition C is the social security definitions.

When agriculture is excluded, the steepest fall in illiterate informality rate is that of definition A at approximately 30 percent, which reflects the weightiness of the illiterate workers working as unpaid family workers in agriculture sector. In conformity with their low level of human capital, this group of workers seem to suffer significantly from informality. For the secondary school graduates, informal employment rates and their variation across different definitions are qualitatively similar, but only quantitatively lower. Turning to workers with high school or above level of education, informal employment is found to fall sharply under each definition. This trend is most pronounced for definition C. Regarding high-skilled workers in non-agricultural employment, we find a larger coincidence of informality figures under all definitions that are mostly visible for university graduates. Also noteworthy is the finding that there is only a minor variation in informality rate over time, when workers with high school or above education are considered. This evidence is consistent with the basic premise which views informality as mostly a low-skill

phenomenon. Given that the impact of economic crisis on informal employment is most detectable under definition C, one can easily observe from definition C based informality figures that proportion of informal employment among primary and secondary school graduates increase by around 4 percent in 2009, whereas it stays put for high school or above graduates.

Table 4:
Informality Rates for each definition by Employment Status

	ALL SAMPLE				NON-AGRICULTURAL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009	2006	2007	2008	2009
Regular employee								
Definition A	0.32	0.32	0.30	0.31	0.31	0.31	0.30	0.31
Definition B	0.41	0.39	0.36	0.37	0.41	0.38	0.36	0.37
Definition C	0.26	0.22	0.17	0.18	0.26	0.21	0.17	0.18
Casual employee								
Definition A	0.80	0.75	0.75	0.78	0.82	0.76	0.77	0.80
Definition B	0.97	0.96	0.94	0.96	0.96	0.95	0.93	0.95
Definition C	0.94	0.92	0.85	0.91	0.93	0.90	0.83	0.89
Employer								
Definition A	0.88	0.87	0.88	0.87	0.88	0.87	0.88	0.87
Definition B	0.92	0.90	0.90	0.90	0.92	0.89	0.89	0.89
Definition C	0.38	0.30	0.25	0.27	0.35	0.26	0.22	0.23
Own-account worker								
Definition A	0.79	0.77	0.78	0.78	0.56	0.54	0.56	0.57
Definition B	0.90	0.89	0.89	0.88	0.79	0.77	0.77	0.78
Definition C	0.72	0.68	0.64	0.68	0.62	0.57	0.53	0.58
Unpaid family worker								
Definition A	0.99	0.99	0.99	0.99	0.91	0.94	0.95	0.95
Definition B	1.00	1.00	1.00	1.00	0.97	0.98	0.98	0.98
Definition C	0.94	0.93	0.93	0.95	0.81	0.79	0.77	0.82

Source: Author's own calculations based on SILC 2006-2009.

Notes: Definition A is the enterprise, Definition B is the extended enterprise, and Definition C is the social security definitions.

Table 4 details the proportions of workers classified as informal under each definition broken down into employment status. Regular employees are by far the least informal under each definition compared to all others. Also interesting is to see that the ratio of informally employed according to definition C in the sample of regular employees decreases significantly from 2006 to 2008, reaching a level of as low as 17 percent. When comparing the enterprise and social security definitions of informality, namely definitions A and C, one sees a substantial overlap for the regular employees. The results are almost identical for the non-agricultural sample both qualitatively and quantitatively, implying that regular employees are only rarely or never employed in agriculture. However, the picture almost completely changes when casual employees are considered. Definition C based informality is now significantly higher than definition A based informality, and noticeably closer to definition B based rate. This finding reveals that casual employees are on average working in informal enterprises, i.e. small firms, but their most differential characteristics is

being employed without social security. Casual employees display significant increases in the share of informality for the year 2009 regardless of whichever definition is applied, which implies these workers being severely affected from the crisis.

When agriculture is excluded, figures remain more or less the same, indicating that casual employees constitute only a marginal fraction of agricultural employment. Turning to employers, one first notes that they are almost exclusively informal at around 90 percent according to definitions A and B, but only between 25 to 38 percent informal under definition C of social security coverage. This can be explained by the genesis of the definition criteria used in the analysis. That is, employers are classified as informal if working in a firm with less 10 workers under definitions A and B. Thus, the evidence suggests that most employers are associated with small-scale operations in the Turkish economy. Definition C based informality, however, reveals a different reality of the Turkish labor market which points to high levels of self-registration of the employers at the social security institute. Moreover, time variation of informality based on definition C is quite remarkable, decreasing from as high as 38 percent in 2006 to 25 percent in 2008. This finding may be either a reflection of state's planned and insistent fight against informality that was put into action starting with the EU accession negotiations or overall well performance of the Turkish economy during the years in question.⁶ Non-agricultural rates of informal employment are almost identical to that of entire sample, suggesting that employers exist mostly in sectors outside agriculture. As for the most noticeable difference between total and non-agricultural samples, own-account workers display the highest rise at approximately 10 percent under all definitions. In regards to other patterns observed for own-account workers, one finds that proportion of informal workers in own-account status is lowest when defined according to social security registration. Moreover, the level of definition C based informality records a steep fall from 2006 to 2008, and re-rises by four points in 2009. Regarding the unpaid family workers, our analysis confirms the basic premise that these workers are almost exclusively employed as informal and in agriculture sector. In addition, one can also note that the degree of coincidence between three measures is substantially high, indicating that regardless of whichever definition is used, and unpaid family work is an informal phenomenon.

⁶ Until 1992, Turkish pension system stipulated a minimum retirement age threshold of 60 for males and 55 for females, and a minimum premium payment equivalent to 5000 days of work. Law No.3774, which was passed in February 1992, pledged a minimum period of social security system attachment for 25 years for males and 20 for females. In 1999, the minimum age thresholds were reinstated at 60 for male and 58 for female, and minimum premium payment requirement was increased to 7000 days of work. With the latest reforms which came into force in October 2008, benefit entitlements and incentives for early retirement were reduced to a large extent. In particular, retirement age is increased from 60 and 58 for men and women, respectively, to 65 for both, and the number of minimum contribution days are increased from 7000 to 7200. However, these stipulations will be phased in gradually and become effective for age cohorts born after 1980.

Table: 5
Informality Rates for each definition by Sector

	ALL SAMPLE					ALL SAMPLE			
	2006	2007	2008	2009		2006	2007	2008	2009
Agriculture					Transportation				
Definition A	0.97	0.97	0.96	0.97	Definition A	0.59	0.56	0.55	0.56
Definition B	0.99	0.99	0.99	0.99	Definition B	0.70	0.65	0.62	0.64
Definition C	0.90	0.89	0.87	0.89	Definition C	0.49	0.43	0.38	0.43
Mining					Finances				
Definition A	0.16	0.20	0.19	0.21	Definition A	0.22	0.21	0.22	0.20
Definition B	0.20	0.29	0.26	0.31	Definition B	0.26	0.22	0.24	0.24
Definition C	0.14	0.23	0.18	0.24	Definition C	0.09	0.06	0.09	0.09
Manufacturing					Business services				
Definition A	0.33	0.32	0.33	0.33	Definition A	0.37	0.37	0.37	0.35
Definition B	0.47	0.43	0.42	0.42	Definition B	0.50	0.47	0.43	0.42
Definition C	0.35	0.29	0.25	0.26	Definition C	0.28	0.25	0.19	0.20
Utilities					Public Administration				
Definition A	0.03	0.04	0.07	0.06	Definition A	0.08	0.11	0.10	0.11
Definition B	0.04	0.05	0.09	0.10	Definition B	0.11	0.15	0.14	0.15
Definition C	0.01	0.01	0.02	0.04	Definition C	0.05	0.08	0.08	0.08
Construction					Education				
Definition A	0.66	0.65	0.65	0.64	Definition A	0.07	0.09	0.07	0.10
Definition B	0.83	0.80	0.76	0.75	Definition B	0.13	0.16	0.11	0.15
Definition C	0.72	0.67	0.58	0.56	Definition C	0.07	0.08	0.06	0.07
Trade					Health				
Definition A	0.64	0.63	0.61	0.61	Definition A	0.15	0.15	0.12	0.12
Definition B	0.76	0.74	0.71	0.71	Definition B	0.21	0.20	0.14	0.15
Definition C	0.47	0.43	0.35	0.37	Definition C	0.10	0.09	0.05	0.07
Hotels&Rest.					Others				
Definition A	0.59	0.54	0.55	0.55	Definition A	0.78	0.74	0.74	0.78
Definition B	0.70	0.67	0.67	0.68	Definition B	0.87	0.82	0.83	0.85
Definition C	0.48	0.45	0.44	0.45	Definition C	0.64	0.55	0.56	0.62

Source: Author's own calculations based on SILC 2006-2009.

Notes: Definition A is the enterprise, Definition B is the extended enterprise, and Definition C is the social security definitions.

A further breakdown of informality by sector of economic activity elucidates several noteworthy patterns. As Table 5 depicts, agricultural employment based on definitions A and/or B turns out to be entirely informal, whereas definition C implies that 10 percent of these workers are indeed covered by social security, hence classified as formal. On the other hand, the share of informal work is considerably low in mining, utilities, finances, public administration, education and health sectors. Moreover, estimates of the size of informality under three definitions are more or less similar for these sectors. This finding, in particular, articulates the intrinsic formal nature of these sectors. Indeed, these sectors have been mostly operated by the state and have only recently been privatized, though not fully. Since SILC data set does not cover any information whether a work/worker is either public or private, we are not able to distinguish the informality proneness along this divide. However, as results clearly point out, sectoral differences indeed reveal to a significant extent the concomitant dynamics of informality along public/private employment

dimension. These sectors are both associated with large-scale formal enterprises and membership to social security. Likewise, manufacturing workers display a lower rate than the average level of informality, though with a size larger than above mentioned sectors. The rate of social security coverage appears to be quite high in manufacturing sector, as depicted by definition C. Moreover, informality rate based on social security status decreases gradually by 10 percent from 2006 to 2009, which points to fastened formalization in the sector over the recent years. None of the three definitions displays any notable change in the informality rate for 2009 compared to the previous years, thereby one might argue that manufacturing was not affected from the crisis at all. Turning to the construction sector, informality appears to be highest at between 75 to 83 percent according to definition B. Social security based informal employment rate, though initially higher than that provided by definition A, decreases gradually over time and reaches a level of 56 percent in 2009. This figure is 8 percent lower than the estimate of definition A. Given the continuously changing dynamic nature of informality, one may prefer definition C to measure informal employment for construction workers, as enterprise measure appears to be quite non-responsive to time variation.

Regarding the relationship between economic crisis and informal employment, common assumption postulates that during an economic crisis, informal employment would expand as those workers who lose jobs in the formal sector are often displaced in informal sector (Ercan, 2010: 82). However, as Ercan has shown, this was not the case in the recent global crisis since "it was primarily the informal economy workers who lost their jobs". The sectoral breakdown of informality rates based on social security definition in Table 7 confirms this argument to some extent. In manufacturing sector, one sees that the share of informal employment increased but only slightly by one percentage point from 2008 to 2009. Relatively larger increases can be observed for mining from 18 to 24 percent, transportation from 38 to 43 percent, others from 56 to 62 percent. For construction sector, which is mostly informal by its nature, we see a fall in informal employment from 2008 to 2009 indicating that informal job losses were disproportionately higher. Finally, the rise in agricultural informality proves that those who lost jobs during the crisis moved back to agricultural sector which helped recovery in overall employment situation (Ercan, 2010: 94).

5. Multivariate Analysis of Labor Informality

The probit regression results for employment as reported in Table 6, provide some valuable insight into observed patterns of informal employment. For this particular case,

coefficient estimates represent the impact of explanatory variables on the probability of being informal based on each definition.⁷

Informality based on Definition A:

In this framework, gender turns out to have almost no statistically significant explanatory power, though displaying a positive sign throughout the period in question under definition A. This evidence points to a weakness of definition A, namely being unable to capture such a well-established association between gender and informality status. The marginal effect of being female is only slightly significant for 2009 that is women are significantly more likely than men to be informal. This finding may be an implication of the economic crisis. As Ercan (2010: 73) reports women's informal self-employment considerably increased during the crisis, most probably because they had to step in the labor market in order to substitute for their husbands who lost jobs, which is called as the "added worker effect" in the literature.

Regarding age, the evidence suggests that workers aged 25-44 and 45-64 are both significantly less likely to be informal according to definition A, compared to the reference category of aged 15-24. Moreover, the negative relationship becomes more pronounced for the eldest workers, reaching a level of almost 50 percentage points. This evidence confirms the well-known stylized fact that young and less experienced workers are more prone to working informally as they often suffer from barriers to entry into formal employment opportunities. The picture somewhat changes when we consider the year 2009. Namely, the sign of the middle age dummy reverses and turns out as significantly positive. This finding can be interpreted as the effect of the crisis on employment of middle age group. The possible reasons are twofold. First, job losses in formal sector could be higher for middle age and elderly workers. Moreover, they might be more eager for and successful in finding re-employment in informal sector in case of a lay-off, whereas young workers may not be so and either become unemployed or move out of labor force.

Turning to education, we find that the coefficient estimates contradict the basic premises of the established theory on the association between schooling and being informal. More specifically, the reference category of primary school graduates are found to have significantly lower probability of being informal under definition A compared to workers

⁷ Since Definition B is somewhat a combination of Definition A and C, we prefer not to discuss its probit results in detail for presentational brevity purposes. A quick glance shows that probit estimation results for definition B reveal patterns of relationships highly similar to that of definition C. Namely, propensity of being informal according to definition B displays a statistically significant and positive relationship with being female, young, illiterate and/or having no degree, working in agriculture, construction and/or transportation, being a service worker, technician, skilled agricultural worker, craftsmen, plant operator and/or elementary operations worker and working in small size firms. Hence, discussion of the estimation results for definition C can be taken as also applying to definition B to a large extent.

with any higher level of educational attainment. Furthermore, the coefficient for illiterates or no degree turn out negative, albeit being only slightly significant. This evidence pinpoints to another drawback of definition A, namely eliding to identify one of the most prominent stylized facts related to informality.

Household demographic structure seems to play almost no role in explaining definition A based informal employment. Specifically, marginal effects of being married and/or being a household head are found as positive but not statistically significant. The only exception is the statistically significant *married* dummy for 2009, which implies that those married individuals became more likely to be informal in the aftermath of the crisis. Whereas having children in the household exhibits a negative relationship with being informal based on definition A, albeit being only marginally significant in 2008. Along these lines, one can confidently tell that definition A also fails to detect potential influence of household characteristics on the likelihood of being informal.

Sector of economic activity plays somewhat a fair role in explaining the probability of being informal, though seems to overlook some of the well-established premises. Compared to the base category of manufacturing workers, workers in trade, hotels and restaurants, finances, health and other services sectors are found to display a significantly lower probability of being informal based on definition A. These patterns are persistent throughout the period in question, though the magnitudes and significance of coefficients, hence their explanatory power decrease to a notable extent for the year 2009. On the other hand, definition A fails to capture the prominent relationships of informality with agriculture and construction activities.

Occupation emerges as virtually the most significant and powerful determinant of the probability of being informal according to definition A. In particular, workers in all occupations other than legislators and technicians display a significantly higher probability of being informal when compared to the reference group of professional workers. Moreover, these coefficients are not only statistically significant but also remarkably high in magnitude. However, we prefer to approach these evidence with skepticism, since definition A by its construction employs occupational criteria when classifying workers as formal and/or informal. In particular, it peculiarly excludes self-employment in the forms administrative, professional and technical work from informal employment. Therefore, results should rather be viewed as only a statistical outcome, without adhering a strong qualitative meaning. Similar findings and interpretations may also apply to the firm size variable, which is also used as an explicit criterion in definition A to identify informal workers. Regarding firm size, probit regression coefficient estimates yield ambiguous results, which is due to firm size being used as the measurement criteria in Definition A. Thus, we prefer not to treat them as meaningful for this particular case. Overall, definition A falls short of explaining the well-established association between informality and factors such as occupation and firm size, since that it rather uses these relationships as measurement criteria in its very definition.

Table: 6
Probit Estimation Results

	2006			2007			2008			2009		
	<u>Def A</u>	<u>Def B</u>	<u>Def C</u>	<u>Def A</u>	<u>Def B</u>	<u>Def C</u>	<u>Def A</u>	<u>Def B</u>	<u>Def C</u>	<u>Def A</u>	<u>Def B</u>	<u>Def C</u>
<i>Gender</i>												
female	0.207	0.22**	0.45***	0.19	0.30***	0.4***	-0.17	0.32***	0.53***	0.22*	0.32***	0.43***
<i>Age</i>												
age25to44	-0.334*	-0.5***	-0.41***	-0.14	-0.36***	-0.39***	-0.32*	-0.27***	-0.3***	0.25*	-0.17*	-0.33***
age45to64	-0.520*	-0.19	-0.04	-0.37	-0.09	-0.07	-0.52*	0.07	0.07	0.27	0.18	0.09
<i>Schooling</i>												
illiterate	-0.342	0.48*	0.62***	-0.74	0.73***	0.48***	-0.13	0.63***	0.64***	-0.37*	0.91***	0.55***
noschool	-0.5	0.54**	0.5***	-0.25	0.76***	0.42***	-0.57*	0.69***	0.48***	-0.18	0.78***	0.58***
secondary	0.505***	-0.05	-0.14**	0.33**	0.09	-0.09*	0.07	0.03	-0.06	0.14	0.07	-0.07
high	0.457***	-0.19*	-0.38***	0.41***	-0.10	-0.34***	0.28*	-0.15*	-0.34***	0.29**	-0.08	-0.38***
vocational	0.671***	-0.28***	-0.52***	0.73***	-0.2**	-0.47***	0.38**	-0.30***	-0.44***	0.26*	-0.22**	-0.45***
university	0.771***	-0.03	-0.44***	0.92***	0.21*	-0.47***	0.43**	0.03	-0.53***	0.45***	-0.04	-0.64***
<i>Household type</i>												
married	0.0905	-0.18*	-0.21***	5.97	-0.14*	-0.19***	0.14	-0.18*	-0.27***	1.91***	-0.16*	-0.25***
hhead	0.093	-0.02	-0.19***	0.11	-0.07	-0.20***	0.12	0.08	-0.16***	0.13	0.01	-0.19***
child	-0.0131	0.10	0.08*	0.00	0.24***	0.16***	-0.20*	0.191***	0.19***	0.05	0.17**	0.11**
<i>Experience</i>												
exper	0.0192	-0.021*	-0.02***	0.00	-0.01	-0.01	-0.02	-0.04***	-0.02**	-0.08	-0.04***	-0.02**
expersq	-0.00	0.00**	0.00***	-0.00	0.00**	0.00*	0.00	0.00***	0.00***	-0.02	0.00***	0.00***
<i>Sector</i>												
Agricultur	0.57	1.32***	1.19***	0.00	1.59***	1.34***	0.37	1.52***	0.98***	0.00	1.40***	1.25***
Mining	-3.464	-0.56	-0.24	0.47	0.05	0.22	0.25	-0.08	0.18	0.74**	0.13	0.47**
Energy	-0.653	-0.8**	-0.79*	0.49	-0.53	-0.73	-0.34	-0.7*	-0.78	-0.79	-0.32	-0.37
Construct	-0.513	0.59***	0.75***	0.48	0.76***	0.83***	-0.05	0.66***	0.73***	0.66*	0.55***	0.67***
Trade	-1.41***	-0.409***	-0.02	0.01	-0.15*	0.12*	0.98***	-0.35***	0.06	-0.08	-0.08	0.08
Hotels	-0.70**	-0.21	0.08	-1.08***	0.19	0.31***	0.47**	0.03	0.34***	-0.35**	0.16	0.42***
Transport	0.16	0.43***	0.34***	-0.22	0.36***	0.46***	0.18	0.4***	0.50***	-0.13	0.26*	0.49***
Finances	-1.69***	-0.53***	-0.09	-0.473*	-0.27**	0.04	1.24***	-0.578***	-0.05	-0.23	-0.17	0.04
PublicAd	0.34	-0.52***	-0.48***	-1.28***	-0.10	-0.01	-1.14***	-0.08	0.09	-0.48**	-0.09	0.06
Education	0.11	-0.28	-0.37**	1.02***	0.11	-0.11	0.38	-0.11	-0.19	0.49*	-0.07	-0.25*
Health	-1.17***	-0.55***	-0.57***	-0.04	-0.24	-0.19	1.09***	-0.53**	-0.54***	-0.04	-0.45**	-0.40**
OtherSer	-0.88***	0.11	0.29***	-1.01**	0.33**	0.33***	0.774***	0.43**	0.45***	-0.58*	0.75***	0.60***

<i>Occupation</i>												
Legislator	-0.65***	-0.58***	0.31**	-0.65**	-0.20	0.46***	-0.86***	-0.55***	0.47***	0.18	-0.31**	0.51***
Technicia	0.35*	0.28*	0.22	-0.54***	-0.59***	0.28*	-0.03	0.49**	0.4***	-0.58***	0.46***	0.35**
Clerks	11.60***	0.43**	0.04	0.4*	0.74***	0.07	-11.8***	0.55***	-0.02	0.17	0.69***	0.15
ServiceWo	6.932	0.9***	0.60***	11.81***	1.49***	0.76***	6.94***	1.34***	0.65***	1.73***	1.22***	0.72***
SkilledAgr	13.72***	0.78**	0.04	7.18***	1.24***	0.16	14.26	0.64*	0.48***	1.74***	0.9***	0.29*
Craftsmen	11.54***	0.95***	0.69***	14.69	1.53***	0.85***	12.3***	1.26***	0.77***	3.63***	1.30***	0.88***
PlantOp	11.43***	0.85***	0.55***	12.17***	1.26***	0.6***	11.9***	1.01***	0.52***	1.97***	1.10***	0.68***
Elementar	11.56***	0.87***	0.68***	12.44***	1.35***	0.83***	11.8***	1.23***	0.89***	1.83***	1.08***	0.87***
<i>Firm Size</i>												
medium	-16.6***	-2.97***	-0.8***	12.42***	-2.89***	-0.71***	-16.2***	-3.29***	-0.75***	1.42***	-2.77***	-0.77***
large	-3.79***	-1.548***	-1.53***	-16.2***	-3.71***	-1.46***		-3.97***	-1.41***	-4.90***	-3.6***	-1.56***
<i>Region</i>												
urban	0.35***	0.12*	-0.05	0.33***	0.07	-0.06	-0.38***	-0.10*	-0.11***	0.10	-0.14**	-0.16***
N	13016	13016	13016	11008	13457	13457	11338	13950	13950	11752	14368	14368

Source : Author's own calculations based on SILC 2006-2009.

Notes : ¹For variable definitions, see Appendix Table A.1. ²The results are marginal effects for the Probit Model. ³Dependent variable base category: Formal based on definition A. ⁴Independent variable base category: Male, age 15-24, primary school graduate, single, not household head, does not have children, manufacturing sector, professional occupation, small size firms, rural. ⁵The coefficients imply the marginal effects for the probit model.

Legend: * for $p < .05$, ** for $p < .01$, and *** for $p < .001$

For urban/rural divide, definition A reveals a statistically significant pattern. In particular, workers residing in urban areas are found as significantly more likely to be informal between 2006 and 2008 as rural residents. Whereas, the coefficient of urban dummy ceases to be significant in 2009, which is most probably attributable to the impact of the economic crisis. As Ercan (2010) well articulates one of the most important factors that helped recovery in employment was the increase in agriculture as "job losers have gone back to their villages to weather the crisis". Ercan states that urban informal job holders are the ones who were affected most during the crisis. When head of the household lost jobs, families returned to their villages in the rural, and started to work as unpaid family workers there. This argument clearly explains the coefficient of urban dummy ceasing to be statistically significantly positive any more in 2009, as rural informality have indeed expanded considerably in the aftermath of the economic crisis.

Informality based on Definition C:

Turning to the probit estimation results for definition C, one first notes gender now emerging as a powerful and robust predictor of the likelihood of being informal. In particular, women are approximately 40-50 percentage points more likely than men to work informally, *ceteris paribus*. The highly significant and positive coefficient is well consistent with the renowned stylized fact that female workers are typically disproportionately represented in formal employment than their male counterparts, even given equal qualifications. This may be due to involuntary or voluntary factors. First, women often face higher entry barriers into formal work opportunities, thereby have no choice but become informal. Whereas, they might also voluntarily opt out of formal employment which is often subject to stricter working conditions and regulations, given their reproductive role and traditional gender division of labor in the Turkish family structure. To this extent, one can confidently argue that definition C based on social security status is superior compared to definition A based on job characteristics, since it can properly capture the gender dimension of labor informality.

Regarding age, there are some pronounced differences when one uses definition C to identify informal workers rather than definition A. First, workers aged 25-44 exhibit a significantly lower likelihood of being informal than the reference group of aged 15-24 workers. This evidence is robust over time and identified for both definitions A and C, and indeed conforms to the mainstream literature which associates informality with young and inexperienced workers. However, workers of age between 45-64 appear no less likely to be informal than those between 15-24. Its coefficient ceases to be statistically significant when definition C based informality is considered. This finding contradicts that of definition A of informality, which exhibits a statistically significant negative coefficient for 45-64 dummy, though only significant at the 5 percent confidence level for 2006 and 2008.

As for the education level and in line with the conventional wisdom, definition C based probit results reveal a strong schooling pattern. In particular, compared to the base category of primary school graduates those with higher schooling exhibit a significantly

lower probability of being informal, whereas those who are illiterate or have no degree have approximately 50 percentage points higher probability of working informally. Moreover, one can also note that the magnitude of difference in the probability of being informal rises incrementally for each additional level of educational attainment. Another noteworthy pattern is that the evidence applies to all years under study. This finding is of great importance since it pinpoints an important disparity between the two main definitions. Education variable when used for explaining any relationship with informality based on definition A, appears to yield ambiguous results which contradict the established theory, whereas it confirms all expected patterns when described by definition C.

A similar picture emerges for the household characteristics variables, which are now statistically significantly related to definition C based informality. More specifically, marginal effect of marriage on probability of being informal is strongly significantly negative for all years in question. That is, married workers are approximately 20 percentage points less likely to be informal compared to those who are not married. This might reflect that married individuals are less willing to take risks associated with informal employment, and prefer safer employment in formal sector. Due to similar reasons, being a household head statistically significantly reduces the likelihood of informal employment, around 20 percentage points. Turning to children variable, one notes statistically significant but this time positive coefficients, though there exist some variation in its size and significance level over time. The evidence suggests that individuals in households with children posit a higher likelihood of informality. This finding may be interpreted as increased household financial burden making individuals more likely to consent with informal jobs since formal sector jobs are often limited and have higher entry barriers. The evidence on household variables, overall, demonstrate the traditional family influences such as increased family responsibility and increased dependence on safe employment on individual employment decisions. Therefore, one would typically expect a proper definition of informality to identify such household effects in an accurate fashion. In this regard, definition C appears to be superior over definition A once again, as the latter fails to detect these associations.

Informal status defined on the basis of social security registration displays an almost completely different relationship with sector of economic activity, compared to that of based on definition A. Agriculture now emerges as a strong predictor of being informal, namely agricultural workers display statistically positive association with being informal which remain so until the end of the period in question. Whereas definition A based informality fails to identify this prominent stylized fact on sectoral informality. Indeed starting with the mainstream literature, informality has been viewed as mostly a rural agricultural phenomenon which is also a salient feature of Turkish labor markets. Another notable result pertains to the construction workers who are now 70-80 percentage points more likely to be informal compared to their counterparts in manufacturing for all years. This finding, albeit was unidentified by definition A of informality, strictly conforms to a stylized fact of the labor markets in Turkey, where construction workers are mostly those casual day-laborers and account for a major fraction of informal employment.

Regarding the firm size, those workers who are not registered at the social security are significantly more likely to be employed in small firms with less than 10 workers. More specifically, workers in firms with 11 to 49 employees are associated with an approximately 70-80 percentage points lower likelihood of being informal. When firm size is even larger, the magnitude of the coefficient increases and reaches a level of almost 150 percentage points.

When compared to the same coefficient in the analysis for definition A of informality, the evidence on rural/urban variable also appears to be entirely different. More specifically, definition C specifies a negative relationship between probabilities of being informal and urban, which is statistically significant for only 2008 and 2009. Whereas, definition A reveals a positive relationship between informality and urban residence, which turns out as statistically significant for all years except for 2009.

6. Concluding Remarks

In this paper, we consider how informality can be defined and measured in the Turkish labor market given that there is no single universally accepted definition, but a multiple number of methods in the literature, tailored specifically to different time and space contexts. In this endeavor, we construct three alternative definitions following theoretical and empirical literature. Definition A mostly corresponds to employment in the informal sector, hence the *enterprise definition* which associates informality with activities of small-scale enterprises and self-employed; definition C represents the *legalistic view* which identifies informality with lack of social security, and definition B is constructed so as to combine both employment in the informal sector and lack of social security. The first part is descriptive in nature and meant to determine the degree of congruence between alternative definitions and decompose the structure of labor informality in Turkey. Next, a multivariate analysis is conducted to explain the likelihood of informality using various personal and job attributes as explanatory variables.

Overall, informal employment accounts for approximately 65, 57 and between 45 to 52 percent of the sample when defined based on definitions B, A and C, respectively. For the non-agricultural sample, all figures fall by around 10 percentage points, else being identical. Regarding variation over time, social security based informality displays a more discernible pattern from 2006 to 2009, whereas others remain more or less the same over time. Females are found as significantly more informal under all definitions, and overlap between different definitions is higher for female workers. Moreover, we observe a U-shaped relationship between informality and age which is commonly postulated in the mainstream literature. Furthermore, in conformity with the conventional wisdom, informality is found as significantly negatively associated with educational attainment level regardless of the measurement criteria used. A breakdown of informality by sector of economic activity and occupation also marks several evident patterns.

The probit analysis provides a more profound characterization of informal employment in the Turkish labor market both along different definitions and over time. The results, overall, point towards social security based informality definition being superior over productive definition in capturing the association between key individual and job characteristics and informality. More specifically, gender, age, education, household demographics, sector and firm size variables are all found as confirming the well-established stylized facts when informality is identified based on definition C. Whereas, productive measure of informal employment appears to fall short of properly detecting renowned basic premises in the theory, even in some cases not detecting them at all.

To conclude, this study provides a comprehensive and detailed diagnosis of the Turkish labor market. We find that social security registration criterion is a better measure of informality than enterprise or productive definitions in the Turkish labor market given its ability to capture key relationships between several individual and employment characteristics and the likelihood of informality. Moreover, social security definition appears as the most responsive measure with regards to time and impacts of crisis. Along these lines, we recommend researchers and policy-makers prefer the social security to define labor informality, for more accurate analyses of the Turkish labor markets. The challenge for policy makers, in this regard, is to maintain a well-regulated strong social protection system which supports and guards workers' rights and protections.

References

- Aydın, E. & M. Hisarcıklılar & İ. İlkkaracan (2010), "Formal versus Informal Labor Market Segmentation in Turkey in the course of Market Liberalization", *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 12, 1-43.
- Bromley, R. (1978), "The urban informal sector: why is it worth discussing?", *World Development*, 6 (9-10), 1033-1039.
- Bulutay, T. (2000), *The Unrecorded Economy As Related to the Labour Market*, Ankara: State Institute of Statistics.
- Bulutay, T. & E. Taştı (2004), "Informal Sector in the Turkish Labour Market", *TEA Working Papers*, No. 2004/22, Turkish Economic Association, Ankara.
- Chen, M.A. (2007), "Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment", *DESA Working Papers*, No. 46, Department of Economic and Social Affairs, United Nations.
- De Soto, H. (1990), *The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World*, New York: Harper Trade.
- Ercan, H. (2010), "The Impact of the Global Financial Crisis on Employment in Turkey", In: *Crisis and Turkey: Impact Analysis of Crisis Response Measures*, Ankara: International Labour Organization Office For Turkey.
- Ercan, H. (2011), *Occupational Outlook in Turkey*, Ankara: International Labour Organization Office for Turkey.
- Harris, J.R. & M.P. Todaro (1970), "Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis", *The American Economic Review*, 60 (1), 126-142.

- Hart, K. (1973), "Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana", *The Journal of Modern African Studies*, 11 (1), 61-89.
- Henley, A. & G.R. Arabsheibani & F.G. Carneiro (2009), "On defining and measuring the informal sector: Evidence from Brazil", *World Development*, 37 (5), 992-1003.
- Husmanns, R. (2004), *Defining and measuring informal employment*, Geneva: International Labour Office.
- Husmanns, R. (2005), "Measuring the informal economy: From employment in the informal sector to informal employment", *ILO Working paper*, No. 53, International Labour Organization.
- Jütting, J. & J. Parlevliet & T. Xenogiani (2008), "Informal employment re-loaded", *OECD Development Centre Working Papers* 266, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).
- Kanbur, R. (2009), "Conceptualizing Informality: Regulation and Enforcement", *IZA Discussion Papers*, No. 4186, Institute for the Study of Labor.
- Karaarslan, E. (2014), *Türkiye de Kayıt Dışı İstihdam*, Antalya: BEKAD Yayınları.
- Kenar, N. (2009), "Informality: Regulations, Institutions and Enforcement", *Background paper for the World Bank Country Economic Memorandum- Informality: Causes, Consequences, Policies*.
- Kuznets, S. (1955), "Economic Growth and Income Inequality", *American Economic Review*, 45, 1-28.
- Lewis, W.A. (1954), "Economic Development with Unlimited Supplies of Labor", *Manchester School of Economic and Social Studies*, 22, 139-191.
- Loayza, N. & L. Servén & N. Sugawara (2009), "Informality in Latin America and the Caribbean", *Policy Research Working Paper Series*, No. 4888, Washington D.C.: The World Bank.
- Maloney, W. (2004), "Informality Revisited", *World Development*, 32 (7), 1159-1178.
- OECD (2008), "Declaring Work or Staying Underground: Informal Employment in Seven OECD Countries", *OECD Employment Outlook*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2009), "IOPS Country Profiles: Turkey, Country Pension Design", *OECD Global Pension Statistics*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2010), *OECD Economics Surveys: Turkey 2010*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Özdemir, A.M. & D. Erel & G. Yücesan-Özdemir (2004), "Rethinking Informal Labour Market in Turkey: A Possible Politics for Unions", *South East Europe Review*, 7(2), 33-42.
- Perry, G. & W. Maloney & O. Arias & P. Fajnzylber & A. Mason & J. Saavedra (2007), *Informality: Exit and Exclusion*, World Bank Latin America and Caribbean Studies, Washington, D.C.: The World Bank.
- Saavedra, J. & A. Chong (1999), "Structural reform, institutions, and earnings: evidence from the formal and informal sectors in urban Peru", *The Journal of Development Studies*, 35 (4), 95-116.
- State Planning Organization (2009), *Action Plan of The Strategy For Fight Against Informal Economy*, Ankara: State Planning Institute.

- Tansel, A. (1997), "Informal Sector Earnings Determination in Turkey", *ERF Regional Trade, Finance and Labor Markets in Transition Conference Proceedings*, 153-161, Economic Research Forum.
- Tansel, A. (1999), "Formal versus Informal Sector Choice of Wage Earners and Their Wages in Turkey", *ERF Working Papers*, No. 9927, Economic Research Forum.
- Tansel, A. (2001), "Wage Earners, Self Employed and Gender in the Informal Sector in Turkey", *ERF Working Papers*, No. 0102, Economic Research Forum.
- Togan, S. (2001), "İşgücü Piyasasında Kayıtlı ve Kayıtdışı Sektörler", in: T. Bulutay (Ed.), *İşgücü Piyasası Açısından Kayıtdışı Ekonomi*, Ankara: Turkish Statistical Institute.
- Toksöz, G. & S. Özşuca (2003), *Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Tunalı, İ. (2000), "Basic Conceptual Problems in Analyses of the Informal Sector," in: T. Bulutay (Ed.), *Informal Sector I*, Ankara: Turkish Statistical Institute.
- Tunalı, İ. & H. Ercan (1998), "Labor Market Segmentation in Turkey", in: T. Bulutay (Ed.), *Main Characteristics and Trends of the Turkish Labour Market*, 85-127, Ankara: Turkish Statistical Institute.
- Turkish Statistical Institute (2011), *Income and Living Conditions Survey Micro Data Set (2006-2009)*.
- Turkish Statistical Institute (2012), *Press Release on the Household Labor Force Survey for January 2012*.
- World Bank (2010), *Turkey Country Economic Memorandum (CEM) on Informality: Causes, Consequences, Policies*, Washington D.C.: The World Bank.
- Yereli, A. B. & O. Karadeniz (2004), *Kayıtdışı İstihdam*, Ankara: Odak Yayınevi.
- Yu, D. (2012), "Defining and measuring informal employment in South Africa: A review of recent approaches", *Development Southern Africa*, 29 (1), 157-175.

Table: A.1
Definitions of Variables

<i>Variable Name</i>	<i>Definition</i>
Definition A	
Formal	1 if employee or employer in a firm with more than 10 workers or an administrative, professional or technician
Informal	1 if employee or employer in a firm with less than 10 workers or own account-worker (excluding administrative, professional and technicians) or unpaid family workers; 0 otherwise
Definition B	
Formal	1 if employee or employer in a firm with more than 10 workers or an administrative, professional or technician and who are registered to the social security institute; 0 otherwise
Informal	1 if employee or employer in a firm with less than 10 workers or own account-worker (excluding administrative, professional and technicians) or unpaid family workers and those who are categorized as formal in Definition A but is not registered to SSI; 0 otherwise
Definition C	
Formal	1 if registered to the social security institute for main job; 0 otherwise.
Informal	1 if not registered to the social security institute for main job; 0 otherwise.
Individual Characteristics	
male	1 if male; 0 otherwise
female	1 if female; 0 otherwise
age15to24	1 if in age range; 0 otherwise
age25to44	1 if in age range; 0 otherwise
age45to64	1 if in age range; 0 otherwise
illiterate	1 if illiterate; 0 otherwise
noschool	1 if did not attend school; 0 otherwise
primary	1 if completed primary school; 0 otherwise
secondary	1 if completed secondary school; 0 otherwise
high	1 if completed high school; 0 otherwise
vocational	1 if completed vocational school; 0 otherwise
university	1 if completed university; 0 otherwise
Household Characteristics	
single	1 if not married; 0 otherwise
married	1 if married; 0 otherwise
nochild	1 if the household do not have any children; 0 otherwise
child	1 if the household has children; 0 otherwise
hhead	1 if head of the household; 0 otherwise
Employment/Job Characteristics	
exper	total number of years the individual has worked for since he/she first started working
expersq	experience squared
Agriculture	1 if employed in agriculture; 0 otherwise

Mining	1 if employed in mining; 0 otherwise
Manufacturing	1 if employed in manufacturing; 0 otherwise
Energy	1 if employed in energy; 0 otherwise
Construction	1 if employed in construction; 0 otherwise
Trade	1 if employed in trade; 0 otherwise
Hotels	1 if employed in hotels; 0 otherwise
Transportation	1 if employed in transportation; 0 otherwise
Finances	1 if employed in finances; 0 otherwise
Public Administration	1 if employed in public administration; 0 otherwise
Education	1 if employed in education; 0 otherwise
Health	1 if employed in health; 0 otherwise
Other	1 if employed in other services; 0 otherwise
Legislators	1 if employed as a legislator; 0 otherwise
Professional	1 if employed as a professional; 0 otherwise
Technicals	1 if employed as a technician; 0 otherwise
Clerks	1 if employed as a clerk; 0 otherwise
Service workers	1 if employed as a service worker; 0 otherwise
Skilled agricultural workers	1 if employed as a skilled agricultural worker; 0 otherwise
Craftsmen	1 if employed as a craftsmen; 0 otherwise
Plant operators	1 if employed as a plant operator; 0 otherwise
Elementary operations	1 if employed as a elemenatry opr. worker; 0 otherwise
small	1 if firm size is between 1 to 10; 0 otherwise
medium	1 if firm size is between 11 to 49; 0 otherwise
large	1 if firm size is 50 or more; 0 otherwise
urban	1 if individual resides in an urban area; 0 otherwise
rural	1 if individual resides in an rural area; 0 otherwise

Etnik Farklılık ve Kamu Borcu Üzerine Etkileri: Analitik Bir Bakış Açısı

Aylin KÖNU, Department of International Trade and Logistics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gaziantep University, Turkey; e-mail: akoc@gantep.edu.tr

Ahmet Yılmaz ATA, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gaziantep University, Turkey; e-mail: ayata@gantep.edu.tr

Ethnic Diversity and Effects on Public Debt: An Analytical Point of View

Abstract

Nowadays, public debt is one of the most important macroeconomic problems encountered in developed or developing countries. In addition to the economic factors, social and institutional factors may also affect public debt. It is expressed that the ethnic diversity is one of the social factors that influence the public debt by increasing public spending. The purpose of this paper is to empirically test the impact of ethnic diversity on public debt for the 28 EU countries and Turkey by using 2014 data and cross-section analysis method. According to the empirical results of the study, it was found that ethnic diversity had statistically significant and positive impact on public debt.

Keywords : Diversity, Public Debt, Rent-Seeking.

JEL Classification Codes : D02, D73, O11, C21.

Öz

Kamu borçları günümüzde gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok ülkede en önemli makroekonomik sorunların başında gelmektedir. Ekonomik faktörlerin yanı sıra, sosyal ve kurumsal faktörler de kamu borçlarını etkileyebilmektedir. Etnik farklılık olgusu, kamu harcamalarını artırmak suretiyle kamu borcunu etkileyen sosyal unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, etnik farklılığın kamu borcu üzerindeki etkisini 28 AB ülkesi ve Türkiye için 2014 verilerini kullanarak yatay-kesit analiz yöntemi ile test etmektir. Çalışmadan elde edilen ampirik sonuçlara göre, etnik farklılığın kamu borcu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Etnik Farklılık, Kamu Borçları, Rant Kollama.

1. Giriş

Belirli bir dönem içerisinde kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki fark olarak tanımlanan kamu açığının varlığı, kamunun borçlanma gereksinimine yol açar ve bu şekilde kamu borcu ortaya çıkar. Kamu borcunun varlığı, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açan önemli bir ekonomik ve mali problem olarak görülmektedir (Şahbaz, vd., 2013: 206). Tarihsel süreç içerisinde devlet anlayışında meydana gelen değişimler kamu borçlarının artmasında etkili olan en önemli faktörler arasında yer almaktadır. 1929 Ekonomik Krizi’nden sonraki dönemde, müdahaleci devlet anlayışının egemen olması ile birlikte, devletin fonksiyonlarında meydana gelen artışa bağlı olarak kamu harcamaları da hızla artmaya başlamıştır. Kamu gelirleri, artan bu kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde olmayınca, kamu borçlanma gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Özellikle, 1970’li yılların başlarından itibaren etkisini göstermeye başlayan petrol şokları sonrasında stagflasyonist eğilimler sonucu kamu borcunun varlığı ve sürdürülebilirliği önemli ve kronik bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Woo, 2003: 2).

Günümüzde, birçok dünya ülkesinin, ekonomik kriz yaşamlarının en önemli nedeni olarak, yüksek kamu borç miktarı olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda, gerek uluslararası kuruluşlar gerekse bilim adamları yüksek kamu borçlarının azaltılması ve bu doğrultuda ekonomik, politik ve sosyal tedbirlerin alınması yönünde uyarılarda bulunmaktadır. Kamu borçlarının azaltılması yönündeki en etkin yol, bu borca yol açan unsurları ortadan kaldırmaktır. Nasıl ki herhangi bir sorunun çözülebilmesi için sorunu meydana getiren sebeplerin ortadan kaldırılması gerekirse kamu borçlarının azaltılması yönünde atılacak en etkin adım, bu borca yol açan unsurların iyi analiz edilip ortaya çıkarılmasıdır.

“Kamu borçlarının nedenleri”, üzerine oluşturulan çalışmalarda, son dönemlere kadar, sadece ekonomik faktörler ele alınırken, günümüzde ekonomik faktörlerle birlikte ekonomik dışı faktörler olarak politik, sosyal ve kurumsal faktörler de araştırılmakta ve bu çalışmalar, kamu borçlarının azaltılması noktasında önemli yol gösterici ipuçları sunmaktadır. Kamu borçlarının belirleyicileri üzerine son zamanlarda yapılan bu çalışmalar, kamu borçlarının çok büyük oranda politik ve kurumsal faktörler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır (Woo, 2003: 2; Şahbaz, vd., 2013: 207).

Kamu borcunun, sosyal ve demografik unsurları bağlamında ele alınan unsurlardan bir tanesi, “etnik farklılık” kavramıdır. Etnik farklılığın yüksek ve iktisat politikalarının saptanmasında önemli bir gösterge olduğu toplumlarda, devlet daha müdahaleci olmakla birlikte, sosyal açıdan en iyi politikaları seçme olasılığının daha düşük olduğu belirtilmektedir. Yüksek etnik farklılığın varlığı, ekonomik büyüme ve kalkınmayı yavaşlattığı, kamu borçlarını artırdığı ifade edilmektedir (Montalvo & Querol, 2005: 293). Bu çerçevede, etnik farklılık düzeyi ile kamu borçları arasında bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Buna göre, yüksek etnik farklılık, kamu harcamalarında verimsizliğe yol açarak, kamu harcama miktarının artmasına ve aynı zamanda vergi gelir kayıplarına yol

açarak kamu gelirlerinde bir azalmaya yol açabilmektedir. Kısacası, etnik farklılığın yüksek olduğu heterojen toplumlarda, sağlıklı mali politikalar oluşturulması imkânsız hale gelebilmekte ve bu durum da kamu gelir-gider dengesi üzerinde bir takım tahribatlara yol açarak, kamu borç miktarının artmasına katkı sağlayabilmektedir.

Hazırlanacak olan bu çalışmada etnik farklılık kavramı ile kamu borcu arasındaki ilişki ele alınarak, etnik farklılık düzeyinin kamu borcu üzerindeki etkisi yatay kesit veri analiz yöntemi ile AB ülkeleri ve Türkiye için test edilecektir. Çalışmada öncelikle etnik farklılık-kamu borcu ilişkisi teorik olarak ortaya konulacaktır. Daha sonra ise, etnik farklılık kavramının, kamu borcu üzerindeki etkisi ampirik olarak test edilecektir.

2. Etnik Farklılık ile Kamu Borcu İlişkisi

Son dönemlerde, etnik farklılığın, devletin etkinliğini ve makroekonomik göstergeleri belirleyen önemli bir değişken olduğu fikri yaygınlaşmaktadır (Feldmann, 2012: 192; Montalvo & Querol, 2005: 293; Campos vd., 2011: 13). Etnik olarak kutuplaşmış toplumların, birçok durumda sosyal ve ekonomik açıdan en iyi politikaları seçme olasılığının daha düşük olduğu ve bundan dolayı verimsiz politikaları yöneldiği ifade edilmektedir (Collier, 1998: 2; Alesina & Spolaore, 1997: 1046; Easterly & Levine, 1997: 2; Dollar & Svenson, 2000: 906). Etnik farklılığın fazla olduğu ülkeler; daha müdahaleci olmakla birlikte, yüksek yolsuzluklar (Ata, 2009: 245), bürokratik gecikmeler, etkinsiz ve yüksek kamu harcamaları, vergi kanunlarına daha fazla muhalefet olma isteğinden dolayı düşük kamu gelirleri gibi hükümet etkinliğinin düşük olduğu ülkelerdir. Bu konuda yapılan birçok analitik çalışma da bu sonucu doğrular bulgular ortaya koymaktadır (Feldmann, 2012: 192). Bu sonuçlar etnik farklılığın, hükümetin etkinliği üzerinde olumsuz etkiler yarattığının ve etnik grupların, politik ve sosyal çıkar gruplarının kaynakların bölüşümü için yaptıkları iktidar savaşının bir göstergesidir. Fakat ülkelerin yoksulluk düzeyinin kontrol edildiği, belli bir refah düzeyinin yakalandığı, demokrasinin yerleştiği toplumlarda bu durum daha az görülmektedir. Bundan dolayı etnik farklılığın makroekonomik etkileri, az-gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun görülmektedir (Muter & Gökbunar, 2003: 65; Collier, 1998: 5).

Etnik kutuplaşmanın fazla olduğu sosyal yapı, kamu açıkları ve kamu borçlanmasının da artış nedenleri arasında ifade edilebilir. Zira siyasal karar alma sürecinde yer alan seçmenler, politikacılar, bürokratlar baskı ve çıkar grupları, politik ve ekonomik karar verme sürecinde karşılıklı çıkar amaçları doğrultusunda kamu açıklarının oluşumu ve boyutları üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir (Kuijs, 2000). Seçmenler her zaman devletin vereceği hizmetlerden en yüksek fayda sağlamayı ve refah seviyelerini yükseltmeyi, politikacılar seçmenlerin hoşuna gidecek politikalar yürüterek oylarını artırmayı, bürokratlar bütçe maksimizasyonunu sağlamayı, baskı ve çıkar grupları ise politikacıları etkileyerek alınan kararların kendi çıkarlarına uygun olmasını amaçlamaktadırlar. Bu bağlamda politik süreçte her zaman mübadelenin söz konusu olduğu söylenebilir (Koç, 2009: 64).

Etnik kutuplaşmanın fazla olduğu toplumlarda, farklı gruplar tarafından rant kollama faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yaşanmasına bağlı olarak etkin politikalar üretilmemektedir. (Schüler & Weisbrod, 2010: 460; Posner, 2004: 852). Bu durum, eğitim, sağlık, altyapı gibi çeşitli kamu mal ve hizmetlerin arzı hususunda antlaşmazlıkların yaşanmasına yol açabilmektedir. Yüksek düzeyde etnik farklılık; ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı olumsuz etkilemekte ve optimal olmayan politikaların seçilmesine neden olmaktadır (Easterly & Levine, 1997: 2). Örneğin ABD’de etnik farklılığın yüksek olduğu bazı idari bölgelerde daha çok harcama yapıldığı, daha çok borç alındığı görülmekle birlikte yapılan bu fazla harcamaların çok azının eğitim ve yol gibi kamu hizmetlerine gitmesi dikkat çekmektedir (Çaha & Yüksel & Durak, 2006: 70). Diğer taraftan, yüksek etnik farklılığın, ekonomiler için her zaman bu olumsuz sonuçları doğurması söz konusu olmayabilir. Eğer, multi-etnik özelliğe sahip ülkeler fikir ayrılıklarını yapıcı bir şekilde idare etmelerine imkân veren ve mali yönetime de yardımcı olabilen gelişmiş politik kurumlara sahip olabilir ise, bu tür olumsuzluklar daha az ya da hiç görülmeyebilir (Lavigne, 2006: 6).

Etnik farklılığın yüksek olduğu ülkelerde, iktidara gelen hükümetler tarafından, devlet politikalarının diğer grupların cezalandırılması, muhalefet haklarının sınırlandırılması, kamu mal ve hizmetlerinden diğer grupların yararlanmasının engellenmesi için tasarlanması oldukça sık karşılaşılan bir durumdur (Posner, 2004: 853-854). Böyle bir planlama ise çoğunlukla kamu kaynaklarının kullanımında nitelik olarak bir artışa ama nicelik ve kalite açısından ise etkin olmayan sonuçlara yol açar. Ayrıca, kamu mallarının niteliği ve miktar üzerindeki anlaşmazlıklar sebebiyle heterojen toplumlar, hem bu mallardan daha az talep ederler hem de bu mal ve hizmetlerin finansmanı noktasında çok da istekli olmazlar. Böylelikle kamu mali dengesi bozulur ve borçlanma gereksinimi ortaya çıkar (Alesina vd. 1999; Schüler & Weisbrod, 2010: 460; Collier, 1998: 7).

Kuijs (2000)’e göre, etnik farklılık, kamu harcamalarının kalitesini düşürmektedir. Yazara göre, heterojen toplumlarda, homojen toplumlardan farklı olarak, kamusal mal ve hizmet arzından sorumlu olan kamu görevlileri, hizmet sunulan ortalama vatandaş ile kendini daha az tanımlamaktadır. Ayrıca kamu çalışanları, kamu sisteminin resmi amaçları ile de kendilerini daha az tanımlayabilirler. Dolayısıyla, kamusal mal ve hizmet arzı ile ilgili alanlarda daha fazla rant kollama ve adam kayırma davranışları görülebilir. Bu durum, kamu görevlilerini, esas görevleri olan kamu hizmeti ve mallarını sağlamaktan alıkoyabilir ve neticede, kamu harcamaları heterojen toplumlarda daha az verimli fakat daha büyük miktarda gerçekleşmiş olabilir.

Hossain ve Chowdhury (1998), gelişmekte olan ülkelerde kamu açıklarının politik iktisadi nedenleri olarak makroekonomik popülizm ve fırsatçılığı göstermektedir. Makroekonomik popülizmde hükümetler geniş kitleleri değil, küçük grupları memnun edecek harcamalar yaparlar. Makroekonomik fırsatçılıkta ise, demokratik olmayan rejimler varlıklarını devam ettirebilmek ve meşruiyetlerini kabul ettirebilmek için belirli kesimleri memnun edecek kamu harcamalarına öncelik verirler. Çalışmaya göre etnik farklılığın yüksek olduğu toplumlarda, çıkar gruplarının bu yönde baskısı yoğun bir şekilde görülmektedir ve bu durum kamu açıklarına yol açmaktadır.

Easterly ve Levine (1997), Afrika ülkeleri ile diğer dünya ülkeleri için yaptıkları çalışmada, çıkar gruplarındaki kutuplaşmanın rant kollama faaliyetlerini artırdığı, kamu malları üzerindeki uzlaşmayı azalttığı ve uzun dönemli büyüme üzerinde negatif etkiler yarattığı yolundaki teorileri destekler nitelikte sonuçlar bulmuştur. Ayrıca yazarlar yaptıkları bu çalışmalarında, etnik farklılığın, sosyal ve politik ayırımların etkin politikalar üretilmesini engellediğini göstermişlerdir. Ayrıca finansal derinlik, mali açıklar, eğitim, altyapı gibi büyümeyi etkileyen birçok politika değişkeninin etnik farklılık ile bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmaların yanı sıra, Hodlera ve Knight (2012), Montalvo ve Querol (2005), Annett (2001), Dollar ve Svenson (2000), Alesina ve Spolaore (1997), Sachs ve Warner (1997) ve Mauro (1995), etnik farklılığın temel makroekonomik büyüklükler ve kamu borcu üzerindeki etkisini konu olan çalışmalarda bulunmuşlardır. Yazarlar yaptıkları bu çalışmalar neticesinde, etnik farklılığın yüksek olmasının başta ekonomik büyüme, kamu borcu gibi temel makroekonomik dinamikleri olumsuz yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır.

3. Model ve Veri Kaynakları

Kamu borcu ile etnik farklılık arasındaki ilişkiyi analiz etmeye yönelik olarak hazırlanan bu çalışmada, kurumsal faktörlerin ve etnik farklılığın kamu borcu üzerindeki etkisi araştırılacaktır. Bu çerçevede AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye için ve 2014 dönemi baz alınarak, "*etnik farklılığın kamu borcu üzerindeki etkisi*" yatay-kesit yöntemi ile test edilecektir. Yapılacak olan bu çalışma sonucunda, kamu borcu ve etnik farklılık arasında bir ilişkinin olup olmadığı, eğer böyle bir ilişki varsa bu ilişkinin pozitif veya negatif yönlü mü olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışma kapsamında ele alınan ülkeler ve bu ülkelere ait etnik farklılık endeksi değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo: 1
Modelde Yer Alan Ükelere ait Etnik Farklılık Endeksi

Almanya	0.227	Çek Cumh.	0.322
Avusturya	0.126	Estonya	0.511
Belçika	0.567	Macaristan	0.308
İngiltere	0.324	Slovakya	0.332
Danimarka	0.128	Polonya	0.099
Finlandiya	0.132	Slovenya	0.231
Fransa	0.272	Türkiye	0.342
Hollanda	0.077	Latvia	0.585
İrlanda	0.171	Litvanya	0.330
İspanya	0.502	Malta	--
İsveç	0.337	Bulgaristan	0.299
İtalya	0.154	Kıbrıs	0.350
Yunanistan	0.186	Hırvatistan	0.375
Portekiz	0.040	Romanya	0.300
Lüksemburg	0.596		

3.1. Ampirik Model

Çalışmada kullanılacak olan ekonometrik modelin temel amacı, kurumsal faktörlerin ve etnik farklılığın kamu borçları üzerindeki etkilerini saptamaktır. Bu çerçevede oluşturulacak ekonometrik model kapsamında, Etnik Farklılık, Yargı Bağımsızlığı, Regülasyonların Etkinliği, Kamu Harcamalarındaki Savurganlık, Politik İstikrar Düzeyi değişkenleri modele açıklayıcı değişken olarak dâhil edilmiştir. Kamu borcu ise modelin bağımlı değişkenidir.

Kurumsal faktörlerin kamu borçları üzerindeki etkisi belirlenirken Lavigne (2006) ve Şahbaz, vd. (2013)’nin çalışmalarında kullanılan politik ve kurumsal değişkenler esas alınmıştır. Modelinin matematiksel ifadesi ise şu şekilde gösterilmektedir;

$$\ln KB_i = \beta_0 + \beta_1 EF + \beta_2 YB + \beta_3 KRY + \beta_4 KHS + \beta_5 P\dot{I} + \varepsilon_i$$

Burada $\ln KB_i$ doğal logaritması alınmış kamu borçlarını gösterirken; açıklayıcı değişkenler ise EF, YB, KRY, KHS ve $P\dot{I}$; sırasıyla etnik farklılık endeksini, yargı bağımsızlığını, kamu regülasyonların yükünü, kamu harcamalarındaki savurganlığı ve politik istikrarı göstermektedir. β_0 , sabit terimi, β_1, β_5 eğim parametrelerini ε_i ise hata terimini göstermektedir.

3.2. Araştırmada Kullanılan Veri Setleri ve Kaynaklar

Çalışmada kullanılan modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenler ve bu verilerin kaynakları aşağıda açıklanmaktadır. Modeldeki değişkenlere ait veriler 2014 yılına aittir.

Çalışmada kullanılan ekonometrik model için bağımlı değişken olan **Genel brüt kamu borcu (KB)** ile Maastricht Kriterleri çerçevesinde belirlenen tanım kullanılmıştır. Buna göre kamu borcu ile sadece merkezi hükümetin değil, mahalli idareler, fonlar, kamu iktisadi teşekkülleri, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar ve sosyal güvenlik kurumları gibi diğer kamu kurum ve kuruluşlarını da kapsamaktadır. Genel brüt kamu borcu verileri, AB’nin istatistik kolu olan Eurostat¹ internet veri sayfasından alınmıştır.

Modeldeki açıklayıcı değişkenlere ait verilerin tanımı ve kaynağı ise aşağıda açıklanmıştır:

Çalışmadaki temel açıklayıcı değişken etnik farklılıkla ilgili veri olarak, ülkelerdeki etnik farklılığı gösteren **etnik farklılık endeksi** kullanılmıştır. Literatürde etnik

¹ <<http://ec.europa.eu/eurostat>>, 25.08.2015.

farklılık üzerine yapılan ampirik çalışmaların birçoğunda, etnik bölünmüşlüğü (ya da çeşitliliği) ölçmek için, etnik farklılıkla (EF) ilgili endeksler kullanılmaktadır (Fearon, 2003: 206; Montalvo & Querol, 2005: 300). Bu endeksler içerisinde en çok kullanılanı, Taylor ve Hudson (1972) tarafından Atlas Nadorov Mira (1964) verilerine dayanılarak oluşturulan, "Etnik farklılık endeksi (index of ethno-linguisticfractionalization)"² olmaktadır (Posner, 2004: 849). Daha sonraları ise Taylor ve Hudson'un etnik farklılık endeksinin hesaplama prosedüründen hareketle yeni ve güncel veriler ile yeni endeksler oluşturulmuştur. Bu çalışmada da, ülkelerin etnik farklılığını belirlemek için Fearon (2003) hazırlamış olduğu endeksi kullanılmıştır. Bunun nedeni hem verilerin güncelliği hem de bu konu ile yapılan çalışmalarda sıklıkla atıf almasıdır. Bu endeks 0 ile 1 arasındaki değerlerden oluşmaktadır. 0'a yaklaşan değerler, etnik farklılığın düşük seviyelerde olduğunu; 1'e yaklaşan değerler ise etnik farklılığın yüksek değerlerde olduğunu ifade etmektedir (Fearon, 2003: 208). Veri kaynağı Fearon (2003)'tür.

Çalışmada kullanılan diğer açıklayıcı değişkenlerden *Yargı Bağımsızlığı*, *Kamusal Regülasyonların Yükü* (Burden of Government Regulation) ve *Kamu Harcamalarındaki Savurganlık* (Wastefulness of Government Spending) endeksleri, "The Global Competitiveness Report 2014–2015" den elde edilmiştir. Bu endeks değerleri 1 ile 7 arasında değerler almaktadır. Örneğin yargı bağımsızlığını gösteren değişken her bir AB ülkesindeki yargının ne ölçüde hükümet üyeleri, vatandaşlar, ya da firmaların etkilerinden bağımsız olduğunu göstermektedir. 1 değeri yargının aşırı bir biçimde hükümet üyeleri, vatandaşlar, ya da firmaların davranışlarından etkilendiğini, 7 değeri ise yargının yüksek derecede bağımsız olduğunu göstermektedir. Kamusal Regülasyonların Yükü endeks değerinde 1 kamusal düzenlemelerin yükünün fazla olduğu durumu, 7 ise yükün olmadığı durumu göstermektedir. Ülkelerdeki kamu harcamalarındaki savurganlık endeksi 1 ile 7 arasındaki değerlerden oluşmaktadır. 1 kamu harcamalarındaki savurganlığın fazla olduğu durumu 7 ise kamu harcamalarının israf edilmediği harcamaların verimli olduğu durumu göstermektedir.

Politik istikrar değişkeni, Dünya Bankası tarafından Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi'ye hazırlatılan "The Worldwide Governance Indicators, 2015" den alınmıştır. Endeks değeri -2,5 ile +2,5 arasında olup, +2,5 değerine yaklaştıkça politik istikrar artmakta, tam tersine -2,5 değerine doğru yaklaştıkça politik istikrarın azaldığını göstermektedir.

² Etnik farklılık endeksinin (index of ethnolinguisticfractionalization) hesaplanması şu şekilde olmaktadır:

N

$$FRAC = 1 - \sum_{i=1}^N \pi_i^2$$

i=1

Burada: π_i belli bir etnik gruba (i) ait olan insanların oranını göstermektedir. Temel olarak bu endeks, rastgele seçilen iki kişinin ülkede ait olabileceği etnik grubu belirlemek için yapılan bir ölçüm yöntemidir. Bu nedenle, grup sayısı artarsa FRAC'de yükselir (Fearon, 2003, 208; Montalvo & Querol, 2005, 300).

Model aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

$$KB = f(EF, YB, KRY, KHS, PI)$$

Burada:

KB: Genel Brüt Kamu Borçlarını (logaritmik)

EF: Etnik Farklılık Endeksini

YB: Yargı Bağımsızlığını

KRY: Kamusal Regülasyonların Yükünü

KHS: Kamu Harcamalarındaki Savurganlığı

PI: Politik İstikrar Düzeyini ifade etmektedir.

Yukarıda tanımlanan değişkenlerin kaynakları ve kamu borcu üzerinde olması beklenen etkileri ve Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo: 2
Değişkenlerin Kaynağı ve Beklenen İşaretleri

Değişken	Değişkenin Kaynağı	Beklenen İşaret
Etnik Farklılık Endeksi	Fearon (2003)	+
Yargı Bağımsızlığı (Hukuk Sisteminin Etkinliği)	Global Competitiveness Reports (2014-2015)	-
Kamusal Regülasyonların Yükü Endeksi	Global Competitiveness Reports (2014-2015)	-
Kamu Harcamalarındaki Savurganlık Endeksi	Global Competitiveness Reports (2014-2015)	-
Politik İstikrar Endeksi	Government Indicator-World Bank (2012)	-

3.3. Tahmin Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Tahmin edilen modelde, bağımlı değişken olan kamu borcu ile bağımsız değişkenler olan Etnik Farklılık, Yargı Bağımsızlığı, Kamusal Regülasyonların Yükü, Kamu Harcamalarındaki Savurganlık ve Politik İstikrar Düzeyi değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Söz konusu değişkenler 28 AB üyesi ülke ve Türkiye için ve 2014 yılı verileri kullanılarak yatay kesit analiz yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Yatay kesit yönteminin kullanıldığı çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan temel problem, değişen varyans sorunudur. Bu nedenle yatay kesit analizlerinde, tahminlerin değişen varyans sorununun giderilerek yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada değişen varyans sorununun giderilmesi için, en yaygın ve tercih edilen yöntem olan, “White heteroskedasticity-consistent standard errors & covariance” yaklaşımı (Wooldridge, 2001: 55) kullanılarak model tahmin edilmiştir. Böylelikle değişen varyans sorunu giderilmek suretiyle tahminler elde edilmiştir.

En küçük kareler (EKK) yöntemi ile elde edilen tahmin sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tahmin edilen ekonomik modele ait R^2 değeri, 0,53³⁴ olarak saptanmıştır. Bu çerçevede modelden elde edilen R^2 değerinin düşük olmaması modelin bir bütün olarak anlamlılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca model yer alan eğim katsayılarının birlikte anlamlılığını test eden F istatistik sonuçları da modelin anlamlılığını doğrulamaktadır. Dolayısıyla çalışmadaki model, gerek R^2 gerekse F istatistik sonuçlarına göre anlamlılık göstermektedir.

Tablo: 3
AB Ülkelerinde Yolsuzluğun Kamu Borçları Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken: LNKB			
Değişken	Katsayı ^H	t istatistiği	p-değeri
EF	2.471	2.208	0.0390**
KRY	-1.810	-4.614	0.0002***
YB	-1.211	-4.111	0.0005***
PI	-1.998	-2.161	0.0429**
KHS	-0.847	-1.711	0.0976*
Sabit Terim	14.112	10.444	0.0000***
R^2		0.534	
F-statistic		4.586	
Prob(F-statistic)		0.005989***	

***: %1 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

** %5 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

*%10 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

H: Değişen Varyansın tespit edilmesi üzerine, değişen varyans sorununu dikkate alarak yapılan yeni tahmini göstermektedir. Bu yolla katsayılar değişmemekte, ancak standart hataları değişmekte ve yeni tahmin sonucuna göre katsayıların anlamlı olup olmadıkları önem arz etmektedir.

Elde edilen ampirik sonuçlara göre, etnik farklılık endeksi ile kamu borçları arasında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İlişkinin niteliği açısından değerlendirildiğinde pozitif yönlü bir etki tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile etnik farklılık düzeyindeki 1 birimlik artış kamu borçlarını 2,471 birim artırmaktadır. Bu durum, çalışmanın teorik kısmında ifade edilen görüşlerin, analitik olarak da ispatlandığı sonucunu doğurmaktadır.

Hazırlanan bu çalışma, diğer bir açıklayıcı değişken olan kamusal regülasyonların yükünün, kamu borçları üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve

3

4 Bağımlı değişkendeki değişmelerin ne kadarının bağımsız değişkendeki değişmeler tarafından açıklandığını gösteren R^2 değeri ekonometrik yöntemler açısından değerlendirildiğinde düşük görülebilir. Bununla birlikte yatay kesit verileri ile yapılan tahminlerden elde edilen R^2 'lerin genel olarak küçük olduğu bilinmektedir. Studdenmund (1992: 47) yatay kesit verilerinde 0.50 büyüklüğündeki bir R^2 'nin iyi bir uygunluk olduğunu belirtmiştir (Ağır & Kar 2010: 167).

negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın tahmin sonuçlarına göre, kamusal regülasyonların yükü endeksindeki 1 birimlik bir artış (kamusal regülasyonların yükünün azalması) kamu borçlarında -1,810 birimlik bir düşüşe neden olmaktadır.

Çalışmada, hukuk sisteminin etkinliğini ölçen yargı bağımsızlığı değişkeninin, kamu borcu üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda yargı bağımsızlık endeksindeki 1 birimlik bir artış (hukuk sistemi etkinliğinin artması) kamu borçları üzerinde -1,211 birimlik bir düşüşe neden olmaktadır. Başka bir ifade ile yargı bağımsızlığının artması AB ülkelerinde kamu borçlarını azaltan bir unsurdur.

Bir başka açıklayıcı değişken olan politik istikrar düzeyinin, kamu borçları üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda politik istikrar düzeyindeki 1 birimlik bir artış kamu borçlarında -1,998 birimlik bir azalışa neden olmaktadır. Başka bir ifade ile AB ülkelerinde politik istikrarın artması, kamunun borçlarını azaltmaktadır.

Tahmin sonuçları, kamusal harcamalardaki savurganlığın, kamu borçları üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda kamu harcamalarındaki savurganlık endeksindeki 1 birimlik bir artış (kamu harcamalarındaki israfın azalması) kamu borçlarında -0.847 birimlik bir düşüşe neden olmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamalarında israfın önlenmesinin kamu borçlarını azaltan bir unsur olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak 28 AB ülkesinin 2014 yılı verileri ile yapılan bu çalışmada, kurumsal faktörlerdeki iyileşmelerin ve etnik farklılıktaki azalmanın kamu borçlarını azaltan bir etkiye yol açtığı bulgusuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Geleneksel anlayış gereği, ekonomik hayatı açıklamada kullanılan ekonomik değişkenler, makroekonomik dinamikleri yeterli biçimde açıklamakta başarısız olmuşlardır. Bunun üzerine, son dönemlerde, makroekonomik politikalara yönelik "politik ekonomi yaklaşımı" olarak bilinen yeni analitik çalışmalar, makroekonomik değişkenler üzerinde politik ve kurumsal faktörlerin önemi ve etkisi üzerine odaklanmıştır.

Bu bakış açısı doğrultusunda, kamu borcu olgusu ve buna yol açan faktörler konusu, gerek ekonomik gerekse politik-kurumsal unsurlar kapsamında araştırılmaya başlanmıştır. Günümüzde, kamu borcunun, sosyal ve kurumsal belirleyicileri üzerine yaygınlaşan bir literatür oluşmakla beraber, mevcut durumun hala yeterli düzeyde olmadığı ifade edilmektedir.

Ekonomilerde belirli bir dönem içinde kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki fark olarak tanımlanan kamu açığı/kamu borcu, içinde bulunduğu toplumun ekonomik, politik, sosyal ve kurumsal yapısından etkilenebilmektedir.

Kamu borcu, günümüzde gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde farklı boyutlarda olmak üzere makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz sonuçlara yol açan önemli bir ekonomik ve mali sorun olarak karşımıza çıkar. Bu sorunun ortaya çıkmasına yol açan sosyal unsurlardan biri olarak toplumun etnik yapısı vurgulanmaktadır.

Etnik açıdan kutuplaşmanın fazla olduğu yada etnik farklılığın yüksek olduğu heterojen toplumlarda, kamu mal ve hizmetlerinin sunumunda etkinliğin azalacağı, adam kayırmanın ya da rant kollama faaliyetlerinin artacağı, kamu harcamalarındaki etkinlik kaybından dolayı, harcama miktarının artacağı ve buna bağlı olarak mali disiplinin bozulacağı beklenen bir sonuçtur. Aynı zamanda, heterojen toplumlarda, kamu mal ve hizmetlerin finansmanına karşı toplumsal bir direncin oluşacağı muhtemel bir durumdur. Böyle bir durum ise kamu gelirlerinin azalmasına yol açarak, kamu borcuna olan gereksinimin artmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, etnik farklılığın yüksek olduğu toplumlarda, kamu gelir-gider dengesinin olumsuz etkilenerek, kamu borcu düzeyinin artmasına yol açtığı ifade edilebilir. Ama bu durum, etnik farklılığın yüksek olduğu her ekonomi için gerçekleşmeyebilir. Eğer, ülkeler, fikir ayrılıklarını yapıcı bir şekilde idare etmelerine imkân veren ve mali yönetime de yardımcı olabilen gelişmiş politik kurumlara sahip olabilir ve aynı zamanda etnik çatışmaları azaltıcı kurumsal yapıları ortaya çıkarırlarsa, bu tür olumsuzluklar daha az ya da hiç görülmeyebilir.

Hazırlanan bu çalışmada, etnik farklılık ile kamu borcu arasındaki etkileşim yatay kesit yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Bu çerçevede kamu borcunun, politik ve kurumsal belirleyicileri olarak; etnik farklılık düzeyi ve diğer kontrol değişkenlerinden oluşan bir model oluşturulmuş (Yargı Bağımsızlığı, Kamusal Regülasyonların yükü, Kamu Harcamalarındaki Savurganlık, Politik İstikrar Düzeyi) ve test edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, etnik farklılığın yüksek olduğu heterojen toplumlarda, kamu borcu düzeyinin de yüksek olduğu istatistiksel olarak doğrulanmıştır. Yani, ülkeler, farklı etnik yapılardan oluşuyor ve yüksek bir etnik farklılaşmanın olduğu bir sosyal yapı sergiliyorlarsa, bu durum kamu borçlarında da artışa yol açıyor demektir. Çalışmadaki tahmin sonuçlarına göre, etnik farklılık düzeyindeki 1 birimlik artış kamu borçlarını 2,471 birimlik artırmaktadır. Bu durum, çalışmanın teorik kısmında ifade edilen görüşlerin, analitik olarak da ispatlandığı sonucunu doğurmaktadır.

Bununla birlikte modelde kullanılan diğer kurumsal unsurlar ile kamu borcu arasında da istatistiksel olarak anlamlı ve beklenen yönde bir etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, yargı bağımsızlığı, kamusal regülasyonların yükü, kamu harcamalarındaki savurganlık, politik istikrar düzeyi gibi politik ve kurumsal yapılarda gelen olumlu bir değişim, kamu borcunu azalmaktadır.

Sonuç olarak, günümüz ekonomilerin en temel makroekonomik sorunlarından biri olan yüksek kamu borçlarından kurtulabilmek için sadece ekonomik faktörleri irdelemek ve o yönde tedbirler almak yeterli olmayabilir. Zira kamu borçları, sadece ekonomik faktörlerle açıklanamayacak kadar karışık ve çok yönlü etkileşimi olan bir sorundur. Bu kapsamda, kamu borçlarını azaltmak ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek amaçlanıyor ise, toplumun, ekonomik, politik, sosyal ve demografik unsurlarının da göz önünde tutulması ve bu alanlarda da bir takım tedbirler alınması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Ağır, H. & M. Kar (2010), “Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi”, *Sosyoekonomi*, 2010, Özel Sayı.
- Alesina, A. & E. Spolaore (1997), “On the Number and Size of Nations”, *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1027-1056.
- Annett, A. (2001), “Social Fractionalization, Political Instability, and Size of Government”, *IMF Staff Papers* 48(3), 561-592.
- Ata, A.Y. (2009), *Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Campos, N. & V. Kuzeyev (2007), “On the Dynamics of Ethnic Fractionalization”, *American Journal of Political Science*, 51(3), 620-639.
- Collier, P. & A. Hoeffler (1998), “On Economic Causes of Civil War”, *Oxford Economic Papers*, 50(4), 563-73.
- Çaha, H. & H. Yüksel & F. Durak (2006), “Küresel Bir Sorun Olarak Yolsuzluk”, *Yolsuzluk*, Ed. S. Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara, 45-86.
- Dollar, D. & J. Svensson (2000), “What Explains the Success or Failure of Structural Adjustment Programs?”, *Economic Journal*, Royal Economic Society, 110(October), 894-917.
- Easterly, W. & R. Levine (1997), “Africa’s Growth Tragedy, Policies and Ethnic Divisions”, *Quarterly Journal of Economics*, 112, November, 1-39.
- Feldmann, H. (2012), “Ethnic Fractionalization and Unemployment”, *Economic Letters*, 117(1), 192-195.
- Hodler, R. & D.S. Knight (2012), “Ethnic Fractionalisation and Aid Effectiveness”, *Journal of African Economies*, Centre for the Study of African Economies (CSAE), vol. 21(1), 65-93.
- Hossain, A. & A. Chowdbury (1998), *Open Economy Macroeconomics for Developing Countries*, Edward-Elgar Yayınları, 1. Baskı.
- Koç, A. (2009) “Kamu Açıklarının Ekonomik, Politik ve Kurumsal Belirleyicileri: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Adana.
- Kuijs, L. (2000), “The Impact of Ethnic Heterogeneity on the Quantity and Quality of Public Spending”, *IMF WP49*.
- Lavigne, R. (2006), “The Institutional and Political Determinants of Fiscal Adjustment”, *Bank of Canada Working Paper*, No. 2006-1.

- Mauro, P. (1995), “Corruption and Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681-712.
- Montalvo, J. & M.R. Querol (2005), “Ethnic Diversity and Development”, *Journal of Development Economics*, 76(2), 293–323.
- Muter, N.B. & R. Gökbunar (2003), “Devletin Etkinliği ile İlgili Ekonomik, Politik Kültürel Teoriler”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 53-70.
- Posner, D. (2004), “Measuring Ethnic Fractionalization in Africa”, *American Journal of Political Science*, 48(3), 849-863.
- Sachs, J.D. & A. Warner (1997), “Sources of Slow Growth in African Economies”, *Journal of African Economies*, 6(3), 335-376.
- Scheuler, D. & J. Weisbrod (2010), “Ethnic Fractionalisation, Migration and Growth”, *Empirical Economics*, 39(2), 457-486.
- Şahbaz, A. & A. Koç & A.Y. Ata (2013), “Yolsuzluk ve Kamu Borcu İlişkisi: AB Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *Akdeniz Üni. İİBF. Dergisi*, (26), 206-220.
- Woo, J. (2003), “Economic, Political, and Institutional Determinants of Public Deficits”, *Journal of Public Economics*, 87(3-4), 387-426.
- Wooldridge, J.M. (2001), *Econometric Analysis of Cross Section and Panal Data*, The MIT Press, Cambridge, London.

Konu, A. & A.Y. Ata (2016), “Etnik Farklılık ve Kamu Borcu Üzerine Etkileri: Analitik Bir Bakış Açısı”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24(28), 175-187.

In the New Institutional Economics Approach R. Coase and Law, D. North and Social Psychology Context: Pluralist Approach Opportunities in Economics

Selma Sevinç ORHAN, Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Pamukkale University, Turkey; e-mail: sorhan@pau.edu.tr

Yeni Kurumsal İktisat Tarihi Yaklaşımında R.Coase ve Hukuk, D. North ve Sosyal Psikoloji Bağlamı: Ekonomide Çoğulcu Yaklaşım Fırsatları

Abstract

In this study the relation between the OIE and the NIE (New Institutional Economics) approach is analyzed. In this way, the emphasis is on the main contrasting points of both approaches to mainstream economics. The institutions are as stated by both the precursors of the OIE and NIE approaches, Veblen, Commons, Coase and North analyzed as thinking habits, as behavior constraints in the social rules, as the legal context of the liberal theory. OIE and the NIE approaches demonstrate continuity through ontological point of view towards the concept of institution. Despite theoretical and methodological differences between them, due to the continuity relationship, the NIE plays a carrier role in transferring heterodox terms to mainstream economics. The continuity relation provided by institutions strengthens the pluralist methodology in the economy.

Keywords : New Institutional Economics, Original Institutional Economics, Coase Theory, History of New Institutional Economics, Pluralist Methodology in Economics.

JEL Classification Codes : B25, B52, D23.

Öz

Bu çalışmada, OKİ (Orjinal Kurumsal İktisat) ve YKİ (Yeni Kurumsal İktisat) yaklaşımları arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu yolla, her iki yaklaşımın yerleşik iktisat karşısındaki konumu ortaya konulmaktadır. OIE ve NIE yaklaşımının öncüllerinden Veblen, Commons, Coase ve North tarafından belirtildiği gibi kurumlar, formalizm dışında bir yöntemle, düşünme alışkanlıkları, sosyal kurallarda davranışsal kısıtlar, liberal kuramın yasal bağlamı olarak analiz edilmektedir. OIE ve NIE yaklaşımları, kurum kavramı konusunda, ontolojik yönden süreklilik göstermektedir. Aralarındaki kuramsal ve metodolojik farklılıklara rağmen, bu süreklilik ilişkisi yoluyla, NIE yaklaşımı belli heterodoks kavramların yerleşik iktisada aktarılmasında taşıyıcı bir rol üstlenir. Kurumlar yoluyla sağlanan süreklilik ilişkisi, ekonomide çoğulcu metodolojiyi güçlendirir.

Anahtar Sözcükler : Yeni Kurumsal İktisat, Orijinal Kurumsal İktisat, Coase Kuramı, Yeni Kurumsal İktisat Tarihi, Ekonomide Çoğulcu Yöntem.

1. OIE and NIE Approaches in the Face of Mainstream Economics

Original Institutional Economics (OIE) approach launches evolutionary change debate through institutions against the metaphors of the classical economics and neoclassicism such as invisible hand, natural order and clearing market. In his concept of institutions, T. Veblen emphasizes the necessity of evolutionary change of the economic theory as a social institution and a scientific discourse, while J.R. Commons identifies the legal principals as the agenda of economics which protect individual motifs and determine the terms of the social contract and public behavior rules. Both predecessors of the OIE approach maintain a heterodox stance covering the methodological holism against the formalist methodological individualism approach of Neoclassicism. The OIE is a dissent approach in the heterodox wing against both the invisible hand metaphor of classics and the clear market approach of neoclassicism which is demoted to methodological individualist marginalist maximization principle.

The OIE approach does not reject the market ideology owned by the mainstream economics. The social context of human and economics is discussed within the framework of law with a liberal spirit by Veblen and Commons. The development course of economic theory and economic system takes the place of the natural order metaphor within the evolutionary change line. While maintaining a rather stiff oppositional stance in the face of mainstream economics, the OIE approach does not move away from the liberal philosophy which constitutes the essence of the market economy. The OIE approach is in the opposite of formalist method of neoclassical marginalist price theory of the mainstream economics. However, the OIE approach cannot develop a new theory in the face of marginalist price theory fed with the liberal spirit.

The meeting of economics with the institutional terminology begins with the OIE. Corresponding to the marginalist methodological content of the neoclassical approach the OIE with evolutionary process approach (context) carries the institutional aspect of the market economy to economy economic science. In this way, the OIE criticizes both the classic institutionalists' the natural order/the invisible hand metaphor and the abstract deductive methodology of neoclassic institutionalists. As stated by the founder of institutional approach Veblen, mainstream economics is a static science that does analysis by Classic and Marginal paradigms.

It is the approach built around "pioneer institutionalists" such as T. Veblen and C. Ayres, J.R. Commons, The Old Institutional Economics institutionalists in the economics literature called by Hamilton, and in contemporary economics literature further developed by G. Hodgson, W. Samuels and M. Rutherford. The rational economic behavior abstracted from all times and places in mainstream economics turns into economic behavior shaped by the institutional and cultural contexts in the OIE approach. According to modern representatives of the OIE approach such as J.K. Galbraith (1967), M. Rutherford (1995) and Hodgson (1998) Institutions and institutional development process in social life is discussed again in the context of economics, politics and social psychology within the

themes of group behavior, perception of identity, social status, ideology, power relationships.

In compliance with the OIE approach, classical and neoclassical economics' idealized perception of the world, which is fictionalized by deduction, is far from theoretical and methodological aspects of the evolutionary approach. The OIE is out of scientific research program that is based on the method of mainstream economics and marginal price theory. The basic argument of the OIE approach is institutionalism. Economic science is historical and cultural one. Based on Parada (2001: 59), institutional economics tries to solve the problems of life with a paradigm movement alternative to the mainstream theory. The conduct motivation of economic agents "personal interest" which is counted as external, cannot be fit into the principle of profit maximization. Economic motivation of people is being shaped as "the perception of self-interest" as a result of inner institutional-historical process.

As stated by Parada (2001, 59), the paradigm of the OIE approach:

1. Economics analysis is a dynamic process. It is based on evolutionary processes described in Dewey's evolutionary means-result relationship.
2. Allocation of goods and services are realized in harmonics order through "invisible hand". Resource allocation process is shaped in changing cultural environment according to the technological requirements.
3. Resource allocation problem is not only a process provided by the market, it is executed by the interactive values system within power/government and values system.
4. The distribution of the decision-making process does not work according to "one dollar equals one vote" principle, but it develops depending on the government and wealth relationship.
5. Technological change and consumer freedom is limited by the concentrated force. Decision making process does not occur in full competitive market structures. It is based on the view of involvement in economic process.

Moreover, Langlois (1986), in "Economics as a Process" symposium, described the NIE as a mix of nine different theories under the "Modern New Institutional Economics Approach" title. In accordance with it, these are the most mentioned approaches: Property Rights Approach, Economic Contract Theory, Transaction Cost Approach and New Institutional Approach to Economic Theory. In addition, Constitutional Choice Theory, Collective Action Theory, Public Choice Theory, Evolutionary Economics Theory and Modern Austrian Economics Theory are collected under the NIE title.

New Institutional Economics was firstly used by O. Williamson in the content covering economics of property rights, work economics, comparative systems, the

organization theory and microeconomic theory (Richter, 2000: 11-24). On the other hand, Coase in his works does not use the definition of new institutional economics, instead he prefer the concept of the modern institutional economy. Richter states that because of its wide range, the NIE literature is collected within the four main schools: Property Rights Economics (PR) (Coase, Alchian), Transaction Costs Economics (TC) (Coase, Williamson), Contract Economics Theory (CE) (Spencer, Mirrless, Stiglitz, Williamson, and Macneil), and History of New Institutional Economics Approach (NIEH) (D. North).

The OIE and NIE approaches are beyond the classical and neoclassical paradigm. In contrast to different missions within both approaches, the concept of institutions shows continuity in content. Both approaches have similarities on the concept of institution from an ontological point of view. The institutions are as stated by both the precursors of the OIE approach Veblen and Commons and the founder of NIE approach R.Coase, D. North and O. Williamson: analyzed as thinking habits; as behavior constraints in the social rules; as the social, cultural, and legal context of the liberal theory and as an evolutionary element of social change through a method outside the formalism.

1.1. Habits of Thinking as Institutions

The opinion given in the process of social change by institutions towards behavior is the starting point of evolutionary change approach. As per T. Veblen, institutions are the habits of thinking that are commonly associated with certain functions of the individuals and society (Veblen, 1898 a; 1898 b). As to the OIE approach, through changing the habits of thinking of the individuals by choosing better leads to institutional change. From the economic point of view, social evolutionary process is fed by the clashes between ritual and financial attitudes of social forces engaged in the industrial activities and of the leisure class. (Parada, 2001: 49-50).

In reference to the evolutionary process approach of Veblen, Classic paradigms' "hedonic type of person" cannot be reconciled with the real life human behavior (Veblen, 1898 to 405-411). In Veblen, marginalists' profit maximization approach could not go beyond being just "*enlightening calculator*" in economics. Based on institutionalist approach, Grunch believes that (1947) the world is not formalist as foreseen in mainstream economics; rather the real world is culturalist. Economics science requires neither the assumption of rational behavior nor equilibrium approach. The process is important in economic analysis. Economics is projection of history and cultural process. Unlike the classical and marginalist approach, the OIE follows a historic methodology comparative with information gathered from anthropology.

The OIE tries to choose the one closest to the truth among facts and alternatives. By the influence of German Historical School T. Veblen makes analysis through inductive

methodology¹. The institutional approach of the OIE is fed from Dewey's pragmatism and instrumentalism². Rutherford asserts that (1994) there are methodological differences between the OIE and the NIE such as rationality/bounded rationality, formalism/anti-formalism, methodological individualism/holism and inductive/deductive reasoning. Unlike mainstream paradigm, in the NIE, individuals make bounded rational choices due to the limited information equipment. The markets institutionalized through property rights and contract economies minimize transaction costs which were created by bounded rational behavior in the limited information environment.

Similarly, according to NIEH approach, D. North defines institutions as habits of thinking of the individual and habitual mainstream behavior patterns of social life (North, 1990: 3). Based on both approaches institutions determine individual behavior as the habit of thinking. However, the social context by Coase and North introduced into mainstream theory through the concept of institution is a part of Neoclassicism's event – based Marginalist approach. Since the NIE approach tries to price the public goods that cannot be priced by marginalism within the market rules. It is set in the hard core of Neoclassicism - mainstream economics approach. Yet, like the OIE approach, it criticizes formalist methods of mainstream economics. In the OIE approach, with the concept of institutions, Commons and Veblen are against the abstractive analysis and all reductionist method of marginalist methodology of the neoclassical economics.

In the NIE approach, the meaning of the concept of institution given by North and Williamson is similar to the perspective put forward by Veblen and Commons. Still, the mission of the concept of institution is different in the NIE approach from the OIE approach. In North's approach, institutions seen as part of a social context of the human, in time move away from the context of methodological individualism of neoclassical formalism. Institutions open the door slightly to a holistic method by trading places with the concepts developed by social psychology as social cognition, social representations, mental models and social learning. In North's recent studies, there's a share of relationship established between economics and anthropology as much as the relationship between the economic and social of psychology behind the holism orientation methodology.

¹ As to Veblen, in the approach of Schomoller, the representative of the German Historical School, continuity of institutional change and development is evolutionary. Schomoller is more Darwinian than Hegel (Veblen, 1898b, 4).

² Dewey's concept of inquiry make an uncertain situation certain and means to manage and organize. It is a process that foresees the development of the meaning and the source of the problem in the face of uncertain situations and causality relationship within a common understanding. In fact, the concept of inquiry takes us to deductive and inductive argument.

1.2. Behavior Constraint in Social Rules as Institutions

The idea that the institutions restrict the behavior in the social life as the system of rules is the dates back to Commons. This approach covering the limit of coercion in social life and negotiation processes (bargaining) is the basic argument of liberal theory where economic and political power is questioned. Based on Commons, institutions build the rules of social life by supervising the collective action while expanding the boundaries of individual action. On the other hand, contracts regulating economic activity in the market economy, and appraisal rules (bargaining, managerial and rationing) measuring performance of the firms are indispensable economic institutions of a liberal economics. In liberal economics institutions are set of social structure transforming rules that limit the power of the state and individual over other individuals.

The concept of institution according to architect of NIEH approach – D. North is similar to Commons' functionalist institutionalism approach that regulates the economic life. The OIE institutional environment refers to background "constraints" of economic action and "rules" of the competitive team game that shapes the behavior. Unlike in the OIE approach, institutional environment is more comprehensive rules of the game in the NIEH approach. In the market game institutions are regulated by both formal explicit rules such as constitutional arrangements, laws and regulations, property rights and informal implicit rules social customs and norms.

North's concept of institution which is considered as an element of stability in society is moving away from the assumptions of mainstream theory and coming closer to Commons' heterodox institution concept that limits and controls the pressure. North describes formal constraints economy, political and legal rules and agreements. From functionalist point of view, institutions are behavioral constraints reducing transaction costs and facilitating the change. In social life institutions refer to, on the one hand, the process of building constraints that shape the individual, on the other hand, they refer to the social context in which the constraint are built. In this way, while discussing the constraints on individual and social behavior in the context of institution concept, on the other hand, the process that built the social area is being discussed.

From this aspect, discussions of institutionalization extend to social psychology, sociology and liberal theory. O. Williamson classifies the level of institutionalization similar to the stages of liberal society foreseen by Commons. As for Commons contract making, the regulation of evaluation operations of administrative structures and economic activities, institutional constraints regulating power relations are called as the building process of the positive political theory and the governance structure in Williamson's transaction cost approach (1975). Both Williamson's and Commons' institutions are similar in terms of the function of shaping individual behavior. According to Williamson, the development of both self-consciousness in social life and citizenship awareness in the public sphere depends on motivation channel of human as well as the change performance of economic and political institutions in society. The change performance of economic and political institutions as

much dependable as informal rules on the implementation and change performance of formal rules which are achieved by building positive political theory and allocation of property rights. According to Williamson, construction phase of governance structure in parliamentary systems ends with the stage providing the effectiveness of resource allocation (Williamson, 2000: 597-599).

1.3. Institutions as Evolutionary Role in Social Change

According to New Institutional Economics History approach, institutions in social life transfer social representations between generations through cognitive models (Orhan, 2015). For thousands of years institutional environment has been shaped in accordance to experiences and perceptions which were produced in cognitive models and transferred between generations. The ongoing debates on institutional context in economy are reflections of social learning process in economic science. During the diffusion process of economic and political power built-in values of the system, perceptions and experiences are transmitted through social learning (North, 1978, Denzau & North, 1994). All these perceptions, experiences, informal and formal rules transferred through social learning form the institutional environment.

North gives emphasis on relationship of culture and institutional environment in the process of institutional change. Ayres's OIE approach institutional structure shows similarity with the content imposed on culture. (Parada, 2002: 50). Support provided by the public during the institutional change process increases the development performance of the economy. Although the OIE and the NIE approaches have similarities on the concept of institution from ontological point of view, they differ from each other in terms of analysis methods due to paradigm differences. The evolutionary change and building process institutions of social life in modern economics literature shapes the institutional development and development literature in the context of institutional performance. However, while the OIE approach is located outside the mainstream economics paradigm of the NIE approach, the NIE approach makes analysis based activities the mainstream economics paradigm.

As per D. North's New Institutional Economics History approach, the development performance of the economies depends on the institutional change capacity of the economy. In public institutions, the bureaucratic operations and relationships of interests are institutionalized by being discussed in the context of Property Right. Institutions in Economics require a combined discussions of the economic and political decision-making mechanisms such as the allocation of property rights, regulation and implementation of tax legislation. In a sense, institutional structure of the economy is shaped in descending order by political institutions. Here the institutions are taken as constraints, so this way complementary relationship between institutions and individual preferences is highlighted. Whereas, in contemporary OIE literature, G. Hodgson, W. Samuels, D. and M. Rutherford discuss the economic behavior of individual, who is considered as a rational actor of orthodox economics, in the context of institutional culture. As to J. K. Galbraith (1967), Rutherford (1995) and Hodgson (1998) group behavior, sense of identity, social status,

ideology and power relations are the primary determinants of institutional change in economic life.

Per North and Richter, institutional change performance is a part of the political process. North identifies "mental models", "ideology", "culture", "management structure" and "political institutions" as the dynamics of the institutional environment effecting the change. These dynamics are concepts, context and discourse of social sciences such as sociology, political science and psychology of partly heterodox world than the mainstream economics. Richter (2005, 11-24) considers that as components of institutional environment, norms, social customs, regulations and property rights and the historical performance of the economy determine the development story of the country. In fact, the development level of political institutions depends on the level of institutional performance. Richter (2005; 2) thinks that there is a need for a new social theory including social sciences such as rapidly growing law, organization theory, political science, sociology and anthropology for the formation of economic, political and commercial institutions.

In North's approach, mental models developed through perceptual cognition are described in "Continuous cultural development" context reaching out to the concept of culture. Continuous cultural development is a prerequisite of Veblen's concept of evolutionary economics. Veblen states that economics is not the science of interests only. Economics, as a theory of cultural change, is an evolutionist science. Economics should be the science of the cumulative rankings of economic institutions. Evolutionist economics in Veblen's approach is a continuous cultural development. There are cumulative change performances of institutions and different economic interests among the dynamics affecting this development. Similarly, North believes that (1978, 1990); the basis of economic growth and development is the constant change of interests and institutions.

2. R. Coase, O. Williamson and D. North in the NIE Approach

The concept of institutions in NIE approach can be discussed in contexts such as social psychology, collective action, public choice theory, law and political economy. With its expanding content, the concept of institutions is making the modern economics a part of the social theory. In this section, the NIE approach is discussed in two axes. The first one: the approach of property rights, transaction costs and economies contract developed in the context of Coase and Williamson, the second one is NEIH approach developed by North method. Coase's analysis of property rights discusses the boundaries of all benefits and costs caused by organizations of firm scale in different sectors. In this way, market behaviors and relationships are institutionalized within the competition rules.

The allocation of property rights gives economic activity a legitimate content within legal contracts. Operating cost of the economy is reduced by pricing external costs and benefits of any kind of market among parties. According to Coase (1937, 1988) the institutionalization of market to the size of the firm provides optimal resource allocation by reducing the transaction costs of price mechanism. In a sense, Coase is a strong link between

economics and law. The relationship between economics and law set by Coase brings different constraint, which has not previously been in mainstream approach, into economic behavior in all economic systems, models and economic politics. This constraint, which has entered into behavioral functions of all market actors, especially firms being in the first place, creates a legal context of the market within the mainstream economics. The social context that has entered the economic theory with the legal concept in Coase's approach, it is the legal context of the state in liberal societies.

On the other hand, based on North's method and NIE approach institutions are the rules of the game which increase the developmental performance of economy. Formal and informal rules provide the institutional change process in market games and improve the performance of economy. According to North's approach institutions are the actors and rules of the game. Institutionalization process is provided by formal and informal rules consisting of culture affecting individual's market behavior, ideology, mental models and social representations, value systems, norms and laws. In this respect North stands at the crossroads between economics and social psychology, anthropology and political science.

As per North, institutions are in the role of political decision-maker mechanisms governing the process of change and regulating the rules of the game. In parliamentary systems, organizations / institutions are the processes that determine the actors of the game. The analysis of institutionalization is based on the building process of a market society, organizational behavior of market players, the institutionalization experience of individual and the learning processes. Law and economics relationship established by Coase's context of transaction costs and property rights is further expanded in the framework of economics, social psychology, management sciences and political science in North's context of institutional development performance. The allocation of property rights and contract economies, firm size organizations, formal and informal regulations consists of ideology, norms and laws are all defined as institutionalization within the contexts of Coase, Williamson and North. In both approaches, institutionalization targets efficiency in resource allocation by reducing the functioning cost of "price theory".

Efficiency in Coase's (1992) approach is based on the allocation process of property scaled at the firm level for institutionalization purpose within market relations such as change, production, management and finance. Efficiency in North's approach, brings up institutional change, regulation process and efficiency issues to the agenda of the economics literature by making the institutionalization process as the center of the market society. According to North's approach effectiveness analysis are the environments that affect institutionalization levels of society such as anthropology, history, identity, ideology, social psychology / social learning. According to this, the regulations providing institutional changes in economy must be in evolutionary process and in nature of improving development performance.

In Coase's approach, market relations are analyzed through the context of firm-level organization moving from optimal price problem to property rights and contract

economy. Coase's transaction costs, contractual economies, property rights and company analysis are outside the mainstream assumptions. This approach is beyond the mathematical context which uses the mainstream micro-analysis techniques. The reciprocal relationship between law and economics which ensured the competition in mainstream economics up until Coase (1960) is now ignored. How to build and sustain competition in markets? Which roles should companies take in the allocation process of resources? How will social benefits and costs be priced in market economy? There is not any response for these questions in mainstream literature. Spontaneity approach in market economy undertakes the law regulating role through the metaphor of the invisible hand.

North uses eclectic method in NIEH approach. On the one hand, market players are analyzed by behavioral aspects through procedural individualist methodology. On the other hand, the process of institutionalization in market societies is discussed through procedural holistic methodology. Institutionalization performance aiming at the optimal resource allocation coincides with optimization objective of the orthodox economics within both Coase's and North's approaches. NIE operates with within mainstream paradigm, but with a different terminology, context and methodology.

R. Coase discusses the legal aspects of competition in property rights and contract economies approach. In this way, the economy gets institutionalized in market scale primarily with help of the firm's institutional identity. In Coase's theory of price data considered property relations institutionalized through historical, cultural and legal process and transaction costs of reciprocal contracts between the parties are the efficiency objectives of mainstream theory. In one sense, it gains maneuver area for mainstream price theory. Coase doesn't part with the NIE approach from methodological point of view by adding the institutionalization process in competitive/noncompetitive markets through firms to marginalist approach. However, the market and competition is not a notion in Coase's approach.

Coase is distancing himself from market and competition perception which is regarded as a notion in an idealized world of economics. The market structure of mainstream economics is reduced to the concept of "firm" by Coase. Coase's firm/market distinction is totally different from both Walrasian (1834-1910) general equilibrium and Marshall's (1842-1924) partial equilibrium approaches of mainstream tradition. Prior to Coase theory, in the theory of imperfect competition there was not division of market and firm in: Dupuit's (1804-1866) theoretical framework emphasizing the concept of public interest and providing consumer surplus within public goods of the state; Cournot's (1801-1877) monopoly and duopoly market analysis; Chamberlin's (1899-1967) "The Theory of Monopolistic Competition" and kinked demand analysis, John Robinson's (1903-1983) marginal / average costs and the monopoly market analysis with income curve.

Effectiveness issue is discussed under four headings in Coase's approach: firstly, the property relations as a product of historical, social and cultural process yet accepted as data on price theory. Secondly, market relationships and pricing strategies functioning

through reciprocal dialogue between the parties. On the other hand, contract economy and law covering price strategies, the problem of external costs and benefits in the context of market and law debate is carried out. Lastly, transaction costs arising from all market transactions. In mainstream economics the "efficiency" problem is discussed in the contexts of firm/market, individual/organization and institutional change within the approaches of Coase and North. In NIE, the presence of property rights and contract economies in firm size institutionalized markets lowers the transaction costs of the market. The increase of institutional change performance of economy provides efficiency.

The NIEH discusses within a new paradigm without rejecting optimality problem of mainstream economics. Whereas, Coase and North approaches deal with the set of context and analysis with the terminology that are not included in mainstream economics. Both approaches are close to heterodox economics because of the terminological and methodological similarities monitored in the process of analysis and understanding of economic reality and problem. Coase and North approaches work through the realism approach which is theoretically consistent, but at the same time critical against the perception of economically insignificant, abstract, hypothetical world. Preferring the critical realist methodology against real world problems is the rising point of both approaches.

In social sciences, in sociology and in economics literature of the OIE, institutions are stable cultural features of societies that shape the behavior surpassing the individual actors. On the contrast, from the evolutionary new institutionalists' point of view, institutions are behavioral traits, habits, preferences and norms. According to Prada, institutions show the similarities and differences in terms of transaction costs in market, the size of firm and state in OIE and NIE. Some circles of NIE criticize the protective belt of mainstream economics by using institutions under conditions of "bounded rationality/transaction costs". On the other hand, some circles make analyses that strengthen the protective belt of mainstream economics through "rational choice" and "game theory" models.

The context of the OIE is the evolutionary content of the economy. This content naturally refers to changing economic rules and institutions. However, the context of the NIE is the price mechanism to reduce transaction costs in the market economy. In the NIE, attention is drawn to evolutionary aspects of institutional change process by putting forward the institutions' reducing the transaction cost function in the market. The institutions such as firms, markets and property rights are defined in the contexts of transaction costs and effectiveness. The evolutionary processes that reduce transaction costs in the institutional market and beliefs / social representations rationalizing effectiveness are in the center of economic analysis (Orhan, 2016).

In socio-economic life institutions are constraints determining the social cognitive³ (Hodgson, 1993; 5). These constraints are reproducing themselves by providing information on their own. The institutional cognition is affecting and producing the individual economic behavior through informatics way, purposeful principles or perceptual processes. Institutions have strong motivation/teleological effects on individual goals. Harold Demsetz (1967), Andrew Scott (1981), Richard Langlois (1986), Jack Knight (1992), Daniel Kwita (2000) and D. North describes the institutions as the knowledge providing individual with data/information about the actions of others. In developed market economies, the transaction costs in the economy are reduced by settling informatics cognition in the community. Institutionalization process takes place at lower costs. There is an advanced informatics cognition level earned in the society under the rapid decline in the transaction costs.

In social behavior context, individual's informatics perception is decisive in the interpretation of the information through affecting the perception of reality. Preferences and choices that shape individual behavior are formed by level of the perceptual information⁴ (deeper cognitive function). Institution is the individual's informatics cognition, and it is the name given to the whole process. The individual cognition prominent in psychology leaves it place to social learning concept⁵ of social psychology. This concept better explains the

³ *Social cognition: is our manner of remembering, analyzing and interpreting of information, and giving meaning through past experiences and cultural values to social world (people and me). (Baron & Byrne, 1997). Cognitive theory works on effects and the topic of how man gets the information about the social world, how he perceives the social area and how he behaves in the social field on the basis of such information (Scheerer, 1954). Social psychology is cognitive. The causes of social behavior are also cognitive. In social psychology, from Kurt Lewin till today, social behavior has been considered to be more descriptive as a function of man's perceptions about social area. Social behavior cannot be taken as the objective descriptive function of the human about environmental stimuli (Zajonc, 1980 a). Social psychologists usually analyze not the only reasons of behaviors, but also they try to give analysis on the cognitive aspects, effects and the results of the whole social behavior. Social psychology is cognitive because it describes the cause and effect relationship of human behavior as a reasonable creature. (Fiske & Taylor, 1984).*

⁴ *Perceptive cognition: there is a view on the basis of social cognition approach that the social perception (perception of man) is a cognitive process. According to this view, man is not a passive recipient. He is an effective organizer. He tends to organize all seen, heard, touched or the knowledge gained in different ways as consistent and meaningful wholes (perceptions and impressions) (Sears, Freedman and Peplau, 1989). Cognition topic is related to man's interpretation, analysis, use and the forms of remembrance of the information about a generic domain (other people). The basic fact of social cognition is that it is information installed.*

⁵ *Social learning: Rotter defines man as a conscious creature capable of affecting the life experiences which affects his life. Still, there are also external stimuli and reinforcements affecting human behavior. Personality represents the relationship between individual and his environment. It is necessary to consider both the individual (past learning and experience) as well as the environment (which is the individual aware of and react as stimulants) in order to understand human behavior. (Mearns, 2004; Korkmaz, 2003). With his social behaviorism approach A. Bandura is a pioneer of today's social learning process. Social learning theory aims at explaining the learning experience of a person. Thinking that imitation and observation prove insufficient in the process of learning, Bandura expands social learning theory by adding cognitive processes like thinking, memory, language and estimation and evaluation of the results of behaviors (Malone, 2002). Human is an active participant in the course of life. He is not a creature satisfied with just observing the mental mechanisms driven*

institutionalization process as seen in Knight and North's works in the NEIH approach. In economic life, the rules of law, culture, history, conditions/context, all formal/informal institutions are determinants of human cognition. In this approach, individual is analyzed without being isolated from "human mind" the legacy of the social process and without being detached from the social context in which he/she belongs. The content of the faith considered indispensable for humanity is determined by institutional rules (Knight, 1997). In the new institutional economics approach, perception bound cognition represents a deeper cognition.

In the NIE approach, holistic method fed from the context of social psychology is the preferred method rather than the methodological individualist relationship established between behavioral psychology and economics. In all economic systems, institutional structure is a place where the historical, cultural or ideological heritage of society is encoded in mental memory and the social schemes produced and transferred. North considers (1995, 5) that ideology is similar to the informal constraints of institutions. Ideology is part of the so-called cultural heritage. Culture defines the process of making use of knowledge by individual through preparing conceptual structure where the information is encrypted and interpreted. Individuals in social life, based on the informatic or perceptual consciousness level, are internalizing mental models with institutional structure while being articulated to this structure. As interpreting economic life, human mind shapes its perception of information through cognitive models it created.

Streit, Mummert and Kwita (1997, 688) state that cognitive models are the part of the socialization process of the individual. They are the carrier codes between generations. Cognitive models introduce us to the concept of ideology. In social life social representations⁶ are produced by orientalist effects consecrating authority figure. As to

by environmental events. Sensory, motor and systems related to the brain are the tools used to achieve the purposes directing and giving meaning to people's lives (Bandura, 1999). The attention is drawn to the distinction between the physical basis and functional aspects of thinking. Cognitive processes do not occur only in activities related to the brain, but also it is effective in the decision-making processes. The human mind is not only reactive (reactant), but it is in creative, proactive and self-reflective nature. Human is the producer of the idea that has decision-making functions. In order to adapt to changing situations human being plans his future actions, evaluates the functional aspects of the action, organizes strategically selected preferences and evaluates the possible consequences of his behaviors. (Bandura, 1999).

⁶ *Social representations based on the experience of people, social representations are oriented on how people developed the theory and what they talk. These theories affect behaviors by recreating social reality. Social representations are generated, changed and spread during communication. They are expressed in oral and written traditional communication network. (Moscovici, 1984). Moscovici likens the emergence format of the social representation to an artist who divinizes the statue of his own creation, and who obeys and worships it. There is no undistorted information imposed by social representations. Social representations cover our religious beliefs, our political views, the contents of all our accumulation of thoughts and all our daily thoughts adapted the communication we have created. According to the approach of social representations, the prior step to understanding the social structure is the analysis of anonymous real (Moscovici, 1988). Per Moscovici social representations are phenomena that evolve over time as content, dissociated in the community and quickly*

Denzau and North (1994) ideology undertakes roles like the game rules (constraints) in interpretation of reality and understanding the institutions. Moving from social experience, culturally shared mental models facilitate generic communication by accelerating the learning process. Mental models pass cultural heritage, historical understanding and individual perception from generation to generation. Ideology is a decisive actor of individual in the process of perception and configuration of the outside world. In a sense, institutions in Denzau and the North's approach are the social learning processes.

In modern industrial society, behavior patterns giving direction to market relations are produced by the institutions. In the view of D. North in the NIEH approach, in institutionalized economies individual finds solutions with the help of institutions to all complex situations which he couldn't foresee due to missing knowledge kit. Davis and North (1971, 133) believe that continuity of market operations and the reduction of transaction costs depend on the institutional environment and institutional arrangement where the economic relations take place. In terms of the NIEH literature, institutional environment is an institutional structure. Individual and organizations which he is in are developing and changing institutional arrangements with a comprehensive set of rules (rules of the game).

In the OIE approach the institutional environment is the "behavioral constraints" which are in the background of the economic action. "The rules of the game" shape the individual behavior in competitive team game. (Davis and North, 1971). However, the institutional environment is discussed in a broader context in NIEH approach. Institutions in the market game are shaped by open formal rules such as behavioral constraints, constitutional order, and the rules of law and property rights and by implicit informal rules such as social traditions and norms. Veblen (1898), thinks that the process of institutional change is based on Darwinian views. Institutions stem from the nature of man being a social animal historically and culturally. (Parada, 2002). Veblen's starting point is William McDougall's (1908), "Introduction to Social Psychology" and J.B. Watson's "Behavioral Approach".

Institutionalism in the OIE context is not an analysis tool reducing operating costs as used in the NIE approach. According to all institutionalist approaches, by fighting what is there in social life human can reach an institutional structure achieved through the habits by passing through a process of selective adaptation. By this way, an evolutionist vision can be installed into institutions. In the OIE literature, institutions, traditions and customs are important in the determination of human behavior and behaviors are restricted by social institutions without neglecting the concept of rationality. Institutions in social life are common behavior patterns such as: individual actions that control collective actions; widely

interacting with each other by the effect of the media. Moscovici believes that being descriptive as well as being the orders that must be disclosed makes social representations different from Durkheim's collective representations.

considered opinions; social habits that have been standardized; (embeddedness) actions or ways of thinking settled in the habits of the group or in the tradition of an individual (Neale, 1994).

3. NIE and Bounded Rationality

In NIE, corresponding Williamson, North draws attention to cooperation and opportunistic behavior tendencies in certain institutional constraints. Institutional constraints such as property rights, land rent are immaterial in markets working with the full information and where ambiguity is perfectly measured. However, institutional structure reduces the economic performance in markets working with high transaction costs and where ambiguity cannot be measured due to limited information. Under conditions of limited information and bounded rationality, constraints reduce the costs of social networking system working between institutions and individuals (North, 1990: 34). Bounded rationality assumptions used in different contexts in the approaches of Coase, Williamson and North. While bounded rationality is discussed within the relationship of property rights and transaction costs in both Coase and Williamson's approaches, economy requires institutional changes due to bounded rationality in North's approach. Transaction costs will be reduced. In this way, development performance of an economy will increase.

In Coase's approach, actor's being rationally bounded⁷ will force economy and legal institutions into reciprocal relationship. All market relations create external benefits and costs. The dynamic change process that allocates property rights between the parties and re-defines the conditions of contract in relation to the problems arisen from market, only be resolved in the reciprocal relationship of economics and law. Coase (1977) regards the assumption that man is a rational utility maximizer to be both unnecessary and misleading in terms of the preferred (benefit/profit) of neo-classical economics. According to the literature of modern institutional economics, man live in the market order which is confined by economic life institutions. The boundaries of the market order are determined by the laws.

Unlike Coase, North defines institutional change process in the size of firms and markets. Next to Coase, O. Williamson is the second prominent representative of the NIEA in the contexts of bounded rationality, property rights and transaction costs. He defines the development process by emphasizing the concept of bounded rationality in his transaction costs approach. The term NIE was first used by O. Williamson (1975) in his "Markets and Hierarchies" book and was quickly acknowledged in the economics literature. In transaction

⁷ Simon, H. (1965), "A Behavioral Model of Rational Choice", *Quarterly Journal of Economics*, 69, 99-118. Simon, H.A. (1987), "Bounded Rationality", In: J. Eatwell, M. Milgate, and P. Newman, eds., *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, 1:266-68, London: Macmillan.

cost approach (TC) social norms, traditions and trends are accepted as data, while institutional change is watched rather slowly.

Granovetter (1985) argued that Williamson's market and hierarchy dichotomy means a return to a Hobbesian approach by pointing out the relationship formed between the authority and concept of opportunistic behavior. Williamson ignores the dimension of individualistic behavior trends in personal relationships. The NIEH and TC approaches differ from each other regarding the assumptions of economic behavior. According to O. Williamson, the parties in response to trading freely in the market, with concerns for the future they enter the opportunistic behavior trend under conditions of uncertainty where the costs of acquiring information are higher in monopolistic markets.

The existing contracts in these types of markets are not complete and perfect. Monopolistic conditions arise between the parties after the contract in response to having freedom to negotiate with whoever they want before making a contract. Knight type of contract is impossible which covers all possible behavior trends. However, it is possible to limit the developing trend of opportunistic behavior between parties in market relations where the principles of contract is institutionalized. On flexible contracts, opportunistic behavior trend is limited by legal and personal regulations in accordance with governance structure. O. Williamson claims that because of bounded rationality, institutionalization reduces rising transaction costs in competitive markets. However, institutional change is a very slow functioning process. Whereas, according to North, in the face of bounded rationality institutionalization process increases efficiency in the economy by lowering transaction costs. It is important for institutional change and development relationship to be in nature to provide efficiency. Institutional structure of the society changes as a whole by informal and formal rules in North's approach.

The relationship between economics and social psychology, formed from the context of institutions in North's approach, is different from Coase and Williamson's approaches. D. North (1995: 18) discusses the transaction costs reducing function of institutions in the context of "institutional rationality" concept. Institutional development is a key performance indicator in terms of history of economics. Accordingly, economic and political decision-making processes are inseparable. These processes are reflected in the public decision in the political operations. The purpose is to prepare a theoretical frame explaining institutional change. Ideology, understanding, cognitive and moral belief system gain importance in economic relations. Continuity is essential in social life (North, 1978: 972).

North adds a universal holistic theoretical content to the problem of politics and economics via bounded rationality concept. In this way, it transfers political economy debates into economics literature. Unlike the Public Choice and Collective Action Theory, the process of rational choice and Efficient Market Hypothesis are criticized through bounded rationality and the ideological principles. In North's approach, mental models,

relationship between ideology and institutions become analytic concepts in the interpretation of the reasons of human existence and in the regulation of the environment.

In Williamson's approach, institutionalization is a condition that reduces transaction costs. However, according to D. North, it is important to ensure the efficiency in market relations, while lowering transaction costs by institutions. However, in North's approach, the context of institutional rationality charged on individuals and markets through institutionalization would be subject to criticism in some circles which are targets of institutional efficiency. Since, Pareto efficiency is not a significant case in the institutional economics approach. In institutional operations, the cause of the deterioration of efficiency is the operation of the decision-making mechanisms outside of the effectiveness requirements in political markets (Furubotn & Richter, 2005: 108-110).

Richter (2005) believes that NIEH and TC differ from each other in the context of full and bounded rationality. In Williamson's line TC works within the method of "partial institutional analysis". However, North emphasizes "total institutional analysis" method in NIEH approach. Either way, under bounded rationality conditions market economy works with high transaction costs. There are some important differences against some circles who consider it similar to the demand-supply mechanism in Walrasian general equilibrium analysis. In the TC approach, institutionalization discussions are held over price theory through methodological individualist approach and microeconomics such as firm theory, antitrust theory and industrial organization economics. However, the NIEH approach analyzes the institutional performance of economics through the context of mental models and social representations in historical perspective. Therefore, transition economies and development economics requires a holistic approach in the context of institutional performance and history of economics.

5. Conclusion

In this study, the relation between the OIE – one of the radical approaches of the heterodox economics and the NIE – a part of mainstream economics is analyzed. In this way, the emphasis is on the main contrasting points of both approaches to mainstream economics. Despite theoretical and methodological differences between them, both the OIE and the NIE approaches demonstrate continuity through ontological point of view towards the concept of institution. Due to the continuity relationship, the NIE plays a carrier role in transferring certain heterodox terms to mainstream economics. The institutional terminology which has been brought into by the NIE is internalized in rationality and efficiency assumptions of mainstream economics. In a sense, there is a chance for price mechanism to be discussed together with the social context that has been ignored in the market relations.

Coase argues that (1937, 1988) the institutionalization of market to the size of the firm provides optimal resource allocation by reducing the transaction costs of price mechanism. In a sense, Coase is a strong link between economics and law. Coase's analysis of property rights discusses the boundaries of all benefits and costs caused by organizations

of firm scale in different sectors. Law and economics relationship established by Coase's context of transaction costs and property rights is further expanded in the framework of economics, management sciences and political science in North's context of institutional development performance. In this respect North stands at the crossroads between economics and social psychology, anthropology and political science. The institutional terminology which has been brought into by the NIE is internalized in rationality and efficiency assumptions of mainstream economics. In a sense, there will be a chance for price mechanism to be discussed together with the social context that has been ignored in the market relations.

R. Coase states in the New Institutional Economics that the price mechanism which reduces transaction costs creates a legal environment that enables the optimization of resource allocation in a firm based institutionalized market economy. R. Coase is the most powerful and simple connection between economics and law. On the other hand, D. North in the New Institutional Economic analyses the institutions social cognition accepted theory in social psychology. In this way, D. North, social cognition, mental models, social representations and social learning such as the analysis of sets used in social psychology makes economic analysis. Consequently, the economy gets away from the influence of behavioural psychology; it captures the convergence opportunity in the social context. The institutional economics, which emphasizes the ontological context of continuity of the institutions, strengthens the pluralist methodology in economics.

The NIE terms such as "behaviors and attitudes", "social cognition" "group dynamics", "public decision-making processes", "the problem of governance," "hegemonic power relations", "government and pressure groups" are the social context that were emerged from man's relationship with the other man, being a part of social life and relationship with the government. The social context of economics is bringing it close to social psychology, political science and law. The mainstream theory gets two important developments through institutional terminology. The first, economics gains a pluralist methodological perspective as long as the social context of economics explaining economic behavior has been transferred to economics. The second, economics will have a chance to produce mainstream theory's ideas and economic policy of its own by approaching the social context which has lost.

References

- Bandura, A. (1999), "Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities", *Personality and Social Psychology Review*, (Special Issue on Evil and Violence), 3, 193–209.
- Baron, R.A. & D. Byrne (1987), *Social Psychology: Understanding Human Interaction*, New York: (5th. Ed.), Boston: Allyn & Bacon.
- Commons, J. (1990 - 1934), *Institutional Economics: Its Place in Political Economy*, New Brunswick, New Jersey, Transaction Publishers Vols. 1-2.
- Coase, R.H. (1960), "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, 3, 1-44.

- Coase, R.H. (1977), "Economics and Contiguous Disciplines", in: *The Organization and Retrieval of Economic Knowledge*, Ed., Mark Perlman.
- Coase, R.H. (1988), *The Firm, The Market and The Law*, Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- Coase R.H. (1992), "The Institutional Structure of Production", *The American Economic Review*, Vol. 82, No. 4. 713-719.
- Coase, R.H. (1937), "The Nature of the Firm", *Economica*, New Series, 4(16), 386-405.
- Davis. L.E. & D.C. North (1971), *Institutional Change and American Economic Growth*, Chambridge, Chambridge University Press.
- Denzau, A. & D.C. North (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions", *Kyklos*, 47, 3-31.
- Furubotn, E.G. & R. Richter (2005), *Institutions and Economic Theory: An Introduction to and Assessment of the New Institutional Economics*, 2nd ed. Ann Arbor, Mich.: University of Michigan Press.
- Galbraith, J.K. (1967), *The New Industrial State*, Boston: Houghton Mifflin.
- Granovetter, M.S. (1985), "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *Am. J. Soc.*, 91, 481-510.
- Gruchy, A. (1947), *Modern Economic Thought: The American Contribution*, New York: Prentice-Hall.
- Korkmaz, İ. (2003), *Sosyal Öğrenme Kuramı, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ed. B. Yeşilyaprak, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Langlois, R.H. (1986), "The New Institutional Economics: An Introductory Essay", Kapitel 1, ed. R.H. Langlois, in: *Economics as a Process, Essays in the New Institutional Economics*, New York.
- Malone, Y. (2002), "Social Cognitive Theory and Choice Theory: A Compatibility Analysis", *International Journal of Reality Therapy*, 22 (1), 10-13.
- McDougall, W. (1908), *An Introduction to Social Psychology*, London: Methuen.
- Mearns, J. (2004), *The Social Learning Theory of Julian B. Rotters*, <<http://psych.fullerton.edu/jmearns/rotter.htm>>, 12 Mayıs 2015.
- Moscovici, S. (1984), "The Phenomenon of Social Representations", in: *Social Representations*, R.M. Farr & S. Moscovici (Eds.), Cambridge: Cambridge Press.
- Moscovici, S. (1988), "Notes Towards A Description of Social Representations", *European Journal of Social Psychology*, 18, 211-250.
- Hodgson, G.M. (1998), "The Approach of Institutional Economics", *Journal of Economic Literature*, 36, 166-192.
- Knight, J. (1997) "Social Institutions and Human Cognition", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 153(4): 693-99.
- North, D.C. (1978), "Structure and Performance: The Task of Economic History", *Journal of Economic Literature*, 16, 963-978.
- North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press, pp.VIII, 152. ISBN, 0521 394163, 0521397340.
- North, D.C. (1995), *The New Institutional Economics and Third World Development*, in: Harriss, Hunter and Lewis (1995a), 17-26.

- Orhan, S.S. (2016), *Türkiye’de Kuramsal Olarak İktisadi Düşünce: İktisat Kurumunun Modernist Sosyal Bilişi, Otoriter Sosyal Temsiller ve Liberal Retorik*, E. Yücelkaya (Ed.), İletişim Yay. Basım Aşaması.
- Parada, J. (2001), "Original Institution Economics: A Theory for 21st. Century", *Oeconomicus*, Vol. 5, Fall 2001, 46-60.
- Parada, J. (2002), "Original Institutional Economics and New Institutional Economics: Revisiting the Bridges (Or the Divide)", *Oeconomicus*, Volume VI, Fall 2002.
- Richter, R. (2005), "The New Institutional Economics - Its Start, Its Meaning, Its Prospects 1", Revised 9 November, 2005, An earlier version appeared in: *The European Business Organization Law Review (EBOR)*, 6:2, 161- 200.
- Rutherford, M. (1994), *The Old and The New Institutionalism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutherford, M. (1995), "The Old and The New Institutionalism: Can Bridges Be Built?", *Journal of Economic Issues*, 29, 443-451.
- Scheerer, M. (1954), "Cognitive Teory", G. Lindzey (Ed.), in: *Handbook of Scoial Psychology*, Vol. 1., Cambridge, Addison-Wesle.
- Sears, D.O. & J.L. Freedman & L.A. Peplau (1989), *Social Psychology*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall, Inc.
- Simon, H. (1965), "A Behavioral Model of Rational Choice", *Quarterly Journal of Economics*, 69, 99-118.
- Simon, H.A. (1987), "Bounded Rationality", J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman, (eds.), in: *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, 1:266-68, London: Macmillan.
- Williamson, O.E. (1975), *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, NY: Free Press.

Yerel Yönetimlerin Finansmanında Yerel Yönetim Bankacılığı Uygulaması, İller Bankası Örneği ve Türkiye İçin Öneriler

Mustafa GÜMÜŞ, Capital Markets Board of Turkey; e-mail: mustafa.gumus@spk.gov.tr

Ahmet Burçin YERELİ, Department of Public Finance, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University, Turkey; e-mail: aby@hacettepe.edu.tr

Municipal Bond Banks for Local Government Finance, Ilbank Case and a Proposal for Turkey

Abstract

Although, debt requirements of local governments in Turkey were satisfied basically through two main venues, İller Bankası and commercial banks, recent years recorded an increase in usage towards commercial banks. Municipal Bond Banking Model, which has been used for raising funds from capital markets for local governments has been a widely used method in various countries under different procedures, is not seen as an active model in Turkey. In our study, aside from providing information about Municipal Bond Banking Model, we are putting emphasis on the availability of this model as an alternative source of local governments funding focusing on Tukey and İller Bankası operations.

Keywords : Municipal Bonds, Municipal Bond Banks, Ilbank, Local Government Finance.

JEL Classification Codes : H74.

Öz

Türkiye’de yerel yönetimlerin borçlanma ihtiyaçları temelinde İller Bankası veya ticari bankalar aracılığıyla gerçekleştirilirken, son yıllarda ibre ikincisi lehine hızla artmaktadır. Pek çok ülkede farklı adlar altında uygulanan ve yerel yönetimlere sermaye piyasalarından kaynak sağlamakta değerlendirilen yerel yönetim bankacılığı uygulama modeli ise işletilememektedir. Çalışmamızda yerel yönetim bankacılığı uygulamaları hakkında bilgilendirme yapılırken, özellikle Türkiye ve İller Bankası örneğinde bu modelin nasıl uygulanabileceğine ilişkin modeller önerilerek, yerel yönetimlerin finansmanında farklı bir kaynak oluşturulabileceği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Yerel Yönetimlerin Finansmanı, Yerel Yönetim Tahvilleri, Yerel Yönetim Bankacılığı, İlbank (İller Bankası A.Ş.).

1. Giriş

Son yıllarda özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan nüfus artışı, artan kentleşme oranları ve yaşam standartlarındaki yükseliş yerel yönetimlerin hizmet götürmekle mükellef olduğu yerel halkın yatırım ve hizmet taleplerini arttırmıştır. Kentsel nüfus, sosyal ve nispeten konforlu ve teknolojik bir hayat talep etmekte olup, bunun karşılanması da ayrı bir maliyet unsuru olarak karşımızda durmaktadır. İdari sistemlerde gözlenen yerelleşme düzeyindeki artış da yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarını artırmıştır.

McKinsey Global Institute tarafından yapılan bir çalışmada (McKinsey Global Institute, 2013: 2-3) 2013-2030 yılları arasındaki dönemde dünya genelinde yapılması gereken altyapı yatırım tutarı, geçmiş dönemde altyapı yatırımlarına yapılan yatırımlar dikkate alındığında 62 trilyon ABD Doları (USD), toplam altyapı yatırım stoklarının gayrisafi milli hasılanın bir oranı şeklinde bir varsayımdan hareket edildiğinde 67 trilyon USD ve gayrisafi milli hasıla artışı ile nüfus artış hızı varsayımları çerçevesinde bir projeksiyon yapıldığında ise 57 trilyon USD olarak tespit edilmiştir. Bu da yaklaşık 3,5 trilyon USD yıllık yatırım yapılması demektir.

Ülkemiz açısından da durum farklı görünmemektedir. Ülkemizin 2023 yılına kadar yaklaşık 700 milyar USD tutarında bir alt yapı yatırımına ihtiyacı bulunmaktadır (Babacan, 2014: 5). Bu tutarın ne kadarlık kısmının merkezi hükümet, ne kadarlık kısmının yerel yönetimler tarafından yerine getirileceği net olarak ortaya konulamasa da; yerel yönetimlere de önemli görevler düştüğü bir gerçektir.

Bu yatırımlar hem inşaat süresi hem elde edilecek gelir ve kullanma süresi itibarıyla uzun vadeli kaynak gerektirdiğinden, öz kaynakla finanse etmek yerine borçlanma ile finanse etmek finansal ve sosyoekonomik açıdan daha mantıklıdır. Borçlanma ile finansman durumunda karşımıza 3 seçenek çıkmaktadır. Bunlardan ilki yerel yönetimlerin merkezi yönetime borçlanmasıdır. İkinci yöntem bankacılık sisteminden borçlanma, son yöntem ise sermaye piyasalarından borçlanmadır.

İlk yöntem ülke ekonomisinin genel durumu, toplam kamu borç yükü, faiz oranları gibi faktörlere göre değişebilmekle birlikte, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerin dahi yapılırken kaynak bulmakta zorlanıldığı düşünülürse, gerçekleştirilmesi zor bir yöntem olduğu kabul edilebilir. Merkezi yönetimden borçlanma olsa dahi hangi yerel yönetimlere, hangi projeler karşılığında borç verileceği gibi cevabını bulmakta zorlanılacak sorular ile karşı karşıya kalılabilecektir. Ayrıca merkezi hükümetin, tüm ülke genelinden topladığı kaynakları belirli projelere aktarması da etik olarak tartışmaya açık bir konudur.

İkinci yöntem bankacılık sisteminden borçlanma yoluyla yatırımlarının finanse edilmesidir. Bu yöntem, sermaye piyasalarının tam olarak gelişmediği ya da bankacılık sisteminin ağırlıkta olduğu ülkelerde karşımıza çıkmaktadır. Bankacılık sistemi kredi

maliyetleri yüksek olsa dahi kullanması herhangi bir uzmanlık ya da alt yapı gerektirmeyen ve yerel yönetimler açısından da kolay olarak ulaşılabilen kaynaklardır. Ancak bu kaynaklarda da, özellikle büyük yatırımlar açısından, karşımıza vade sorunu çıkmaktadır. Zira bankacılık sistemi mevduata dayalı olarak kredi verdiğinden, mevduatların kısa vadeli yapısı uzun vadeli finansman ihtiyacı olan bu tür yatırımların tamamını finanse etmekte zorlanacaktır.

Özellikle 2009 yılı ve sonrasında yaşanan uluslararası finansal kriz ve sonrası dönemde bankaların finansal sağlamlığı öncelikli bir konuma gelmiştir. BASEL III gibi düzenlemeler ve katı sermaye tabanlı kuralları uygulamaları bu tür yatırımların bankalar tarafından finansmanında engeller oluşturmaktadır (Babacan, 2014: 5).

Üçüncü yöntem sermaye piyasalarından borçlanma yoluyla altyapı yatırımlarının finanse edilmesidir. Gerek nesiller arası adalet, gerek uzun vadeli gelir yaratmaları dolayısıyla bu tür yatırımların uzun vadeli kaynaklarla finanse edilmesi iyi bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür finansman yöntemi özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada’da sık kullanılan ve genellikle de tahvil ihracı suretiyle yapılan borçlanma şeklidir.

Bankacılık sistemi ile sermaye piyasalarını birleştiren bir seçenek ise yerel yönetim bankacılığı uygulamasıdır. Çoğunlukla merkezi yönetime ya da yerel yönetimlere ait olan bu bankalar, düşük maliyetlerle sermaye piyasalarından borçlanmak ve sağladığı kaynakları uygun faiz oranları ve vadelerle yerel yönetimlere aktarmak suretiyle yerel yönetimlerin finansmanında önemli bir işlev üstlenmektedirler.

Çalışmamızda yerel yönetimlerin finansmanında uzun yıllardır önemli bir kaynak olan ve sermaye piyasaları ile bankacılık sistemini bu anlamda birleştiren yerel yönetim bankacılığı uygulaması hakkında uluslararası uygulamalar da dikkate alınarak bilgilendirme yapıldıktan sonra, İller Bankası AŞ.’nin (İlbank) mevcut durumu bu çerçevede değerlendirilerek, ülkemiz için öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

2. Genel Olarak Yerel Yönetim Bankacılığı Uygulaması

Bankacılık sisteminin yerel yönetimlere sunduğu önemli bir kaynak yerel yönetim bankacılığı veya eyalet veya devlet tahvil bankaları aracılığıyla oluşturulan kaynaklardır (municipal bond banks veya state bond banks). Vogt (1984: 38) yerel yönetim bankasını finansal özerkliğe sahip bir kamu kuruluşu olup, vergiden muaf menkul kıymetler ihraç eden ve karşılığında topladığı paralarla da yerel yönetim tahvillerine yatırım yapan banka olarak tanımlamıştır. 1956 yılında Kanada’da, 1970 ve devamı yıllarda ABD’nin farklı eyaletlerinde kurulan ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerde de yaygın uygulamaları olan yerel yönetim bankaları, 3 nedenden dolayı yerel yönetimlerin daha düşük maliyetle yatırımlarını finanse etmelerini sağlayabilmektedir (Vogt, 1984: 38; Kidwell & Rogowski, 1983: 109). Bunlar yerel yönetim bankalarının genellikle yerel yönetimlerden daha yüksek kredibiliteye sahip olması, yaptıkları ihraçların büyük tutarlı olmaları nedeniyle ölçek

ekonomilerinden faydalanmaları ve son olarak da sahip oldukları tecrübe ve bilgi birikimi dikkate alınarak yerel yönetimlere göre daha geniş bir alıcı kitlesine ulaşabilmeleridir. Yüksek tutarlı ihrac nedeniye maliyet düşüşü sağlanacak giderler finansal danışmanlık ücretleri, kredi derecelendirme notu alınması, reklam ve pazarlama giderleri, basım masrafları olarak belirtilebilir (Katzman, 1980: 153).

Yerel yönetimleri küçük ölçekli ve büyük ölçekli olarak ayırdığımızda konuya farklı açıdan bakılabilir. Küçük ölçekli yerel yönetimler için yukarıda saydığımız hususların hepsi geçerli iken, büyük ölçekli yerel yönetimlerin daha sık borçlanma aracı ihrac ettikleri, bu konuda bir bilgi birikimine ve yönetim kapasitesine sahip oldukları ve geçmiş tecrübelerine bağlı olarak bir dağıtım ağına sahip oldukları söylenebilir (Robbins & Kim, 2003: 92-93).

Forbes ve Renshaw Vermont Yerel Yönetim Bankasının 1970 yılında yaptığı 46 milyon dolar tutarındaki ilk ihracını analiz etmişler ve ihraca katılan yerel yönetimlerin faiz ödemelerinden yaklaşık 3 milyon dolar tasarruf ettiklerini ortaya koymuşlardır (Aktaran: Cole & Millar, 1982: 71).

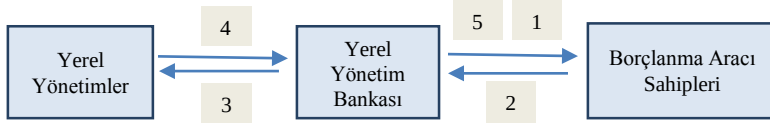
Katzman ise (1980: 150, 154-155) 1976 yılı Ocak ayı itibarıyla yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilen 8 ihracın Maine Yerel Yönetim Bankası ve Vermont Yerel Yönetim Bankası tarafından gerçekleştirilmiş olması varsayımı altında; faiz ve pazarlama maliyetlerindeki azalmayı ihrac maliyetinin sırasıyla %4,4'ü ve %3,8'i olarak hesaplamıştır. Söz konusu maliyet düşüşünün sırasıyla %78 ve %71'i faiz oranlarındaki olası düşmeden, yaklaşık %17'si ise pazarlama maliyetlerindeki düşmeden kaynaklanmaktadır. Maliyet düşüşü hesaplanırken yerel yönetim bankasının olmadığı varsayımı altında yerel yönetimlerin benzer ihrac tutarı ve kredi derecelendirmesine sahip ihraclarla eşit faiz ve pazarlama ve ihrac maliyetlerine katlanacağı varsayılmıştır.

ABD'de yapılan üç çalışma [Cole ve Millar (1982), Katzman (1980), Kidwell ve Rogowski (1983)] yerel yönetim bankalarının yerel yönetimlerin borçlanmasında daha düşük maliyet sağladığını ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, yerel yönetim bankalarının hem kredi derecelendirme hem de ölçek ekonomisinden kaynaklanan nedenlerle daha düşük maliyetle borçlanmaya imkân verdiğini, kredi derecelendirme notu eşit dahi olsa ölçek ekonomisi nedeniyle yerel yönetim bankalarının düşük maliyetle borçlanma sağladıklarını ortaya koymuştur. Diğer taraftan yerel yönetimlerin yerel yönetim bankalarından daha yüksek kredi derecelendirmesine sahip olmaları durumunda düşük maliyetle borçlanma gerçekleştiremedikleri görülmüştür (Aktaran: Rhee & Stone, 2003: 2).

Yerel yönetim bankaları kamu sermayeli bankalar olmaları nedeniyle alıkoyma mekanizması (interceptmechanism) diyebileceğimiz bir yöntemi de kullanmaktadırlar. Bu yöntemle yerel yönetim bankaları yerel yönetimin anapara ve faiz ödemelerinde temerrüde düştüğü durumlarda, söz konusu ödemeler merkezi yönetim tarafından yapılan yardımlardan ve diğer yönetimler arası transferlerden dağıtım sırasında öncelikli olarak karşılanmaktadır (Robbins & Kim, 2003: 95).

Yerel yönetim bankalarının yerel yönetimlerin finansmanı sağlamasına ilişkin süreç iki şekilde gerçekleşmektedir (Rhee & Stone, 2003: 7-12) Bunlara ilişkin tablolar aşağıda yer almakta olup, ilki yerel yönetim bankasının piyasadan doğrudan kendi adına borçlanması (gelire dayalı tahviller ihraç etmek suretiyle) ve bu kaynağı yerel yönetimler tarafından çıkarılan genel yükümlülük tahvillerini satın alarak veya kredi vererek yerel yönetimlere aktarması şeklinde olmaktadır. İkinci yöntemde ise yerel yönetim bankası yerel yönetimlerin borçlanma ihtiyaçlarını tespit eder ve bu ihtiyaç ve talepleri dikkate alarak tek bir büyük havuz oluşturarak borçlanma aracı ihraç eder. Bu şekilde borçlanmanın büyüklüğünden ve borçluların sayısındaki artışa bağlı olarak geri ödeyememe riskinin azalmasından maliyet avantajı sağlanmış olmaktadır (Cole & Millar, 1982: 71). Bu iki süreç öncesinde yerel yönetimlerin kendi mevzuatları uyarınca borçlanmaya karar vermeye yetkili kurullarda karar almaları veya varsa ilgili mercilerden izin almaları gerektiği de açıktır. İkinci yöntemde yerel yönetim bankası sürecin başında yerel yönetimler tarafından ihraç edilen borçlanma araçları satın alıp, bunlardan bir havuz oluşturup, bunları teminat (dayanak) göstermek suretiyle de borçlanma aracı ihracı yoluna gidebilmektedir (Robbins & Kim, 2003: 95).

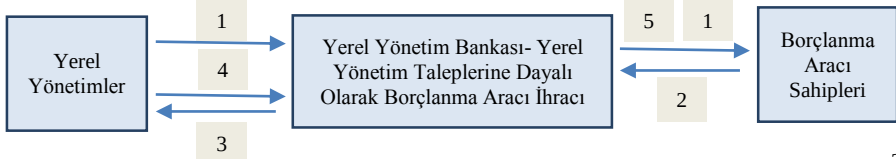
Şekil: 1
Yerel Yönetim Bankasının Gelire Endeksli Tahvil İhraç Etmesi

Yukarıdaki şekil çerçevesinde gerçekleştirilen ihraç aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

- 1 Yerel yönetim bankası borçlanma aracı ihraç eder.
- 2-3 Borçlanmadan elde edilen gelirler ile yerel yönetimler tarafından ihraç edilen borçlanma araçları satın alınır.
- 4 Yerel yönetimler borçlanma araçları dolayısıyla ödemeleri gereken faiz ve anapara tutarlarını yerel yönetim bankasına öderler.
- 5 Yerel yönetim bankası kendi ihraç ettiği borçlanma aracı dolayısıyla ödemek zorunda olduğu faiz ve anapara tutarlarını yerel yönetimlerden tahsil ettiği tutarları kullanarak öder.

Şekil: 2
Yerel Yönetim Bankasının Yerel Yönetimlerin Taleplerinden Havuz Oluşturarak Borçlanma Aracı İhraç Etmesi

Yukarıdaki grafik çerçevesinde gerçekleştirilen ihraç aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

- 1 Yerel yönetimler borçlanma ihtiyaçlarını yerel yönetim bankasına iletirler. Yerel yönetim bankası yerel yönetimlerden gelen talepleri kendi belirlediği kriterlere göre değerlendirir, taleplerden bir havuz oluşturarak borçlanma aracı ihracı yapar. Gerek görmesi durumunda talepleri reddeder. Borçlanma aracı ihracı için asgari belirli bir tutarda talep toplanması veya düzenli aralıklarla borçlanma aracı ihracı gerçekleştirilmesi yöntemlerinden birisi tercih edilir.
- 2-3 Borçlanmadan elde edilen gelirler ile yerel yönetimler tarafından ihraç edilen borçlanma araçları satın alınır veya doğrudan yerel yönetimlere kredi verilir. Borçlanmada talep toplamının yaklaşık %10 üzerinde bir ihraç gerçekleştirilerek bir rezerv fonu oluşturulur.
- 4 Yerel yönetimler borçlanma araçları dolayısıyla ödemeleri gereken faiz ve anapara tutarlarını yerel yönetim bankasına öderler.
- 5 Yerel yönetim bankası kendi ihraç ettiği borçlanma aracı dolayısıyla ödemek zorunda olduğu faiz ve anapara tutarlarını yerel yönetimlerden tahsil ettiği tutarları kullanarak öder.

Yerel yönetim taleplerinden havuz oluşturulmasına ilişkin süreç, yerel yönetim bankasının yerel yönetimlerin borçlanma taleplerini almasının yerine onlar tarafından ihraç edilen borçlanma araçlarını satın alması ve teminat göstermek suretiyle kendi borçlanma araçlarını ihraç etmesi şeklinde de uygulanabilmektedir (Robbins & Kim, 2003: 95).

Yerel yönetim bankasının doğrudan borçlanma aracı ihraç etmesi veya yerel yönetimlerden talep toplayıp bir havuz oluşturarak borçlanma aracı ihraç etmesi arasında ABD örneğindeki en önemli fark yaklaşık bir yıllık anapara ve faiz tutarı ödemelerine karşılık gelecek düzeyde bir rezerv fonun oluşturulması olarak görülmektedir (Rhee & Stone, 2003: 10). Oluşturulan bu rezerv fon, faiz ve anapara geri ödemelerinin garantisi olarak görülmekte, hem borçlanma aracının kredi derecelendirme notunu artırmakta hem de borçlanma maliyetinde düşmeye neden olmaktadır. (Katzman, 1980: 150).

3. Dünyada Yerel Yönetim Bankacılığı Uygulamaları

Bu başlık altında dünya uygulamaları ABD, Finlandiya ve Japonya örnekleri hakkında bilgiler verilmek suretiyle incelenecektir.

3.1. Amerika Birleşik Devletleri

Yerel yönetim bankaları eyaletlerin daha küçük birimlerinin düşük maliyetle borçlanmalarını sağlamaya yönelik olarak oluşturulan ve genellikle kamu mülkiyetinde bulunan bankalardır. Hizmet sundukları yerel yönetim birimlerinden daha iyi kredi derecelendirmesine ve hizmet ağı ve tecrübesine sahip oldukları için genellikle daha düşük oranda borçlanma imkânlarına sahiptirler.

Eyaletlerin tamamında bulunmayan yerel yönetim bankaları, Maine, Indiana, Idaho, New Hampshire, New York, Alaska, North Dakota, Illinois, Michigan, Oregon, Newyork ve Vermont eyaletlerinde bulunmaktadır (Robbins & Kim, 2003: 94). Yaklaşık olarak benzer işlevleri gördüklerinden ve örnek olması açısından Vermont Yerel Yönetim Bankası hakkında bilgiler verilerek ABD uygulaması anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Vermont Yerel Yönetim Bankası¹

1969 yılında kurulan Vermont Yerel Yönetim Bankası (VYYB) kamu sermayeli olup, yönetim kurulu Eyalet Valisi tarafından atanmaktadır. 2013 yılı sonu itibarıyla Banka'nın yerel yönetimlere kullandığı kredi tutarı 2 trilyon USD'yi bulmuştur. Vermont Eyaleti tarafından yönetim birimi olarak kabul edilen her düzeyde kurum Banka'dan kredi kullanabilmektedir.

VYYB Standard and Poors ve Moodys tarafından verilmiş olan AA+ ve Aaa kredi notlarına sahiptir. Banka borçlanma aracı ihraç etmek istediğinde tüm talepleri tek bir ihraç havuzunda birleştirmekte, gerekli görülmesi durumunda tahvil sigortası ihraç sürecine dâhil edilmekte, takiben kredi derecelendirme kuruluşlarından görüş alınmakta, sirküler (officialstatement) hazırlanarak yatırım kuruluşlarına iletilmekte, borçlanma araçları öncelikle Vermont'ta yaşayan bireysel yatırımcılara takiben de kurumsal yatırımcılara pazarlanmaktadır. Faiz oranları ise ulusal faiz oranları, yakın dönemli benzer finansman maliyetleri, yatırımcı talepleri dikkate alınarak yüklenici firma (underwriter) ile pazarlık usulüyle belirlenmektedir.

Tahviller genellikle yılda bir defa Haziran ya da Temmuz aylarında ihraç edilmekte ve ihracı takip eden gün yerel yönetimlere aktarılabilmektedir. Tahviller sabit faizli olarak ihraç edilmekte olup, faiz dalgalanmalarından yerel yönetimler olumsuz etkilenmemektedirler. Anapara ödemeleri her yıl Kasım ayının 15'inde, ara dönem kupon ödemeleri ise yılda iki defa 15 Mayıs ve 15 Kasım aylarında yapılmaktadır. Erken itfa

¹ Bu başlık altında yer alan bilgiler Banka'nın web sayfasından ve yıllık faaliyet raporlarından derlenmiştir.

uygulaması genellikle kabul edilmemektedir, zira ihrac bir havuz oluşturularak gerçekleştirildiği için bir yerel yönetimin borcunu ayırmak mümkün olmamaktadır.

Banka tarafından iki çeşit tahvil ihracı yapılmaktadır. Bunlar kamulaştırma, gayrimenkul yapımı, su ve kanalizasyon sistemleri, mevcut borcun finansmanı veya mevcut altyapı yatırımların finansmanı amacıyla yapılan “genel yükümlülük tahvilleri” veya elektrik üretim tesisleri, katı atık depolama sistemleri, su dağıtım ve arıtma sistemleri, elektrik, gaz ve ısıtma yatırımları gibi yatırımların finansmanında kullanılan “gelire endeksli tahviller” şeklinde olmaktadır.

Tahvil yatırımcıları büyük ölçüde bireysel yatırımcılar olurken, bankalar, fonlar ve sigorta şirketleri de talepte bulunabilmektedirler. Tahviller hem eyalet düzeyinde hem de federal düzeyde gelir vergisinden muafırlar.

2013 yılında 30 yıl vadeli yıllık kupon ödemeli 54.895 milyon USD tutarındaki ihrac yıllık %3,92 maliyet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Söz konusu maliyetin içerisinde yerel yönetim bankasının komisyonları ve ücretleri de dâhildir. Dolayısıyla yerel yönetimler açısından borçlanma maliyeti olarak ifade edilebilir. Aynı dönemde federal hükümet tarafından yapılan borçlanma araçlarında oluşan borçlanma maliyeti ise %3,22 olarak gerçekleşmiştir². Benzer şekilde Banka 2012 yılında 30 yıl vadeli yılda bir kupon ödemeli 36.125 milyon USD tutarında ihrac gerçekleştirmiş, söz konusu ihracın net faiz maliyeti ise %3,34 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde federal hükümet tarafından yapılan borçlanma araçlarında oluşan borçlanma maliyeti ise %2,25 olarak gerçekleşmiştir³. Görüldüğü üzere Vermont Yerel Yönetim Bankası Amerikan Hazinesi’nin sadece 50-100 baz puan aralığında daha yüksek bir maliyetle ancak kendi ücret ve komisyonları içinde olacak şekilde borçlanma gerçekleştirebilmiştir.

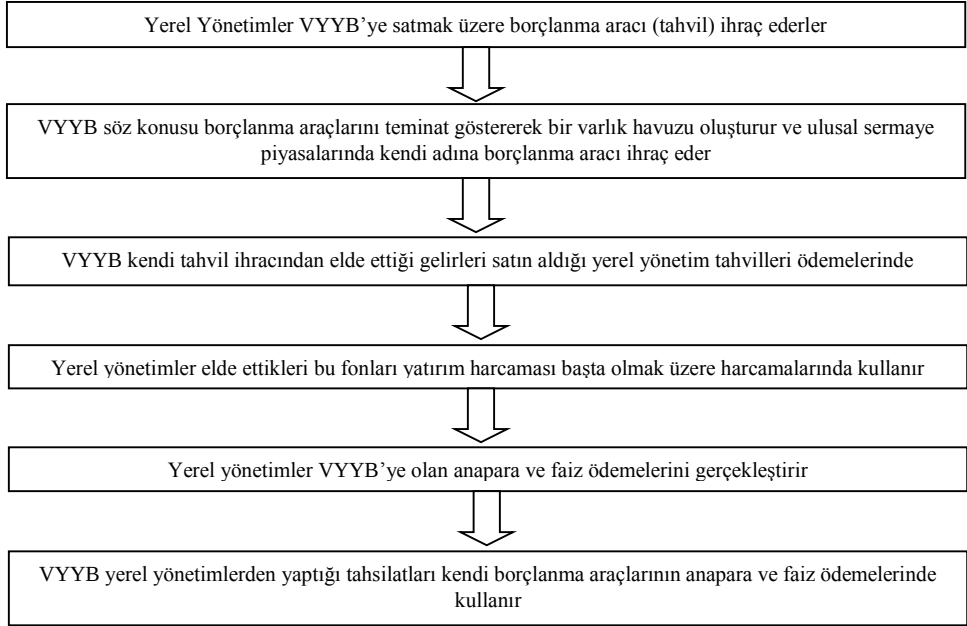
Banka her yıl en az bir kere tahvil ihracı gerçekleştirmekte olup, kuruluşundan bu yana 75 seri tahvil ihracı gerçekleştirmiştir. Söz konusu tahviller yeni bir borçlanma veya mevcut borçların refinansmanı amacıyla yapılan tahvil ihraçları şeklinde olabilmektedir. VYYB 2013 yılında gerçekleştirdiği tahvil ihracı ile 25 adet yerel yönetim biriminin borçlanma talebini yerine getirmiştir (Vermont, 2014: 6).

Tahvillerin vadesi 5 yıl ila 30 yıl arasında değişebilmekte olup, tahvil ihrac süreci aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

² <<http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/interest-rates/Pages/TextView.aspx?data=longtermrateYear&year=2013>>, 25.06.2014.

³ <<http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/interest-rates/Pages/TextView.aspx?data=longtermrateYear&year=2013>>, 25.06.2014.

Tablo: 1
VYYB Tahvil İhraç Süreci

3.1.2. Vermont Yerel Yönetim Bankası Mali Yapısı

Aşağıdaki tabloda Banka'nın faaliyet alanını göstermesi bakımından 2010-2013 yılları arasındaki gelir-gider yapısı ve bazı bilanço büyüklüklerine ilişkin rakamlar verilmektedir. Rakamlardan da görüleceği üzere Banka çok düşük sermaye ile çalışmakta, finansmanını borçlanma aracı ihraç etmek suretiyle sağlamakta ve bunun da tamamına yakını yerel yönetimlere kullandırmaktadır. Bankanın gelirlerinin %85-90'ını faiz gelirleri, benzer şekilde giderlerinin de %90 ve üzerini faiz giderleri oluşturmaktadır

Tablo: 2
VYYB'nin 2010-2013 Yılları Arasındaki Gelir-Gider Yapısı, Bilanço Büyüklükleri

	2010	2011	2012	2013
Aktif Toplamı	539.003.312	583.286.357	595.510.130	602.758.262
Krediler	480.231.933	519.525.547	531.232.756	540.853.109
Borçlanma Araçları	516.646.775	556.189.651	566.170.957	593.802.290
Sermaye	20.142.204	24.324.402	26.399.050	22.595.541
Faiz Gelirleri	22.226.593	22.063.339	21.597.588	24.074.146
Faiz Giderleri	20.438.298	22.379.904	21.807.967	21.781.026
Faaliyet Giderleri	368.138	353.672	487.093	1.277.359

Kaynak: VYYB, 2011-2013 yılları arası finansal tabloları, <<http://www.vmbb.org/about/annual-reports-audits/>>, 25.05.2014.

3.2. Finlandiya

Kuzey Avrupa ülkelerinden üniter yapıya sahip olan Danimarka, İsveç ve Finlandiya yüksek düzeyde yerelleşme düzeyine sahip olup, yerel yönetimler vatandaşlarına geniş bir yelpazede hizmet sunmaktadırlar. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki hizmet paylaşımı, gelirlerin ve harcamaların paylaşılmasında da paralel bir durum ortaya çıkarmıştır. Yerel yönetimlerin borçlarının gayrisafi milli hasılaya oranı %8'ler seviyesine kadar çıkmış ve son yıllarda sürekli artmıştır (Tablo 3). Diğer taraftan 2013 yılı sonu itibarıyla faiz giderlerinin yerel yönetimlerin toplam giderleri içindeki payı da %4'ler seviyesindedir (MUNIFINN, 2015: 7).

Borçlanmaya ilişkin verilere bakıldığında 2010 yılında borçlanmanın toplam gelirler içindeki payı %4 iken, 2012⁴ ve 2013 yıllarında bu oran %7 olarak gerçekleşmiştir (MUNIFIN, 2015: 7). Finlandiya'da yerel yönetimlerin yıllar itibarıyla borç tutarları, borçlanma türleri ile bunun gayrisafi milli hasılaya oranları aşağıdaki tabloda verilmektedir. Diğer Kuzey Avrupa ülkelerinde olduğu üzere⁵ Finlandiya'da yerel yönetimlerin borçlanması son yıllarda önemli miktarda artış göstermiştir. Yerel yönetimlerin borçlanmaları uzun vadeli olup, doğrudan sermaye piyasalarından borçlanmaları düşük düzeydedir. Bununla birlikte uzun dönemli borçlanmalarında yerel yönetim bankacılığı kaynaklarına başvurmaktadırlar.

Tablo: 3
Finlandiya Yerel Yönetimlerin Borç Toplamı ve Borçlarının Yapısı (Milyon EURO)

	Toplam Borçlar	Para Piyasası	Bono-Tahvil	Kısa Dönem	Uzun Dönem	GSMH Oranı
2010	11.958	1.239	693	126	9.900	5,7
2011	11.892	1.039	579	52	10.222	5,8
2012	12.813	1.127	588	133	10.965	6,5
2013	14.974	1.672	718	171	12.413	7,4
2014	16.535	1.833	619	189	13.894	8
2015	17.339	1.910	592	257	14.580	-

Kaynak: StatisticsFinland's PX-Web databases, 29.07.2015,
<http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/en/StatFin/StatFin__jul/?rxid=9610b853-0a5a-4963-b833-6853e92bd6c7>.

⁴ 2010 ve 2012 yılı verileri Finlandiya Yerel ve Bölgesel Yönetimler Birliğinin <http://www.kunnat.net/en/authorities/municipal-finances/Documents/Annex%202_.pdf> ve <http://www.kunnat.net/en/authorities/municipal-finances/Documents/Annex%205_.pdf> uzantılı internet adreslerinden temin edilmiştir. 28.07.2015.

⁵ Örneğin İsveç'te 2007 yılında 330 Milyar SEK iken, 2013 yılında 480 milyar SEK'e yükselmiş ve yaklaşık %50 artış olmuştur (KOMMUNINVEST, 2014: 11).

3.2.1. Finlandiya Belediye Finansman Şirketi

Finlandiya Belediye Finansman Şirketi (Municipality Finance Plc-MUNIFIN) 1990 yılında Yerel Yönetimler Emeklilik Fonu (Local Government Pensions Institution) tarafından kurulmuş olup, 2001 yılında Belediye Konut Finansman Şirketi (Municipal Housing Finance Plc) ile birleşmiştir (Brady vd., 2015: 74). Hâlihazırda MUNIFIN’in %53’ü yerel yönetimlerin veya onların kurdukları şirketlerin, %16’sı Finlandiya Devleti’nin ve %31’i de bir kamu kurumu emeklilik fonu olan KEVA’nındır.

MUNIFIN’in son 5 yıldaki mali yapısına ilişkin veriler aşağıda yer alan tabloda verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere MUNIFIN özsermaye yerine borçlanma aracı ihracı yoluyla finansman sağlayan, bu itibarla özkaynak karlılığı yüksek, düzenli olarak yerel yönetimlere kullandığı kredi portföyü artan bir yapıya sahiptir.

Tablo: 4
MUNIFIN’e İlişkin Temel Veriler ve Oranlar (Milyon EURO)

	2010	2011	2012	2013	2014
A. Özsermaye	245,9	288,4	428,9	509	623
B. Belediye ve Diğer Kamu Kurumlarına Krediler Toplamı	11.698	13.625	15.700	17.801	19.205
C. Aktif Toplam	20.047	23.841	25.560	26.156	30.009
D. Faiz Gelirleri	201	328	275	180	212
E. Faiz Giderleri	122	234	133	30	52
F. İhraç Edilen Borçlanma Araçları	14.879	17.187	18.798	20.269	23.230
G. Net Kar	43	50	104	124	115
H. Çalışan Sayısı	61	67	72	83	90
Özsermaye /Krediler (B/A)	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03
Net Kar/Özsermaye (G/A)	0,17	0,17	0,24	0,24	0,18

Kaynak: MUNIFIN 2011-2014 yılları yıllık faaliyet raporları kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur. <<https://www.munifin.fi/about-us/key-figures-0>>.

Tablo: 5
MUNIFIN Toplam Kredilerin Kurumlar Arasındaki Dağılımı (%)

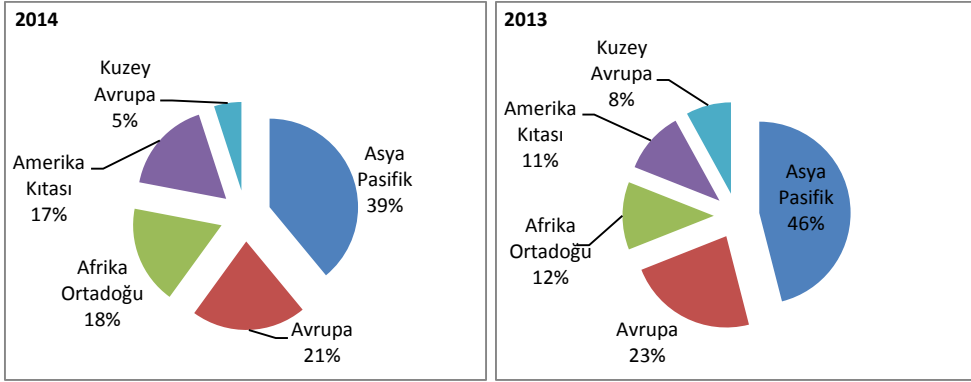
	2010	2011	2012	2013	2014
Yerel Yönetimler	NA	43	42	41	41
Yerel Yönetim Şirketleri	NA	39	41	41	41
Konut Şirketleri	NA	13	12	12	13
Yerel Yönetim Birlikleri	NA	5	5	6	5

Kaynak: MUNIFIN 2011-2014 yılları yıllık faaliyet raporları kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur. <<https://www.munifin.fi/about-us/key-figures-0>>.

MUNIFIN’in fon sağladığı ülkeler, para birimleri, kredi verdiği kuruluşlara ilişkin bilgiler ise aşağıdaki grafikler ve tabloda yer almaktadır. MUNIFIN yerel yönetimlerle şirketlerine yaklaşık 9 milyar EURO kaynak aktarmış olup, bu yerel yönetimlerin toplam borçlarının %50’sinden fazlasına tekabül etmektedir. Fonlama kaynaklarına bakıldığında daha çok uluslararası kaynaklara başvurulduğu ve özellikle Asya Pasifik bölgesinden fon

sağlandığı görülmektedir. Japonya fon sağlanan ülkeler arasında önemli bir yere sahiptir. 2012 yılında toplam fonların %51 (MUNIFIN, 2013: 8), 2011 yılında ise %48'i (MUNIFIN, 2012: 8) Japonya'dan sağlanmıştır.

Grafik: 1
MUNIFIN Fon Kaynaklarının Bölgesel Dağılımı

Kaynak: MUNIFIN of Finland, 2015: 13; 2014: 9.

MUNIFIN'in borçlanmaları Yerel Yönetimler Garanti Kurumu (Municipal Guarantee Board-MGB) tarafından garanti edilmekte olup, bu sayede MUNIFIN tarafından ihraç edilen borçlanma araçları sermaye yeterliliği uygulamalarında risksiz olarak kabul edilmektedir. 1996 yılında kurulan MGB'ye yerel yönetimlerin %98,4'ü üye durumdadır. MUNIFIN tarafından yapılan borçlanmalarda bir temerrüt durumunda üye yerel yönetimler nüfusları oranında söz konusu temerrüt tutarından yükümlü olmaktadır (Brady vd., 2015: 76).

MUNIFIN tarafından verilen borçların vadesine bakıldığında ise 2014 yılı itibarıyla verilen kredilerin %6'sı 1 yıl ve altında, %31'i 1 ila 5 yıl arasında, %21'i 5 ila 10 yıl arasında, %39'u ise 10 yıl ve üzerindedir. Söz konusu vadeler MUNIFIN'in borçlanma araçları ihraç vadeleriyle de büyük ölçüde uyumludur (MUNIFIN, 2015: 55). MUNIFIN'in borçlanma maliyetlerine bakıldığında 14 Ocak 2015'te 1 milyar USD tutarında altı aylık %1.5 kupon ödemeli bir tahvil ihracı, 16 Eylül 2014 ve 14 Mayıs 2014'te 1'er milyar USD tutarında sırasıyla altı aylık %1,125 ve yıllık %1,75 kupon ödemeli, 5 Eylül 2013'te 1 milyar USD tutarında yıllık %1,25 kupon ödemeli tahvil ihraçları gerçekleştirmiştir (MUNIFIN, 2015-1: 19-23). Benzer dönemlerde Finlandiya Hazinesi tarafından yapılan borçlanmalara

bakıldığında⁶, Mayıs 2015 tarihinde 5 yıl vadeli 1,5 milyar USD tutarında altı aylık %1 kupon ödemeli bir tahvil ihracı, Eylül 2014’te 1,5 milyar USD tutarında yıllık 1,75 kupon ödemeli tahvil ihracı gerçekleştirilmiştir. Finlandiya Hükümeti ile aynı kredi notuna sahip olan MUNIFIN’in borçlanma maliyeti de, Finlandiya Hazinesi’nin 50 baz puan üzerinde gerçekleşmektedir⁷.

Sonuç olarak MUNIFIN uluslararası sermaye piyasalarından tahvil ihraç etmek suretiyle borçlanarak yerel yönetimlere düşük maliyetle ve uzun vadeli finansman sağlayan, borçlanmaları MGB tarafından garanti edilen ve yerel yönetimlerin toplam borç yükünün yarısından fazlasını sağlayan bir yerel yönetim bankasıdır.

3.3. Japonya

Japonya’da yerel yönetimler öncelikli olarak genel ve özel yerel yönetim birimleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Genel yerel yönetimler bölgesel yönetim birimi olarak valilikler (prefectures) ve yerel yönetim birimi olarak belediyeler (municipalities) olmak üzere iki kademeli bir yapıya sahiptirler. Özel yerel yönetim birimleri ise özel bölge yönetimleri, yerel yönetim birlikleri, yerel kalkınma birlikleri ve birimleri olarak sınıflandırılabilir (Clair, 2010: 6). Japonya’da belediyeler ve valilik toplamı olarak yerel yönetimlerin gelir ve giderlerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere tahvil ile borçlanma yoluyla gelir elde edilmesi de yıllara göre değişmekle birlikte %11-13 arasında değişmekte ve yerel yönetimlerin gelirleri içinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin giderleri incelendiğinde ise borç anapara ve faiz ödemelerinin toplam harcamalar içerisinde %11-12 aralığında olduğu görülmektedir.

Japonya İçişleri ve İletişim Bakanlığı tarafından yerel yönetimlerin borç servis oranları düzenli olarak takip edilmekte ve belirlenen sınırın (borç ödeme servis oranı %18) aşılması durumunda yeni tahvil ihracına izin verilmemektedir (MOCHIDA, 2008: 3). Yerel yönetimlerin borçlanma limitleri ise “Yerel Yönetimler Borçlanma Programı” ile her yıl belirlenmekte ve yerel yönetimler bu program çerçevesinde borçlanmalarını gerçekleştirebilmektedirler. Tahvil ihraçları doğrudan yerel yönetimler tarafından yapılabilmekte olup, merkezi hükümet tarafından yapılan ihraçların yerel yönetimlere devredilmesi de bir yöntem olarak uygulanmaktadır (MOCHIDA, 2008: 4).

⁶ Finlandiya Hazine’sinin <http://www.treasuryfinland.fi/en-US/Funding_and_cash_management/news> uzantılı web adresinden temin edilmiştir. Erişim tarihi 03.08.2015.

⁷ Finlandiya Hazine’si tarafından yapılan borçlanmalarda yüklenici bankalar tarafından yapılan tekrar satım fiyatı (re-offerprice) MUNIFIN borçlanmasına göre yüksek verilmekte, böylece yüklenicilerin Hazine’ye ödedikleri ihraç tutarı yüksek olmakta, kupon ödemeleri aynı gibi görünse dahi, bu Hazine lehine bir avantaj sağlamaktadır.

Tablo: 6
Japonya Yerel Yönetimler Toplam Gelirleri ve Ana Kalemler (Milyar ¥)

	2000	2005	2009	2010	2011	2012
Yerel Vergi Gelirleri	35.546	34.804	35.183	34.316	34.171	34.460
Yerel Tahsis Vergisi	21.776	16.959	15.820	17.194	18.752	18.290
Merkezi Yönetim Transferleri	14.454	11.889	16.840	14.306	16.031	15.459
Yerel Transfer Vergisi	620	1.849	1.297	2.069	2.170	2.271
Özel Yerel Yardımlar	914	1.518	462	383	364	127,5
Yerel Tahviller	11.116	10.376	12.396	12.970	11.760	12337
Diğer Gelirler	15.849	15.541	16.368	16.274	16.822	16.898
Toplam	100.275	92.936	98.366	97.512	100.070	99842

Kaynak: Statistics Japan web sayfasının <<http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/1431-05.htm>> uzantılı internet adresinden temin edilmiştir. Erişim tarihi: 07.08.2015.

Tablo: 7
Japonya Yerel Yönetimler Toplam Giderleri ve Ana Kalemler (Milyar ¥)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kamu Refah Harcamaları	16.976	17.821	19.768	21.316	23.182	23.152
Eğitim Harcamaları	16.431	16.146	16.438	16.446	16.176	16.148
Genel Yönetim Harcamaları	8.906	8.919	10.718	10.000	9.346	9.962
Borç Anapara ve Faiz Harc.	13.025	13.159	12.884	12.979	12.959	13.009
Sağlık Harcamaları	5.436	5.390	5.971	5.812	6.743	5.993
Ticari ve Sanayi Harcamalar	4.949	5.327	6.575	6.398	6.548	6.207
Tarım, Orman ve Bahçılık Harc.	3.452	3.286	3.553	3.246	3.207	3.181
İnşaat Harcamaları	13.390	12.871	13.292	11.959	11.285	11.242
Diğer Harcamalar	6.582	6.772	6.907	6.619	7.557	7.524
Toplam	89.147	89.691	96.106	94.775	97.003	96.418

Kaynak: Statistics Japan web sayfasının <<http://www.stat.go.jp/english/data/nenkan/1431-05.htm>> uzantılı internet adresinden temin edilmiştir. Erişim tarihi: 07.08.2015.

Tablo: 8
2005-2014 Yılları Arasında Yerel Yönetim Tahvil Talebi Dağılımı (Milyar Yen)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Merkezi Hükümet	4.720	3.880	3.280	3.240	4.264	4.339	3.731	3.619	3.576	3.333
JFM	1.533	1.406	1.350	1.333	1.883	2.159	1.893	1.952	1.960	2.017
Halka Arzlar	3.300	3.500	3.400	3.400	3.670	4.300	4.200	4.440	4.440	4.260
Diğer Özel Sektör	6.311	5.191	4.481	4.505	4.767	5.100	3.910	3.529	3.395	3.220

Kaynak: Japonya Yerel Yönetimler Tahvil Birliği (JLGB),
<http://www.chihousai.or.jp/english/07/pdf/2014_01_mic.pdf>, 20.08.2010.

Yerel yönetimler kamu sektöründe merkezi hükümet ve Japonya Yerel Yönetim Bankası'ndan (Japan Finance Organization for Municipalities - JFM), özel sektörde ise tahsisli satışlar veya halka arz yoluyla borçlanma gerçekleştirmektedir. Birden fazla yerel yönetimin bir araya gelmesiyle de tahvil ihracı gerçekleştirilebilmektedir (Joint Local

Government Bond)⁸. 2005-2014 yılları arasında gerçekleştirilen borçlanmalar ve bunlara kaynak sağlayan kurumlara ilişkin tablo yukarıda yer almaktadır. Söz konusu tablodan görüldüğü üzere yerel yönetim tahvillerine olan talebin %60 ve üzeri özel sektör kaynaklı olup, JFM’nin tahvil talebindeki rolü %10’lardan %16’lere yükselmiştir⁹.

3.3.1. Japonya Yerel Yönetim Bankası

1 Haziran 1957 tarihinde sermayesi merkezi yönetime ait olarak kurulan Japonya Yerel Yönetim Finansman Kuruluşu’nun (Japan Finance Organizaton for Municipal Enterprises), sermaye dışında kalan varlık ve yükümlölükleri 1 Ağustos 2008 tarihinde kurulan ve semayesi yerel yönetimlere ait olan Japonya Yerel Yönetim Bankası’na (Japan Finance Organizaton for Municipalities - JFM) devredilmiş ve JFM borç verme kapasitesi yükseltilerek 1 Haziran 2009 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır (JLGB, 2014: 14).

Mart 2014 itibarıyla 1,386 milyar USD özsermayesi olan şirket, Japonya devleti ile aynı derecelendirme notuna sahiptir (S&P: AA-, Moodys: Aa3). Şirketin yerel yönetimlere kullandığı kredi toplamı 224 milyar USD olup, piyasada 189 milyar USD tutarında borçlanma aracı bulunmakta, 33 milyar USD’yi ise faiz oranlarındaki değişimlere karşı rezerv olarak tutmaktadır (JLGB, 2014: 3).

Japonya’da yerel yönetimlerin yıllık borçlanma limitleri her yıl merkezi hükümet tarafından oluşturulan Yerel Yönetimler Borçlanma Programı çerçevesinde belirlenmekte olup, bu borçlanmaların hangi kaynaklardan sağlanacağı da yine bu programda belirlenmektedir. Bu çerçevede JFM, yerel yönetimlerin borçlanmasının 2013 yılında 21 ve 2014 yılında da 20 milyar USD olmak üzere yaklaşık %16’sını karşılamıştır (JLGB, 2014: 23).

Banka’nın verdiği bu kredileri ulusal ve uluslararası piyasalardan tahvil ihraç etmek suretiyle fonladığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Banka’nın 2011-2013 yılları arasında gerçekleştirdiği tahvil ihraçlarına ilişkin ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Banka yurtdışında hazine garantili tahvil ihraç etmemekte, toplam borçlanma tutarlarının yaklaşık %10’unu yurtdışı piyasalardan sağlamaktadır.

2011 yılında halk arz yoluyla yapılan ihraçların yaklaşık %17’si 20 yıl, %40’ı 10 yıl, %8’i ise 5 yıl vadeye sahiptir. Tahsisli satışla yapılan yaklaşık 3 milyar USD tutarındaki tahvil ihracının vadesi ise 10 yıldır. Hazine garantili tahvillerin vadesi incelendiğinde %75’inin vadesinin 10 yıl olduğu görülmektedir (JFM, 2012: 18-19). 2013 yılı için ise

⁸ Japonya Yerel Yönetimler Tahvil Birliği, <<http://www.chihousai.or.jp/english/04/overview.html>>, 20.08.2015.

⁹ Japonya Yerel Yönetimler ve İletişim Bakanlığı, <http://www.chihousai.or.jp/english/07/pdf/2014_01_mic.pdf>, 20.08.2015.

tahsisli satışların vadesinin 10 yıl, halk arz yoluyla yapılan ihraçların yaklaşık %12’si 20 yıl, %41’inin 10 yıldır. Hazine garantili tahvillerin %50’sinin vadesinin 10 yıl olduğu görülmektedir (JFM, 2014: 12).

Tablo: 9
JFM Kaynak Oluşturma (Fonlama) Bilgileri (Milyar USD)

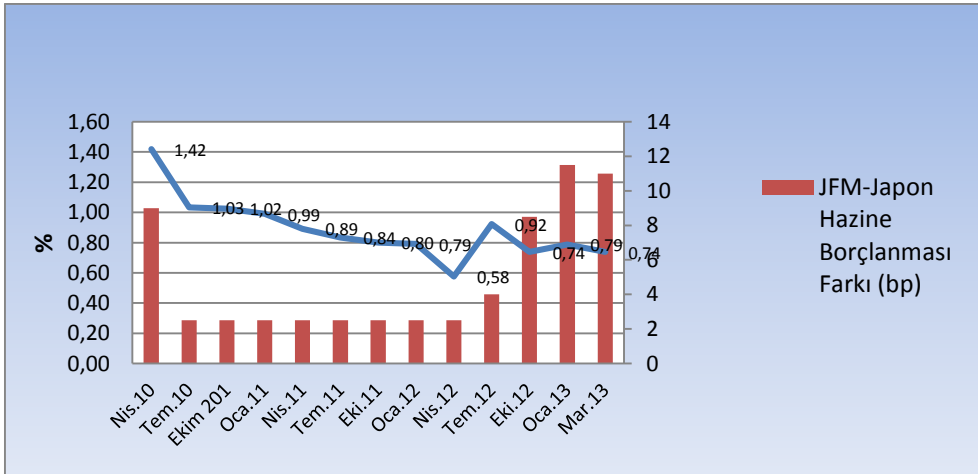
		2011	2012	2013	2014*
Hazine Garantisi Olmayan Tahviller	Halka Arz	9,2	9,4	9,8	8,6
	Tahsisli Satış	2,9	2,9	2,9	2,9
	Yurtdışı Satışlar	0,7	2,2	3,2	2,1
Toplam		12,7	14,5	15,9	13,6
Hazine Garantisi Olan Tahviller	Ulusal Tahviller	6,9	10	12,4	6,1
	Uluslararası Tahviller	-	-	-	-
Toplam		6,9	10	12,4	6,1
İlgili Yıl Toplam Borçlanma Aracı İhracı		19,6	24,5	28,2	19,7
Toplam Tahvil Bakiyesi		176,4	181,3	188,6	-

Kaynak: JFM, <<http://www.jfm.go.jp/en/investors/issue.html>>, 25.08.2015.

*Planlanan

Borçlanma maliyetleri, borçlanmaların Hazine borçlanmaları ile karşılaştırılmasına ilişkin grafik aşağıda yer almaktadır. JFM’nin borçlanma maliyeti %1’in altında seyretmekte olup, Japonya Hazinesi’nden uzun bir dönem 2,5 baz puan daha yüksek borçlanırken, son yıllarda bu oran 10-12 baz puan arasında değişmektedir.

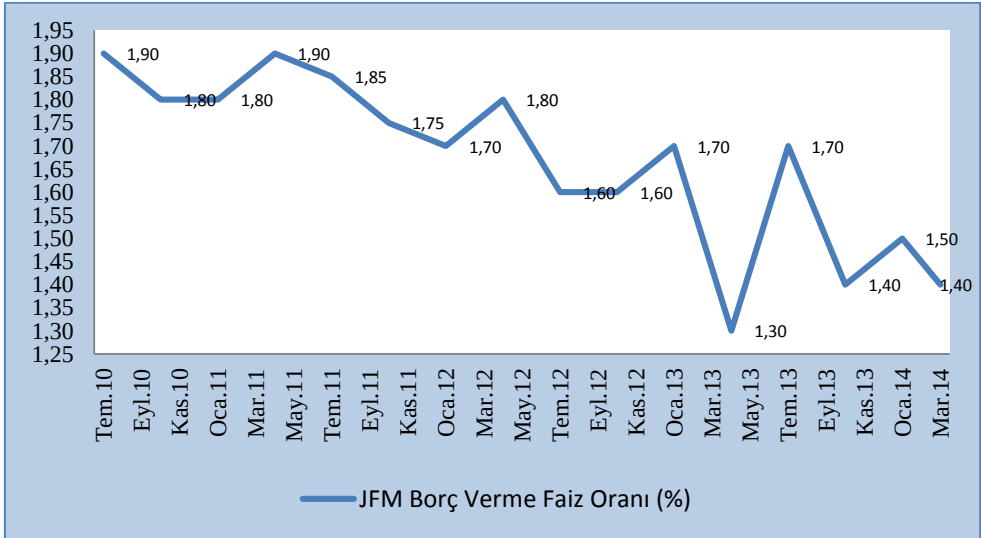
Grafik: 2
JFM Borçlanma Maliyeti – Japon Hazinesi Borçlanması

Kaynak: JFM, Annual Report 2014, <<http://www.jfm.go.jp/en/investors/financial.html#annual>>, 25.08.2015, 13.

Aşağıdaki grafikte ise JFM standart borç verme faiz oranları yer almaktadır. Banka borçlanma maliyetlerine yaklaşık %1 ilave ederek borç verme işlemini gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan, Banka tarafından %0,35 oranında indirim yapılmak suretiyle belirli projeler için kredi verebilmektedir (JFM, 2014: 23). Söz konusu kredilerin vadesi çok büyük oranda 5 yıl geri ödemesiz dönem olmak üzere 20-30 yıl arasında değişmektedir (JFM, 2014: 21).

Grafik: 3
JFM Standart Borç Verme FaizOranı

Kaynak: JFM, Annual Report 2014, <<http://www.jfm.go.jp/en/investors/financial.html#annual>>, 25.08.2015, 22.

2013 yılı itibarıyla Banka’nın toplam 4.449 milyon USD gelirinin %99,3’ü faiz gelirinden oluşurken, 2,624 milyar USD giderin %96,5’i faiz giderlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla Banka’nın giderleri arasında genel yönetim, personel ve operasyonel giderler çok düşük düzeyde kalmaktadır.

Sonuç olarak JFM, 224 milyar USD büyüklüğünde kredi stoku bulunan, yerel yönetimler için merkezi hükümet tarafından her yıl belirlenen borçlanma limitleri çerçevesinde yerel yönetimlerin toplam borçlanma miktarlarının yaklaşık %16’sını karşılayan, borç verme kaynaklarını ulusal ve uluslararası piyasalarda gerçekleştirdiği tahvil ihraçları ile sağlayan, borçlanma faiz oranı merkezi yönetimin sadece 12 baz puan üzerinde olan ve borçlarının vadesi 20-30 yıl arasında değişen bir yerel yönetim bankası olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

4. Türkiye’de İller Bankası ve Yerel Yönetim Bankacılığı

İller Bankası il özel idareleri, belediyeler ve bağlı kuruluşları ile münhasıran bunların üye oldukları mahalli idare birliklerinin finansman ihtiyacını karşılamak, mahalli müşterek hizmetlere ilişkin projeler geliştirmek, danışmanlık ve denetim hizmeti vermek, merkezi hükümetin yerel yönetimlere yaptığı her türlü kaynak transferine aracılık etmek ve kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş, ortakları da bu idareler olan bir kalkınma ve yatırım bankasıdır.

İller Bankası bu amaçlarını temelde 3 fonksiyonu icra ederek gerçekleştirmektedir. Bunlar aracılık, yatırım ve danışmanlık ile kredi fonksiyonlarıdır (Berk, 2003: 78; Şimşek, 2007: 32-33). Banka merkezi yönetimden yerel yönetimlere aktarılan transferlerde aracılık görevi yapmaktadır. Yerel yönetimlerin yatırımları ile makine ve teçhizat alımlarında kendi özkaynaklarından veya yabancı kaynaklardan kredivermektedir. Son olarak Banka, yatırım ve danışmanlık fonksiyonu çerçevesinde kentlerin altyapı plan ve projelerini, su dağıtımı, su arıtma, kanalizasyon, atıksu arıtma, sosyal amaçlı projelerini hazırlamak ve bu projelerin anahtar teslimi gerçekleştirilmesini teminen ihaleler açmak, değerlendirmek, sözleşmeler imzalamaktadır (Berk, 2003: 78).

Yukarıda yer alan fonksiyonlardan da görüleceği üzere İller Bankası dünyada görülen yerel yönetim bankacılık uygulamalarından farklılık arz etmektedir. Dünya uygulamasında bu bankaların temel görevi kredi sağlamaktır. Ülkemizde de 1933-1944 yılları arasında İller Bankası’nın dönüştüğü kurum olan Belediyeler Bankası’nın temel amacı bu olmasına rağmen, 1945 yılında İller Bankası kurularak kredi fonksiyonuna ilave olarak yatırım ve danışmanlık fonksiyonunu da üstlenmiştir. Banka, kredilerin yatırımlara dönüşmesinde veya krediden bağımsız olarak teknik ekipman ve kadrosuyla fiili olarak çalışarak yerel yönetimlerin temel fonksiyonlarının yerine getirilmesinde aktif görev üstlenmektedir (Kestane, 1996: 29).

Banka’nın teşkilat yapısı incelendiğinde bankacılık ile ilgili 2 Daire Başkanlığı’nın, yatırım ve danışmanlık hizmetlerine ilişkin 7 Daire Başkanlığı’nın bulunduğu; 2014 yılı faaliyet raporunda (İller Bankası, 2015: 51) yer alan personel bilgileri incelendiğinde de personelin %47’sinin teknik personel olduğu, kalan personelin yaklaşık %48’inin de temelde yatırım ve buna bağlı teknik hizmetler ve uygulamaları yerine getiren bölge ofislerinde istihdam edilen personel olduğu görülmektedir.

4.1. İller Bankasının Mali Yapısı

Banka’nın ödenmiş sermayesi 9,4 milyar TL., öz sermayesi ise 11,3 milyar TL.’dir. Bankanın anasermaye kaynağı yerel yönetimlere aktarılabacak vergi gelirleri paylarının toplamı üzerinden aylık olarak kesilen %2’lik komisyondur. Bu nedenle banka sermayesi paylara bölünmemiştir. Dolayısıyla tüm yerel yönetimler aynı anda Banka’da ortaklık hakkına sahiptirler.

Bankanın 2009-2014 yılları arasında krediler, özkaynaklar, karlılık ve aktif toplamı ve bunların kendi içindeki oranlarına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Söz konusu tablodan da görüleceği üzere Banka kullandırmış olduğu kredileri çok büyük oranda özkaynaklarından sağlamaktadır. Krediler/özkaynaklar oranı incelenen dönemde 1’e yakın seyretmektedir.

Banka Dünya Bankası’ndan, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA)’dan ve Avrupa Yatırım Bankası (AYB)’ndan 2014 yılı için yaklaşık 615 milyon TL., 2013 yılı için 522 milyon TL. kaynak temin etmiş olup, yerel yönetimlere kullandırılan 11,5 milyar TL.’lik kredi içerisinde bu tutar da yer almaktadır (İller Bankası, 2013: 69; 2014: 65). Dolayısıyla merkezi hükümet aracılığıyla sağlanan uluslararası kuruluş kredileri dışında bankanın ortaklarına kredi vermek ve finansman sağlamak adına para ve sermaye piyasası kaynaklarını kullandığını ve dolayısıyla yerel yönetim bankacılığı faaliyeti yaptığını söylemek zor görünmektedir.

Tablo: 10
İller Bankası Tarafından Verilen Krediler, Özkaynaklar, Yabancı Kaynaklar, Aktif Toplamı ve Oranlar (Bin TL.)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Krediler	6.175.058	6.669.608	7.784.913	8.949.749	11.358.967	11.477.528
Özkaynaklar	6.224.380	7.376.545	8.439.629	9.306.492	10.191.035	11.334.883
Aktif Toplam	8.008.539	9.677.150	11.392.823	12.641.596	14.713.988	16.297.141
Net Dönem Karı	345.115	240.289	246.899	291.588	327.120	524.543
Serm. Ytrl.Stdnrt. Oranı	66,44	73,14	64,93	62,53	59,87	66,02
Krediler/Özkaynaklar	0,99	0,90	0,92	0,96	1,11	1,01
Krediler/Aktif Toplam	0,77	0,69	0,68	0,71	0,77	0,70
Özkaynaklar/Aktif Toplam	0,78	0,76	0,75	0,74	0,69	0,69
Özkaynak Karlılığı	5,54	3,26	2,89	3,13	3,21	4,63

Kaynak: İller Bankası 2009-2014 yılları faaliyet raporları, <www.ilbank.gov.tr>.

2013 yılı sonu itibarıyla mahalli idarelerin toplam mali borç stoğu 26 milyar TL iken, İller Bankası tarafından verilen kredi tutarı 11,4 milyar TL.’dir. İller Bankası mahalli idarelerin finansman ihtiyacının %44’ünü karşılamıştır. 2014 yılı için bu rakamlar 27,1 milyar TL, 11,5 milyar TL. ve oran da %42’dir¹⁰. Aynı oran 2010 yılında %52 olup, İller Bankası tarafından yerel yönetimlere sağlanan kredilerde oransal olarak düzenli bir azalış meydana gelmektedir. Banka’nın hiç faiz gideri bulunmazken, temel gideri personel gideri, gelirleri ise verdiği kredilerden aldığı faizler ile bankalarda değerlendirdiği nakitlerden elde edilen faiz gelirleri oluşturmaktadır.

¹⁰ Toplam borç rakamları <www.muhasabat.gov.tr> adresinde bulunan mahalli idarelerin 2013-2014 yılları bilançolarından, İller Bankası verileri ise Banka’nın 2013-2014 yılları faaliyet raporlarından derlenmiştir.

Tablo: 11
İller Bankası Gelir-Gider Kalemleri (Bin TL. %)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kredilerden Alınan Faizler	503.333	361.239	373.378	435.591	555.660	745.853
Bankalardan Alınan Faizler	77.185*	105.039*	174.404	210.739	129.012	152.827
Diğer Faaliyet Gelirleri	49.110	35.912	38.389	64.809	169.083	246.339
Faiz Giderleri	1	49	29	23	15	1.752
Diğer Faaliyet Giderleri	184.552	201.928	263.812	290.824	327.777	384.309

Kaynak: İller Bankası 2009-2013 yılları faaliyet raporları <www.ilbank.gov.tr>, <www.muhasibat.gov.tr>.

**Söz konusu tutarlara para piyasasından alınan sırasıyla 23.381 bin TL ve 28.619 bin TL. dahil edilmiştir. Zira bu tutar Banka'nın tuttuğu nakdin değerlendirilmesinden elde edilmiş ve diğer finansal kurumlara borç verilerek suretiyle elde edilmiştir.*

4.2. İller Bankası ve Yerel Yönetimler Arasındaki Mali İlişkiler

İller Bankası ile yerel yönetimler arasındaki mali ilişkiler kredi ilişkisi, ortaklık ilişkisi ve merkezi yönetim kaynaklarının yerel yönetimlere aktarılmasındaki aracılık fonksiyonu olmak üzere 3 ana başlık altında sınıflandırılabilir.

İller Bankası ile yerel yönetimler arasında yatırım bankacılığı anlamındaki ilişki kredi ilişkisidir. Krediler ise mevcut durumda İller Bankası'nın kendi özkaynaklarından verdiği krediler ile uluslararası kuruluşlardan sağlanan krediler olmak üzere iki başlıkta sınıflandırılabilir.

Yıllar itibarıyla Banka tarafından yerel yönetimlere kullandırılan krediler ile Banka'nın kendisinin aldığı krediler aşağıdaki tabloda verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere Banka kullandırdığı kredilerin ancak %5'ini (bazı dönemlerde %2) yabancı kaynaklardan sağlamaktadır.

Tablo: 12
İller Bankası Kredileri (Bin TL. %)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kullandırılan Krediler	6.175.058	6.669.608	7.784.913	8.949.749	11.358.967	11.477.528
Alınan Krediler	214.702	344.033	433.862	413.255	552.219	614.810
Alınan Krediler/Kullandırılan Kredi Oranı	0,035	0,05	0,056	0,046	0,048	0,054
Yerel Yönetimlerin Ticari Banka Kredileri*	5.709.031	6.114.408	6.554.297	7.688.485	11.443.210	15.681.885

Kaynak: İller Bankası 2011-2014 yılları faaliyet raporları, <www.ilbank.gov.tr>, 2009-2014 yılları Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporları, <www.muhasibat.gov.tr>

**Yurtdışı borçlanmalar dahil edilmiştir. Toplam mali borçlarından İller Bankası kredileri çıkarılarak oluşturulmuştur.*

Diğer taraftan yerel yönetimlerin ticari bankalardan kullandığı krediler de zaman içerisinde artış göstermiş ve 2013 yılı itibarıyla İller Bankası'ndan kullandırılan kredileri

aşmıştır. Banka kredi faizleri %7 ila %15 arasında değişmekte olup, kullandırılan kredilerin ortalama maliyetine ilişkin kamuya açık kaynaklarda bir veriye ulaşılamamıştır. Hazine’nin TL cinsi sabit faizli iç borçlanmalarının ise 2012-2015 yılları arasında sırasıyla %8,8, %7,6, %9,7 ve %9 faiz oranıyla gerçekleştirildiği, 2015 yılında TL cinsi kuponlu TÜFE’ye endeksli DİBS ihraçlarının maliyetinin ise reel olarak %1 ile %1,3 arasında değiştiği görölmektedir¹¹. Dolayısıyla Banka piyasa koşul ve oranları ile uyumlu olmayan bir kredi politikası sürdürmektedir (şimşek, 2007: 54).

5. Sonuç ve Öneriler

Yukarıdaki bölümlerde yer alan veriler ve açıklamalardan çıkan sonuçlar tarafımızca aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Yerel yönetim bankacılığı yerel yönetimlerin finansmanında tüm dünyada kabul gören bir uygulamadır.
- Yerel yönetim bankaları finansman kaynaklarını sermaye piyasalarından uzun vadeli borçlanma araçları ihracı yoluyla sağlamaktadırlar.
- Yerel yönetim bankaları içinde bulundukları ülke merkezi yönetiminin borçlanma maliyetinin 15 ila 100 baz puan üzerinde borçlanma gerçekleştirebilmektedirler.
- Yerel yönetim bankaları düşük genel yönetim ve operasyon giderleri ile çalışmaktadırlar.
- İller Bankası kendisine temel misyon olarak yatırım ve danışmanlık işlevini almıştır. Gerek mali yapı ve operasyonları gerek personel yapısı Banka’nın kredi sağlama işlevini önceliklendirmediğini göstermektedir.
- İller Bankası özellikle altyapı ve üst yapı yatırımları için yerel yönetimlere uygun oranlarda kredi vermektedir. Ancak bu kredilerin vadesi 10 yılın altındadır.
- Kredilerin oranları düşük olmakla birlikte, Hazine’nin borçlanma maliyetinin %9 olduğu bir dönemde, tutarı ve toplam krediler içindeki oranı bilinmesi dahi, altyapı yatırımları için %7 ile kredi vermesi rasyonel olarak açıklanamayacak bir durumdur.
- Banka kredilerin tamamına yakını öz kaynaklarla finanse edilmektedir. Buna bağlı olarak daha önce yerel yönetimlerin toplam kredilerinin yaklaşık

¹¹ Söz konusu veriler Hazine Müsteşarlığı’nın kamu borç yönetim raporlarından temin edilmiştir.
<<https://hazine.gov.tr/TR/Rapor-Sunum-Sayfasi?mid=614&cid=22&nm=40#>>, 01.09.2015.

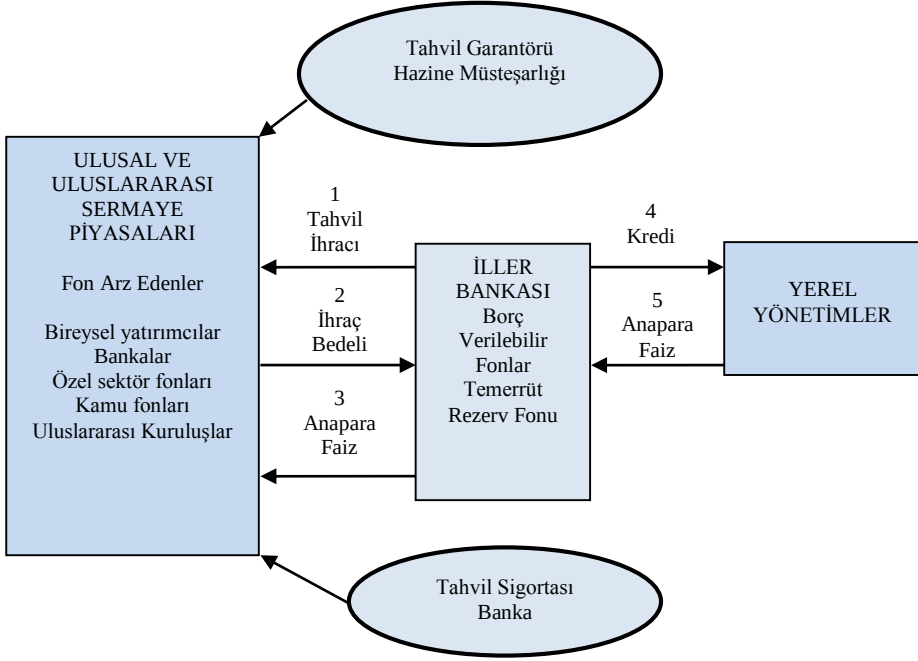
%60'ını karşılayan Banka'nın, yerel yönetimlerin kredi hacmindeki ağırlığı %42'lere kadar düşmüştür.

- Banka'nın faaliyet yapısı uluslararası anlamda uygulanmakta olan yerel yönetim bankacılığı uygulamaları ile bağdaşmamaktadır.
- Banka'nın ödenmiş sermayesinin ana kaynağı merkezi yönetim tarafından yerel yönetimlere aktarılan transferlerden alınan paylardır. Dolayısıyla Banka-yerel yönetim ilişkisinde yerel yönetimler aslında hakları olan tutarları teknik hizmet ve uzmanlaşma gibi dışsalılıklar karşılığında kredi olarak kullanmaktadırlar.
- Yerelleşme ve kentleşme düzeyindeki artışa bağlı olarak artması beklenecek yerel yönetim borçlanma ihtiyacına Banka'nın mevcut finansman ve kredi politikası ile karşılık vermesi mümkün görülmemektedir. Yerel yönetimlerin ticari bankalardan kullandığı kredilerde tutar ve oran olarak artışlar beklenmesi kaçınılmazdır.
- Banka'nın yurtdışı uygulamalarda olduğu üzere ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarından yabancı kaynak sağlaması ve uygun koşullarda yerel yönetimleri finanse etmesi yerel yönetimlerin finansman maliyetlerinde orta ve uzun vadede bir azalma sağlayabilecektir.

Bu tespitler çerçevesinde; Banka'nın yerel yönetim bankacılığı uygulamaları çerçevesinde sermaye piyasalarından fon temin ederek yerel yönetimlere kredi kullandırmasına yönelik olarak önerdiğimiz 3 yöntem aşağıda yer almaktadır:

- Banka kredibilitesi ortaya konularak ulusal ve uluslararası piyasalardan genel yükümlülük tahvilleri ihraç edilerek fon temin edilmesi ve kredi olarak yerel yönetimlere kullanılması veya Banka'nın mevcut bilanço yapısında yer alan alacaklar değerlendirilerek varlık teminatlı veya varlığa dayalı menkul kıymet ihracı gerçekleştirilmesi,
- Yerel yönetimlerin borçlanma ihtiyaçlarının ve borçlanma kapasitesinin her takvim yılı için belirlenmesi, bu çerçevede yerel yönetimler tarafından ihraç edilecek borçlanma araçlarının satın alınarak bir havuz oluşturulması ve bu araçlar dayanak gösterilmek suretiyle borçlanma aracı ihracı gerçekleştirilmesi,
- Banka'nın özellikle büyükşehir belediyelerinin ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarından fon temin etmesine aracılık işlevini üstlenerek, gerekirse birden fazla büyükşehir belediyesini bir araya getirerek veya borçlanma araçlarında ilk yüklenici olarak faaliyette bulunulması ve ihraçların gerçekleştirilmesi.

Şekil: 3
İller Bankası Genel Yükümlülük Tahvili İhraç Modeli

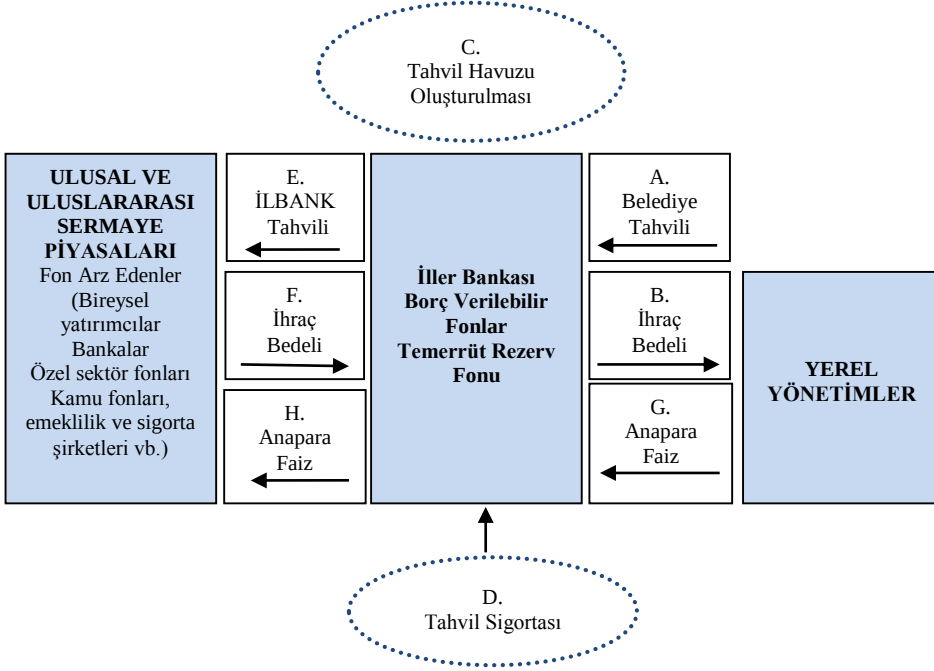
Bu yöntemlerden ilk ikisi Banka'nın mali yapısı ile direk ilgili olup, Banka'yı yükümlülük altında bırakacaktır. Büyükşehir belediyelerin borçlanma aracı ihracına aracılık ettiği üçüncü durumda, yüklenim de yapmadığı varsayılırsa, Banka sadece aracılık işlevini yerine getirecektir. Ancak ilk uygulamalarda Banka'nın mali yükümlülük altına girmesinin piyasada talep oluşması için gerekli olduğu düşünülmektedir.

İlk iki yöntemde İller Bankası tarafından yapılacak tahvil ihraçlarının anapara ve faiz ödemelerinde Hazine garantisi verilmesi de tahvil ihraç maliyetini düşürecek önemli bir uygulama olacaktır.

İkinci yöntemin uygulanması durumunda (Şekil 4) herhangi bir yerel yönetimin yükümlülüklerini yerine getirememesi durumuna karşılık olmak üzere tahvil ihraç gelirlerinin belirli bir oranının garanti fonu olarak ayrılması, tüm yerel yönetimlerin borçlanmaların tamamından nüfusları veya gelirleri gibi oranlar belirlenmek suretiyle sorumlu olması talep oluşturulması açısından önemli görülmektedir.

İkinci ve üçüncü yöntemin uygulamasında yerel yönetimlerin borç servis oranları, borçlanma kapasiteleri gibi birden fazlakriter belirlenerek, bu kriterler çerçevesinde borçlanma üst limitleri dâhilinde borçlanmaya izin verilmesi önem arz etmektedir.

Şekil: 4
İller Bankası Yerel Yönetim Tahvillerine Dayalı Borçlanma Aracı İhracı

İller Bankası'nın aracılık görevini üstlendiği üçüncü yöntemde talep oluşturulmasını teminen aşağıdaki hususlara ilişkin çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir:

- Yerel yönetimlerin mali yapılarının ve finansal tablolarının şeffaflığının sağlanması, finansal tablolarının bağımsız denetim uygulamalarının bu kurumlarda başlatılması,
- Belediyeler tarafından Banka'ya ve ilgili kamu otoriteleri olan Sermaye Piyasası Kurulu ve Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu'na düzenli raporlamalar yapılmasının temini,
- Anapara ve faiz ödemelerinin merkezi hükümet transferleri veya belirli gelirler tahsis edilmek suretiyle garanti altına alınması şartıyla tahvil ihracına izin verilmesi.

Her 3 yöntemde de ihraç edilen tahvillerde elde edilen faiz gelirlerinin kamu tahvil gelirleri ile aynı statüde sayılması, hatta ABD uygulamasında olduğu üzere daha iyi koşullarda vergilendirilmesi bu finansal araçların ilk dönem ihraçlarını teşvik için önemli

olacaktır. Ayrıca bu tahvillerin ikincil piyasasının oluşturulmasına yönelik Borsa İstanbul bünyesinde çalışmalar yapılması da üzerinde çalışılmayı gerektiren diğer bir husustur.

Diğer taraftan ilk iki modelin uygulanmasında kaynaktan kesme (interception) olarak ifade edebileceğimiz yöntemin uygulanması tahvilin pazarlanması ve talep oluşturulmasında önem arz edecektir. Bilindiği üzere 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunun 7’nci maddesi uyarınca yerel yönetimlerin İller Bankasına olan borçlarına karşılık, genel bütçe vergi gelirleri tahsilatı toplamı üzerinden ayrılacak belirli bir tutardan kesinti yapılması mümkündür. Söz konusu kesintilerin nasıl yapılacağı ve kesinti oranları 2010/238 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı’yla düzenlenmiş olmakla birlikte, her yıl çıkarılan ek Bakanlar Kurulu Kararları ile kesinti oranları “yüzde sıfır” düzeyine indirilerek kesinti yapılmaması yoluna gidilmiştir. Önerdiğimiz modellerin uygulanmasında bu mevzuatın işler hale getirilmesi tahvilin kredi değerliliğini artıracaktır.

Sonuç olarak yerel yönetim bankacılığı uygulaması yerel yönetimlerin finansmanında ticari bankalar lehine gelişmekte olan süreçte, maliyet avantajı ve kamu tasarrufu oluşturulması açısından önem arz etmektedir. İller Bankası’nın mevcut faaliyet yapısı ile bunu gerçekleştirmesi mümkün görülmemektedir. İller Bankası’nın bu anlamda yeniden yapılandırılması, başka bir kamu yatırım bankasının bu misyonla faaliyetlerine devam etmesi veya İller Bankası’nın yatırım ve finans bölümünün bu bankaya aktarılması veya yerel yönetimler tarafından bu amaçla başka bir yatırım bankası kurulması uygulanabilir seçenekler olarak değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

- Babacan, A. (2014), “Yatırımcılar için Altyapı Finansman Araçlarının Geliştirilmesi Konferansı”, 19 Haziran 2014 tarihli Konferans Açılış Konuşma Metni, <http://www.hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=NeC8XTWCQU/Qg42qeuYIIA==H7deC+LxBI8=&cb=cb_bakan&nm=94->>, 04.07.2014.
- Berk, A. (2003), “İller Bankası ve Yerel Yönetimler”, *Sayıştay Dergisi*, 48, Ocak-Mart, 75-92.
- Brady, A. & L. Andersson & F. Breedon (2014), “The UK Municipal Bond Agency - Report to the Executive Board of the Local Government Association”, <http://www.local.gov.uk/finance/-/journal_content/56/10180/3684139/ARTICLE>, 09.07.2015.
- CLAIR - Council of Local Authorities for International Relations (2010), *Local Government in Japan*, <<http://www.clair.or.jp/e/pub/surveys.html>>, 04.04.2016.
- Cole, C.W. & J.A. Millar (1982), “The Impact of Municipal Bond Banking on Municipal Interest Costs”, *Financial Management*, 11(1), Spring, 70-76.
- İller Bankası A.Ş. (2013), *2012 Yılı Faaliyet Raporu*, <www.ilbank.gov.tr>, 29.09.2015.
- İller Bankası A.Ş. (2014), *2013 Yılı Faaliyet Raporu*, <www.ilbank.gov.tr>, 29.09.2015.
- İller Bankası A.Ş. (2015), *2014 Yılı Faaliyet Raporu*, <www.ilbank.gov.tr>, 29.09.2015.

- JFM (2015), *Annual Reports*, <<http://www.jfm.go.jp/en/investors/financial.html#annual>>, 25.08.2015.
- JLGB (2014), “Japan Finance Organization for Municipalities”, *JLGB Avrupa Organizasyonu Sunumu*, Ekim, <<http://www.chihousai.or.jp/english/07/investor12.html>>, 21.08.2014.
- Katzman, M.T. (1980), “Municipal Bond Banking: The Diffusion of a Public-Finance Innovation”, *National Tax Journal*, Vol: XXXIII, 149-160.
- Kestane, D. (1996), “İller Bankası ve Yerel Yönetimlerle İlişkiler”, *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*.
- Kidwell, D.S. & R.J. Rogowski (1983), “Bond Banks: A State Assistance Program That Helps Reduce New Issue Borrowing Costs”, *Public Administration Review*, March-April, 108-113.
- MUNIFIN of Finland, KOMMUNEKREDIT of Denmark and KOMMUNINVEST of Sweden (2012), *The Nordic Model – Local government, global competitiveness in Denmark, Finland and, Sweden*, <<https://www.munifin.fi/invest-munifin/nordic-model>>, 04.08.2015.
- MUNIFIN of Finland (2015), *Annual Reports*, <<https://www.munifin.fi/about-us/key-figures-0>>, 04.08.2015.
- MUNIFIN of Finland (2015-1), *MUNIFIN Presentation May 2015*, <<https://www.munifin.fi/invest-munifin/investor-facts>>, 04.08.2015.
- McKinsey Global Institute (2013), *Infrastructure Productivity: How to save \$1 trillion a year*, <http://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Infrastructure/Our%20Insights/Infrastructure%20productivity/MGI%20Infrastructure_Full%20report_Jan%202013.aspx>, 25.09.2015.
- Rhee, S.G. & G.R. Stone (2003), “The Asian Bond Bank: A Good Idea to Explore for Credit Enhancements”, Background Reference Material for the *Second Annual Conference of the PECC Finance Forum on “Issue and Challenges for Regional Financial Cooperation in the Asia-Pacific”*, <http://www2.hawaii.edu/~fima/Working_Papers/2003_papers/WP03-03.pdf>, 11.07.2015.
- Robbins, M.D. & D. Kim (2003), “Do State Banks Have Cost Advantages for Municipal Bond Issuance?”, *Public Budgeting & Finance*, Fall, 1-24.
- Şimşek, A.A. (2007), “Yerel Yönetim Bankacılığı İller Bankasının Değişim Süreci Üzerine Bir İnceleme”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*.
- USAID (2005), “Municipal Finance: Increasing Local Government Resources to Fund Multi-Sectoral Facilities”, *Background Paper*, Washington D.C. <<https://collaboration.worldbank.org/docs/DOC-7510>>, 04.04.2015.
- Vermont Municipal Bond Bank (2014), *2013 Annual Report*, <<http://www.vmbb.org/about/annual-reports-audits/>>, 24.09.2015.
- Vogt, M.G. (1984), “Municipal Bond Banks and Their Effects on the Finances of Local Governments”, *Quarterly Journal of Business and Economics*, 23(1), 38-50.

Turizm Perspektifinden Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Analizi: Günlük Yaşamdan Turistik Yaşama Yabancılaşma Döngüsü

Semra AKTAŞ POLAT, Department of Business Administration, Faculty of Business, Duzce University, Turkey; e-mail: semrapolat@duzce.edu.tr

Serkan POLAT, Department of Health Institutions Management, Faculty of Business, Duzce University, Turkey; e-mail: serkanpolat@duzce.edu.tr

Socio-Psychological Analysis of Alienation in Tourism Perspective: The Alienation Cycle from Daily Life to Touristic Life

Abstract

Alienation describes the mood of people who have become the tool rather than the goal in the functioning of the capitalist society. The man has alienated to product, business and most importantly himself because of depreciating against materials. The topic of the study is the man (tourist) who is looking for this spiritual poverty in leisure activities. The aim of this study is to demonstrate the socio-psychological relationship between alienation and tourism. Following the review of the literature demonstrating the relationship between alienation and tourism, the Alienation Cycle in Tourism was created. The cycle of alienation explains how a tourist, psychologically, participates in tourism activities and behaves in touristic life besides clarifying sociological environment of tourism.

Keywords : Alienation, Escape, Authenticity, Self-Actualizing, Tourist Psychology.

JEL Classification Codes : A140, D110, L830, M310, M390, Z130.

Öz

Yabancılaşma, kapitalist toplumun işlerliğinde amaç olmaktan ziyade bir araç haline gelen insanın ruh halini tanımlar. Madde karşısında değer kaybeden insan; ürüne, işine ve en önemlisi de kendisine yabancılaşmıştır. Bu çalışmada manevi yoksulluğunu, boş zaman etkinliklerinde arayan insan (turist) konu edinilmiştir. Çalışmanın amacı, yabancılaşma ve turizm arasındaki ilişkinin sosyo-psikolojik dinamiklerinin ortaya konulmasıdır. Yabancılaşma ve turizm ilişkisini ortaya koyan literatür incelemesinin ardından, Turizmde Yabancılaşma Döngüsü oluşturulmuştur. Turizmde Yabancılaşma Döngüsü ile turistin nasıl bir psikoloji ile turizme yöneldiği, turistik yaşamda nasıl bir psikoloji ile hareket ettiği ve aynı zamanda, turizmin nasıl bir sosyolojik ortamda yürütüldüğü açıklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler : Yabancılaşma, Kaçış, Otantiklik, Kendini Gerçekleştirme, Turist Psikolojisi.

1. Giriş

Yabancılaşma, turizm literatüründe çok fazla ilgi gören bir konu olmamakla birlikte, turizm teorisi incelendiğinde turistin tanımlandığı (MacCannell, 1973; 1976), turist deneyimlerinin incelendiği (Cohen, 1979; Wang, 1999) ve turist motivasyonlarının araştırıldığı (Dann, 1977) çalışmalarda turizm ve yabancılaşma olgusunun ilişkilendirildiği görülmektedir. Turizmin sosyolojik ve psikolojik analizini farklı yönleri ile değerlendirmeye imkân sağlayan önemli bir olgu olmasına rağmen, yabancılaşma kavramı, turizm araştırmalarında hemen hemen hiç araştırılmamaktadır (Xue vd., 2014: 186; Dann & Cohen, 1991: 165).

Modernleşme ve kapitalizmin bir sonucu olarak tartışılan yabancılaşma, tanıdık ve bildik olandan ayrılmayı ifade etmektedir. Çok eskilere dayanan yabancılaşma kavramı, eskiden akıl hastalarını tanımlamak için kullanılmıştır (Fromm, 2006: 116). Günümüzde, bu kavramın akıl hastalığı çerçevesinden çıkarıldığı görülmektedir. Hegel (2004) varlık problemi çerçevesinde, insan bilincinin gelişimini incelemiş, yabancılaşmayı öznel bir yaklaşımla değerlendirmiş ve kendisine yabancı olan Tin’den bahsetmiştir. Hegel’e göre (2004: 316) dünya, varlığını öz bilincin kendisini dışlaması ve özsüzleşmesi yoluyla kazanır ve bu oluş süreci kişiliğin yabancılaşmasıdır.

Marx ise yabancılaşmayı daha çok nesnel açıdan yorumlamıştır. Marx’ın (2003: 64) düşüncesinde yabancılaşma, insanın kendi ürettiği nesnenin karşısında saygınlığını ve değerini yitirmesi durumudur. Marx’a göre kapitalist toplumda din, devlet, politika ve ekonomi gibi tüm temel kurumsal alanlara bir yabancılaşma durumu vardır (Coser, 2008: 63). Marx (2003: 62), işyerinde yabancılaşma üzerinde önemle durarak işçinin, ürettiği kadar yoksullaştığını, değersizleştiğini ve emeğin nesnelleştiğini ifade etmektedir. Marx’a göre, işçinin yabancılaşması, dört aşamada gerçekleşmektedir (Ritzer 1992):

- İlk olarak kapitalist toplumda işçi, kendi üretici etkinliğine yabancılaşır.
- İkinci olarak işçi, yalnız üretici etkinliğine değil, aynı zamanda bu etkinliğin nesnesi olan ürüne de yabancılaşır.
- Üçüncü olarak kapitalizmde işçi, birlikte çalıştığı işçilere yabancılaşır.
- Son olarak ve en genel düzeyde, kapitalist toplumda işçi, kendi insani potansiyeline yabancılaşır.

Marx ve Weber, akılcılaşma ve yabancılaşma kavramları ile kapitalizme eleştirel bir anlayış ile karşı çıkmışlardır (Löwith, 2003: 27-34). Bu bağlamda Weber’in “demir kafes” metaforu önemli bir çıkış noktası olarak görülebilir. Dünyevi mallar ile ilgili kaygılar, insanın her zaman üstünden atabileceği ince bir palto gibi yalnızca azizlerin üzerinde durmalıdır (Baxter’dan (ty) akt. Weber, 1997: 159). Kader, bu paltodan demir

kafesin oluşmasına hükmeder ve dünyevi mallar zamanla insanlar üzerinde güç kazanır (Weber, 1997: 159).

Fromm (1996: 105), yabancılaşma olgusunu, Marx'ın yaklaşımına benzer bir şekilde yorumlamış ve kapitalist toplumda bireyin, ekonomik amaçların aracı olarak boyun eğdiğini, kendi eliyle ürettiği ürüne yabancı hale geldiğini ifade ederek, bu durumu insanın dünyanın önünde eğilmesi, elinden geldiği kadar onu mutlu etmeye, eğitmeye ve düzeltmeye çalışması ile yorumlamıştır.

Yabancılaşma, bu çalışmada iki farklı açıdan yorumlanmıştır: Yabancılaşma kavramı ilk olarak, günlük yaşamında modernleşme ve kapitalizmin etkisiyle çevresine, ürettiği ürüne ve özellikle de kendisine yabancılaşan bireyden bahsetmek için kullanılmıştır. Sonrasında ise günlük yaşamda işine, çevresine ve kendine yabancılaşan bu bireyin, turistik yaşamda, turizm destinasyonunun kültürüne, çevreye ve yerel halka olan yabancılaşma halini tanımlamak için kullanılmıştır.

Yabancılaşmanın merkezde konumlandırıldığı bu çalışmanın amacı, yabancılaşma ve turizm arasındaki ilişkinin sosyo-psikolojik dinamiklerinin ortaya konulmasıdır. Yabancılaşma ve turizm arasındaki bağlantı, yabancılaşma literatürünü takip eden çalışmaların ardından, konuyu turizm araştırmalarına taşıyan çalışmalarda aranmıştır. Yabancılaşmanın günlük yaşamda nasıl bir formda olduğu ve turistik yaşamda nasıl bir forma dönüştüğü, Turizmde Yabancılaşma Döngüsü ile yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. Turizmde Yabancılaşma Döngüsü

Bu çalışmada, yabancılaşma olgusunun günlük yaşamdan, turizm destinasyonuna uzanan seyrini takip etmek amacıyla "Turizmde Yabancılaşma Döngüsü (TYD)" kavramı kullanılmıştır. Bu kavram, bireyin günlük yaşamında ürüne, işine, çevresine ve kendisine yabancılaşmasından, bu yabancılaşmadan kaçışına, otantiklik ve kendini gerçekleştirme arzusunu tatmin etmek için turizm destinasyonunda yaşadığı deneyimlerden, turizm destinasyonunda kültüre, çevreye ve yerel halka olan yabancılaşmasına kadar uzanan süreci anlatmak için kullanılan bir kavramdır. TYD, bireyin hem günlük yaşamda yaşadığı yabancılaşmayı hem de turist olduğunda yaşadığı yabancılaşmayı açıklığa kavuşturmaktadır.

TYD'nin merkezinde turizmin öznesi olarak tanımlayabileceğimiz turist yer almaktadır. Turizm deneyimlerinin gerisinde yatan nedenlerden "yabancılaşmanın" (MacCannell, 1973; Moore vd., 1995; Steiner & Reisinger, 2006) ele alındığı bu döngü, turistin günlük yaşamında ve turizm deneyimi esnasında yaşadığı yabancılaşma duygusunun izlerini takip etmektedir. Böylece yabancılaşma olgusu, turistin nasıl bir psikoloji ile hareket ettiğini ortaya koymaktadır.

2.1. Günlük Yaşamda Yabancılaşma

Günlük yaşam, turizm çalışmalarında, turistin geride bıraktığı alanı ifade etmek için kullanılmıştır. Turizm yazınında, turistin geride bıraktığı bu alanı ifade etmek için; günlük yaşam/rutin (Dann, 1977; Gottlieb, 1982; Steiner & Reisinger, 2006; Cohen & Cohen, 2012), sıradan yaşam (Cohen, 1985a), ev (Redford, 1984) ve ev ortamı (Cohen, 1985b) gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

Günlük yaşam, sahip olunan aile, iş, akraba ve arkadaşlarla örülü olan yaşamı ve bu yaşamın sürdürüldüğü çevreyi ifade etmektedir. Bu yaşam kültürel, sosyal, ekonomik, yasal ve politik yapının yanı sıra, örf, adet, gelenek ve din gibi faktörlerin de etkili olduğu bir çevrede sürdürülür. Günlük yaşam, yeryüzünde egemen olan endüstrileşme, modernleşme, küreselleşme ve postmodernizm gibi dalgalanmalardan etkilenmekte ve bu dalgalanmalara göre şekillenmektedir. Günlük yaşam, bu dalgalanmaların etkisiyle gün geçtikçe belirli kalıplar içine hapsolmaktadır.

Kalıpların içinde sıkışıp kalan insan, zamanla mekanikleşmekte ve bunun sonucunda da çevresindeki insanlardan ve kendisinden uzaklaşarak günlük yaşam sembollerine yabancılaşmaktadır. Fromm (1985: 87), insanın kendisinden, çevresindeki insanlardan ve doğadan yabancılaşarak bir meta haline geldiğini ve böyle bir dünyada insan ilişkilerinin birbirine yabancılaştığını ifade etmiştir. Fromm (2006: 216), yabancılaşma ile insanın kendisini bir yabancı gibi hissetmesi durumunu anlatmıştır.

2.1.1. Ürüne, İşe, Çevreye ve Kendine Yabancılaşma

İnsanın, dünyanın varlığını koruması için ürettiği ürünlerin insanlar üzerindeki egemenliğinin, insanı aracı konumuna getirdiği ve insanın günlük yaşamın tezahürlerine yabancılaştığı görülmektedir. Kişinin ürüne, işine, çevresine ve kendisine yabancılaşması, kendinden sökülüp alınması (Lefebvre, 2013: 219) olarak tanımlanabilir.

Yabancılaşma, endüstrileşmenin, toplumsal yaşama getirdiği bir yükür. Endüstrileşme, işine her gün aynı saatte başlayıp, aynı saatte mola veren, aynı işleri yapan ve aynı saatte işten ayrılan mekanik bireyler oluşturmuştur. İşçinin monotonlaşması onu, ürettiği ürüne, birlikte çalıştığı iş arkadaşlarına ve kendisine yabancılaştırmaktadır (Ritzer, 1992). Üretim faktörlerinden birisi olan insan, yaşamın ondan beklediğini yapmak için sürekli çaba sarf etmektedir (From, 1996). Böylece, üretimin bir aracı haline gelen insan, geriye dönüp baktığında manevi değerlerini yitirmekte, hatta düğün ve bayram gibi bazı değerler zamanla, tıpkı makine önünde çalışan insanın yaptığı gibi bir gerekliliğin yerine getirildiği seremoniye dönüşmektedir. Böylece, benlikler kaybolmakta, yaşam anlamsızlaşmaktadır. Bu bağlamda yabancılaşma, insanın günlük yaşamda yaşadığı bu monotonluk, onu kendinden ve çevresindekilerden yabancılaştırmaktadır. Bu duygu insanın, kendisini bir yabancı gibi hissetmesi (Fromm, 1985: 87-216) ile tanımlanabilir. Böyle bir duygu, insanın çevresi ve kendisi ile bağlantısını koparmasına (Lefebvre, 2013:

227), çevresi ile kurduğu ilişkilerin nesnelleşmesine ve insanın yabancılaşmasına (Lukacs, 2014: 29; Adorno, 2000: 152) yol açacaktır.

Yabancılaşma, sadece yaşamın insandan beklediği şeylerle değil, insanın yaşamdan beklediği şeylerle de yorumlanabilir. İnsan, yukarıda bahsettiğimiz koşuşturmaca içine, hatta büyük kentlere neden girmektedir? Neden kırsaldan kente göç etmiştir? Daha iyi bir hayat, daha iyi bir eğitim ve daha iyi bir yaşam standardına ulaşmak amacı gibi görünse de bunun en önemli nedeni sahip olma arzusudur. İnsanın sahip oldukları da insanı yabancılaştırmaktadır. Mülkiyet, insanı insandan uzaklaştıran, insanları sınıflara ayıran bir olgudur.

Mülkiyet, eşitsizliğe yol açmakta, bazen de insanı manevi yoksunluk içine sürüklemektedir (Rousseau, 2010: 59; Ollman, 2012: 308). Bu manevi yoksunluk ise insanı, kendinden ve özünden uzaklaştıran bir duygudur. İnsan, sahip oldukları ile kendi dünyasını şekillendirmekte ve böylece sahip olduklarının egemenliği altına girmektedir.

İnsanın dünyasını, sahip olduklarının doldurması (Kılıç, 1984: 58), insanın, kendi emeğinin karşısına bir “şey” olarak çıkması (Lukacs, 2014: 211) ve kendi dünyasının ayrıntılarını üretmesi, insanın, kendi dünyasından daha fazla ayrılmasına sebep olacaktır (Debord, 2010: 47). Böyle bir durum karşısında insan güçsüzleşecek, toplumsal değerler onun için bir şey ifade etmeyecek, aşırı rekabet ve bireysellik ön plana çıkacak, insanın benlik saygısı azalacak, kendini olumsuz değerlendirecek ve tatmin edici olmayan faaliyetlerle meşgul olarak ayrık/bağımsız bir kişiliğe (Seeman, 1975: 102; Seeman, 1983: 173-179; Seeman, 1959: 788) sahip olacaktır.

Teknolojik gelişmeler ile birlikte evlere giren ve günlük yaşam için olmazsa olmaz konumuna gelen bazı araçlar, üretim bantlarının dışında insanları, nesneler karşısında pasif ve güçsüz konuma getiren diğer bir unsurdur. Günümüzde, evlerin iç dizaynı televizyonun konumuna göre tasarlanmaktadır. İnsan, işten veya okuldan çıkıp evine geldiğinde oturduğu koltuk, açıldığında dünya ile iletişime geçtiği makinelerin karşısına konumlandırılmaktadır. Karmaşanın içinden çıkıp evine gelen bir insan, televizyon ya da bilgisayar karşısında sosyalleşmeye olan ihtiyacını giderememektedir. Zaten kendisi için ayırabileceği çok az zamanı vardır (Dann, 1977: 187). Bu az zamanı da bilgisayar ve televizyon gibi teknolojik aletler doldurmaktadır. İşyerinde/okulda kendisi gibi olamayan insan, eve geldiğinde de yine kendi doğasına özgü faaliyetlerden uzaktır. Böylece akıp giden bir yaşamda, insanın yaşadığı bu ruh hali ya da bu çalışmanın önerisiyle yabancılaşma hali insanı yalnızlaştırmakta, onu belirli kalıpların içine hapsetmektedir.

Yabancılaşma aynı zamanda modern dönemde, aile yapısında görülen değişim ile de yorumlanabilir. Dedelerin ve ninelerin de bulunduğu geniş aile yapısı, gün geçtikçe küçülmekte ve hayat üç-dört kişilik çekirdek aile yapısına hatta geç yaşta evlilik ve kadının çalışma hayatına katılması gibi unsurların da etkisi ile çocuksuz karı-kocadan oluşan iki kişilik çekirdekcik aile yapısına dönüşmektedir. Böyle bir yaşam alanında, dost ve

akrabalara ayrılan zaman çok sınırlı olmakta, toplumsal değerler insan için bir şey ifade etmez konumuna gelmektedir. Modern hayat, insanı kendinden ve öz değerlerinden uzaklaştırıp, onu yabancılaştıran bir hal almaktadır.

Ancak zaman zaman insan, güçsüzlüğün, anlamsızlığın, kuralsızlığın, toplumsal soyutlanmanın ve kendine yabancılaşmanın (Seeman, 1959) yaşadığı günlük yaşamdan uzaklaşmak istemektedir. Böylece, bu olumsuzluklardan uzaklaşarak kendi gerçekliğine yaklaşmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, insanın, günlük yaşamın kendisine yüklediği yabancılaşma halinden uzaklaşma isteği kaçış noktası ile yorumlanmıştır.

2.1.2. Kaçış Noktası

Maddenin hâkimiyeti ve özel mülkiyet “şeyleşme”ye neden olmuş, Weber’in (1997) de deyimi ile insan demir kafese girmiş ve güçsüzleşmiştir. İnsan emeği nesnelleşmiş (Lukacs, 2014), maddeler dünyası egemen olmuş (Kılıç, 1984), insan kendi dünyasının ayrıntılarını üretir olmuş (Debord, 2010), metalaşma ve karmaşa ortamı oluşmuş (Adorno, 2000; Adorno & Horkheimer, 2011), manevi yoksunluk söz konusu olmuş (Rousseau, 2010), insan kendinden sökülüp alınmış (Lefebvre, 2013), birey ekonomik amaçların aracı olmuş ve dünyayı mutlu etmeye çalışır hale gelmiş (Fromm, 1996), mallar insanlar üzerinde egemen olmuş (Weber, 1997), nesneler değer kazandıkça, insanların değeri düşmüş (Marx, 2003) böylece öz bilinç kendisini dışlamış ve özdeşleşmiştir. Bunun sonucunda dünya, varlığını korumuş ancak insan, kendisine yabancılaşmıştır (Hegel, 2004).

Yabancılaşmadan kaçış noktasında kaçışın; kaçış arayışı, psikolojik hazırlık ve ayrılma olmak üzere üç farklı aşamada gerçekleştiği ifade edilebilir. Kaçış noktasının başlangıcı olan kaçış arayışı, yabancılaşan insanın, yabancılaşmadan kaçmak istemesi ile ortaya çıkan arayışı ifade etmektedir. İnsanın bu isteği onu, yabancılaşmadan kaçış için alternatifler aramaya yöneltmektedir. Her şeyin bir meta haline dönüştüğü bir dünyada insan, yabancılaşmadan kaçmak için boş zaman faaliyetlerine yönelmiştir (Cohen, 1979; MacCannell, 1976).

Psikolojik hazırlık, yabancılaşma olgusunun, insanı boş zaman tüketimine yönlendiren psikolojik bir unsur olduğu görüşünden hareketle, kaçış arayışının sonucunda bulunduğu alternatifleri değerlendirme aşamasını ifade etmektedir. Psikolojik hazırlık evresi, kaçışı sağlayacağı düşünülen alternatiflerin değerlendirilmesinden sonra, kararın verilmesi aşamasıdır. Bu aşamada insan, birincil ya da ikincil bilgi kaynaklarından ve önceki deneyimlerinden yola çıkarak, kendisini günlük yaşamdan uzaklaştıracak ya da uzaklaştıracığını düşündüğü aracı tespit etmiştir. Bu çalışmanın önerisi ile kaçış aracı olarak turizm deneyimini tercih eden birey, bu tespitin ardından tatil için gerekli hazırlıklara başlamaktadır. Psikolojik hazırlık evresinde, tatile ne zaman ve nereye gidileceği, kiminle gidilip ne kadar süre kalınacağı ve ne kadar bütçe ayrılacağı gibi kararlar verildikten sonra, tatil için gerekli işlemlere (vize, uçak bileti, otel rezervasyonu, ziyaret edilecek müze ve diğer kültürel yerlerin belirlenmesi, vs.) başlanmaktadır.

Kullanılacak ya da kullanılması tasarlanan her türlü tatil malzemesi, tatil için belirlenen zamana kadar bavullara doldurulmakta, turist olmak için tüm hazırlıklar devam etmektedir.

Ayrılma ise, yabancılaşmadan kaçış arayışında bulunan bireyin, psikolojik olarak hazırlanmasının ardından bir boş zaman faaliyeti olan turizm deneyimi için günlük yaşamdan ayrılma noktasını ifade etmektedir. Bu aşamada, artık tatil için belirlenen gün gelmiştir. Birey, seçtiği ulaşım aracı ile günlük yaşam alanından uzaklaşarak, turizm destinasyonuna ulaşmış, turistik yaşama geçiş yapmış ve bir turist olmuştur.

2.2. Turistik Yaşamda Yabancılaşma

Turistik yaşam, turistin turizm destinasyonunda deneyimlediği yeme-içme, kültürel varlıkların ziyareti ve eğlenme gibi boş zamana yönelik faaliyetleri içerir. Çalışmada, “turistik” kelimesinin tercih edilmesinin nedeni, turizm teorisine ilişkin literatürde bu kavramın turizme ve turiste özgü bazı olguları tanımlamak için kullanılmış olmasıdır. İlgili literatürde “turistik” kelimesinin; turistik deneyim (MacCannell 1973; Gottlieb, 1982; Redfoot, 1984; Pizam vd., 1991; Moore vd., 1995; Aho, 2001), turistik destinasyon (Cohen, 1988; Muller, 1991; Gartner, 1994), turistik motivasyon (Gibson & Yiannakis, 2002), turistik çekicilik (Culler, 1981), turistik unsur (Sharpley, 2009), turistik etkinlik (Ritchie & Goeldner, 1994), turistik alan (Var vd., 1977), turistik kültür (Picard, 1996), turistik rekabet (Buhalis & Schertler, 1999), turistik etki (Jafari vd., 1990) ve turistik fayda (Baloğlu & McCleary, 1999) formlarında kullanıldığı görülmektedir.

Turistik kelimesinin Türk Dil Kurumu (2015) Güncel Türkçe Sözlüğü'nde karşılığı; (1) Turizmle ilgili olan, (2) Turistlerin gereksinimlerini karşılama amacı gözetken, turistleri ilgilendirici niteliği olan şekilde verilmiştir. Bu çalışmada, turistik yaşam; turizm destinasyonuna varıştan ayrılışa kadar geçen sürede, turistlere özgü yaşam biçimini ifade etmektedir.

İçinde bulunmak zorunda olduğumuz zaman dilimi, kendi istediğimiz şeyler yerine, sistemin bize sunduğu eylemleri yerine getirdiğimiz bir zamandır. Böyle bir ortamda insan yerine, meta değer kazanmaktadır. Bu durum kişide iki açlığı doğurmaktadır. Bunlardan birincisi otantiklik, ikincisi ise kendini gerçekleştirme. Yabancılaşmış modern insan, boş zaman faaliyetlerine (televizyon izleme, spor etkinliklerine katılma, turizm etkinliklerine katılma, doğa yürüyüşü vb.) katılarak, yaşamındaki yokluğu bir ölçüde gidermeye çalışmakta, böylece günlük yaşamından uzaklaşarak, bir anlamda günlük yaşamına yabancılaşmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesinde, bir boş zaman faaliyeti olan turizm etkinliklerinin öne çıktığı söylenebilir.

2.2.1. Otantiklik ve Kendini Gerçekleştirme

Yabancılaşmanın turizm ile ilgisinde, turizmi otantiklik arayışı üzerinden değerlendiren çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. MacCannell (1973; 1976) modern

dünyada, gündelik hayatın otantik olmadığının varsayıldığını ve turistin yabancılaştığını ifade ederek; turizmin arkasındaki temel motivasyonun otantiklik arayışı olduğunu ve turistlerin sosyal, kültürel ve tarihsel öneme sahip yerleri ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Moore ve diğ. (1995: 77) turizmi, turistin günlük yaşamında yokluğunu hissettiği otantiklik arayışı ile ilişkilendirmiştir.

Otantiklik ve kendini gerçekleştirme, yabancılaşma ile turizm arasındaki ilişkinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Otantikliğin yanı sıra kendini gerçekleştirme de yabancılaşmanın bir sonucu, ancak turizm deneyiminin bir sebebidir. Dünyayı mutlu etmeye (Fromm, 1996) çalışırken, kendine yabancılaşan, Hegel'in (2004) ifadesi ile özsüzleşen insanın, manevi yoksulluğunu anlatan, aynı zamanda da turizm motivasyonu (MacCannell, 1973; Wang, 1999; Cohen 1988) olarak kabul edilen otantiklik ve kendini gerçekleştirme, özellikle aktif katılımı gerekli kılmaktadır. Böylece yabancılaşan insan, edilgenliğinden kısa bir süre sıyrılarak etken hale gelecek ve insanın gerçek benliğine ilişkin olan arayışı bir sonuç verecektir.

Günlük yaşamında yabancılaşan insanın, bu yabancılaşmasından turizm aracılığı ile uzaklaşma çabası içine girdiği ifade edilebilir. Turistik yaşamda, günlük yaşamın kodları altüst olacaktır ya da öyle olması beklenir. Günlük yaşamında ürettiği ürün karşısında yabancılaşan ve sistemin işlerliği adına çalışan insan, turistik yaşamda mutlu olması için çaba sarf edilen insan konumuna gelecektir. Bu nedenle turizm faaliyetleri, günlük yaşamında yokluğunu hissettiği özgünlüğe ilişkin çeşitli arayışlar içine giren insan için dengeleyici bir rol üstlenmektedir.

Turist, günlük yaşamda hissettiği eksikliği, gerçek kişiliğine uyumlu, duygu ve düşünceleri ile tutarlı, değer ve inançları doğrultusunda hareket ederek ve dilediği gibi davranarak (Harter, 2002: 382-383; Steiner & Reisinger, 2006: 299-300; Wood vd. 2008: 386) gidermeye çalışacaktır.

Burada bahsedilen arayış, yabancılaşmadan uzaklaşmak isteyen insanın yöneleceği turizm türünü de göstermesi açısından önemlidir. Turistin günlük yaşamında eksikliğini hissettiği gerçeklik ve öze ulaşma isteği onu kültür turizmine (Steiner & Reisinger, 2006: 309-311) yönlendirmektedir. Turist, benlik duygusunu artırmak, yaşam kalitesini artırmak ve tarihsel kökleri aramak (Yeoman vd., 2007: 1130-1131) gibi motivasyonlarla hareket ederek sosyal, kültürel ve tarihi mekânlar (MacCannell, 1973) ile geleneksel kültür ve kökeni çağrıştıran (Wang, 1999: 349-350) mekânlara yönelmektedir. Bu mekânlarda yaşadıkları deneyimler ile turist, bir anlamda alternatif bir yaşam arayışı ile kendi arayışı içine girerek varoluşsal deneyimlere yönelmektedir (Cohen, 1979: 183-190; Cohen, 1985a: 293-294). Turizm deneyimi, otantik deneyimleri yaşayan insanda, benlik yükseltme ve ego tatminini gerçekleştirerek (Dann, 1977: 184-187) ve günlük yaşama bir ölçüde meydan okuyarak, insana kendini gerçekleştirme fırsatı sağlayacaktır.

Yabancılaşan bireyin, yokluğunu hissettiği özgünlük ve gerçeklik arayışı, onu turizm etkinliklerine yönlendirmektedir. Tablo 1’de turizm aracılığı ile yabancılaşmanın kodlarının nasıl çözüldüğü verilmeye çalışılmıştır.

Tablo: 1
Turizm Aracılığı ile Yabancılaşmanın Kodlarının Tersine Çevrilmesi

Günlük Yaşam	Turistik Yaşam
İnsan özsüzleşmiş (Hegel, 2004)	İnsan kendi gerçeğine ulaşır
Nesneler karşısında insanın değer yitirmesi (Marx, 2003)	Nesneler, insanların mutluluğu için kullanılır
Malların insanlar üzerinde egemen olması (Weber, 1977)	İnsanlar, ürünler üzerinde egemendir
İnsan, dünyayı mutlu etmeye çalışır (Fromm, 1996)	İnsan mutlu olmaya çalışır/İnsan mutlu edilmeye çalışılır
İnsan, ekonomik amaçların aracı olur (Fromm, 1996)	Ekonomik araçlar, insanın gerçekliği ve otantikliğin aracı olur
İnsan, kendinden sökülüp alınmıştır (Lefebvre, 2013)	İnsan, kendinden alınan özgürlüğünü geri almıştır
Manevi yoksunluk hissi (Rousseau, 2010)	Otantiklik ihtiyacının giderilmesi ile birlikte, geri dönen maneviyat
Maddeler dünyası (Kılıç, 1984)	Turistin dünyası
Kendi dünyasının ayrıntılarını üreten insan (Debord, 2010)	Kendisi için tasarlanmış dünyanın ayrıntılarını tüketen insan
Metalaşma (Adorno, 2000)	Öznelleşme

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Turizm etkinliklerine yönelen birey, turizm aracılığı ile kendi gerçekliğine dönmeye çalışmaktadır. Günümüzde her şey Tablo 1’de verildiği gibi olmamaktadır. Turizm etkinliklerine yönelen tüm insanların, kendi gerçekliğini yakalayabilen insanlar olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, yabancılaşmadan kurtulma güdüsü ile hareket eden bireyin, yabancılaşma duygusundan, istenilen kaçışı gerçekleştğinde turistik yaşamın, günlük yaşam karşısındaki duruşunun, Tablo 1’de olduğu gibi olması beklenir.

Maslow’un (1954) motivasyon teorisinin başlangıç noktası, fizyolojik ihtiyaçlardır. Fizyolojik ihtiyaçlar giderildiğinde, güvenlik ihtiyacı, güvenlik ihtiyacı giderildiğinde, ait olma ve sevmeye ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Sonrasında ise saygı ihtiyacı ortaya çıkar. Tüm bu ihtiyaçlar giderilse de hoşnutsuzluk ve huzursuzluğun gelişmesi kaçınılmazdır. Müzisyen, müzik yapmalı; şair, şiir yazmalı; ressam, resim yapmalıdır. Kişi kendisi ile barışık olmak istiyorsa, kendi doğasına sadık kalmalıdır. Bu ihtiyaç, kendini gerçekleştirme olarak adlandırılır (Maslow, 1954: 35-46). Tablo 2’de kendini gerçekleştiren insanın belirgin özellikleri yer almaktadır.

Tablo: 2
Kendini Gerçekleştiren İnsanın Belirgin Özellikleri

Daha esnekler.
Çevreye ve çevresindeki insanlara kolayca adapte olabilir.
Mutsuzluktan muaf.
Şükretme (şükran) yeteneğine sahiptir.
Şükretme yeteneği hayatını değerli kılar ve onu daha bilinçli hale getirir.
Mucizelere inanır.
Çok yönlüdür.
İnsani değerlerini, ortalama bir insana göre daha az yitirmiştir.
Daha doğal ve sade davranışlar sergiler.
Yapmacılıktan uzaktır.

Kaynak: Maslow, 1954'ten uyarlanmıştır.

Kendini gerçekleştirme arayışında olan turist, gündelik yaşam stresinin telafisi için gerçek benlik ve ideal benlik arasındaki boşluğu daraltma çabası içine girer (Gnoth, 1997: 287). Çünkü ideal benlik, zirveye doğru yükselip turistik deneyime yönelirken; gerçek benlik, sevgi ve saygı ihtiyacı gibi varlık ihtiyaçlarına; benlik ise yeme-içme ve korunma gibi eksiklik ihtiyaçlarına yönelmektedir (Teja, 2013: 156). Böyle bir arayış, maddi kazanımların ötesinde değer duygusu ve derin bir anlam arayışıdır (Yeamon vd., 2007: 1128). Kendini gerçekleştirmeyi başaran turist, ziyaret ettiği yer ve kendisi ile ilgili derin bir memnuniyet duyarak kişisel tatmin duygusu yaşar (Pearce, 2003: 525). Uzun, soğuk ve karanlık kışın etkisinden uzaklaşarak, dost ve akraba ziyaretleri gerçekleştirmek için Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygın olan charter turizmi (Louring, 2013: 217), artan tatil harcamaları, dışarıda yemek yeme, tiyatroya gitme, bir hafta sonu SPA’da sağlık harcaması ve rafting gibi özel deneyimler (Yeamon vd., 2007: 1128) kendini gerçekleştirme ve bireysel arayışın örnekleridir.

Turistin, turizm deneyiminden beklediği bu fayda ancak turistin, günlük yaşamından derin bir şekilde yabancılaşması ile mümkün olabilecektir (Redfood, 1984: 292-304). Turistin, günlük yaşamında hissettiği yabancılaşmanın düzeyine göre, turizm deneyiminden elde edilecek fayda arasında da bir ilişki olabilir. Örneğin, daha az yabancılaşmış turist; daha az kaygılı olabilir, daha az katı kurallara sahip olabilir ve daha fazla memnuniyet duygusu yaşayabilir (Cohen, 1988: 376). Turist, turizm deneyiminden beklediği faydaya ulaşamadığı zaman turistin, günlük yaşamda yabancılaşmış olan bilinci, henüz özgürleşmemiş demektir (Redfood, 1984). Kültür turizminin aksine, kitle turizmine yönelen turist, otantiklik yerine akışa kapılmayı tercih etmesi nedeniyle (Steiner & Reisinger, 2006: 312) yabancılaşmasından uzaklaşamaz. Kitle turisti, kültür turistinin aksine otantik olmayan etkinliklerden hoşlanır ve gerçek dünyayı umursamaz (Urry, 2009: 23). Boş zamanın tüketimini de sanayinin belirlediği, insanın kendi boş zamanının tadını çıkaracak özgürlüğünün olmadığı ve insanların beğenileriyle oynandığı (Fromm, 2006: 129) gerçeğinden hareketle, kitle turizmi faaliyetlerinin, yabancılaşmadan tamamen kurtulmaya izin vermeyeceği ifade edilebilir.

Önceden hazırlanmış deneyim paketleri (paket turlar) de turistin yaşayabileceği, ancak tadına varamadığı deneyimler bütünüdür. Turizm deneyimi, bir taraftan kendi gerçekliğini arayan insan için yabancılaşmadan kaçış aracı olabileceken diğer taraftan, yabancılaşmanın turistik yaşama da uzanmasıyla turizm deneyiminin yapay bir ortamda, yabancılaşmanın içinden bir sahne olmaktan öteye geçemeyeceği ifade edilebilir.

2.2.2. Bir Yabancı Olarak Turist

Turist, günlük yaşamdaki yabancılaşma halinden uzaklaşırken, turisti motive eden temel faktörlerden birisi de kültüre, çevreye ve yerel halka yabancı olma durumudur. Bu çalışmada turistin, turizm destinasyonunda yaşadığı yabancılık duygusunun, turist tarafından arzu edilen bir durum olduğu düşünülerek, özellikle kültürel deneyimlerin, yabancılaşma arayışının bir metaforu haline geldiği (McKercher & du Crost, 2003: 56) düşüncesi ile hareket edilmiştir.

Bu düşünce, turistik yaşam alanının psikolojik arka planının yorumlanması açısından önemlidir. Turizm destinasyonu, turiste günlük yaşamındaki düzenini değiştirme fırsatı sağlamaktadır. Turistin, turizm destinasyonuna ulaştığı andan, ayrıldığı ana kadar yaşadığı bu değişiklik, onun günlük yaşamından uzaklaşmasına yardımcı unsurlardandır. Böylece turistik yaşam düzeni, günlük yaşama ait rutinin tersine dönmesiyle sağlanacaktır. Turistin, turizm destinasyonunda yaşadığı bu özgürlük, o bölgede yaşayan yerel halk için garip karşılanmakta ve yerel halk tarafından turist, yabancı olarak görülmektedir. Turist aynı zamanda, tatilini geçirmek için gittiği turizm destinasyonunun kültürüne ve bu kültürün değerlerine de yabancısıdır.

Turist, tatilde olduğu zaman diliminde kendi norm ve değerlerini de askıya almaktadır (Gottlieb, 1982). Turistik yaşamda, böyle bir psikoloji ile hareket eden turist, tatilde olduğu dönemde, günlük yaşamda kendisinden alınan özgürlüğüne kavuşmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, turist olmanın kendisine vermiş olduğu yabancı olma durumunu çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Ancak, turistin tatilde yaşadığı bu yabancılaşma duygusu bazı turistler için bir fırsat olabilirken, bazı turistlerin ise korktuğu bir durum olabilmektedir (Cohen, 1972: 166; Cohen, 1979: 197; McKercher & du Crost, 2003; Podemski, 2005; McKercher & Lui, 2013). Bu açıklamalardan yola çıkarak turistin, yeni bir turizm destinasyonuna ulaştığında hissettiği yabancılığın, onun hem istediği hem de çekindiği bir durum olduğu ifade edilebilir.

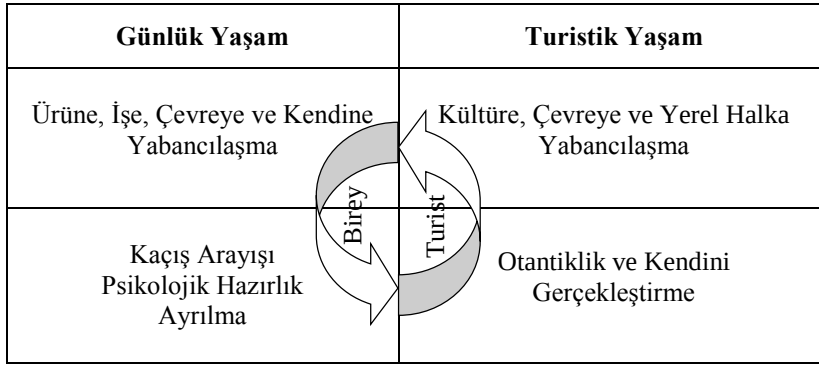
Turistin, günlük yaşamından yabancılaştığı/yabancılaşmaya çalıştığı turistik yaşam, aynı zamanda yerel halkın yaşamını sürdürdüğü günlük yaşam alanıdır. Bu nedenle turistik yaşam, kendi içinde günlük yaşamı barındırmakta ve yaşam alanlarındaki böyle bir ayrım düşüncesi sadece zihinlerde gerçekleşmektedir. Turist çevreye, kültüre ve yerel halka yabancılaşırken aynı zamanda, turizm destinasyonunda günlük yaşamını devam ettiren yerel halkın yaşamış olduğu ürüne, işe, çevreye ve kendine yabancılaşma duygusu da devam etmektedir.

Kişiliğini ve gülümseyişini (Fromm, 1996; Fromm 2004) turistlere bir ürün olarak sunan, turisti mutlu etmeye çalışan turizm çalışanı da kendisine yabancılaşmaktadır. Bu nedenle, turizm ve yabancılaşma ilişkisi sadece turist odaklı irdelenmemiş olsaydı turizm destinasyonunda yabancılaşmanın farklı boyutları ile yaşandığı konusu turist, yerel halk ve turizm çalışanları perspektifinden de tartışmaya sunulabilirdi.

3. Turizmde Yabancılaşma Döngüsüne Bütüncül Bir Bakış

Yabancılaşma olgusunun günlük yaşamdan, turizm destinasyonuna uzanan seyrini bütüncül bir şekilde görebilmek amacıyla oluşturulan TYD modeli, Şekil 1’de gösterilmektedir. TYD doğrultusunda, yabancılaşmanın günlük yaşam ve turistik yaşam arasındaki döngüsü takip edilmiştir. TYD, hem bireyin günlük yaşamda yaşadığı yabancılaşmayı, hem de turist olduğunda yaşadığı yabancılaşmayı açıklığa kavuşturmaktadır.

Şekil: 1
Turizmde Yabancılaşma Döngüsü

TYD’de, yaşam alanı günlük yaşam ve turistik yaşam olarak ayrılmış ve yabancılaşma bu çerçevede incelenmiştir. TYD’de, bu iki farklı yaşam çerçevesinde dört farklı hücre tanımlanmıştır. Birinci hücrede, bireyin günlük yaşamda ürüne, işe, çevreye ve kendine yabancılaşması; ikinci hücrede, bireyin günlük yaşamda hissettiği yabancılaşma duygusundan kaçış arayışı, psikolojik hazırlık ve ayrılma aşamalarını içeren kaçış noktası; üçüncü hücrede, turistin turistik yaşamda, otantiklik ve kendini gerçekleştirme; dördüncü hücrede ise turistin, turistik destinasyonda kültüre, çevreye ve yerel halka olan yabancılaşması gösterilmiştir.

TYD’de günlük yaşam ve turistik yaşam olmak üzere iki farklı dönemden bahsedilmektedir. Günlük yaşam için iki unsur önerilmiştir. Bunlardan birincisi; insanın ürüne, işine, çevresine ve kendisine yabancılaşmasını ifade etmektedir. Ürüne, işe, çevreye ve kendine yabancılaşma, turistin günlük yaşamında nasıl bir psikolojiye sahip olduğunu

göstermesi açısından önemlidir. TYD’de, günlük yaşam alanı için önerilen ikinci unsur ise gündelik yaşantısında ürettiği ürüne, yaptığı işe, çevresine ve en önemlisi de kendisine yabancılaşan bireyin, bu yabancılaşmasından kaçış noktasıdır. Bu kaçış, yabancılaşan insanı, boş zaman deneyimlerinden biri olan turizm etkinliklerine yönleltmektedir. Turizm etkinliklerine yönelik gerçekleşen eğilimle birlikte, günlük yaşamda hissedilen yabancılaşma duygusunun yoğunluğu, kaçış noktasında zamanla azalmaktadır.

TYD’de, günlük yaşamda yaşanan yabancılaşmanın; insanı, turizm deneyimi için psikolojik olarak hazırladığı varsayılmış olmakla birlikte, kaçış arayışı ile beliren alternatiflerin de değerlendirilerek turizm deneyimine yönelme durumu da psikolojik hazırlık noktasında değerlendirilmiştir. Yabancılaşmadan kaçış isteği, psikolojik hazırlık evresinin tamamlanmasının ardından “ayırılma” aşaması ile sonlanmaktadır. Ayrılma, hem günlük yaşamdan uzaklaşmayı hem de konunun özü itibarı ile yabancılaşmadan ayrılmayı ifade etmektedir.

TYD’de, turistik yaşam alanı bağlamında da iki unsur önerilmiştir. Birincisi, yabancılaşan bireyin, yabancılaşmanın tüm kodlarını tersine çevirerek bu yabancılaşmasından kurtulmaya çalıştığı, otantiklik ve kendini gerçekleştirme arayışı olarak düşünülmüştür. Otantiklik ve kendini gerçekleştirme, turistin; günlük yaşamında, onu kendi gerçekliğinden uzaklaştıran her türlü iş, olay ve nesneden uzaklaşarak, kendi gerçekliğine döndürecek faaliyetlere yönelmesi ile yorumlanmıştır. Bu nedenle, TYD’nin bu evresi turizmin arkasındaki temel motivasyonun otantiklik arayışı (MacCannell, 1973; MacCannell, 1976; Moore vd., 1995: 77) olduğu, bu arayışın ise günlük yaşamda hissedilen yabancılaşmanın sebep olduğu manevi yoksunluktan kaynaklandığı gerçeği ile TYD’ye eklenmiştir.

İkincisi ise, turistin turizm destinasyonunda yaşadığı kültüre, çevreye ve yerel halka olan yabancılaşmasıdır. Turizm deneyimi sürecinde, insanın ikinci bir yabancılaşma deneyimi yaşaması, Lefebvre’nin (2013: 221) boş zaman faaliyetlerinin de başka yabancılaşmalara yol açacağı düşüncesi ile örtüşmektedir. Esasında bu aşamada bahsedilen yabancılaşma, günlük yaşamından sıyrılarak turistik yaşama geçen turistin, farklı bir ortama girdiğinde hissettiği duygunun adıdır. Yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulmanın yeni bir yabancılaşmaya yol açabileceği (Lefebvre, 2013: 221) düşüncesi ile TYD’ye eklenen bu hücre, turizm deneyiminin de kendi içinde yabancılaşmaya neden olabileceği düşüncesi ile yorumlanmıştır. Turizm teorisinde, turizm deneyimi ile ilişkili olarak değinilen yabancılaşma ve yabancı olma durumu TYD’nin bu parçasının temelini oluşturmaktadır. TYD’nin bu aşamasında turist, gittiği turizm destinasyonuna bir yabancıdır.

Turizm destinasyonuna yabancılaşma insanın; kültür, yerel halk ve çevre gibi unsurlardan bir yabancı olarak, Ivanovic’in (2008) ifadesinde olduğu gibi ötekilik duygusuna kapılma halidir. Bu haliyle turistin yaşadığı söz konusu duygu, bir sorunmuş gibi görünse de gerçekte yaşamayı istediği bir duygudur. Çünkü turist, bir anlamda günlük yaşamından uzaklaşma çabası içindedir. Bu uzaklaşmayı mümkün kılan unsurlardan birisi

de turistin, turistik yaşam alanında yabancı olmasıdır. Yabancı olarak kabul edildiğini bilen turist, “genel davranış” kalıplarının dışına çıkma ruhsatına sahip olduğunu düşünerek yabancı kimliği ile gittiği bölgenin kurallarına uyma zorunluluğundan muaf olduğu düşüncesiyle davranışlarına yön verebilir. Bir taraftan otantiklik ve kendini gerçekleştirme deneyimleri yaşayan turistler kültüre, çevreye ve yerel halka yabancı olma duygusunu yaşamaktadır. Diğer taraftan turistlerin, turistik yaşam alanında sorunsuz bir şekilde zaman geçirmesi için çaba sarf eden turizm çalışanının, kendi benliğine olan yabancılaşması ve turistik yaşam alanı olarak adlandırılan bölgenin yerel halkının yabancılaşma süreci işlemeye devam etmektedir.

4. Sonuç

Yabancılaşmanın farklı boyutlarda ele alındığı bu çalışmada, günlük yaşamında insanın yaşadığı yabancılaşmanın, turizm aracılığı ile nasıl bir forma dönüştüğü, TYD modeldi ile irdelenmiştir. TYD, günlük yaşam ve turistik yaşam ayrımından yola çıkarak; ürettiği ürüne, işine, çevresine ve kendisine yabancılaşan bireyin, yabancılaşmadan bir kaçış aracı olarak turizm etkinliklerine yönelmesini konu edinmiştir. TYD bu çerçevede, turizm etkinliklerine yönelen insanın; turizm deneyimi esnasında, bir taraftan otantik deneyimlerle kendi gerçekliğini yaşamaya çalışırken diğer taraftan yerel halk karşısında yabancı hale gelen ve turizm bölgesine yabancılaşan turisti değerlendirmektedir.

Yabancılaşma ve yabancılaşmadan kaçış aracı olarak turizmin ele alındığı bu çalışmada iki unsur TYD’ye dâhil edilmemiştir. Bunlardan birincisi, Urry’nin (1999: 206) ifade ettiği, zamanın çoğunun turist pratikleri ile geçirildiği postmodern dönemde, toplumsal alanlar ve kültürel alanların belirsizleşmesi ile birlikte turizmin mekânsız bir yapıya büründüğü düşüncesidir. Bu düşünce, Baudrillard’ın (2011: 14-15) günlük yaşam alanlarının gerçeklikten uzaklaştığı ve bir daha geri dönmeyeceği fikri ile bağdaşmaktadır. Bu gelişmeler, hem günlük rutinler arasında kalan hem de rutin dışı gerçekleştirilen etkinlikler olmak üzere tabakalı bir turizm etkinliğinden bahsedilmesine neden olmaktadır (Aktaş Polat, 2015: 133). TYD’ye dâhil edilmeyen ikinci unsur ise, turistik yaşam alanında gerçekleştirilen MacCannell’in (1976) kullanmış olduğu “yabancılaştırılmış boş zaman” olgusuna ilişkin faaliyetlerdir. Yabancılaştırılmış boş zaman faaliyetleri, sistemdeki aktörler (turizm işletmecileri) tarafından hazırlanmış ve paket haline getirilmiş deneyimlerin, sistemin gerektirdiği gibi tüketilmesiyle oluşan ve derinliği olmayan yapay deneyimleri içerir. Söz konusu yapay deneyimler, Redford’un (1984) belirttiği gibi yabancılaşmış bilinci özgürleştirmeyecek ve insanları günlük yaşamdaki yabancılaşmasından uzaklaştırmayacaktır. Bu nedenle tüm turizm deneyimlerinden aynı yararın elde edilemeyeceği, turizm deneyiminin, otantik olmayan yönünün de olduğu genel bir kabuldür. Bu kabul ile birlikte bu çalışmada, bireyin günlük yaşamında yaşamış olduğu yabancılaşma duygusundan arınma arayışına bir cevap olarak turizm deneyimi verilmiştir. Bu arayışa cevap vermeyen ya da vermeyeceği düşünülen kitle turizmi gibi otantik olmayan turizm deneyim biçimleri ile günlük yaşam alanlarında gerçekleştirilen turizm faaliyetleri TYD’ye dâhil edilmemiştir.

Günlük yaşam içerisinde insanın, aidiyet duygusundan uzaklaşması onu bir arayış içine yönleltmektedir. Bu arayış, öze ve gerçekliğe dönme arzusundan başka bir şey değildir. Ancak yeryüzünün kurgusu yapay-sahte bir yapıya dönüşmekte ve bu nedenle öze ve gerçekliğe dönüş her zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, tüm insanların bu arayış içinde olduğu düşüncesi boş bir söylemden öteye gidemeyecektir. Günümüzde, kitle turizmine yönelen insanların sayısı göz önüne alındığında, böylesi bir arayışın tüm insanlar tarafından arzulanmadığı görülebilir.

Kitle turizmi ve iş turizmi etkinlikleri, insanların bu duygularını uyandırmak için tasarlanmamakta, tüm turizm türleri varoluşsal otantikliği aktif hale getirmemektedir (Xue vd., 2014: 195). Kültür turizmi ise alternatif otantikliğin tanınması ve üretilmesinde önemli role sahiptir (Ari & Mittelverg, 2008: 82). Bu açıklamalardan yola çıkarak, turizmin tüm türlerinin insanı, yabancılaşmadan uzaklaştıracağını söylemek mümkün değildir. Böylesi bir gerçeklikten yola çıkarak, günlük yaşamda bireyin yaşadığı yabancılaşma duygusundan, bireyi uzaklaştırdığı düşünülen turizm etkinlikleri, özellikle bireysel olarak hareket eden turistlerin katıldığı turizm etkinlikleridir. Bu durum, turist tipine göre yorumlandığında günlük yaşamın kendisine empoze ettiği yabancılaşma duygusundan uzaklaşarak, otantiklik ve kendini gerçekleştirme arayışında olan turistler Cohen'in (1972) tanımladığı araştırmacı ve başıboş turistler, Plog'un (2001) maceracı turistler olarak tanımladığı dışa dönük turistler ve Smith'in (1989) tanımladığı araştırmacı ve sıra dışı turistlerdir. Tüm bu turist türlerinin ortak noktası; yeniliğe açık, aktif katılım sağlayan, heyecanı yüksek tutan, maceracı, enerjisi yüksek ve sıradan bir turistin deneyimlerinin dışında deneyimler aramalarıdır (Cohen, 1972; Plog, 2001; Smith, 1989).

Turizm ve yabancılaşma ilişkisinin irdelendiği TYD'nin, turizmde yabancılaşmayı bütün netliği ve tüm yönleriyle açıklaması mümkün görünmemektedir. TYD ile ilgili olarak; (1) günlük yaşamda herkesin yabancılaşıp yabancılaşmadığı, (2) Heideger'in (2008) ifade ettiği gibi kişinin, otantiklikle birlikte kendisine de yabancılaşıp yabancılaşmayacağı, (3) günümüzde otantik deneyimlerin gerçekte yaşanıp yaşanmadığı, (4) rafting ve sörf yapmak gibi turisti, aktif konuma getiren turizm etkinliklerinin, turiste tam anlamıyla kendini gerçekleştirme imkânı sağlayıp sağlamadığı, (5) günümüzde kültür turizmi uygulamalarının, gerçekten otantiklik ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını giderip gidermediği, (6) gittikçe kalabalıklaşan turizm destinasyonlarında, yerel halka, kültüre ve çevreye karşı kendini yabancı hissettiği ifade edilen turist kalabalığı karşısında, yabancılaşmanın bu halini gerçekte yerel halkın turistler karşısında yaşayıp yaşamadığı, (7) Gottlieb (1982) ve Cohen'in (1985a) bahsettiği gibi, turizm bir oyun ve turist bir oyuncu ise, turizmin yabancılaşmadan izolasyonu sağlamasının mümkün olup olmadığı, (8) TYD'nin tüm varsayımları doğruysa turistin, turistik yaşamdan ayrıldıktan ne kadar süre sonra tekrar günlük yaşamdaki yabancılaşma haline uyum sağlayacağı gibi çeşitli sorularla, TYD farklı bakış açılarından yorumlanabilir.

Yabancılaşma teorisinin turizm kapsamında yeniden yorumlanmasını içeren bu çalışmanın, turizmin sosyolojik ve psikolojik analizindeki boşlukların doldurulmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Turistin nasıl bir ruh hali içerisinde hareket ettiğini

ve sergilediği davranışların arkasında yatan nedenleri ortaya koyması bu çalışmayı, mal ve hizmet üreten turizm işletmeleri ve bu tür işletmelere yatırım yapan taraflara, turisti daha yakından tanıma olanağı sağlaması bakımından önemli kılmaktadır.

Kaynaklar

- Adorno, T.W. (2000), *Minima Moralia Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, (çev) O. Koçak & A. Doğukan, İkinci Basım, İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, T. & M. Horkheimer (2011), *Sosyolojik Açılımlar Sunular ve Tartışmalar*, (çev) M.S. Durgun & A. Gümüş. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aho, S.K. (2001), “Towards a General Theory of Touristic Experiences: Modelling Experience Process in Tourism”, *Tourism Review*, 56(3-4), 33-37.
- Aktaş Polat, S. (2015), “Üstgerçeklik ve Turizmin Sonu”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü *Sosyal Bilimler Dergisi* Beşeri Bilimler Sayısı, 13(1), 120-137.
- Ari, L.L. & D. Mittelverg (2008), “Between Authenticity and Ethnicity: Heritage Tourism and Re-ethnification among Diaspora Jewish Youth”, *Journal of Heritage Tourism*, 7(2), 79-103.
- Baloglu, S. & K.W. McCleary (1999), “A Model of Destination Image Formation”, *Annals of Tourism Research*, 26(4), 868-897.
- Baudrillard, J. (2011), *Simulakrlar ve Simülasyon*, (çev) O. Adanır, 6. Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Buhalis, D. & W. Schertler (1999), “Information and Communication Technologies in Tourism”, *Proceedings of the International Conference in Innsbruck, Austria*, Springer Science & Business Media.
- Cohen, E. (1972), “Toward a Sociology of International Tourism”, *Social Research*, 39(1), 164-182.
- Cohen, E. (1979), “A Phenomenology of Tourist Experiences”, *Sociology*, 13(2), 179-201
- Cohen, E. (1985a), “Tourism as Play”, *Religion*, 15 (3), 291-304.
- Cohen, E. (1985b), “The Tourist Guide: The Origins, Structure and Dynamics of a Role”, *Annals of Tourism Research*, 12(1), 5-29.
- Cohen, E. (1988), “Authenticity and Commodization in Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386.
- Cohen, E. & A.S. Cohen (2012), “Current Sociological Theories and Issues in Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 39(4), 2177-2202.
- Coser, L.A. (2008), *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*, (çev) H. Hülür & S. Tokar & İ. Mazman, İkinci Baskı, Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Culler, J. (1981), “Semiotics of Tourism”, *The American Journal of Semiotics*, 1(1-2), 127-140.
- Dann, M.S.G. (1977), “Anomie, Ego-Enhancement and Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 4(4), 184-194.
- Dann, G. & E. Cohen (1991), “Sociology and Tourism”, *Annals of Tourism Research*, 18(1), 155-169.
- Debord, G. (2010), *Gösteri Toplumu*, (çev) A. Emekçi & O. Taşkent, 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (1985), *Sevme Sanatı*, (çev) I. Gündüz, İstanbul: Say Yayınları.

- Fromm, E. (1996), *Özgürlükten Kaçış*, (çev) Ş.Yeğin, 3. Basım, İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (2004), *Marx'ın İnsan Anlayışı*, (çev) K.H. Ökten, İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2006), *Sağlıklı Toplum*, (çev) Y. Salman & Z. Tanrısever, 4. Basım, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gartner, W.C. (1994), "Image Formation Process", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 2(2-3), 191-216.
- Gibson, H. & A. Yiannakis (2002), "Tourist Roles: Needs and the Lifecourse", *Annals of Tourism Research*, 29(2), 358-383.
- Gnoth, J. (1997), "Tourism Motivation and Expectation Formation", *Annals of Tourism Research*, 24(2), 283-304.
- Gottlieb, A. (1982), "Americans' Vacations", *Annals of Tourism Research*, 9(2), 165-187.
- Harter, S. (2002), "Authenticity", in (Eds) C.R. Synder & Shane J. Lopez, *Handbook of Positive Psychology*, New York: Oxford University Press, 382-395.
- Hegel, G.W.F. (2004), *Tinin Görüngübilimi*, (çev) A. Yardımlı, İkinci Baskı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Heidegger, M. (2008), *Varlık ve Zaman*, (çev) K.H. Ökten, Birinci Basım, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Ivanovic, M. (2008), *Cultural Tourism*, Juta and Company Ltd. Cape Town, South Africa.
- Jafari, J. & A. Pizam & K. Przeclawski (1990), "A Sociocultural Study of Tourism as a Factor of Change", *Annals of Tourism Research*, 17(3), 469-472.
- Kılıç, S. (1984), *Yabancılaşma İnsana Karşı Toplumsal Süreç*, İstanbul: Rahmet Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013), *Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*, (çev) I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Louring, J. (2013), "Creating the Tourist Product in the Opposition between Selfactualization and Collective Consumption: The Case of Charter Tourism", *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 37(2), 217-236.
- Löwith, K. (2003), *Max Weber and Karl Marks*, London and New York: Routledge.
- Lukacs, G. (2014), *Tarih ve Sınıf Bilinci*, (çev) Y. Öner, 3. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları.
- MacCannell, D. (1976), *The Tourist. A New Theory of The Leisure Class*, University of California Press.
- MacCannell, D. (1973), "Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings", *The American Journal of Sociology*, 79(3), 589-603.
- Marx, K. (2003), *1844 El Yazmaları Ekonomi, Politik ve Felsefe*, (çev) K. Somer, Eriş Yayınları.
- Maslow, A.H. (1954), *Motivation and Personality*, Harper & Row, Publishers, Inc.
- McKercher, B. & H. du Cros (2003), "Testing a Cultural Tourism Typology", *International Journal of Tourism Research*, 5, 45-58.
- McKercher, B. & S.L. Lui (2013), "The Nine Safeties: How Inexperienced Tourists Manage The Strangeness of China", *Journal of China Tourism Research*, 9(4), 381-394.
- Moore, K. & G. Cushman & D. Simmons (1995), "Behavioral Conceptualization of Tourism and Leisure", *Annals of Tourism Research*, 22(1), 67-85.
- Muller, T.E. (1991), "Using Personal Values to Define Segments in an International Tourism Market", *International Marketing Review*, 8(1).

- Ollman, B. (2012), *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, (çev). A. Kars, İstanbul: Yordam Kitap.
- Pearce, P.L. (2003), "Self-Actualizing", in (Ed) J. Jafari, *Encyclopedia of Tourism*, Psychology Press. Routledge.
- Picard, M. (1996), "Bali. Cultural Tourism and Touristic Culture", *Archipelago Press*, 231.
- Pizam, A. & J. Jafari & A. Milman (1991), "Influence of Tourism on Attitudes: US Students Visiting USSR", *Tourism Management*, 12(1), 47-54.
- Plog, S. (2001), "Why Destinations Areas Rise and Fall in Popularity, An Update of a Cornell Quarterly Classic, Cornell Hotel and Administration", *Quarterly*, 42(3), 13-24.
- Podemski, K. (2005), Tourism as Commercialization Strangeness, in (Ed) W. Aleziak & R. Winiarski, *Tourism in Scientific Research*.
- Redford, D.L. (1984), "Touristic Authenticity, Touristic Angst, and Modern Reality", *Qualitative Sociology*, 7(4), 291-309.
- Ritchie, B.J.R. & C.R. Goeldner (1994), *Travel, Tourism, and Hospitality Research: A Handbook for Managers and Researchers*, Wiley.
- Ritzer, G. (1992), *Sociological Theory*, (çev) Ü. Tatlıcan, Third Edition, McGraw-Hill.
- Rousseau, J.J. (2010), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (çev) R.N. İleri, 11. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J.J. (1968), *Politics and the Arts: Letter to M.D. 'Alembert on the Theatre*, (çev) A. Bloom, (akt), R. Sennett (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (çev) S. Durak & A. Yılmaz, 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seeman, M. (1959), "On the Meaning of Alienation", *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Seeman, M. (1975), "Alienation Studies", *Annual Review of Sociology*, 1, 91-123.
- Seeman, M. (1983), "Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes", *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171-184.
- Sennett, R. (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (çev) S. Durak & A. Yılmaz, 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sharpley, R. (2009), *Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability?*, Earthscan Publishes: UK.
- Simmel, G. (2009), *Bireysellik ve Kültür*, (çev), T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, V.L. (1989), *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*, (Ed) V.L. Smith, Second Edition, Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, (Introduction, 1-21).
- Steiner, C.J. & Y. Reisinger (2006), "Understanding Existential Authenticity", *Annals of Tourism Research*, 33(2), 299-318.
- Teja, B.B. (2013), "Maslow's Self-Actualization and its Conflicting Theory Tending towards Indian Ethos", *European Journal of Management Sciences and Economics*, 1(3), 156-163.
- Türk Dil Kurumu (2015), *Turistik Kelime Anlamı*,
<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.559cf363438f34.63701347/>, 08.07.2015.
- Urry, J. (1999), *Mekanları Tüketmek*, (çev), R.G. Ögdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Urry, J. (2009), *Turist Bakışı*, (çev) E. Tataroğlu & İ. Yıldız, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

- Var, T. & R.A.D. Beck & P. Loftus (1977), “Determination of Touristic Attractiveness of the Touristic Areas in British Columbia”, *Journal of Travel Research*, 15(3), 23-29.
- Wang, N. (1999), “Rethinking Authenticity in Tourism Experience”, *Annals of Tourism Research*, 26(2), 349-370.
- Weber, M. (1997), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev) Z. Aruoba, İkinci Baskı, İstanbul: Hil Yayın.
- Wood, A.M. & P.A. Linley & J. Maltby & M. Balousis & S. Joseph (2008), “The Authentic Personality: A Theoretical and Empirical Conceptualization and The Development of The Authenticity Scale”, *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 385-399.
- Yeaman, I. & D. Brass & U. McMahon-Beattie (2007), “Current Issue in Tourism: The Authentic Tourist”, *Tourism Management*, 28, 1128–1138.
- Xue, L. & D. Manuel-Navarrete & C.N. Buzinde (2014), “Theorizing The Concept Alienation in Tourism Studies”, *Annals of Tourism Research*, 44, 186-199.

Aktaş Polat, S. & S. Polat (2016), “Turizm Perspektifinden Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Analizi: Günlük Yaşamdan Turistik Yaşama Yabancılaşma Döngüsü”, *Sosyoekonomi*, Vol. 24(28), 235-253.

İkame Etkisi, Baskı Etkisi ve Bu Etkiler ile Sendikalaşma Eğilimi Arasındaki İlişki¹

Sadık KILIÇ, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Bulent Ecevit University, Turkey; e-mail: sadik.kilic@beun.edu.tr

Kemal YILDIZ, Provincial Office of Istanbul, Turkish Labour Agency, Turkey; e-mail: kemal.yildiz@iskur.gov.tr

Substitution Effect and Suppression Effect, and the Relationship between These Effects and Willingness to Unionize²

Abstract

The aim of this study is to explore the levels of workers' willingness to unionize, their perceptions about substitution effect and suppression effect, and the relationship between the willingness and the effects. To do so, a survey was conducted among 215 workers. Descriptive statistics were used to determine the mentioned levels, and multiple linear regression analysis was utilized to reveal the mentioned relationship. At the end of the research, we discover that there is a high level of suppression effect and a low level of substitution effect among workers and a stronger tendency on willingness to unionize, and the willingness is robustly predicted by suppression effect.

Keywords : Substitution Effect, Suppression Effect, Willingness to Unionize, Union Revitalization.

JEL Classification Codes : J53.

Öz

Bu çalışmanın amacı, işçilerin sendikalaşma eğilimlerinin ve ikame etkisi ve baskı etkisine yönelik algılarının düzeyini belirlemek ve bu etkilerle sendikalaşma eğilimi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla 215 işçiye anket uygulanmıştır. Bahsi geçen düzeyleri belirlemek için tanımlayıcı istatistiklerden, bahsi geçen ilişkiyi tespit etmek için çoklu doğrusal

¹ Bu çalışma, Bülent Ecevit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiş olup daha önce Sosyoekonomi Derneği ve Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi tarafından Almanya'nın Münih şehrinde, 29-30 Ekim 2015 tarihlerinde düzenlenen "Birinci Uluslararası Sosyoekonomi Derneği Yıllık Buluşması"nda sunulmuş olan çalışmanın gözden geçirilmiş halidir.

² This is the revised version of the paper which is supported by Bulent Ecevit University Scientific Research Projects Coordination Unit and presented in "First International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society" which was held by Sosyoekonomi Society and CMEE - Center for Market Economics and Entrepreneurship of Hacettepe University, in Munich/Germany, on October 29-30, 2015.

regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonunda, işçilerin üzerinde çok yüksek düzeyde baskı etkisi olduğu ve çok düşük düzeyde ikame etkisi bulunduğu ve işçilerin sendikalaşma eğiliminin hayli yüksek olduğu tespit edilmiş ve sendikalaşma eğiliminin, baskı etkisi tarafından anlamlı bir şekilde açıklanmakta olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler : İkame Etkisi, Baskı Etkisi, Sendikalaşma Eğilimi, Sendikaların Yeniden Canlanması.

1. Giriş

Sendikal yoğunlukta yaşanan düşüşler, ikame etkisiyle açıklanabilir mi? Bu soruya daha önce pek çok kez cevap aranmıştır. Hatta bazı araştırmalar doğrudan bu konuya yönelmiştir (Bryson, vd., 2004; Dundon, 2002; Dundon & Rollinson, 2004; Fiorito, 2001, 2003; Gall, 2002; Gall & McKay, 2001; Machin & Wood, 2005; Roche, 2001). Fakat sorunun cevabı bu araştırmaların hiçbirinde başka bir olguyla ilişki kurulmadan verilememiştir: İşveren direnci (veya baskı etkisi). İkame etkisi, öz itibarıyla insan kaynakları yönetimi (İKY) ve onun paydaşlık söylemi ile ilgilidir. Özellikle *yumuşak İKY* modeli ve buna bağlı geliştirilen söylemler ikame etkisi çerçevesinde değerlendirilebilir (Fiorito, 2001; Roche, 1998, 2001). Baskı etkisi ise, işverenlerin sert yöntemlerle (tehdit, yıldırma, işten uzaklaştırma gibi) sendikadan kurtulmasını konu alır (Blyton & Turnbull, 2004; Bronfenbrenner, 2009; Bronfenbrenner & Juravich, 1994; Dundon, 2002; Dundon & Rollinson, 2004; Fiorito, 2001; Freeman, 2007; Freeman & Kleiner, 1988; Gall, 2002, 2003, 2004; Gall & McKay, 2001; Machin & Wood, 2005; McLoughlin & Gourlay, 1992; Roche, 1998, 2001).

Bu iki argüman, birbirinin rakibi iki farklı teoriden veya iki farklı referans çerçevesinden ortaya çıkmaktadır³. Birkaç cümleyle bu teorilerin farkını ortaya koymak mümkün değildir. Fakat öz itibarıyla, ikame etkisi argümanının, ‘yeni’ endüstri ilişkileri ve İKY yaklaşımından önemli ölçüde beslendiği; baskı etkisi argümanının ise temelde endüstri ilişkileri radikalizminden ilham aldığı rahatlıkla söylenebilir. Zira ikame etkisi argümanı, işçi ile işverenler arasındaki çıkar farklılığını yeterince gündeme getirmez ve genellikle tekilci söylemlere bağlı kalır. Bu argümanın arkasında yatan temel düşünce, sendikaların herhangi bir çalışma ilişkisinde ikincil örgütler olarak değerlendirilmesi ve sendikaya yönelimin temel nedeni olarak iş tatminsizliğinin görülmesidir (Fiorito, 2001: 335). Yani bu görüşe göre, bir çalışma ilişkisinde zaten işveren tarafından kurulmuş bir örgütlenme söz konusudur ve sendikalar bu ilişkiye haksız bir müdahalede bulunurlar. Özellikle İKY teknikleri ile iş tatmini arasında *apriori* olarak kurulan pozitif ilişki, ikame etkisi argümanın odağını oluşturmaktadır. Sendikal yoğunluktaki düşüş, ikame etkisi argümanına göre, kısaca, yönetim felsefesindeki değişimden ileri gelir ve işçiler ‘gönüllü’

³ Bu konu çok boyutludur ve geçmişte on dokuzuncu yüzyıla dayanan “tekilcilik-çoğulculuk ikilemi” gibi meseleleri içermektedir. Daha fazla ayrıntı için bkz. Fox, 1974; Kaufman, 2008; Yıldırım, 1997.

bir şekilde sendikasız olmayı seçerler. Yani sendikal yoğunluktaki düşüş, işçilerin sendika talebindeki azalmanın bir sonucudur.

Baskı etkisi argümanında ise, İKY teknikleri hakkında yürütülen tartışmalar “söylem ve gerçeklik (rethoric and reality)” şeklinde ikiye ayrılır ve ikisi arasında büyük boşluklar olduğuna dikkat çekilir (Blyton ve Turnbull, 2004; Legge, 1995). Benzer şekilde, İKY’nin yumuşak ve sert olmak üzere iki farklı yönüne vurgu yapılır ve yumuşak İKY’nin sadece söylem düzeyinde gerçekleştiği iddia edilir (Greenwood, 2002). Emek süreci teorisi ve mobilizasyon teorisi gibi önemli teorilerden yararlanılır (Braverman, 1998; Kelly, 1998) ve çalışma ilişkisi asimetrik bir güç mücadelesi olarak kavramsallaştırılır (Kelly, 1998). İKY uygulamalarının örgütsel bağlılığı arttırmadığı ve iş tatminini güçlendirmede aksine emek üzerinden artan rekabet sonrası düşürdüğü vurgulanır (Gallie, 2001; Thompson & Harley, 2007). Örgütsel bağlılığın karşılıklı olarak oluşan ‘güven’ ikliminden doğduğu ve fakat İKY’nin karşılıklı güven ortamına yol açmadığı söylenir (Badigannavar & Kelly, 2005; Baruch, 1998). Daha önemlisi, sendikaların temsilcilik alanlarından dışlandıkları ve sendikal işçilerin çok çeşitli yöntemlerle baskı altına alındıklarını gösteren ampirik kanıtlar elde edilir (Bryson ve Gomez, 2004; Bronfenbrenner, 2009; Freeman, 2007; Gall ve McKay, 2001). Kısaca, baskı etkisi argümanına göre, sendikal yoğunluktaki düşüşün en önemli nedenlerinden birisi işverenlerin zorlama, baskı ve yıldırma gibi yöntemlerle işçileri sendikalı olmaktan alıkoymalarıdır.

İkame etkisi argümanı, öz itibarıyla, çalışma ilişkilerinde ve toplumda önemli yapısal dönüşümlerin (sanayi-ötesi toplum, post-Fordizm ve post-modernizm gibi) vurgulandığı bazı çerçeve söylemlerden doğmuştur (bkz. Beck, 1987; Brown, 1990). Bu çerçeveler, sendikaların günümüz toplumlarındaki işlevlerini yavaş yavaş yitirdiklerini, daha uygun bir ifadeyle yavaş yavaş tarih sayfalarına karıştığını iddia etmektedirler. Oysa baskı etkisi argümanını kullanan yazarlar, sendikaların yeniden canlanması (union revitalisation) tartışmalarına da ortak olmaktadır (Frege & Kelly, 2003; Heery vd., 2003). Sendikaların yeniden canlanması tartışması, sendikaya üye olmak isteyen fakat üyeliği engellenen çok sayıda işçinin varlığını kabul eder. Yani bu görüşe göre, eğer işçiler sendikalı olma hususunda kararlarını tamamen özgür bir şekilde verebiliyor olsalardı, onların çoğunluğu sendikaya üye olmakta çok az tereddüt gösterirlerdi. Dolayısıyla baskı etkisi argümanı sendikaların yeniden canlanması iddiasının ön koşulu gibidir. Bu doğrultuda, sendikalara örgütlenmemiş alanlarda örgütlenme stratejileri geliştirme, örgütsel yeniden yapılanma (buna sendikaların demokratikleşmesi de denilebilir), sendikal birleşme, uluslararası sendikacılık ve dayanışma, devlete ve işverenlere karşı daha sert bir sendikacılık ve sosyal hareket sendikacılığı gibi çok sayıda stratejik tercih önerilmektedir (Frege & Kelly, 2004). Kısaca, buradaki esas vurgu, işçiler arasında sendikalaşma eğiliminin giderek güçlendiği fakat bunun üyeliğe dönüşümünün pek çok nedenle engellendiğidir.

Bu çalışma, birbiriyle ilgili bu konular etrafında bazı özel amaçlar içermektedir. Öncelikli amaç, işçiler arasında ikame ve baskı etkilerinden hangisinin daha güçlü bir şekilde algılandığını tespit etmektir. Bu tespit, daha önce yapılan araştırmaların

bulgularıyla birlikte (Fiorito, 2001; Machin & Wood, 2005), sendikaların geleceği ile ilgili yürütülen olası tartışmalar için bir gösterge olma potansiyeline sahip olabilecektir. İkinci amaç, sendikalaşma eğiliminin düzeyini belirlemektir. Bu amaç gerçekleştirildiği takdirde, son zamanlarda arttığı vurgulanan sendika talebinin (Charlwood, 2002, 2003; Freeman, 2007; Turner & D’Art, 2012) Türkiye’deki çalışma ilişkilerine teşmil edilip edilemeyeceği hakkında bilgi edinilebilecektir. Çalışmanın üçüncü ve son amacı ise ikame ve baskı etkilerinin sendikalaşma eğilimi üzerindeki etkisini tespit etmektir. Bu son amaç, daha önce açıklanan sendikaların tarih sayfalarına karışması ve sendikaların yeniden canlanması tartışmaları dikkatli okunduğunda oldukça önemli bir içeriğe sahiptir. Zira ikame etkisi argümanını kullananlar, üstü açık ya da örtülü sendikalaşma eğiliminin ikame etkisi yüzünden gerilediğini iddia ederken, baskı etkisi argümanını kullananlar baskı etkisinin sendikalaşma eğilimini kuvvetlendirici bir etki yaptığını ve sonuçta sendikaların yeniden canlanması tartışmalarını başlattığını ileri sürmektedirler.

2. Yöntem

2.1. Veri Toplama ve Analiz

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Veriler, İstanbul’da faaliyet gösteren bir İŞKUR hizmet merkezine başvuran ve başvuru öncesi çalışma deneyimi bulunan işçilerden elde edilmiştir. Araştırmanın bir işletme bünyesinde değil de bir İŞKUR hizmet merkezinde gerçekleştirilmesi sayesinde, veriler, daha önce farklı sektör ve işletmelerde çalışmış ve böylece temsil kabiliyeti daha yüksek bir örneklem kitlesinden elde edilmiş olmaktadır. 30 günlük süre boyunca İŞKUR’a başvuran adaylardan anketi doldurmaları rica edilmiştir. Toplam 306 kişiye anket verilmiş ve bunlardan 248 adedi geri alınabilmiştir ve uygulanamaz düzeyde eksik veri içeren anketler ayıklandıktan sonra geriye 215 adet anket formu kalmıştır. Böylece araştırmanın örneklem sayısı 215 olarak belirlenmiştir.

Verilerin analizinde, çeşitli istatistikî yöntemler kullanılmıştır. Öncelikle, sendikalaşma eğilimi, baskı etkisi ve ikame etkisi düzeylerini tespit etmek amacıyla tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Daha sonra bağımlı değişken sendikalaşma eğilimini ikame ve baskı etkilerinden hangisinin daha güçlü bir şekilde açıkladığını bulgulamak için hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Hiyerarşik regresyon analizinin kullanılmasındaki gaye, bazı kontrol değişkenlerinin analize dâhil edilmesinden ileri gelmiştir. İşçilerin yaş, cinsiyet, ücret düzeyi, daha önce sendika üyesi olup olmadığı, tam zamanlı mı yoksa kısmi zamanlı mı çalıştığı, işyeri büyüklüğü gibi bağımsız değişkenlerin kontrol değişkeni olarak analize dâhil edilmesi, ilgili açıklayıcı değişkenlerin (ikame ve baskı etkisi) bağımlı değişken sendikalaşma eğilimini tam olarak ne ölçüde açıkladığını görmeyi sağlayacaktır. Hiyerarşik regresyon analizi, bulgular kısmında da görüleceği üzere, ileriye doğru (forward) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemin sağlayacağı fayda, açıklayıcı değişkenler (ikame ve baskı etkisi) hariç kontrol değişkenlerinden modele anlamlı katkı yapanları ve yapmayanları ayırarak, anlamlı katkı

yapmayan değişkenleri model dışında bırakmasıdır. Yani hiyerarşik regresyon analizi sayesinde açıklayıcı değişkenler her halükarda model içinde tutulacak, ileriye doğru yöntemi sayesinde ise kontrol değişkenlerinden sadece yordam gücü olanlar modele dâhil edilecektir.

2.2. Ölçme

Sendikalaşma eğilimi, ikame etkisi ve baskı etkisini ölçmek için 5’li Likert tipi oluşturulan ifadelerden yararlanılmıştır. Sendikalaşma eğilimi katılımcılara yöneltilen şöyle bir ifade ile ölçülmüştür: *Fırsatını bulduğum takdirde hiç düşünmeden sendikaya üye olurum*. Fırsat kavramı burada özellikle tercih edilmiştir. Çünkü elde edilebilir bir sendika olmaksızın işçilerin sendikalaşma eğilimini ölçmek anlamsızdır (Turner & D’Art, 2012: 35). Bu ifade, sendikalaşma eğilimini ölçmek için Amerikan ve İngiliz endüstri ilişkileri yazınında kullanılan ifadelerle uyumludur (Freeman, 2007; Turner & D’Art, 2012).

İkame etkisi, şüphe yok ki çok çeşitli şekillerde ölçülebilirdi. Machin ve Wood (2005) kâra katılma gibi esnek ödeme seçeneklerinin kullanılmasını, ortak danışma kurullarının ve problem çözümünde grup toplantılarının yapılmasını ikame etkisi bağlamında değerlendirmiştir. Oysa bu uygulamaların yapıp yapılmaması bize ikame etkisinin gerçek boyutu hakkında çok az şey söyler. İkame etkisi, en temel anlamıyla, işverenlerin daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlayarak sendikayı devre dışı bırakmasıdır (Fiorito, 2001). Bunu yaparken kullandığı ‘dil’ tekilci bir söylem içerir. Yani işverenlerin (dolayısıyla İKY’nin) tekilci ve bireyci bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir (Geare, vd., 2006, 2009; Guest, 1987; Legge, 1995; Purcell, 1993; Yıldırım, 1997). Dolayısıyla gerçek bir ikame etkisinden söz ediliyorsa, işçiler arasında mutlaka sendikanın ihtiyaç dışı kaldığı yönünde bir algının bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda, İKY’nin tekilci bir felsefeye sahip olmasının ne ölçüde işçilere yansıdığını, ücretler bakımından işverenlerin ne ölçüde ikame edici bir etkiye sahip olduğu ve İKY’nin sendikaya göre ne ölçüde ikame edici bir temsil mekanizması içerdiğinin bulunmasına ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda, ikame etkisini ölçmek için şu ifadelerden yararlanılmıştır: 1) *Daha önce çalıştığım işyerindeki yöneticiler, işçilerin çıkarlarını yeterince düşündüğünden sendikaya ihtiyaç yoktu*, 2) *Daha önce çalıştığım işyerinde; işveren yeterli ücreti verdiğiinden sendikaya ihtiyaç yoktu*, 3) *Daha önce çalıştığım işyerindeki İnsan Kaynakları Yönetimi birimi işçileri sendikadan daha iyi temsil ediyordu*.

Son olarak baskı etkisinin nasıl ölçüldüğünden söz etmek gerekmektedir. Baskı etkisi (suppression effect, anti-unionism, employer opposition, employer resistance) özellikle Amerikan ve İngiliz endüstri ilişkileri yazınında yeterince tartışılmış bir konudur (Bronfenbrenner, 2009; Bronfenbrenner & Juravich, 1994; Gall, 2004; Gall & McKay, 2001; Freeman, 2007; Freeman & Kleiner, 1988; Kelly, 1998; Moody, 2009; Robinson, 2008; Roche, 2001). Bu etki, işverenlerin sendikadan kurtulmak adına kullandıkları ve genellikle yasadışı olan uygulamaları konu alır (Fiorito, 2001: 335). İşçilerin baskı etkisinde kalıp kalmadıklarını anlamanın yolu, bu tip uygulamalara ne ölçüde maruz kaldıklarının bilinmesine bağlıdır. Böyle durumlarla karşılaşan işçiler, sendikaya üye

olmayı büyük bir risk olarak görürler (Bronfenbrenner, 2009). Bu risk işten atılma gibi oldukça güçlü bir baskı duygusu içerebileceği gibi, işverenle arasının açılması gibi görece düşük bir risk içerebilir. Dolayısıyla baskı etkisi, şu ifadelerle ölçülmeye çalışılmıştır: 1) *Daha önce çalıştığım işyerindeki yöneticiler sendikadan hoşlanmıyordu;* 2) *Daha önce çalıştığım işyerinde eğer sendikaya üye olsaydım yönetimle aram bozulurdu;* 3) *Daha önce çalıştığım işyerinde eğer sendikaya üye olsaydım işten atılırdım.*

2.3. Örneklemenin Niteliği⁴

215 katılımcının %68,8'i erkek, %32,2'si kadındır ve %54,9'u evli, %44,7'si bekâr konumundadır. %25,6'sı ilkököl, %28,3'ü ortaokul, %30,2'si lise, %7,5'i ön lisans, %7,1'i lisans ve %0,9'u lisansüstü düzeyinde eğitim almıştır. %5,6'sı 20 yaşın altında, %36'sı 20-29 yaş arasında, %39,7'si 30-39 yaş arasında, %17,3'ü 40-49 yaş arasında ve %1,4'ü 50 yaş ve üzerinde bulunmaktadır. Örneklemenin %49,7'si bir ay veya daha az bir süredir iş aramakta, %78'i altı ay veya daha az bir süredir iş aramakta ve %86,1'i on iki ay veya daha az bir süredir iş aramaktadırlar. Örneklemenin %86,4'ünün daha önce düzenli bir çalışması olmuştur. Çalışma hayatında bulunanlardan %11,8'inin 1 yıl veya daha az, %30,4'ünün 2-5 yıl arasında, %24,5'inin 6-10 yıl arasında, %21,1'inin 11-20 yıl arasında ve %12,3'ünün 21 yıl veya daha fazla çalışma deneyimi bulunmaktadır. Çalışma deneyimi olanların en son çalıştığı şirketteki net ücret düzeyine bakıldığında, %17,3'ü 1000 TL veya daha az, %57,2'si 1001-1500 TL arasında, %15,4'ü 1501-2250 TL arasında, %8,2'si 2251-3000 TL arasında ve %1,9'unun 3001 TL ve üstü net ücret aldıkları görülmüştür. Çalışma deneyimi olanların %75'i kendisini 'işçi' veya 'personel' statüsünde, %22,6'sı ustabaşı veya orta düzey yönetici statüsünde ve %2,4'ü yönetici statüsünde konumlandırmıştır. En son istihdam olunan sektörler bakımından, işçi adaylarının %4,7'sinin tarım, %39,5'inin sanayi, %4,2'sinin inşaat ve %30,7'sinin hizmet sektöründe çalıştıklarına tanık olunmuştur. İş bulmayı umdukları sektörler bakımından ise, %2,9'unun tarım, %38,8'inin sanayi, %2,4'ünün inşaat ve %55,9'unun hizmet sektörüne yönelik olduğu görülmektedir. En son çalışılan şirketteki firma büyüklüklerine bakıldığında, %28'inin 10 kişi veya daha az, %33,6'sının 11-50 kişi arasında, %22,7'sinin 51-250 kişi arasında ve %15,6'sının 251 veya daha fazla işçinin çalıştığı firmalarda istihdam olduklarına şahit olunmaktadır. Daha önce çalışma deneyimi olanların sadece %1,4'ü en son çalıştığı işyerinde sendika üyesi olarak çalışmıştır ve sadece %7'si daha önce herhangi bir zamanda sendika üyesi olmuştur. Son olarak, daha önceki çalışma şekli tam zamanlı olanların oranı %90, kısmi zamanlı olanların oranı ise %10 olarak tespit edilmiştir.

⁴ Bu çalışmadaki örneklem, Kılıç ve Yıldız (2015) tarafından gerçekleştirilen “İş arayanların sendika talebi ve sendika algısı: Türkiye'deki temsil boşluğu hakkında bazı işaretler” başlıklı çalışmada kullanılan örneklem ile aynıdır. Fakat analiz edilen ölçekler ve ilişkiler birbirinden farklıdır.

3. Bulgular

Bulgulara geçmeden önce ikame ve baskı etkisi ölçeklerinin güvenilirlik değerlerinin verilmesi uygun olacaktır. Bu ölçeklerin güvenilirlik değerleri daha önce kontrol edilmiştir (Kılıç, 2014). Fakat ifadelerin örneklemin niteliği gereği bazı değişikliklere uğramasından bu kontrol yeniden yapılmıştır. İkame etkisinin ve baskı etkisinin ölçek güvenilirlik değeri daha önceki çalışmaya nazaran görece düşük çıksa da oldukça memnun edici düzeydedir (İkame etkisi için Cronbach’s Alpha: ,797; Baskı etkisi için Cronbach’s Alpha: ,822).

3.1. İkame ve Baskı Etkileri ve Sendikalaşma Eğiliminin Düzeyi

Bu çalışmada ortaya çıkan temel bulgulardan birincisi sendikalaşma eğilimi ile ilgilidir. Tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılarak sendikalaşma eğilimini ölçmeye çalıştığımız “fırsatını bulduğum takdirde hiç düşünmeden sendikaya üye olurum” şeklindeki ifadeye işçilerin önemli bir çoğunluğu (%56,4) ‘katılıyorum veya tamamen katılıyorum’ şeklinde puanlamışlardır. Bu konuda nötr olanlar bir diğer deyişle ‘ortadayım’ seçeneğini işaretleyenler %27,4 düzeyinde kalırken, ifadeye ‘katılmayanlar veya hiç katılmayanlar’ sadece %16,1 düzeyinde kalmıştır. Nötr kalan %27,4’lük kesimin vermiş oldukları puanları, diğer iki seçeneğin ağırlıklarına göre dağıttığımızda yaklaşık %78 düzeyinde sendikalaşma eğiliminden söz etmek mümkündür.

İkame etkisi ile ilgili maddelere verilen yanıt dağılımlarına bakıldığında (Tablo 1), işçilerin maddelere katılma düzeyleri %15 civarında olduğu görülmektedir. Katılmayanlar ise yaklaşık %65 civarındadır. Nötr kalanları benzer bir yöntemle dağıtım yaptığımızda yaklaşık %80 oranında bir ikame etkisinden söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Yani işçilerin büyük çoğunluğu, daha önce çalıştıkları işletmelerde, ikame etkisi hissetmemişlerdir.

Tablo: 1
İkame Etkisi Maddelerinin Yanıt Dağılımları

İkame Etkisi Maddeleri	Hiç Katılmayanlar ve Katılmayanlar	Nötr Kalanlar	Katılanlar ve Tamamen Katılanlar
...yöneticiler, işçilerin çıkarlarını yeterince düşündüğünden sendikaya ihtiyaç yoktu	65,6	17,6	16,8
...işveren yeterli ücreti verdiği için sendikaya ihtiyaç yoktu	64,6	21,3	14,2
...İnsan Kaynakları Yönetimi birimi işçileri sendikadan daha iyi temsil ediyordu.	66,3	19,7	14,0

Büyük çoğunluğunun ikame etkisine maruz kalmadığı anlaşılan işçilerin, baskı etkisine maruz kalma konusundaki düşünceleri oldukça farklıdır. Nitekim Tablo 2’de de görüleceği üzere işçilerin %61,1’i yöneticilerinin sendikadan hoşlanmadığını, %57,1’inin sendikaya üye olduğu takdirde yönetimle arasının bozulacağını ve %50,5 gibi önemli bir

çoğunluğunun işten atılacağı endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır. Daha önceki tanımlayıcı istatistiklerde uyguladığımız gibi burada da nötr kalanları diğerleri içine dağıttığımızda bu oranlar oldukça yükselmektedir. Mesela sendikaya üye olduğu takdirde işten atılacağını düşünenlerin oranı %70’in üzerine çıkmaktadır.

Tablo: 2
Baskı Etkisi Maddelerinin Yanıt Dağılımları

Baskı Etkisi Maddeleri	Hiç Katılmayanlar ve Katılmayanlar	Nötr Kalanlar	Katılanlar ve Tamamen Katılanlar
...yöneticiler sendikadan hoşlanmıyordum	12,5	26,3	61,1
...sendikaya üye olsaydım yönetimle aram bozulurdu	14,7	28,2	57,1
...eğer sendikaya üye olsaydım işten atılırdım	20,4	29,1	50,5

3.2. İkame ve Baskı Etkilerinin Sendikalaşma Eğilimiyle İlişkisi

İkame ve baskı etkilerinin sendikalaşma eğilimi ile ilişkisini ölçmek amacıyla ileriye doğru (forward) hiyerarşik çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Tablo 3’te gösterilen model özetinde görüleceği üzere, ikame ve baskı etkilerinden oluşan bağımsız değişkenler, bağımlı değişken sendikalaşma eğilimini anlamlı fakat zayıf bir şekilde açıklamaktadır (R²: ,101).

Tablo: 3
Model Özeti

Model	R	R ²	Adjusted R ²	Std. Error of the Estimate
1	,318 ^a	,101	,087	1,062

Tablo 4’te ANOVA testi sonuçları yer almaktadır. Tablodan da anlaşılmaktadır ki model istatistiksel açıdan anlamlıdır (p: ,001; F: 7,176).

Tablo: 4
ANOVA Testi Sonuçları

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	16,205	2	8,103	7,176	,001 ^a
Residual	144,528	128	1,129		
Total	160,733	130			

Tablo 5’teki regresyon analizi katsayıları göstermektedir ki ikame etkisi sendikalaşma eğilimini anlamlı bir şekilde etkilememektedir (p: ,230). Oysa baskı etkisi model için oldukça anlamlı bir açıklayıcıdır (p: ,000; B: ,102; Beta: ,304).

Tablo: 5
Regresyon Analizi Katsayıları

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	2,846	,338		8,428	,000
1 İkame Etkisi	-,035	,029	-,101	-1,206	,230
Baskı Etkisi	,102	,028	,304	3,622	,000

Uygulanan regresyon analizinin ileriye doğru (forward) yöntemiyle gerçekleştirilmesi, modelden dışlanan değişkenlerin de gösterilmesini gerektirmektedir. Tablo 5’te görüldüğü üzere, kontrol değişkenlerinden hiçbirisi model içinde yer almamıştır. Tablo 6’da ise dışlanan bu değişkenlere ait bazı detaylar bulunmaktadır. Burada da açıkça görüldüğü üzere, kontrol değişkenlerinden hiçbirisi, modele anlamlı bir katkı yapmamıştır.

Tablo: 6
Dışlanan Değişkenler

Model	Beta In	t	Sig.	Partial Correlation	Collinearity Statistics
					Tolerance
Cinsiyet	,004 ^a	,050	,960	,004	,941
Eğitim	-,118 ^a	-1,415	,159	-,125	1,000
Yaş	,059 ^a	,684	,495	,061	,943
Ücret	-,027 ^a	-,322	,748	-,029	,995
1 Pozisyon	-,028 ^a	-,333	,739	-,030	,997
Sektör	-,062 ^a	-,741	,460	-,066	,993
İşletme Büyüklüğü	,087 ^a	1,023	,308	,090	,980
Sendika Üyeliği	,149 ^a	1,779	,078	,156	,988
Çalışma Şekli	,044 ^a	,523	,602	,046	,998

4. Tartışma ve Sonuç

Sendikal yoğunluktaki gerilemeyi açıklamak için yazında çok sayıda varsayım kullanılmaktadır. Bunlardan bir kısmı, post-Fordizm ve post-modernizm gibi “yapısal” bir değişimi, bir diğer deyişle geri döndürülemez bir dönüşümü vurgularlar (Beck, 1987; Brown, 1990; Troy, 2004). Bu söylemler, üstü açık ya da örtülü, örgütlü toplumların yok olmaya yüz tuttuğunu ve sendikaların yavaş yavaş tarih sayfalarına karışacaklarını iddia etmektedirler. Daha bireyselleşmiş bir toplum ve işçi sınıfı, hizmetler sektörünün oransal artışıyla sendikaların geleneksel olarak güçlü oldukları istihdam alanlarının azalması, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, kadın işçilerin oransal artışı ve üretimin daha küçük işyerlerine taşınması gibi çok sayıda argüman bahsi geçen dönüşümün temel unsurları olarak ele alınmaktadır. Öte yandan, işçi kolektivizminin tükenmediğini hatta uzun süredir durağan bir seyir izlediğini (Peetz, 2010), fakat ağır işveren direncine maruz kalan işçilerin ve sendika düşmanı çevrenin etkisiyle sendikal yoğunluğun azaldığını vurgulayanlar da vardır (Bryson & Gomez, 2004; Bronfenbrenner, 2009; Freeman, 2007).

Hatta eğreti istihdam türlerinin yaygınlaşması, azalan iş güvencesi, işçiler aleyhine bozulan gelir dağılımı gibi gelişmelerin işçilerin sendika ihtiyacını arttırdığı iddia edilmektedir (Charlwood, 2002, 2003; Robinson, 2008). Dahası, sendikaların böyle elverişsiz emek piyasası koşullarını kendi lehine çevirmesinin mümkün olduğu vurgulanmakta ve bunun yolları geniş bir şekilde tartışılmaktadır (Gall, 2009; Frege & Kelly, 2003).

Gerçekten de gerek Türkiye’de (Kılıç & Yıldız, 2015) gerekse ABD, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerde (Haynes vd. 2006; Freeman, 2007) yüksek düzeyde bir temsil boşluğunun olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın bulgularında da görüleceği üzere işçilerin önemli bir kısmı ağır bir temsil boşluğuna maruz kalmaktadırlar. Zira işçilerin çoğunluğu sendikalaşma eğiliminde olmasına rağmen, en son çalıştıkları işletmede sendika üyesi olan işçilerin oranı sadece %1,4; daha önce herhangi bir zamanda sendika üyesi olanların oranı ise sadece %7 olarak tespit edilmiştir. En az %56’lık bir sendikalaşma eğiliminin olduğu düşünülürse ve üstüne nötr kalanların dağıtımı yapıldığında eğilimin %80’e yaklaştığı göz önüne alınırsa temsil boşluğunun derecesi hakkında az çok fikir sahibi olunabilir.

Temsil boşluğu konusunda yazarların ortak fikri, sendikasızlaşmadaki temel belirleyicilerden birisinin işveren direnci olduğudur. Gerçekten de bu araştırmanın bulguları da göstermektedir ki çalışma hayatında ağır bir baskı etkisi vardır. O kadar ki işçilerin yarısından fazlası sendikaya üye olduğunda işten atılacağını düşünmektedir. Hatta kararsızları bir tarafa bırakırsak bu oran %70’in üzerine çıkmaktadır. Böyle bir baskı T.C. Anayasası da dâhil olmak üzere iş hukuku normlarına ve çoğulcu bir toplum yapısında bulunması gereken etik değerlere son derece aykırıdır ve üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur. İkame etkisi konusuna gelince, işçilerin azınlığı (en fazla beşte biri) bu etki altındadır. Zira işçilerin çok azı; çıkar tanımları, ücretler ve temsil konularında ikame etkisi altında kalmışlardır. Bu veri aynı zamanda işçilerin yüksek düzeyde sendika ihtiyacına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Bu manzara, kapitalist bir çalışma ilişkisinde, işçilerin örgütlenme ihtiyaçlarının yaygın ve yapısal olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir. Tarihsel süreçte ve bugün itibariyle işçiler adına sendikalardan başka bir örgütlenme mekanizması da henüz geliştirilebilmiş değildir (D’Art & Turner, 2003). Dolayısıyla sendikalar, asimetrik bir güç mücadelesini daha az asimetrik bir ilişkiye dönüştürebilecek yegâne kurumlar olarak durmaktadır. Bütün bu baskılara rağmen, sendikalar siyasi ve ekonomik güçlerini halen belli oranda korumaktadırlar. Ayrıca sendikalar halen gerek liberal ekonomi gerekse endüstriyel demokrasi için son derece kritik etkilere sahiptir.

Sendikalar, tarihsel süreçte birden çok kere düşüş ve yükseliş eğilimlerine konu olmuştur (Kelly, 1998). Mesela bugünkü post-modern argümanların benzeri iddialar 1930’larda da savunulmaktaydı: New Deal arifesinde, emek hareketinin can çektiği söylenmekteydi (Reder, 1988:107). Sendikaların uzun dalgalar yasasına konu olduğunu ve günümüzde ‘dip’ noktaya doğru yaklaştığını, gelecekte ise yeniden toparlanma potansiyeli olduğunu savunanlar, gerek devlet tarafından uygulanan de-kolektivist uygulamaların ve kuralsızlaştırma stratejilerinin gerekse işverenlerin anti sendikacılık bağlamında

uyguladıkları baskı etkisinin tersine dönebileceğini iddia etmektedirler. Bu gelişmelerin sendika ihtiyacını ve sendikalaşma eğilimini yükselteceğini ve uygun sendika stratejileriyle desteklendiğinde sürecin tersine işleyebileceğini savunmaktadırlar. Bu araştırmanın bulguları da bu tip iddiaları desteklemektedir. Gerçekten de sendikalaşma eğilimi baskı etkisinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Yani işveren direncine maruz kalan işçilerin sendikalaşma eğilimleri bariz bir şekilde daha yüksektir. Bu durum elverişsiz koşulların bir referans çerçevesi olarak belirlendiğinde fırsata dönüşebileceğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Badigannavar, V. & J. Kelly (2005), “Why Are Some Union Organizing Campaigns More Successful Than Others”, *British Journal of Industrial Relations*, 43(3), 515-535.
- Baruch, Y. (1998), “The Rise and Fall of Organizational Commitment”, *Human Systems Management*, 17(2), 135-143.
- Beck, U. (1987), “Beyond Status and Class: Will There Be an Individualised Class Society?”, in: V. Meja, D. Misgeld & N. Stehr (ed.), *Modern German Sociology*, New York: Columbia University Press, 340-356.
- Blyton, P. & P. Turnbull (2004), *The Dynamics of Employee Relations*, London: Palgrave Macmillan.
- Braverman, H. (1998), *Labor and Monopoly Capital* (25th Anniversary Edition b.), New York: Monthly Review Press.
- Bronfenbrenner, K. (2009), “No Holds Barred: The Intensification of Employer Opposition to Organizing”, *EPI Briefing Paper*, 235, Washington: Economic Policy Institute.
- Bronfenbrenner, K. & T. Juravich, (1994), “The Impact of Employer Opposition on Union Certification Win Rates”, *Working Paper*, 113, Washington: Economic Policy Institute.
- Brown, H.P. (1990), “Counter Revolution of Our Time”, *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 29(1), 1-14.
- Bryson, A. & R. Gomez & P. Willman (2004), “The End of the Affair?: The Decline in Employers’ Propensity to Unionize”, in: J. Kelly & P. Willman (ed.), *Union Organization and Activity*, London: Routledge, 129-149.
- Charlwood, A. (2002), “Why Do Non-union Employees Want to Unionize? Evidence from Britain”, *British Journal of Industrial Relations*, 40(3), 463-491.
- Charlwood, A. (2003), “Willingness to Unionize amongst Non-union Workers”, in: H. Gospel & S. Wood (ed.), *Representing Workers: Trade Union Recognition and Membership in Britain*, London: Routledge, 51-71.
- D’Art, D. & T. Turner (2003), “Independent Collective Representation: Providing Effectiveness, Fairness, and Democracy in the Employment Relationship”, *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 15(4), 169-181.
- Dundon, T. (2002), “Union Avoidance and Employer Hostility to Union Organizing in the UK”, *Proceedings of the 54th Annual Meeting*, Atlanta: Industrial Relations Research Association Series, 233-242.
- Dundon, T. & D. Rollinson (2004), *Employment Relations in Non-Union Firms*, London: Routledge.

- Fiorito, J. (2001), "Human Resource Management Practices and Worker Desires for Union Representation", *Journal of Labor Research*, 22(2), 335-354.
- Fiorito, J. (2003), "Union Organizing in the United States", in: G. Gall (ed.), *Union Organizing: Campaigning for Trade Union Recognition*, London: Routledge, 191-210.
- Fox, A. (1974), *Beyond Contract: Power, Work and Trust Relations*, London: Faber & Faber.
- Freeman, R.B. (2007), "Do Workers Still Want Union? More Than Ever", *EPI Briefing Paper*, 182, Washington: Economic Policy Institute.
- Freeman, R.B. & M.M. Kleiner (1988), "Employer Behavior in the Face of Union Organizing Drives", *Working Paper Series*, 2805, Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Frege, C.M. & J. Kelly (2003), "Union Revitalization Strategies in Comparative Perspective", *European Journal of Industrial Relations*, 9(1), 7-24.
- Frege, C.M. & J. Kelly (2004), "Union Strategies in Comparative Context", C.M. Frege & J. Kelly (ed.), *Varieties of Unionism: Strategies for Union Revitalization in a Globalizing Economy*, New York: Oxford University Press, 31-44.
- Gall, G. (2002), "Employer Opposition to Union Recognition in Britain", *Proceedings of the 54th Annual Meeting*, Atlanta: Industrial Relations Research Association Series, 243-256.
- Gall, G. (2003), "Employer Opposition to Union Recognition", in G. Gall (ed.), *Union Organizing: Campaigning for Trade Union Recognition*, London: Routledge, 79-96.
- Gall, G. (2004), "British Employer Resistance to Trade Union Recognition", *Human Resource Management Journal*, 14(2), 36-53.
- Gall, G. (2009), "What is to be Done with Union Organising?", in G. Gall (ed.), *Union Revitalisation in Advanced Economies: Assessing the Contribution of Union Organising*, London: Palgrave Macmillan, 1-16.
- Gall, G. & S. McKay (2001), "Facing 'Fairness at Work': Union Perception of Employer Opposition and Response to Union Recognition", *Industrial Relations Journal*, 32(2), 94-113.
- Gallie, D. & A. Felstead & F. Green (2001), "Employer Policies and Organizational Commitment in Britain 1992-97", *Journal of Management Studies*, 38(8), 1083-1101.
- Geare, A. & F. Edgar & I. McAndrew (2006), "Employment Relationships: Ideology and HRM Practice", *The International Journal of Human Resource Management*, 17(7), 1190-1208.
- Geare, A. & F. Edgar & I. McAndrew (2009), "Workplace Values and Beliefs: An Empirical Study of Ideology, High Commitment Management and Unionisation", *The International Journal of Human Resource Management*, 20(5), 1146-1171.
- Greenwood, M.R. (2002), "Ethics and HRM: A Review and Conceptual Analysis", *Journal of Business Ethics*, 261-278.
- Guest, D.E. (1987), "Human Resource Management and Industrial Relations", *Journal of Management Studies*, 14(5), 503-521.
- Haynes, P. & P. Boxal & K. Macky (2006), "Union Reach, the 'Representation Gap' and the Prospects for Unionism in New Zealand", *Journal of Industrial Relations*, 48(2), 193-216.
- Heery, E. & J. Kelly & J. Waddington (2003), "Union Revitalization in Britain", *European Journal of Industrial Relations*, 9(1), 79-97.

- Kaufman, B.E. (2008), “Paradigms in Industrial Relations: Original, Modern and Versions in-between”, *British Journal of Industrial Relations*, 46(2), 314-339.
- Kelly, J. (1998), *Rethinking Industrial Relations: Mobilization, Collectivism and Long Waves*, London: Routledge.
- Kılıç, S. (2014), “Mobilizasyon Teorisi ve Kolektivizm Bağlamında Endüstri İlişkilerinde ‘Dönüşüm’: Perakende Sektöründe Bir Araştırma”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, S. & K. Yıldız (2015), “İş Arayanların Sendika Talebi ve Sendika Algısı: Türkiye’deki Temsil Boşluğu Hakkında Bazı İşaretler”, *Siyaset Ekonomi ve Yönetim*, 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı, 191-204.
- Legge, K. (1995), *Human Resource Management: Rhetorics and Realities*, Basingstoke: Macmillan Press.
- Machin, S. & S. Wood (2005), “Human Resource Management as a Substitute for Trade Unions in British Workplaces”, *Industrial and Labor Relations Review*, 58(2), 201-218.
- McLoughlin, I. & S. Gourlay (1992), “Enterprise without Unions: the Management of Employment Relations in Non-union Firms”, *Journal of Management Studies*, 29(5), 669-691.
- Moody, K. (2009), “Union Organising in the US: New Tactics, Old Barriers”, in G. Gall (ed.), *The Future of Union Organising: Building for Tomorrow*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 10-27.
- Peetz, D. (2010), “Are Individualistic Attitudes Killing Collectivism?” *European Review of Labour and Research*, 16(3), 383-398.
- Purcell, J. (1993), “The Challenge of Human Resource Management for Industrial Relations Research and Practice”, *The International Journal of Human Resource Management*, 4(3), 511-527.
- Robinson, I. (2008), “What Explains Unorganized Worker’s Growing Demand for Unions?”, *Labor Studies Journal*, 33(3), 235-243.
- Roche, W.K. (2001), “Accounting for the Trend in Trade Union Recognition in Ireland”, *Industrial Relations Journal*, 32(1), 37-54.
- Roche, W.K. (1998), “Between Regime Realignment and Fragmentation: Irish Industrial Relations in the 1990s”, *Industrial Relations Journal*, 29(2), 112-125.
- Thompson, P. & B. Harley (2007), “HRM and the Worker: Labor Process Perspective”, P. Boxal, J. Purcell and P. Wright (ed.), *The Oxford Handbook of Human Resource Management*, New York: Oxford University Press, 147-165.
- Troy, L. (2004), *The Twilight of the Old Unionism*, New York: Sharpe Inc.
- Turner, T. & D. D’Art (2012), “Public Perceptions of Trade Unions in Countries of the European Union: A Casual Analysis”, *Labor Studies Journal*, 37(1), 33-55.
- Yıldırım, E. (1997), *Endüstri İlişkileri Teorileri*, Sakarya: Değişim.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

1. Articles not published or submitted for publication elsewhere are accepted either in Turkish or English.
2. Manuscripts should be typed on one side of a A4 sized paper and should not exceed 20, single spaced pages with the *Times New Roman* 11-font character size. Only e-mail posts are welcomed for article submissions.
3. The first page should include (i) the title of the article; (ii) the name(s) of the author(s); (iii) institutional affiliation(s) of the author(s); (iv) an abstract of not more than 100 words in both English and Turkish; (v) keywords; (vi) JEL codes. The name, address, e-mail address, phone and fax numbers, affiliated institution and position, and academically sphere of interest of the author(s) should be indicated on a separate page.
4. Tables, figures and graphs should be numbered consecutively and contain full references. The titles of the tables, figures and graphs should be placed at the heading of them; the references of tables, figures and graphs should be placed at the bottom of them. Decimals should be separated by a comma. Equations should be numbered consecutively. Equation numbers should appear in parentheses at the right margin. The full derivation of the formulae (if abridged in the text) should be provided on a separate sheet for referee use.
5. Footnotes should be placed at the bottom of the page.
6. All references should be cited in the text (not in footnotes), and conform to the following examples:

It has been argued (Alkin, 1982: 210-5)....

Griffin (1970a: 15-20) states....

(Gupta et.al., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz & Rivera-Batiz, 1989: 247–9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. References should appear at the end of the text as follows:

Books: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Periodicals: Langeheine, B. & U. Weinstock (1985), “Graduate Integration”, *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Articles in edited books: Krugman, P. (1995), “The Move Toward Free Trade Zones”, in: P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Other sources: Central Bank of the Republic of Turkey (2003), *Financial Stability*, Press Release, March 24, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), “The Asian Crisis”, *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Cited web pages should exist at the References with their full address and certain cited date as follows:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.

YAZARLARA DUYURU

1. Sosyoekonomi dergisinde sadece Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Yazılar A4 boyutunda kâğıdın bir yüzüne tek aralıkla, *Times New Roman* karakterinde, 11 punto ile ve 20 sayfa geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. e-Posta dışındaki gönderiler kesinlikle kabul edilmemektedir.

3. Yazının ilk sayfasında şu bilgiler yer almalıdır: (i) yazının başlığı; (ii) yazar(lar) ın adı; (iii) yazar(lar)ın bağlı bulunduğu kurumun adresi; (iv) en çok 100 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet, (v) anahtar sözcükler ile (vi) çalışmanın JEL kodları. Ayrı bir sayfada yazarın adı, adresi, e-mail adresi, telefon ve faks numaraları, çalıştığı kurum ve bu kurumdaki pozisyonu ile akademik ilgi alanları belirtilmelidir.

4. Tablo, şekil ve grafiklere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı, kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler virgül ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın en sağında ve parantez içinde yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.

5. Yazılarda yapılan atıflara ilişkin dipnotlar sayfa altında yer almalıdır.

6. Kaynaklara göndermeler dipnotlarla değil, metin içinde, sayfa numaralarını da içererek, aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yapılmalıdır:

.....belirtmiştir (Alkin, 1982: 210-5).

.....Griffin (1970a: 15-20) ileri sürmektedir.

(Gupta vd., 1982: 286-7).

(Rivera-Batiz & Rivera-Batiz, 1989: 247-9; Dornbusch, 1980: 19-23).

7. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, sayfa numaraları ile birlikte, “Kaynaklar” (“Kaynakça” diye yazılmayacak) başlığı altında ve aşağıdaki örneklerle uygun olarak belirtilmelidir:

Kitaplar: Kenen, P.B. (1989), *The International Economy*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

Dergiler: Langeheine, B. & U. Weinstock (1985), “Graduate Integration”, *Journal of Common Market Studies*, 23(3), 185-97.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), “The Move Toward Free Trade Zones”, P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader* içinde, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-82.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2001), *2002 Yılında Para ve Kur Politikası ve Muhtemel Gelişmeler*, Basın Duyurusu, 2 Ocak, Ankara, <<http://www.tcmb.gov.tr>>.

Chang, R. (1998), “The Asian Crisis”, *NBER Discussion Paper*, 4470, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Mass.

8. Kaynaklar’da web sitelerine yapılan atıflar muhakkak, gün, ay, yıl olarak alındığı tarih itibariyle ve tam adresleriyle birlikte belirtilmelidir. Örneğin:

....., <<http://www.pegem.hacettepe.edu.tr/dergi.htm>>, 18.12.2006.